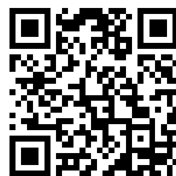
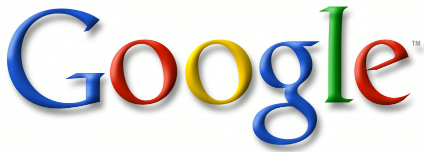
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

http://books.google.com

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

Digitized by Google

20 bd. i 10 dele
120.-

INDIANA
UNIVERSITY
LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

TREDIE RÆKKE

FØRSTE BIND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)

GRÆBES BOGTRYKKERI

1892—~~93~~ 94

Digitized by Google

PN 9
.N33
Ser. 3
v. 1-2

INDIANA UNIVERSITY LIBRARY

Digitized by Google

Redigeret af:

Karl Hude, adjunkt, dr. phil., København,

under medvirkning af:

M. Cl. Gertz, professor, dr. phil., Kbhvn.

Vilh. Thomsen, professor, dr. phil., Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer, professor, dr. phil., Kbhvn.

S. Bugge, professor, Kristiania.

Johan Vising, professor, Göteborg.

Bidragydere i dette bind:

Beckett, Francis, cand. mag. København.
Bloch, V., rektor. København.
Christensen Schmidt, C. P., professor, fhv. kollaborator. København.
Drachmann, A. B., dr. phil. København.
Falk, Hjalmar, universitetsstipendiat, dr. phil. Kristiania.
Goldschmidt, M. J., cand. philol. København.
Gustafsson, F., professor. Helsingfors.
Heiberg, J. L., professor, dr. phil. København.
Hude, Karl, adjunkt, dr. phil. København.
Höffding, H., professor, dr. phil. København.
Jespersen, Otto, professor, dr. phil. København.
Jørgensen, C., adjunkt, dr. phil. København.
† Madvig, J. N.
Møller, Niels, cand. jur. København.
Olrik, Axel, dr. phil. København.
Olrik, Hans, dr. phil. København.
Paulson, Johannes, professor. Göteborg.
Petersen, P., rektor. Odense.
Rafn, H., adjunkt. København.
Søltoft-Jensen, H. K., cand. mag. København.
Vising, Johan, professor. Göteborg.

Digitized by Google

Indhold.

Side

Oratio *J. N. Madvigii* a. 1853 in universitate Hauniensi ad memoriam sacrorum in Dania emendatorum recolendam habita...... 1.
Om Gjensidighedsforholdet mellem Grund og Følge og de sproglige Vidnesbyrd derom i visse, nærmest græske, Sætningsforbindelser. Af *C. P. Christensen Schmidt*.......................... 15. 49.
Gives der Fremskridt i Sprogene? En antikritik af *Otto Jespersen* 36.
De *ut* particula. Scripsit *F. Gustafsson*........................ 71.
Et plagiat. Belyst af *Otto Jespersen*........................... 84.
Herondas' tre første Mimiamber. Ved *Niels Møller* .... 113.
In Horatii A. P. (et Catulli C. XIV[b]). Scripsit *Johannes Paulson*. 124.
Små randnoter til engelske texter. Af *Otto Jespersen* .... 126.
De duobus Pindari locis. Scripsit *A. B. Drachmann*............. 161.
Skulpturer fra Parthenon i Kjøbenhavn. Studie i den græske Overgangsstil. Af *Francis Beckett*............................ 169.

Anmeldelser.

Ἀριστοτέλους Ἀθηναίων πολιτεία. Den historiske Del (Kapp. I—XLI) udg. med Fortolkning af *Karl Hude*. Af *P. Petersen*......... 41.
Philodemi volumina rhetorica ed. *Sudhaus*. Af *J. L. Heiberg*..... 97.
C. Berg: græsk Formlære, forkortet og omarbejdet af *V. Levy*. Af *M. J. Goldschmidt*.. 105.
Aristoteles, der Staat der Athener. Der historische Hauptteil (Kap. I—XLI) für den Schulgebrauch erklärt von *Karl Hude*. Af *P. Petersen*.. 110.
Index Demosthenicus. Comp. *Siegm. Preuss*. Af *Karl Hude*..... 111.
Udvalg af oldnordiske Skjaldekvad ved *K. Gislason*. Af *Hjalmar Falk* 131.
Andreae Sunonis f. Hexaëmeron, ed. *Gertz*. Af *Hans Olrik* ...... 135.
Scartazzini, Dante-Handbuch. Af *Johan Vising* .... 145.
Homeros' Odysseia utg. af *V. Knös*. Af *H. Rafn*................ 150.
Bruno Keil: Die solonische Verfassung in Aristoteles Verfassungsgeschichte Athens. Af *V. Bloch*.......................... 152.

Digitized by Google

Side
Θουκυδίδου ἑβδόμη, by *R. A. Holden.* Af *Karl Hude* .... 157.
Thucydides. Book II. Ed. by *E. C. Marchant.* Af *Karl Hude* ... 158.
Lateinische Schulgrammatik, hrsg. von *A. Scheindler.* Af *H. Rafn* 180.
Richard Heinze: Xenokrates. Af *Harald Høffding* .... 182.
Andreae Capellani Regii Francorum De Amore Libri Tres. Rec. *E. Trojel.* Af *H. K. Søltoft-Jensen* .... 184.
Alfred W. Pollard: Chaucer. Af *Otto Jespersen* .... 191.
Die Hvenische Chronik, hrsg. von *O. Jiriczek.* Af *Axel Olrik* .... 193.
Oskar Froehde, Die Anfangsgründe der römischen Grammatik. Af *C. J.* 195.
Herondae Mimiambi ed. *Otto Crusius.* — *Crusius,* Untersuchungen zu Herondas. Af *A. B. Drachmann* .... 196.

Mindre Meddelelser.

Bemærkninger til Herodots 7de bog. Af *Karl Hude* .... 47.
De Cornelii Nepotis vit. Attici c. 3. Af *C. Jørgensen* .... 112.
Allotria. Ved χ. .... 160.
Redaktionsmeddelelse .... 160.

Digitized by Google

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede forfattersteder.

(Herunder medtages ikke steder, der kun er anførte exempelvis.)

	Side
Aristoteles de rep. Ath. 7, 4	45.
— — 28, 3	46.
Catullus XIV, XIVb	125.
Chaucer Caunt. Tales, prolog 12—18	127.
— — — 163—64	128.
Cornelius Nepos v. Attici 3	112.
Flokkr ortr af liðsmǫnnum 29—30	131.
Herodot VII 1, 23, 49, 116	47.
— — 140, 143	48.
Herondas I 20, 26, 42; II 59, 62; V 68	200.
— II 44, 84; III 68, 89—92; IV 60	201.
— IV 73; V 41, 50; VI 34	202.
Horatius A. P. 45	124.
Marlowe Tamburlaine I, 4, 2	129.
Pindar Pyth. VIII 55—60	161.
— — IX 76—100	163.
Plinius n. h. XXXV 58	176.
Shakespeare Hamlet I 3, 135; III 1, 93 ff.	130.
— Merch. of Venice I 1	129.
Sigvatr þorðarson v. 278	132.
Slaget ved Maldon (Byrhtnoþs fald) v. 212	126.
þorðr Kolbeinsson v. 70	132.
Ælfred Orosius s. 21 l. 17 ed. Sweet	126.

Rettelser:

S. 126, l. 18 f. n.: LV, læs IV
S. 128, l. 2 f. n.: eel, læs eek

Digitized by Google

Oratio J. N. Madvigii

a. 1853 in universitate Hauniensi ad memoriam sacrorum in Dania emendatorum recolendam habita.[1]

Vetere more hodie convenimus, fautores rerum nostrarum benevolentissimi splendidissimique, collegæ clarissimi, cives academiæ optimi, quem a majorum pietate ortum eodem animorum affectu servamus, ut, inclinante in hiemem anno, illius temporis memoriam grati recolamus testemurque, quum ante plus quam tria sæcula in patria nostra eadem anni parte verior doctrinæ Christianæ sacrorumque forma, quæ sensim propagata animos sua vi traxerat, compositis certaminibus publico consensu recepta legibusque stabilita est, deinde autem non multo post hæc nostra academia, quæ ante id tempus obscura prorsus et sine viribus fuerat, instaurata est et exornata, ut novæ veritatis libertatisque vindex esset et bonarum liberaliumque artium in patria nostra propagatrix et altrix; itaque hæc natalicia quoque festa universitatis nostræ agere nobis videmur. Conversis igitur ad illius ætatis contemplationem animis occurrunt venerabiles imagines eorum hominum, qui, ardenti pietate et sancto veritatis amore impulsi, omnes ingeniorum vires intenderunt, ærumnas, odia, pericula contempserunt, ut summa et æterna bona non æqualibus tantum suis, sed etiam posteris parerent, quum eorum, quos divina providentia extra patriæ nostræ fines primos ad tenebras depellendas excitavit, ante omnes Martini Lutheri et Philippi Melanchthonis, tum eorum, qui in patria nostra, illorum exemplo incitati, institutione eruditi aut in prima doctrinæ propagatione et in ipso certamine antesignani fuerunt aut in rebus ad novam formam componendis principes et adjutores, Joannis Tausani, Georgii Sadolini, Petri Palladii,

---

[1] Meddelt af dr. phil. O. Siesbye efter forfatterens manuskript. Madvig har selv omtalt talen i sine «Livserindringer» s. 239, men ved en hukommelsesfejl henført den til året 1854.

Digitized by Google

tum ejus, qui inter nostrates et Germanos quasi medius interponitur, Joannis Bugenhagii; occurrit gravis et splendida persona regis pii et prudentis, Christiani tertii, quo moderante tanta res ad finem perducta est ordoque certus rerum stabilitus et futuro tempori prospectum; obversatur denique magnificum spectaculum humani generis illo et proximo superiore tempore incredibili quodam animorum fervore ad vera investiganda, ad nova tentanda, ad omnem liberum ingenii usum concitati. Sed quum hanc memoriam anniversariis orationibus omnes per orbem professores renovamus, cogimur ex tanta et tam splendida materia particulatim quædam decerpere, a quibus orationum argumenta ducamus, interdum quidem quasi ex margine et extremis partibus; quis enim aut summam omnem rerum una oratione comprehendere queat aut quis omnibus annis de iisdem rebus dicentes et materiæ per se splendidæ ipsa repetitione splendorem deterentes audire velit? In ea tamen re non eadem aut similis omnium nostrum condicio est. Nam qui ipsi in sacris litteris scrutandis et theologia tradenda occupantur, illi ad ipsum illum motum, qui Lutheri tempore in ecclesia factus est, et ad ea, quæ postea in ecclesia ex illo motu sensim nata sunt, animum conferunt et ex hac copia facile magnam varietatem ducunt argumentorum cum Lutheri, Melanchthonis æqualiumque personis et studiis aliqua cognatione conjunctorum. Alii autem, quorum studia in aliis artibus ponuntur, partim quidem in iis, quarum Lutheri ætate ne nomina quidem nota fuerint, quum res ad ecclesiæ historiam pertinentes neque ea scientia neque tam certis judiciis comprehendant, ut de iis dicere velint, in reformationis memoria laudanda illud maxime sequuntur, quod ab illis temporibus illaque mutatione ea libertas quærendi nata sit, quæ suis quoque artibus originem et incrementa dederit; audiunturque æquis animis orationes, quarum ipsa argumenta sacrorum emendationem vix ulla ex parte attingunt. Inter has condiciones media quædam mea esse videri potest, qui hodie ad vos orator progredior, propter superioris temporis instituta et propter varios casus nunc primum in communi academiæ coetu verba facturus, postquam plus quam quinque lustra in ea docui ac prope senex factus sum. Græcas enim et Latinas litteras profiteor. Quis

Digitized by Google

autem ignorat, et ad libertatem sentiendi et quærendi recuperandam et ad emendationem sacrorum præparatos magna ex parte animos esse renata antiquarum litterarum cognitione, deinde autem et inter eos, qui Lutheri formulam secuti sunt, et inter eos, qui ad idem propositum alia via ingressi Zwinglium et Calvinum duces habuerunt, summos viros theologiam exornasse et amplificasse, animorum vigorem et libertatem aluisse Græcis Latinisque litteris? Ac si brevissimo uno exemplo demonstrandum est, quanta fuerit illis temporibus, quorum memoriam hodie renovamus, hujus philologiæ, qualis quidem tum colebatur, cum theologia conjunctio, satis erit Philippum Melanchthonem nominasse, cui facile erit comites adjungere Reuchlinum, Camerarium, ceteros. Itaque quum philologi nostræ artis veterem memoriam persequimur, incidimus non solum in illos rerum animorumque motus, qui sacrorum emendationem et præcesserunt et graviores subsecuti sunt, sed etiam in ipsos illius emendationis adjutores et propugnatores, quibus sane initio ex contraria catholicorum parte intercurrunt homines non minus antiquarum litterarum studio præstantes; sensim tamen hujus philologicæ scientiæ laus prope omnis ad homines ecclesiarum a catholica dissidentium translata est. Sed quum in illius ætatis memoriæque cogitationem ego orationis hodie habendæ argumentum circumspiciens me conjecissem, quum ipsa per se illius ætatis studiorum contemplatio tum mehercule occasio de his rebus cogitandi, nata a consilio vel potius necessitate Latinæ orationis habendæ, animum etiam renitentem trahebat ad rem et vulgo commemoratione jactatam et a me ipso sæpe agitatam denuo considerandam. Quis enim nescit, illis temporibus, quæ circa sacrorum emendationem fuerunt, diuque post non solum inter eos, qui in antiquarum litterarum studio aut toti aut maximam partem occupabantur, Latinæ eloquentiæ honorem fuisse, sed sermonem Latinum, non sane semper elegantem neque ex puris fontibus haustum, ita per academias esse dominatum, ut neque in disciplinis tradendis neque in publicis et sollemnibus coetibus alii locus esset; deinde autem, ipsa philologiæ arte et disciplina crescente et certiorem formam finesque nacta antiquitatisque scientia multis partibus amplificata, hunc Latini sermonis usum videmus inde a superiore

Digitized by Google

sæculo initio sensim imminutum esse, deinde autem celeriore cursu sic exolevisse, patrio sermoni cedentem, ut ex auditoriis professorum præter ipsorum philologorum quasdam scholas et exercitationes jam omnino exsulet, in his autem festis coetibus exiguæ quædam et misellæ reliquiæ supersint, et dicentibus plerumque et audientibus molestæ. Quum autem rei considerandæ initium repeterem ab ecclesiæ catholicæ nostræque et ab ipsorum reformatorum judiciis de litteris antiquis et simul ad omnem litterarum et artium insecutis sæculis condicionem animum circumferrem, videbar mihi animadvertere, interdum ab iis, qui restitutum tandem aliquando in sua jura patrium sermonem laudarent, in re et recta et necessaria commemoranda tamen paulo iniquius et acerbius de superioribus temporibus judicari et in unam rem eas querelas reprehensionesque conferri, quæ ad plures conjunctim pertinerent, et obscurari nonnihil cum periculo erroris apud imperitos quandam institutorum academicorum proprietatem, neque prorsus inutiliter inepteve facturum credebam, si quis, quoniam ipsa summa res controversiam jam non haberet, adhibito judicii temperamento ab re justissima omnem iniquitatis errorisque accessionem arceret. Neque tamen hanc dicendi materiam nunc sumere in mentem venisset, nisi crederem, perpaucas ex hoc loco posthac habitum iri Latinas orationes, fierique posse, ut hæc ipsa hodie ejus totius consuetudinis in nostra academia quasi parentalia essent; in parentalibus autem quæ habeatur oratio, eam æquum est et ejus, cui parentetur, benevolam mentionem habere et nimis severi judicii deprecationem. Quod autem occurrebat, quum paucissimi nunc omnino Latine dicentem libenter aut saltem æquis animis audirent, minus etiam fortasse vos de Latine dicendo orationem Latinam laturos esse, videbar mihi non impudenter a vobis petiturus esse, ut, si alios his annis non raro saltem conquerentes pluribus verbis de molesto Latini sermonis usu audivistis, mihi, Latinæ linguæ professori, paulo plus concederetis in hoc argumenti genere libertatis. Dicturus sum enim de usu linguæ Latinæ e coetibus academicis sine contumelia et judicii errore dimittendo.

Ac primum positum esto, me non coactum invitumque ideo tantum, quod nulla jam sit spes veteris consuetudinis

Digitized by Google

aliqua ex parte revocandæ, nisi autem id fiat, exigua hæc, quæ superest, umbra neque veteris consuetudinis amatori placere neque defendi ullo modo possit, concedere iis, qui perfici mutationem velint, sed plane ex animi sententia paulo ante dixisse, recte et necessario hæc mutata esse, itaque pridem sensisse. Male enim profecto sermonis omnis naturam et vim scrutatus essem, quod feci studiose multos jam annos, si ne hoc quidem intellexissem, neque veterem exstinctamque e vero vitæ usu linguam ullo modo sufficere novis ingeniorum motibus cogitandique formis et notionibus neque homines optimo et facillimo instrumento artium tradendarum et discendarum, patrio sermone, satis ad eam rem exculto, arceri ulla arte posse, neque sermonis diversitate scientiæ studia a communi vita separari debere, e qua et cognoscendi causæ et impetus oriantur et ad quam quærendi fructus redire debeat. Itaque ante viginti annos sic disserui non in angulo aliquo, sed eo loco, ubi plurimos lectores exspectare possem, omnem nostro tempore Latine scribendi dicendive conatum (nisi si qui, ut historiæ naturalis periti, Latine scribendi ficta quadam specie peculiari consilio uterentur) ad Latine intelligendi exercitationem referri, neque cogi academiæ doctores posse, ut aut perpetuo in hac exercitatione versarentur aut eam semel et iterum sine ullo fructu resumerent oratiunculæ habendæ causa. Quod autem quidam veriti sunt, ne, sublata hac ex academiis Latine scribendi dicendique et docendi consuetudine, etiam in scholis litterarum Latinarum cognoscendarum linguæque ad legendum discendæ studium languesceret, non me fallit, aliquid sane in hac re periculi esse, quod veræ horum studiorum in scholis tractandorum causæ non ab omnibus intelligantur; sed ejus periculi tollendi una est ratio, ut eas causas, quam possimus, verissime et ad persuadendum aptissime proponamus, abjectis fallacibus argumentis. Inter fallacia autem argumenta hanc semper posui vel infirmissimam litterarum Latinarum in scholis tractandarum commendationem, quod in academia Latine et scribendum esset et dicendum, neque hoc academiis imponi oneris posse putavi, ut sua instituta contra veritatem accommodarent ad studia in scholis confirmanda. Ego sic et judicavi semper et judico, Græcarum et Latinarum litterarum vim in

Digitized by Google

præparandis ad studia academica ingeniis maximam esse et prorsus necessariam, quod iis contineantur omnis scientiæ historicæ initia, omnis artium institutorumque humanorum a prima origine repetendorum et cum hodierna vitæ scientiæque forma comparandorum facultas, qua ad animum vere liberandum et alendum nullum aliud præstantius adjumentum sit; in hoc fundamento constituta Græcarum et Latinarum litterarum in scholis tractatio et ad eam rationem, quæ hinc nascitur, conformata discipulos habebit alios sua sponte obsequentes et studiosos, alios, ut fit, legum imperio parentes. Illo quidem Latinitatis academicæ simulacro, quod præsertim omnium conviciis contumeliisque incessatur, neque egent instituta scholastica neque se ejus invidia onerari volunt. Atque hoc loco occurrit illa, quam significavi paulo ante mihi apparere videri, ecclesiæ catholicæ et reformatorum judicii de veteribus litteris vetereque sermone discrepantia. Ecclesia enim catholica et ante reformatorum ætatem et postea in ipsius quidem cultus divini partibus vel præcipuis et in negotiis ecclesiasticis apud sedem apostolicam, quam vocant, et inter eam peregrinosque tractandis constanter, in hominibus autem ad litteras sacras et ad ministeria ecclesiastica instituendis, quantum potuit (nam ipsa quoque temporum difficultatem in hac re sensit), Latinum sermonem retinuit, sed sejunctum fere ab antiquarum litterarum cognitione neque studiose veterum scriptorum Latinorum lectione alitum. Duo enim in hac re proposita catholicæ ecclesiæ erant, alterum ut perpetuitas et continuatio dogmatum, ejusque quæ proprio et peculiari modo traditio vocatur, formæ quoque unitate conservaretur, alterum ut ecclesiasticorum hominum ordo a laicorum vita separatus et quasi singulis populis exemptus, communi autem sermonis commercio conjunctus unum spectaret ecclesiæ caput, pontificem Romanum. Itaque his ipsis temporibus episcopos Galliæ complures videmus veteres scriptores e scholis ejici velle, Latinitatem et ibi et in cultu ecclesiastico retineri. Contra hæc Lutherus et Melanchthon quum omnem ecclesiam longe aliter atque catholici in sacræ scripturæ recte intellectæ fundamento collocarent, vehementissime linguarum veterum studia scholis et academiis commendabant, non tam Latinæ, quæ jam, qualiscumque ejus cognitio

Digitized by Google

erat, regnabat in scholis, quam Græcæ, cujus in ecclesia catholica exigua est cura, et præterea Hebrææ, ut sacræ scripturæ scriptorumque ecclesiasticorum intelligendorum instrumenta ne deessent. Neque sane ego litterarum veterum profanarum cognitionem, qualem nunc philologi sequimur, per se ab iis commendatam puto, sed sentiebant, nisi adhibitis profanis scriptoribus plene addisci veterem sermonem non posse neque sacræ scripturæ intelligentiam historiæ antiquæ institutorumque antiquorum cognitione aliqua carere posse. Sed ab hoc initio cetera proficiscuntur. Nam quum nostra ecclesia omnia, ut ita dicam, ab ipso puncto originis repetat et eo referat, necessario efficienda et conservanda est quam plenissima cognitio illorum temporum, a quibus ecclesia orta est, totiusque humani generis illa ætate condicionis. Ita sensim longius res serpit, nullus ut sit certus consistendi locus, transiturque a proxima illa et ecclesiastica cognoscendi quærendique causa ad commune studium omnis humani generis cultus a prima origine persequendi, e quo philologia nascitur. Desciscat et a Lutheri præceptis et a sua proprietate ecclesia nostra, si historicis et philologicis studiis fundamenta sua tueri desinat Itaque quum illa linguarum commendatio nihil ad Latinam ecclesiæ formam spectaret, idem Lutherus quanto studio ipse patrium sermonem excoluerit, quam eximie eum auxerit, ornaverit, omnes norunt, quamque etiam in intima ecclesiæ populum admitti voluerit neque ulla peregrinitate absterreri. Et tamen Lutherus (ne quid de Melanchthone dicam) in academica institutione nihil novavit, sed in ea ipse quoque Latino sermone usus est, non sane quod delectu habito eum in hoc genere patrio per se præstare putaret, sed quod aliter fieri posse in mentem non veniebat. Neque profecto aliter illo tempore fieri poterat. Nam neque sermo Germanicus, qui tum erat, artes inde a medio sæculo quinto decimo e Græcis Latinisque litteris in vitam revocatis haustas et renovatas capiebat aut ad eas explicandas verborum significationumque distinctarum copia sententiarumque omni modo conjungendarum certa forma et varietate sufficiebat neque subito et celeriter accommodari ad eam rem poterat neque ejus curæ suscipiendæ ulla facultas Luthero sociisve ejus erat, in aliis rebus occupatissimis. Ac

Digitized by Google

si de Germanicæ linguæ illa ætate condicione ejusque causis dicere ingrediar, longe eos fines excedam, intra quos hæc continenda oratio est. Tantum igitur dicam, hanc esse sermonis naturam, ut sensim usu cum ipsis artibus, in quibus explicandis adhibeatur, crescat, contra, si subito multis partibus uberior majorque materia, quam cui antea se præbuerit, aut prorsus alius generis objecta sit, obruatur neque materiam capiat. Id autem acciderat jam ante sermoni Germanico, quum Christiana religio in Germaniam penetravit, eo quidem magis, quod omnis illa notionum novitas non ab ipsis Germanis aliunde arcessebatur, sed ad eos a peregrinis (missionariis) importabatur. Hoc pretio constitit Christianæ religionis et humanioris vitæ communio, magno; quis negat? sed minoris parari non potuit. Quæ autem de Germanico sermone dixi, ea transferri omnia ad majorum nostrorum eodem tempore sermonis condicionem possunt; reliquos Europæ populos non persequor. Illud addamus, eo minus sacrorum emendatoribus in mentem venisse Latinam docendi formam academiis jam ab ecclesia catholica impressam removere, quod in illo communi per omnem pæne Europam animorum motu et fervore et rerum ecclesiasticarum agitatione opus erat facili et prompto instrumento sua cum aliis extra sui populi fines communicandi et alios intelligendi eoque communi, quoniam ea peregrinas singulorum populorum linguas addiscendi subsidia, quibus nunc abundamus, nulla omnino tunc erant.

Sed in ipsis sacrorum emendatoribus eorumque æqualibus hic sermonis Latini pro patrio in academiis litterisque substituti perpetuus usus non tam mirabilis videri aut reprehendi solet, quam proximis sæculis tam diu tamque tenaciter ea consuetudo servata; accusaturque vehementer academiarum superbia quædam reliquum populum contemptim a se suisque rebus segregantium cum magno, ut putant, litterarum populorumque damno. In quo ego multo minus superbiæ fuisse puto, præsertim in hominibus alioquin satis humilibus et demissis nec se a plebe, e qua oriebantur, reliquo vitæ instituto separantibus, quam superstitionis et ignaviæ; deinde hujus ipsius et culpam et damnum exaggerari ultra id quod verum sit judico, quod hæc una pravitas a reliqua illorum temporum condicione sejungatur. Ac primum animadverti

Digitized by Google

velim, has, de quibus loquimur, academias et scholas non ex ipsis populis natas deinde se a populorum sermone et rebus avertisse et removisse, sed contra ex monachorum claustris ortas et progressas originis vestigia necessario servasse. Deinde academiarum, quoniam scholæ sunt, primum hoc est officium primaque hæc esse cura debet, ut traditas acceptasque a prioribus artes et disciplinas propagent earumque materiam amplificent et pertractent, ex qua sane ipsa amplificatione nascitur sensim formæ ei accommodandæ necessitas; sed tamen et nimium tribuunt academiis et nimium ab iis postulant, qui omnes illarum motus progressusque omniaque artium amplificandarum et novandarum initia ab ipsis nasci volunt; debet aliquid ad academiarum studia alenda et incitanda extrinsecus ex populi vita accedere. Venia etiam habenda aliqua iis est, qui ipsum cursum consuetum receptarum disciplinarum vetere forma tradendarum non ausi sunt interrumpere, ut novam formam incertis experimentis quærerent; multo magis in liberiore artium extra academias motu aut in novis disciplinis illa experimenta fieri æquum erat. Atque in hoc genere singularis fuit academiarum et populorum per Germaniam et has septentrionales terras proximis post reformationem sæculis infelicitas. Primum in academiis ipsa illa animorum inclinatio, qua sacrorum emendatio perfecta est, effecit etiam, ut theologiæ non solum principatus, sed etiam dominatus in harum terrarum academiis prorsus stabiliretur. Itaque illa, sola studiosos stipendiis et numerum ecclesiasticorum spe alliciens, reliquas disciplinas quasi ministras habuit, sæpe otiosas. Nobiles quidem homines, qui in rebus publicis primas tenebant, academias pauperumque studiosorum consortium contemnebant; ignobiles civilium rerum ministri nullis litteris egere putabantur. Erat autem hæc theologia tota in reformatorum formula pæne serviliter repetenda tradendaque occupata, suspicax, ceteras quoque disciplinas observans, ne quid in iis novaretur cum orthodoxæ fidei periculo. Itaque huic theologiæ novitatis inimicæ satis sufficiebat Latina oratio, patiens sane nec fastidiosa; ejusque usus theologiæ maxime auctoritate conservatus est. Quodque in ipsis academiis initium prope sentiendæ pravitatis esse debebat, ut animadverteretur, hic, quo uterentur, sermo Latinus

Digitized by Google

quam esset sordidus, instabilis, sine ulla certa regula et norma, id tum demum apparere et intelligi coeptum est, quum ex altera parte novæ artes magis etiam vexari veterem sermonem et detorqueri juberent, ex altera autem separata a theologia philologia antiquam Latinitatis normam severius scrutari coepit; quamquam ex philologis non paucos, quo hic evasurus conatus esset, ignorasse prorsus fateor. Extra academias autem iisdem post reformationem sæculis, compressis illis motibus inferiorum populi ordinum, qui et in nostra patria et multo vehementiores in Germania circa reformationis tempora fuerant, primum nobilitatis potentia opesque mirifice et ultra modum creverunt, omnisque ignobilibus civibus publicarum rerum participatio erepta est et magna populi pars ita dura vitæ condicione adstricta, ut pæne nobilibus serviret; tum vero ipsi reges principesque sensim se veterum institutorum vinculis exsolventes nullis finibus circumscriptum rei publicæ populorumque regendorum arbitrium capessiverunt, profectique a veræ fidei patrocinio, quod sibi datum putabant, sentiendi etiam leges civibus suis præscribere coeperunt; dicendi quidem scribendique libertatem decretis suis censuræque acerbitate pæne exstinxerunt. Fregerant autem in Germania populi animos omnemque prope ex iis non solum publicæ libertatis curam sustulerant, sed etiam in omni vitæ usu artibusque, quæ vitam exornant, lætiorem vegetioremque eorum motum tardarant et represserant diuturnæ et prope exitiales belli triginta annorum calamitates; neque nostra patria aut ejus belli calamitatum expers mansit aut aliis caruit. Itaque oppressi his malis populi diu jacuerunt, exclusi ab artium litterarumque fructibus participandis non solo sermonis peregrini usu, neque doctis hominibus spes aditus ad populum artibus patefaciendi patrii sermonis utendi desiderium faciebat. Maximeque hic animorum languor ex poesi perspici potest et nostratium et Germanorum, quæ, si cantica ecclesiastica excipias, usque ad initium sæculi superioris (XVIII) sterilis plane fuit et inepta; sin autem feliciora tempora fuissent, contempsisset, opinor, academiarum contemptum vocemque extulisset. Hæc ego quum considero, quamvis multa fuerint in illo Latini sermonis dominatu prava, multa, maxime in puerorum institutione, perversa, quæ mihi

Digitized by Google

quidem eo magis bilem movent, quod aliquam meæ arti invidiam afferunt, tamen non tam illum dominatum per se accusandum puto quam illius temporis universum ingeniorum languorem libertatisque oppressionem deplorandam; et quamquam nocuisse hoc quoque institutum prorsus judico litteris et ingeniorum cultui, tamen ex aliqua parte indicium magis hoc languentis ætatis quam causam existimo, neque multo lætius futurum fuisse spectaculum arbitror illorum temporum, si patrius sermo steriles et illepidas litteras vestivisset. Commotis autem superiore sæculo animis et ingeniis necessario vicit natura consuetudinem, primum, ut par erat, in novis artibus argumentisque antea in academiis tractari non solitis; deinde autem etiam veterum artium penetralia reclusit, ex quibus, nisi iniqui sumus, illos quoque, qui novam viam præiverunt, ad eam muniendam instructos esse confitendum est. Sed nimis tarde, dicat aliquis, vicit pedetentim resistentem consuetudinem. Est enim hæc naturæ lex, ut, quæ diu et firmiter rei alicui accreverint, sensim demum dissolvantur, maneantque aliquamdiu reliquiæ et quasi positarum exuviarum laciniæ. In quo nonnullam injuriam et aliarum academiarum et nostræ universitatis superioris temporis doctoribus facere illi mihi videntur, qui eos comparant cum iis, quibus nihil veteris instituti consuetudinisque obstitit, quo minus sine dubitatione rectum sequerentur. Neque animadvertunt, necessario cum externa sermonis forma commutandam magna ex parte fuisse reliquam materiæ tractandæ rationem, quod partim sine hominum mutatione fieri non poterat. Hæ autem ipsæ reliquiæ, quæ, postquam scholæ professorum patrio sermone habentur, manserunt, primum aliquamdiu in examinibus, in disputationibus, in programmatis, in orationibus, fuerunt illæ quidem suntque molestæ, nunc quidem prope solis professoribus, et plerumque propter inscitiam valde invenustæ; sed si multum eas litteris patriis aut detrahere aut detraxisse credimus, vereor, ne nobis sine causa blandiamur neque recte litterarum condicionem æstimemus.

Et quoniam hoc ago, non ut superioris ætatis pravum morem defendam, sed ut querelæ acerbitatem leniam, ab hac communi academicæ consuetudinis commemoratione jam ad unam aliquam partem orationem conferam, in qua nobis

Digitized by Google

Danis etiam veram gratulandi causam esse puto, quod aliquando saltem Latinus sermo in academiis dominatus sit. Pertinet autem hæc oratio ad ipsa illa, quæ hodie in memoriam revocamus, sacrorum emendatorum tempora. Velim, auditores, cogitetis, quanta illa ætate fuerit, si vere dicere volumus, rerum Danicarum infirmitas, quanta Germanorum in iis vis, tum quum Christianus tertius, ipse ad illud saltem tempus ex potiore parte Germanus, nobilibus Holsatis stipatus, post oppressos Jutiæ rusticos, Hanseaticarum civitatum milites in Dania vicerat, quum ex Germania arcessebatur, qui in patria nostra res ecclesiasticas ordinaret, quum illi ipsi Dani, qui in sacrorum mutatione civibus commendanda principes fuerunt, multique postea Vitebergæ instituti ex Germanorum auctoritate toti pendebant. Illo tempore si in Germaniæ academiis patrius sermo viguisset, si Lutheri Melanchthonisque sententias cives nostri, illorum discipuli, Germanice traditas accepissent, si Germani, qui apud nos docuerunt, non Latine docuissent, vereor, ne magnum id et vix superabile periculum sermoni litterisque et populo Danorum futurum fuerit; vix enim mihi videtur a scholis academiaque nostra arceri potuisse Germanorum sermo. Itaque prorsus sic judico, illo proximoque tempore sermonem Latinum quasi parietem quendam objectum fuisse ingruenti peregrinitati, post quem adolesceret viresque caperet patrius noster sermo. An nescimus, interjecto post sacrorum emendationem sæculo Christianum quartum imperasse, ut in academia Sorana nobilium adolescentium exercendorum causa scholæ plures Germanice haberentur, atque in ea academia fere omnes professores Germanos fuisse? Latinus sermo ad tempus dominatus est, Germanici perpetuus futurus erat dominatus. Aliter cum exstincti populi sermone certatur, aliter cum florentis et vicini et magni. Hoc si ego vere judicare vobis videor, magnum aliquando periculum Latinitatem academicam a patrio nostro sermone avertisse, hoc solatio compensemus, si tardius cessisse vetus mos videtur, æquioribusque animis et verbis discedentem prosequamur. Nos vero antiquum illum sermonem Latinum, cujus majestas olim orbi imperavit quoque continentur et litteræ populi terrarum domini et historiæ humani generis permagna pars, et philologorum accuratis studiis exercitationibusque

Digitized by Google

commendemus committamusque et eo in præparandis ad artes et disciplinas ingeniis utamur diligenter et studiose, aditum facturi etiam ad eas litteras, quæ postea per multa sæcula ejus imitatione usæ sunt; hanc autem ipsam ejus propaginem, qua primum ecclesia Christiana Europam peragrans continebatur, deinde revocatæ ex antiquitate artes disciplinæque usæ sunt, quæque in academiis se, dum ejus usus fuit, docentibus orantibusque patientem obedientemque præbuit, nunc, si ita videbitur, sine contumelia et cum bona gratia dimittamus ex academiæ coetibus communibus.

Est tamen quod cum hoc vetere instituto nullo modo dimitti velim, sed retineri quam maxime quamque præsentissimum, memoriam dico communionis omnium academiarum in eodem scientiæ veritatisque quærendæ studio occupatarum, quæ communio olim vere ejusdem sermonis usu alebatur, postea species saltem aliqua relinquebatur, quæ admonitionem haberet, diutissime quidem in septentrionalibus et Germanicis academiis. Eam communionem posthac, ut pridem fecimus, aliis rebus colemus, sed colamus, non minus quam antea. Nisi enim id fecerimus, damnum capiet nostra academia, magno ad studia incendenda et alenda auxilio privata, neque ipsi patriæ id præstare poterit, quod debet. Debet enim patriæ ante omnia scientiam, omnium auxiliorum usu perfectissimam. Patriæ autem rebus ita academia veram curam tribuet, si et omnem eam scientiæ materiam, quæ e patriæ sive sermone sive historia sive institutis sive externa natura oritur, studiosissime pertractatam cum universa scientia copulaverit et rursus ex hac universa et communi omnium populorum scientia quam uberrimos fructus ad nostrum populum pertulerit. Itaque utetur sociis et adjutricibus in hoc labore ceteris academiis, non solum ut quæque proxime nobis cognatione adjuncta est, etsi magnum habebit cognationi honorem, magnam ejus rationem ducet, sed etiam ut quæque maxime nos studiorum vigore et copia et recta ratione adjuvare poterit; de populi autem nostri proprietate conservanda tuendaque sic, opinor, judicabit, veram proprietatem ali natura, quum arceatur omnis peregrinitatis superbe se ingerentis aut blande insinuantis servilis imitatio omniumque populi ordinum ad vitam excolendam studia in unum conferantur, ceterum academiæ non

Digitized by Google

hanc proprietatem propositam esse, sed communem humanitatem ejusque lumen, scientiam; ejus notam, quantum fieri possit, se populo imprimere debere; ad eam populum adducendum, trahendum esse; in ea autem humanitate communibus studiis persequenda academia neque unum aliquem populum præ omnibus amplectetur neque ullius populi societatem spernet, ne odiorum quidem discidia, quæ temporum iniquitas gignit, scientiæ commodis præponet.

Sed sentio me, quo tempore patientiæ vestræ audiendi jam parcendum sit, in eum ingressum esse locum, qui longam per se postulet orationem; itaque eum jam relinquam; ea autem, quæ dixi, ita esse brevia intelligo, ut obscura esse possint et fortasse in aliam ac velim partem accipi; sed in eam, in quam dicta sunt, sententiam accipietis, si me et in ceteris rebus pro exigua mea parte patriæ juri et honori defendendo numquam defuisse cognostis et in arte quoque mea sic nostræ patriæ meæque naturæ proprietatem cum peregrinæ scientiæ studiis conjunxisse, ut nullam ob eam rem reprehensionem simultatemve vitarem.

Atque in hac jam patriæ cogitatione desinat oratio convertatque se extrema ad eum, cujus cultum pio animorum instinctu emendatum hodie memoria recoluimus. Tibi enim, deus optime maxime, patriam ardentissimis precibus commendamus, ut te jubente, quemadmodum gravissima jam his annis pericula vicit, ita his, quæ supersunt, difficultatibus superatis, in portum tranquillum perveniat inque eo sine languore conquiescens omnibus fortunæ bonis, civium virtutibus exornetur. Sit in tua tutela tuamque in consiliis capiendis experiatur clementiam, te juvante civium amore fruatur rex augustissimus, eademque sub tutela omnis domus cognatioque regia tuis beneficiis ornata floreat. Hanc denique nostram academiam tu tuo præsidio dignare, eamque veræ pietatis et scientiæ et humanitatis sedem et arcem esse jube, eoque et docentium et discentium animos dirige.

Digitized by Google

Om Gjensidighedsforholdet mellem Grund og Følge og de sproglige Vidnesbyrd derom i visse, nærmest græske, Sætningsforbindelser.[1]

Af *C. P. Christensen Schmidt.*

Forestillingen om Grund kan — bortseet fra forskjellige specielle Nuancer, der kunne influere paa det sproglige Udtryk, saasom Forskjellen mellem den objective og den subjective Grund, den foraarsagende og den hindrende Grund, den virkelige og den foregivne Grund o. a. l. — gjøre sig gjældende som Gjenstand for sproglig Betegnelse i to Hovedskikkelser. Enten kan der tænkes paa Grunden som bevirkende Grund, Grunden, hvorved et Forhold fremkommer, Grunden til, at Noget er, eller der kan tænkes paa Grunden som bevisende Grund, Grunden, hvoraf en Forestilling fremgaaer, Grunden til, at Noget antages. Vi kunne betegne hiin som den reale, denne som den logiske Grund. Nu forholder det sig jo ganske jævnlig saaledes, at hvad der i Tingenes reale Sammenhæng er en Følge af noget Andet, i Forestillingernes logiske Sammenhæng kan være det første Givne, hvorfra man slutter til dette Andet, saa at, Slutningens Rigtighed forudsat, den logiske Grund bliver = den reale Følge og den logiske Følge = den reale Grund. Naar saaledes, for at tage et særligt populairt Exempel, en Mand er fuld eller gal, pleier han at tee sig meer eller mindre abnormt i Ord og Gjerning; naar derfor paa den anden Side en Mand fører underlig Tale eller viser paafaldende Adfærd, slutter man ikke sjelden igjen deraf, at han maa være enten fuld eller gal. Den Sigtede vil jo i

---

[1] Meddeelt — paa en Deel senere Tilføininger nær — i philol.-histor. Samfund den 17de April 1890.

Digitized by Google

Regelen protestere og kan ogsaa have Ret dertil, og det baade reelt og formelt, thi Slutningen er unægtelig paa Grund af den udeladte Oversætnings Disputabilitet ikke fuldkommen sikker; men det vedkommer ikke den sproglige Betragtning; sproglig seet er en Slutning, hvorved den reale Grund udledes af den reale Følge, lige saa god som en Slutning, hvorved den reale Følge udledes af den reale Grund, og det sproglige Udtryk for begge er gjennemgaaende det samme. Dette — om jeg saa maa sige, chiastiske — Gjensidighedsforhold mellem den reale Grund og Følge og den logiske Følge og Grund kan man nu i ikke faa Tilfælde spore i Forestillingerne ogsaa gjennem de sproglige Udtryk for Forestillingerne, og det paa forskjellig Maade.

Naar saaledes for det Første Odysseus Odyss. XXII, 35 ff. siger til Beilerne: *ὦ κύνες, οὔ μ' ἔτ' ἐφάσκεθ' ὑπότροπον οἴκαδε νεῖσθαι*[1] *δήμου ἄπο Τρώων, ὅτι μοι κατεκείρετε οἶκον κτἑ.,* da betegner *ὅτι* her Grunden og skal ikke betegne Andet; men det er den logiske Grund, Grunden til, at Odysseus antager, at Beilerne ikke have ventet hans Hjemkomst[2]; i Virkeligheden er det, at de have forgrebet sig paa hans Eiendom, en Følge af, at de ikke troede, han vilde komme igjen. Ligesaa Iliad. XVI, 33 ff., hvor Patroklos siger til Achilleus: *νηλεές, οὐκ ἄρα σοί γε πατὴρ ἦν ἱππότα Πηλεύς, οὐδὲ Θέτις μήτηρ · γλαυκὴ δέ σε τίκτε θάλασσα πέτραι τ' ἠλίβατοι, ὅτι τοι νόος ἐστὶν ἀπηνής.* Sml. endvidere det ganske eensartede *ὅτι* Iliad. XXI, 411 og Odyss. XIV, 367[3] samt Iliad. VI, 126, Odyss. XIV, 90 og XXI, 254, hvor det kan være tvivlsomt, om *ὅτ'* skal betyde *ὅτι* eller *ὅτε,* men hvor i begge Tilfælde Conjunctionen betegner Grunden, skjøndt Sætningens Indhold i Virkeligheden er en Følge af det, der

---

[1] Saaledes forlanger Madvig Adv. crit. I, 170 med Rette læst istf. *οἴκαδ' ἱκέσθαι;* sml. var. lect. hos La Roche.

[2] Sml. Pfudel, Beiträge zur Syntax der Causalsätze bei Homer S. 38.

[3] I Overeensstemmelse hermed kan da ogsaa i ligefrem rhetorisk Beviisførelse efter Fremstillingen af de bevisende Facta Conclusionen følge i Form af et Spørgsmaal med *διὰ τί* og et Svar med *ὅτι* (Demosth. XIX, 110).

Digitized by Google

sluttes af den[1]. Og naar paa den anden Side Thetis Iliad. I, 418 efter at have talt til Achilleus om hans kortvarige og jammerfulde Tilværelse tilføier: *τῷ σε κακῇ αἴσῃ τέκον ἐν μεγάροισι,* saa betegner *τῷ* der Følgen og skal ikke betegne Andet; men det er den logiske Følge, Slutningen, hun uddrager af Sønnens korte og jammerfulde Tilværelse; i Virkeligheden er den onde Skjæbne, der har hvilet over hans Fødsel, Grunden til, at hans Tilværelse er saa kort og usalig. Paa samme Maade staaer *τῷ* ogsaa Iliad. V, 209 og Odyss. XIX, 259.

I disse Forbindelser, som jeg her ikke kan dvæle videre ved — de forekomme selvfølgelig ogsaa baade i andre Sprog og i andre Former —, har altsaa det sproglige Udtryk kun at gjøre med det logiske Forhold, det reale opdage vi først ved Analyse af de bagved liggende Forestillinger. Men dernæst gives der for det Andet ogsaa Tilfælde, hvor begge Forestillinger utvivlsomt ere til Stede i selve det sproglige Udtryk. Jeg skal først gjøre opmærksom paa den bekjendte Udsagnsform, der er repræsenteret i den latinske Sætning «secundas res immoderate ferre levitatis est» (Madv. lat. Sprogl.[3] § 282, gr. Ordf. § 54). Her er der formelt kun Tale om det reale Forhold mellem Letsindighed og Mangel paa Maadehold i Lykken, *levitatis est* betyder i sig selv kun *er en Yttring af Letsindighed, kommer af Letsindighed*; Genitiven er en simpel Tilhørighedsgenitiv, hvortil der jo jævnlig føies *officium* eller *munus,* gr. *ἔργον,* og selv om der maaskee kan findes tilføiet ogsaa *signum,*

---

[1] Ogsaa *ὅτε* kan her ikke betegne Andet, hvad enten man med Imm. Bekker — som jo i saadanne Tilfælde skriver adskilt *ὅ τε* — betragter det som eenstydigt med *ὅτι* eller, hvad jeg anseer for rigtigt, hos Homer saa vel som hos de Senere antager den causale Betydning for en Nuance af den temporale (s. om alle de herhen hørende Spørgsmaal min Afhandling i Nord. tidskr. f. filol. n. r. X S. 89—159). Sætningen med *ἐπεί* Odyss. XV, 489 er af forskjellig Art; den indeholder ikke Følgen af Hovedsætningen, men selve den i Hovedsætningen omtalte Begunstigelses specielle Indhold, og *ἐπεί* er vel ikke engang egentlig causalt, men mere explicativt *(fordi = idet,* som ofte i ældre Dansk, f. Ex. Riimkrøn. v. 2715 f. Hand galt theth syen oppaa hans krop, forthi ath luss the odhe hannum opp).

Digitized by Google

som der Lys. II, 14 findes tilføiet *σημεῖον*, bliver Genitiven derved neppe objectiv (*signum alicujus rei, σημεῖόν τινος* kan jo ogsaa være et Tegn af Noget, et Tegn, som Noget afsætter); men for den praktiske Forstaaelse betegner Sætningen væsentligt, at Mangel paa Maadehold i Lykken er et Tegn paa Letsindighed, viser Letsindighed. Ret interessant er i saa Henseende et Sted, hvor *ἐστί* med en Infinitiv som Subject er forbundet med Genitiv af et Ord, der betegner en Person, i Forbindelse med et appositivt Participium, d. v. s. er ligefrem construeret i Lighed med et verbum monstrandi, nemlig Eur. Iph. Aul. 1141 ff., hvor Klytaimnestra efter at have consterneret Agamemnon ved at lade ham forstaae, at hun ikke er ubekjendt med hans Hensigt, at offre Iphigeneia, siger: *πάντ' οἶδα καὶ πεπύσμεθ' ἃ σὺ μέλλεις με δρᾶν · αὐτὸ δὲ τὸ σιγᾶν ὁμολογοῦντός ἐστί σου καὶ τὸ στενάζειν πολλά · μὴ κάμῃς λέγων.* Ordene betyde ogsaa her i sig selv kun *din Taushed og din idelige Sukken kommer af, at du tilstaaer,* men den egentlige Tanke er *din Taushed osv. viser, at du tilstaaer, ὁμολογοῦντός ἐστί σου* er for den praktiske Forstaaelse ganske = *ὁμολογοῦντά σε μηνύει.* Dernæst skal jeg tillade mig at minde om en Forbindelse, som jeg allerede for en længere Aarrække siden havde Leilighed til at henlede Opmærksomheden paa, nemlig Sætninger med et ved *ὡς* eller *ὡς ἂν* tilknyttet appositivt Participium[1]. Et saadant Participium betegner i sig selv kun en i Forhold til Hovedsætningen forklarende og begrundende Omstændighed, men derigjennem kan det ogsaa blive Udtryk for, hvad der fremgaaer og kan sluttes af Hovedsætningen; Betegnelsen for den reale Grund bliver ogsaa her praktisk forstaaet om den logiske Følge. Saaledes Xen. Cyr. I, 3, 5, hvor Kyros paa Astyages' Spørgsmaal om, hvoraf han slutter, at Bedstefaderen lige saa lidt som han selv finder virkeligt Behag i de mange Lækkerier, hvormed det mediske Kongebord var besat (*καὶ τίνι δὴ σὺ τεκμαιρόμενος, ὦ παῖ, λέγεις;*), svarer: Jo, thi naar du har rørt ved Brødet, tørrer du ikke dine Fingre; *ὅταν δὲ τούτων τινὸς θίγῃς, εὐθὺς ἀποκαθαίρει τὴν χεῖρα εἰς τὰ χειρόμακτρα, ὡς*

[1] S. Nord. tidskr. f. filol. n. r. II S. 136 f.

Digitized by Google

πάνυ ἀχθόμενος, ὅτι πλέα σοι ἀπ' αὐτῶν ἐγένετο. Ordene *ὡς πάνυ ἀχθόμενος* betyde i sig selv kun *saasom du er meget kjed af, at* —, men Meningen er aabenbart *saa man kan see, du er meget kjed af, at* —.[1] Ligesaa forholder det sig med Dobbeltgenitiven Plat. Criton. p. 52 C, hvor Lovene til Beviis paa, at Sokrates har fundet sig tilfreds med sin Fødeby og dens Forfatning (*μεγάλα ἡμῖν τούτων τεκμήριά ἐστιν, ὅτι σοι καὶ ἡμεῖς ἠρέσκομεν καὶ ἡ πόλις*), have fremhævet den slaaende Kjendsgjerning, at han saa godt som aldrig har sat sin Fod udenfor Athen, undtagen naar Borgerpligter nødte ham dertil, og nu slutte med de Ord: *οὕτω σφόδρα ἡμᾶς ᾕρου, καὶ ὡμολόγεις καθ' ἡμᾶς πολιτεύεσθαι, τά τε ἄλλα καὶ παῖδας ἐν αὐτῇ ἐποιήσω, ὡς ἀρεσκούσης σοι τῆς πόλεως.* Disse sidste Ord betyde i sig selv atter kun: blandt Andet har du ogsaa avlet Børn her, saasom Staten behagede dig; men hvad Meningen angaaer, er det fuldkommen correct, naar F. A. Wolf gjengiver dem ved «præterea in ea etiam liberos genuisti, quod argumento est, placuisse tibi civitatem» og vor danske Oversætter C. J. Heise ved «desuden har Du ogsaa avlet Børn i denne Stad, og derved erklæret, at den behagede Dig». Ogsaa et saadant Participium med *ὡς* kan i visse Forbindelser, ved Hovedverber af en vis Art, næsten ganske tabe sin oprindelige begrundende Charakteer og væsentlig staae som blot Angivelse af det, der sluttes, altsaa atter spille væsentlig samme Rolle som Participiet i Construction ved Kundskabs- og Erfaringsverber, som naar Lykurg in Leocr. 28 siger: *καὶ ταῦτα δέ, ὦ ἄνδρες, ἐμοῦ θεωρήσατε, ὡς δικαίαν τὴν ἐξέτασιν ποιουμένου περὶ τούτων,* hvor Meningen nærmest er: «Seer ogsaa heraf, at jeg gaaer

---

[1] Sml. Plat. Euthyphr. 11 A *νῦν δὲ ὁρᾷς, ὅτι ἐναντίως ἔχετον* (nml. *τὸ θεοφιλὲς καὶ τὸ ὅσιον*), *ὡς παντάπασιν ἑτέρω ὄντε ἀλλήλων,* hvor ogsaa det, at de to Begreber ikke ere identiske (*ταὐτόν* p. 10 E), men forskjellige, er det, der skal bevises. Ogsaa et appositivt Participium uden *ὡς* kan man finde brugt paa lignende Maade, som Plat. Gorg. 458 C *τοῦ μὲν θορύβου, ὦ Γοργία τε καὶ Σώκρατες, αὐτοὶ ἀκούετε τούτων τῶν ἀνδρῶν, βουλομένων ἀκούειν, ἐάν τι λέγητε,* hvor C. J. Heise uden Forsyndelse mod Meningen oversætter: den Larm, hvormed de Tilstedeværende give tilkjende, at de ønske at høre Eder tale.

Digitized by Google

retfærdigt til Værks i at undersøge dette», eller naar Lysias XII, 32 siger: *νῦν δέ σου τὰ ἔργα φανερὰ γεγένηται οὐχ ὡς ἀνιωμένου ἀλλ' ὡς ἡδομένου τοῖς γιγνομένοις,* hvor Meningen kun kan være: «Nu er det af dine Gjerninger klart, at du ikke var bedrøvet, men glad ved det, der skete». Participierne staae her aldeles ikke i begrundende Forhold til Hovedverbet *(θεωρήσατε* og *φανερὰ γεγένηται),* men kun henholdsviis til Hovedverbets Object eller Subject *(ταῦτα* og *τὰ ἔργα);* i Forhold til Hovedverbet angive de kun det, der fremgaaer af den ved Objectet eller Subjectet betegnede Kjendsgjerning. Heller ikke Plat. Menex. 237 E kunne Ordene *ὃ δὴ καὶ ἡ ἡμετέρα γῆ τε καὶ μήτηρ ἱκανὸν τεκμήριον παρέχεται ὡς ἀνθρώπους γεννησαμένη* have væsentlig anden Betydning end «heri giver da ogsaa vort Moderland et tilstrækkeligt Beviis paa, at det har frembragt Mennesker», hvorimod p. 238 A Participiets forklarende Betydning endnu er kjendelig, fordi Hovedverbet der er af en anden Art[1].

I disse Udtryksformer er altsaa, i Kraft af det givne Vexelforhold mellem Leddene i en real Aarsagsforbindelse paa den ene og i den tilsvarende regressive Slutning paa den anden Side, en sproglig Betegnelse, der efter sin første Tendents kun skulde angive den reale Grund, tillige bleven til en meer eller mindre prægnant Antydning ogsaa af den ved Slutningen uddragne logiske Følge. Men hvad jeg her særlig ønskede at dvæle lidt udførligere ved, er et derfra igjen forskjelligt Tilfælde, hvori hiint paaviste Vexelforhold gjør sig gjældende paa endnu en tredie Maade, en Forbindelse, som hos græske Forfattere just ikke er overvættes hyppig, men som paa den anden Side i meer eller mindre analoge Former findes vistnok i alle Sprog, der høre til vor Sprogæt, ja endog strækker sig udover denne, en bestemt Art af sammensat Sætning nemlig, hvori baade paa Græsk og i forskjellige andre Sprog Bisætningens Forhold til Hovedsætningen kan findes betegnet baade som causalt og som con-

---

[1] Som formelt beslægtet kan man her mindes den Madv. gr. Ordf. § 181 a Anm. 2 Slutn. omtalte Brug af Dobbeltgenitiv med *ὡς* ved Menings- og Yttringsverber til Betegnelse af Meningens eller Yttringens Indhold.

Digitized by Google

secutivt, idet i første Tilfælde Forholdet betegnes blot fra den logiske, i sidste Tilfælde blot fra den reale Side, men uden at denne forskjellige Betegnelsesmaade medfører nogen egentlig Forskjel i Henseende til Meningen, saa at begge Betegnelser uden Skade kunde ombyttes og i Oversættelser fra det ene til det andet Sprog ret jævnlig ogsaa blive ombyttede, uden at Gjengivelsen derved kan siges at tabe Noget i virkelig Correcthed.

Naar man til Forklaring af en i een eller anden Henseende paafaldende Kjendsgjerning spørger om et Forhold, som man forestiller sig denne Kjendsgjerning som afhængig af, da kan man gjøre dette ved en Spørgesætning, hvortil man føier Angivelsen af den paagjældende Kjendsgjerning i Form af en Bisætning. Men her kan man nu enten betegne det reale Moment, Kjendsgjerningens Afhængighed af det omspurgte Forhold, og da bliver Bisætningen en Følgesætning; eller man kan betegne det logiske Moment, det, at man af den foreliggende Kjendsgjerning slutter sig til, at det omspurgte Forhold maa være af en særegen i saa Henseende oplysende Beskaffenhed, og da bliver Bisætningen en Aarsagssætning.

Af de forskjellige Former, en sammensat Sætning af denne Art kan optræde i, skal jeg gaae ud fra den, der maa betegnes som den nærmest paradigmatiske. Den forudsætter efter den almindelige og vistnok rigtige Antagelse Opfattelsen af Forholdet fra den logiske Side og udtrykker altsaa den i Bisætningen indeholdte Forestilling som Causalbestemmelse. Den dertil benyttede Conjunction er *ὅτι,* som jo ganske vist i sig selv slet ikke betegner Bisætningen som staaende i noget bestemt Forhold til Hovedsætningen, men som jo ogsaa har udviklet sig til Specialconjunction og det netop med causal og kun med causal Betydning, saaledes som vi jo ogsaa havde den i de Forbindelser med udsigende Hovedsætning, som jeg allerførst omtalte. I Begyndelsen af Platons Euthyphron spørger saaledes Spaamanden, som Dialogen har Navn efter, den ham mødende Sokrates: *Τί νεώτερον, ὦ Σώκρατες, γέγονεν, ὅτι σὺ τὰς ἐν Λυκείῳ καταλιπὼν διατριβὰς ἐνθάδε νῦν διατρίβεις περὶ τὴν τοῦ βασιλέως στοάν;* (ɔ: hvad Nyt er der skeet, siden du osv.). Euthyphron

slutter af den paafaldende Kjendsgjerning, at han træffer Sokrates i Kongens Buegang, at der maa være skeet noget Eiendommeligt, som har bevirket dette Ophold paa et saa usædvanligt Sted, og der er jo ogsaa skeet det unegtelig temmelig Extraordinaire, at Sokrates, som han strax efter oplyser den Spørgende om, er bleven anklaget paa Livet. Efter sit reale Indhold er Bisætningen afhængig af Hovedsætningen, men det er ikke dette, der er betegnet, det maatte betegnes ved *ὥστε*; *ὅτι* derimod betegner Hovedsætningens logiske Afhængighed af Bisætningen, Grunden til, at Euthyphron antager, at der maa være hændt noget Usædvanligt. Spørgsmaalet kan i denne Forbindelse ogsaa være et blot formelt (rhetorisk) Spørgsmaal, der ikke kræver Svar, men har negtende Betydning, saa at Forbindelsen bliver til et blot emphatisk Udtryk for Misbilligelse af den i Bisætningen omtalte Kjendsgjerning, som Herod. VIII, 106, hvor Gildingen Hermotimos, da han ved List har faaet Ophavsmanden til sin Calamitet, Panionios, i sin Magt, tiltaler ham med de Ord: *Ὦ πάντων ἀνδρῶν ἤδη μάλιστα ἀπ' ἔργων ἀνοσιωτάτων τὸν βίον κτησάμενε, τί σε ἐγὼ κακὸν ἢ αὐτὸς ἢ τῶν ἐμῶν τις ἐργάσατο ἢ σὲ ἢ τῶν σῶν τινα, ὅτι με ἀντ' ἀνδρὸς ἐποίησας τὸ μηδὲν εἶναι;* hvormed han naturligviis mener: der er ikke skeet dig nogen Uret, som kunde bevæge dig til at handle saaledes mod mig. Ligesaa Iliad. XXIV, 239 ff., hvor Priamos, da han staaer i Begreb med at begive sig ud til Achaiernes Leir for at udløse Hektors Lig, jager de i hans *αἴθουσα* forsamlede Troer bort med de Ord: *ἔρρετε, λωβητῆρες ἐλεγχέες, οὔ νυ καὶ ὑμῖν οἴκοι ἔνεστι γόος, ὅτι μ' ἤλθετε κηδήσοντες;*[1]

[1] Hvad Interpunctionen i disse Sætningsforbindelser angaaer, da have Udgiverne, navnlig i de homeriske Steder efter Imm. Bekkers Exempel, men ogsaa hist og her ellers, Spørgsmaalstegnet ikke efter de almindelige Regler for sammensatte Sætningers Interpunction bagefter hele Sætningscomplexen, men umiddelbart efter Spørgesætningen. Nogen særegen Opfattelse af Bisætningen eller dens Forhold til Hovedsætningen synes denne Interpunction dog ikke at involvere; i alt Fald angiver Imm. Bekker Hom. Blätt I S. 203 f. som sit Motiv kun det, ikke at skille Spørgsmaalstegnet fra Spørgesætningen (sml. Pfudel, Beitr. S. 37 og for en anden Form af Forbindelsen Klotz, præf. ad Eur. Herc. fur. p. V), og samme Interpunction — eller endog dobbelt Spørgsmaalstegn — kan man ogsaa støde paa i nyere Sprog.

Digitized by Google

Saaledes var det ikke i Stedet af Platon; der havde Spørgsmaalet ikke negtende, men blot undrende Charakteer, og var en virkelig Forespørgsel, som baade krævede og fik Svar; og saaledes er det heller ikke Odyss. V, 339 f., hvor Ino-Leukothea aabenbarer sig for Odysseus, da han flyder om paa sit sønderbrudte Fartøi, og spørger ham: *κάμμορε, τίπτε τοι ὧδε Ποσειδάων ἐνοσίχθων ὠδύσατ' ἐκπάγλως, ὅτι τοι κακὰ πολλὰ φυτεύει;* Thi vel kræver Spørgsmaalet her ikke noget Svar og faaer heller intet, det er væsentlig kun et beklagende Spørgsmaal; men negtende Betydning har det paa ingen Maade, Gudinden slutter af de mange Ulykker, hvormed Poseidon hjemsøger Odysseus, at han maa have en særegen Grund til at være vred paa ham, og han har jo som bekjendt ogsaa den meget reelle Grund, at Odysseus har blindet Polyphemos. Et virkeligt Spørgsmaal, der blot kræver Forklaring paa en given Kjendsgjerning ligesom i Stedet af Platon, og hvorpaa der baade ventes og gives Svar, have vi fremdeles — og her endog uden nogetsomhelst særlig fremtrædende Stemningspræg, i det Høieste igjen med et svagt Stænk af Forundring — Xen. Cyr. VI, 3, 20, hvor Kyros, efterat Araspas har berettet, at alle Fjenderne paa Ægypterne nær ere opstillede *ἐπὶ τριάκοντα τὸ βάθος*, spørger ham: *οἱ δ' Αἰγύπτιοι πῶς εἰσι τεταγμένοι, ὅτι εἶπας πλὴν τῶν Αἰγυπτίων;* idet han altsaa af disse Araspas' Ord slutter, at der maa være noget Eiendommeligt ved Ægypternes Opstilling, som har foranlediget denne Tilføining. Man har her, ligesom tildeels ogsaa i de foregaaende Steder[1], villet betragte *ὅτι* som Exponent ikke for den logiske Grund, hvoraf Noget sluttes, men for den bevirkende Grund, der bringer den Talende til at gjøre Spørgsmaalet; men denne Forklaring, der uden Nødvendighed enten fra Tankens eller Formens Side kræver indskudt et udeladt Mellemled («hvad jeg spørger om, fordi—»), seer jeg slet ikke nogen Anledning til. Middelbart kan selvfølgelig den ved *ὅτι* indledede Sætning siges, idet den motiverer Spørgsmaalets Indhold og Tanke, ogsaa at motivere

---

[1] S. f. Ex. C. Capelle, Beitr. zur hom. Synt. i Philologus for 1877 (XXXVI Bd.) S. 195, Pfudel, Beitr. S. 36.

Digitized by Google

selve dets Fremsættelse — thi man gjør ganske vist Spørgsmaalet, netop fordi man har draget den paagjældende Slutning —, men det er dog ikke værdt at statuere Brachylogier, hvor det ikke gjøres fornødent[1].

Men disse fem Steder ere saa indtil videre ogsaa Alt, hvad jeg hos ældre græske Forfattere har kunnet opdrive af fuldkomment sikkre Exempler paa den omhandlede Forbindelse netop i denne Form; vi have den maaskee paa nogle faa Steder til, men sikkert er det ikke. I det ene (Iliad. IV, 31 ff.) er der atter Spørgsmaal om *ὅτι* eller *ὅτε,* i det andet (Soph. Ant. 155 ff.) er den paagjældende Form af Forbindelsen først indført i Texten ved en rigtignok overordentlig let og ganske tiltalende Ændring af G. Hermann (et *τίνα* istf. *τινά*), og i det tredie (Arist. Eccl. 394 f. *τί τὸ πρᾶγμ' ἦν, ὅτι* —) kan *ὅτι* maaskee være et simpelt indholdsangivende *at,* saa dem vil jeg her lade udenfor Betragtningen[2]. Denne for-

---

[1] De Steder, man ved Xen. Cyr. VI, 3, 20 har anført til Sammenligning (Cyr. IV, 5, 11, VII, 1, 41 f., Oec. 1, 6 f., Plat. R. publ. 343 A), ere væsentlig forskjellige derfra; i de to Steder af Kyropædien er den ved *ὅτι* indledede Sætnings Indhold ikke realt afhængigt af Spørgesætningen (i det sidste af dem kan det vel endog trods Bornemanns, Breitenbachs og Hertleins eenstemmige Forsikkring være tvivlsomt, om den overhovedet har Noget med den paagjældende Spørgesætning at gjøre), og i dem alle er i alt Fald Spørgesætningen og Sætningen med *ὅτι* adskilte fra hinanden ved en mellemkommende Replik af den anden Deeltager i Samtalen, som først foranlediger den ved *ὅτι* indledede Sætning, medens de i det foreliggende Sted staae umiddelbart ved Siden af hinanden, og det Samme er Tilfældet Plat. Menon. 79 A (sml. Plaut. Most. 441 f. Ussing og Asin. 612 f. Ussing, paa hvilket sidste Sted Causalsætningens Charakteer som Betegnelse for den bevirkende Grund til, at Spørgsmaalet gjøres, er udtrykkeligt marqveret ved det tilføiede *eo rogaui).*

[2] Om Stedet af Aristophanes s. min Anmærkning i Nord. tidskr. f. filol. n. r. VIII S. 279 f. Ogsaa af de Steder, jeg før begyndte med, er det ene, nemlig Iliad. XXI, 410 f., af Pfudel (Beitr. S. 37) regnet herhen; men den Opfattelse af Hovedsætningens Ethos, der har bragt ham til at tage den som Spørgesætning («der Causalsatz motivirt die hohe Verwunderung, die sich in der Frage ausspricht»), er baade i Strid med det Foregaaende (*γέλασσε* og *ἐπευχομένη,* der tvertimod betegne den som hoverende Haan) og psychologisk umulig (Ares betænker netop aldrig Noget, og det veed Athene meget godt), og desuden tale Analogier som XVII, 201 og XXII, 9 bestemt for udsigende Sætningsform. Endelig have

Digitized by Google

holdsviis lidet fyldige Repræsentation af en Forbindelse, som der dog kunde synes ikke saa ganske sjelden at være Anledning til at bruge, finder imidlertid sin naturlige Forklaring i, at Grækerne besad en stor Rigdom ogsaa af andre Former, hvorved de kunde udtrykke den paagjældende Forestillingsforbindelse, Former, som tildeels ogsaa andre Sprog ere i Besiddelse af, men blandt hvilke dog navnlig een efter det græske Sprogs særegne Verbalbygning og syntaktiske Tilbøieligheder maatte være uundgaaelig prædestineret til at tage Luven fra alle de andre. Af saadanne Former har jeg allerede antydet Bisætningens Tilknytning ved det mere specielt causale (egentlig temporale) ὅτε; kun dette kan der jo efter almindelig Antagelse være Tale om, hvor vi hos attiske Forfattere finde ὅτ' med elideret Slutningsvocal, som det i denne Forbindelse er Tilfældet Soph. El. 1326 ff., hvor Pædagogen kommer ud og irettesætter de Unge, som alt for lydeligt have overladt sig til Gjenkjendelsens Glæde, med de

---

Nogle troet at finde den her omhandlede Forbindelsesform i det mærkelige Sted Iliad X, 141 f., og jeg tør, da Forbindelsen dog i alle Tilfælde bliver haard og uklar, ikke længer udtale mig saa afvisende om denne Opfattelse, som jeg har gjort anf. St. S. 263; Spørgesætningen angaaer jo som et Spørgsmaal om Aarsagen (ligesom Odyss. V, 339 f.) i Virkeligheden et Forhold, der maa tænkes at ligge forud baade for Hovedsætningens og Bisætningens Handlingsindhold, og at Bisætningen ikke indeholder en virkelig given Kjendsgjerning, men kun Noget, man troer at kunne slutte af det factisk Foreliggende, haves der ogsaa ellers Exempler paa, som naar i Begyndelsen af Oehlenschlägers Aly og Gulhyndy Vandhenteren tilraaber Aly, som han finder sovende ved den giftige Kilde: Ulyksalige! er I kied af jert Liv, siden I paa saa letsindig en Maade vil ende det? En Forestillingscombination, der vilde frembyde idetmindste nogen Analogi med den i det homeriske Sted, hvis det skulde høre herhen, troer jeg at have fundet et Exempel paa i Grundtvig, Danm. gl. Folkev. 70 B 9, hvor den døde Moder, vækket ved Sønnens Raab, der er saa stærkt, at «der reffner mur och malmerstienn, och biergitt tager thill att falde», udbryder: Huem er dett, mig vecker eller aff mig kalde maa: menn ieg maa icki mett freden lege (ɔ: ligge) op unnder denn sorthe iordt? Den omvendte Forbindelse (Hvem er det, der ikke kan lade mig ligge med Fred i Jorden, siden han saaledes vækker og kalder mig?) kunde der heller ikke indvendes Noget imod, og andre Opskrifter (A 8, C 8, D 7, E 8) have ogsaa — hvad der jo i Stedet af Iliaden vilde klare alle Vanskeligheder — et nyt direct Spørgsmaal (maa jeg ikke —?).

Digitized by Google

Ord: *ὦ πλεῖστα μῶροι καὶ φρενῶν τητώμενοι, πότερα παρ' οὐδὲν τοῦ βίου κήδεσθ' ἔτι, ἢ νοῦς ἔνεστιν οὔτις ὑμῖν ἐγγενής, ὅτ' οὐ παρ' αὐτοῖς, ἀλλ' ἐν αὐτοῖσιν κακοῖς τοῖσιν μεγίστοις ὄντες οὐ γιγνώσκετε;*[1] Ogsaa et *ἐπεί* kan bruges til at tilknytte den givne Kjendsgjerning, som Arist. Eccl. 311 f., hvor Blepyros, der savner sin Kone, som er gaaet til Folkeforsamling, spørger: *τί τὸ πρᾶγμα; ποῖ ποθ' ἡ γυνὴ φρούδη 'στί μοι, ἐπεὶ πρὸς ἕω νῦν γ' ἐστίν, ἡ δ' οὐ φαίνεται;* dog kan man paa Grund af den større Selvstændighed, hvormed en ved *ἐπεί* indledet Sætning kan fremtræde, i denne Form af Bisætningen maaskee være berettiget til at see mere en blot Betegnelse af Anledningen til at Spørgsmaalet g j ø r e s. Dette gjælder da endnu mere, hvor Kjendsgjerningen er tilføiet i Hovedsætningsform ved *γάρ*[2], som Eur. Ion. 326 *ἔχεις δὲ βίοτον; εὖ γὰρ ἤσκησαι πέπλοις* (sml. Æsch. Prom. 735 ff.), eller asyndetisk[3], som Odyss. XI, 57 f. *'Ελπῆνορ, πῶς ἦλθες ὑπὸ ζόφον ἠερόεντα; ἔφθης πεζὸς ἰὼν ἢ ἐγὼ σὺν νηὶ μελαίνῃ* (sml. VI, 25 ff. og 119 ff., Arist. Pac. 383, Eur. Ion. 244 ff.); og hvor den er tilføiet i parataktisk Forbindelse med selve Spørgesætningen[4], som Odyss. III, 251 f. *ἦ οὐκ Ἄργεος ἦεν 'Αχαιικοῦ, ἀλλά πῃ ἄλλῃ πλάζετ' ἐπ' ἀνθρώπους, ὁ δὲ θαρσήσας κατέπεφνεν;* (sml. XVII, 378 f.), eller i Form af et nyt undrende eller bebreidende Spørgsmaal[5], som Plat. Euthyd. 295 B *οὐκ αἰσχύνει, ὦ Σώκρατες; ἐρωτώμενος ἀντερωτᾷς;* er den jo egentlig slet ikke betegnet som Kjendsgjerning. Men dernæst

---

[1] Atter her indeholder Bisætningen ikke egentlig noget som Kjendsgjerning Givet, men kun Noget, som sluttes umiddelbart af Vedkommendes Adfærd.

[2] Ligesom paa Dansk ved *thi*, f Ex. Holberg, d. Pants. Bonde-Dr. I, 3. Hvor af leve disse mange Folk her i Byen? thi jeg seer hverken Ager eller Eng osv.

[3] Sml. Holberg, Plut I, 8: Men hvad er der paa færde? Jeg hører saa stor Allarm uden for paa Gaden.

[4] Sml. P. A. Heiberg, Rigsdalers-Sedlens Hændelser Cap. 48: er det ikke nok, at man i oprørske Skrifter maae taale at see de groveste Invectiver imod en Nation, som . . .; men Samtalen i Selskaber skal endogsaa gaae ud paa denne forslidte Materie?

[5] Sml. Holberg, d. Arab. Pulv. 13: Er I gall, Mand? tør I løbe saadan ind i en fornemme Herres Stue?

Digitized by Google

kan Kjendsgjerningen ogsaa knyttes til Spørgsmaalet i Form af en Relativsætning, enten med selve det relative Pronomen[1], som Arist. Thesm. 1058 *σὺ δ' εἶ τίς, ἥτις τοὐμὸν ᾤκτειρας πάθος;* eller Eur. Med. 1129 ff. *τί φῄς; φρονεῖς μὲν ὀρθὰ κοὐ μαίνει, γύναι, ἥτις τυράννων ἑστίαν ᾐκισμένην χαίρεις κλύουσα κοὐ φοβεῖ τὰ τοιάδε;* — man vil lægge Mærke til den Aarsagsforholdet fremhævende ubestemte Form af Pronominet[2] — eller ved et relativt Beskaffenhedsadjectiv, som Eur. Herc. fur. 816 f. *ἆρ' εἰς τὸν αὐτὸν πίτυλον ἥκομεν φόβου, γέροντες, οἷον φάσμ' ὑπὲρ δόμων ὁρῶ;* (sml. Iliad. XVII, 469 ff.), eller et relativt Maadesadverbium, som Iliad. XXIV, 387 f. *τίς δὲ σύ ἐσσι, φέριστε, τέων δ' ἔξεσσι τοκήων, ὥς μοι καλὰ τὸν οἶτον ἀπότμου παιδὸς ἔνισπες;* (sml. Odyss. IV, 371 ff.)[3]. For det Tredie kan Kjendsgjerningen føies til i Form af et Participium, som Plat. Symp. 174 A, hvor der berettes, at Aristodemos, da han mødte Sokrates *λελουμένον τε καὶ τὰς βλαύτας ὑποδεδεμένον,* spurgte ham, *ὅποι ἴοι οὕτω καλὸς γεγενημένος* ɔ: hvor han skulde hen, siden han var saa pyntet, eller, hvis jeg tør tillade mig ogsaa at indblande et Sted af en senere Forfatter, Diog. Laërt. VII, 168, hvor der fortælles, at Stoikeren Kleanthes, som om Natten bar Vand i Haverne, medens han om Dagen studerede Philosophi, blev ført for Retten *λόγους δώσοντα, πόθεν ἐς τοσοῦτον εὐέκτης ὢν διαζῇ* ɔ: hvoraf han levede, siden han var ved saa godt Huld. Og endelig for det Fjerde kunne Grækerne give selve Spørgesætningen participial Form og saaledes gjøre den til Bibestemmelse og Betegnelsen af den givne Kjendsgjerning til Hovedsætning, som naar Charmides Xen. Mem. III, 7, 3 spørger Sokrates,

---

[1] Sml. Holberg, Philos. Udi Egen Indbildn. I, 3: mon Manden er gall eller døv, der ikke agter, hvad Folk taler?

[2] Dog forekommer ogsaa det blotte *ὅς* (Iliad. XV, 247; sml. Madv. Synt. d. gr. Spr. § 105 d Slutn.), og jeg seer da heller ingen Nødvendighed for at opfatte *ὅ* Iliad. XXI, 150 anderledes (Capelle S. 195, Pfudel S. 37 tage det med La Roche, Hom. Stud. S. 75 = *ὅτι*).

[3] Til at opfatte dette *ὡς* eller *οἷον* som blot exclamativt seer jeg ingen Anledning; snarere endda Eur. Iph. Taur. 660 *τίς ἐστιν ἡ νεᾶνις; ὡς Ἑλληνικῶς ἀνήρεθ' ἡμᾶς τούς τ' ἐν Ἰλίῳ πόνους κτἑ.,* dog behøves det vel heller ikke der.

Digitized by Google

der har udtalt, at han tiltroer ham Evne til at blive en dygtig Statsmand: *τὴν δὲ ἐμὴν δύναμιν ἐν ποίῳ ἔργῳ καταμαθὼν ταῦτά μου καταγιγνώσκεις;*[1] og dette er jo, som Enhver vil vide, den Form, hvori den paagjældende Tankeforbindelse allerhyppigst udtrykkes paa Græsk (sml. Madv. gr. Ordf. § 176 a og b m. Anm.); den er jo endogsaa anvendelig, hvor der ikke er noget Ord i den Kjendsgjerningen angivende Sætning, hvortil Participiet kan sættes i Apposition, saa at der maa bruges Dobbeltgenitiv, som Demosth. XIX, 75 *τί τῶν Φωκέων ἢ ἄλλου τινὸς ἀνθρώπων μετὰ τοὺς παρ' Αἰσχίνου λόγους ἐξαμαρτόντος οὐκ ἀπέβη τὰ ὑπ' αὐτοῦ τότε ῥηθέντα;* (Madv. gr. Ordf. § 181 a Slutn.). I Betragtning af alt dette og navnlig af den sidste Forms overordentlig store Udbredelse kan der da ikke være synderlig Grund til at undres over, at den her omhandlede Sætningsforbindelse ikke er videre hyppig hos de græske Forfattere.

Men er den ikke hyppig i Græsk, har den til Gjengjæld talrige og tildeels langt fyldigere repræsenterede Analogier i andre beslægtede Sprog. Den indiske Litteratur mangler jeg alt selvstændigt Kjendskab til; men jeg har af Rigveda (VII, 86, 4 — den Lidendes Bøn til Varuna —) fundet anført Forbindelsen: kim âgas âsa, yad stotâram jighânsasi? ɔ: hvad var min Synd, at du vil dræbe den, der priser dig? (*jighânsasi* er Præsens Indicativ af Desiderativet til Roden *han*). Her have vi altsaa den til Conjunction forvandlede Accusativ Neutrum af Relativpronominet ligesom i Græsk, og paa samme Maade have vi paa Latin *quod* med Indicativ, som Cic. in Cat. I, 6, 16, hvor det om Catilinas Dolk hedder: quæ quidem quibus abs te initiata sacris ac devota sit, nescio, quod eam necesse putas esse in consulis corpore defigere; sml. de dom. 23, 59: quid parvus filius? . . . quid fecerat, quod eum toties per insidias interficere voluistis? og Plaut. Bacch. 664 Ussing: numqui nummi exciderunt, ere, tibi, quod sic terram optuere?[2]. Heller ikke paa Latin synes forresten

[1] Eventuelt kan der ogsaa bruges et Participium med *ὡς*, som Eur. Rhes. 99 *σὺ δ' ὡς τί δράσων πρὸς τάδ' ὁπλίζει χέρας;*

[2] Endvidere Cic. Ep. ad Q. fratr. I, 2, 2, 5, pr. Cæl. 1, 1 og de offic. III, 14, 59, paa hvilke to sidste Steder hele Forbindelsen staaer i oratio obliqua og *quod* altsaa har Conjunctiv efter sig.

Digitized by Google

denne Form af Forbindelsen at være rigtigt hyppig (jeg har f. Ex. hos Plautus af utvetydige Exempler derpaa kun fundet dette ene); man synes, forsaavidt man overhovedet udtrykker Tankeforbindelsen i Form af en sammensat Sætning, at foretrække andre Former for Bisætningen, af hvilke der her kun er Anledning til at nævne den simple Relativsætning, enten i Indicativ, saa at altsaa Forholdet mellem Sætningernes Indhold slet ikke er betegnet (som Verg. Æn. I, 231 ff. quid meus Æneas in te committere tantum, quid Troes potuere, quibus tot funera passis cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?), eller i Conjunctiv, hvorved det vel maa antages at være betegnet som Causalforhold (som ib. XI, 108 f. quænam vos tanto fortuna indigna, Latini, implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?). I Analogi med *yad, ὅτι* og *quod* have vi endvidere paa Tydsk *dasz,* som Lessing, Misogyn II, 2: Was habe ich Ihnen gethan, dasz Sie eine Flamme in mir ernähren, die mich ohne Hülfe verzehren wird? og paa mangfoldige andre Steder. I Gothisk bruges istedenfor disse conjunctionale Pronominalformer Relativpartikelen *ei,* som Matth. 8, 27: hvileiks ist sa, ei jah vindos ja marei ufhausjand imma? *(ποταπός ἐστιν οὗτος, ὅτι οἱ ἄνεμοι καὶ ἡ θάλασσα αὐτῷ ὑπακούουσιν;)* og Luc. 8, 25: hvas siai sa, ei jah vindam faurbiudiþ jah vatnam, jah ufhausjand imma? *(τίς ἄρα οὗτός ἐστιν, ὅτι καὶ τοῖς ἀνέμοις ἐπιτάσσει καὶ τῷ ὕδατι, καὶ ὑπακούουσιν αὐτῷ;)*[1], og ligesaa i Oldnordisk Relativpartikelen *er,* som i Brudstykket af Brynhildarkviða i Sæmunds Edda Str. 5: hvar er nú Sigurðr seggja dróttinn, er frændr mínir fyrri ríða? (i H. G. Møllers Oversættelse: hvor er nu Sigurd, Mændenes Styrer, siden mine Frænder forrest ride?) eller, for ogsaa at tage et Prosasted, Hrafnkels Saga S. 8 i K. Gislasons 2den Udg.: hvat man garprinn vilja, er hann er heim kominn? (i N. L. Westergaards Oversættelse: hvad mon Drengen vil, siden han er kommet hjem?). Paa Dansk bruge vi som bekjendt *at* (hvad har stakkels Neger gjort, at den blanke Mand ham hader? klager Negeren Martin i Thaarups

---

[1] S. ogsaa Marc. 6, 2, Joh. 8, 22.

Digitized by Google

«Peters Bryllup»)[1], og ligesaa sige Svenskerne (hvad har jag gjort, att jag straffas så hårdt? jamrer Glunten hos Wennerberg «dagen derpå»).

Ved Siden af disse blot relativt tilknyttende Pronominalconjunctioner eller Partikler findes desuden, ligesom i Græsk, saaledes i alt Fald i nogle af de nævnte Sprog — Enkeltmands Iagttagelse kan jo paa et saa udstrakt Omraade selvfølgeligt kun være Stykværk — ogsaa mere specielle Causalconjunctioner. Saaledes finde vi i Latin *quom* — der jo paa det Nærmeste svarer til gr. *ὅτε* — i alt Fald Plaut. Amph. 746 (quæso edepol, num tu quoque etiam insanis, quom id me interrogas), i bibelsk Latin ogsaa *quia* og *quoniam* (om ellers, veed jeg ikke), saaledes finde vi i Gothisk *unte* (egentlig Tidsconjunction = *indtil* eller *medens*) Marc. 4, 41 i samme Forbindelse, hvor der i de to andre synoptiske Evangelier er brugt *ei* (hvas þannu sa sijai, unte jah vinds jah marei ufhausjand imma? = *τίς ἄρα οὗτός ἐστιν, ὅτι καὶ ὁ ἄνεμος καὶ ἡ θάλασσα αὐτῷ ὑπακούει;*), og saaledes finde vi paa Tydsk i alt Fald hist og her *weil,* som i Klopstocks Ode «die Frühlingsfeier», hvor der efter Skildringen af det optrækkende Tordenveir spørges: Zürnest du, Herr, weil Nacht dein Gewand ist? eller *da*, som jeg for Øieblikket — man undskylde Sammenstillingen — kun kan anføre et Exempel paa af Fliegende Blätter (Nr. 2145 — LXXXV Bd. — S. 77): Ha, ha, ha! Prächtiger Witz! Gefällt er Ihnen nicht, gnädige Frau, da Sie nicht lachen? Paa Dansk bruge vi nu ganske almindeligt *siden,* som jeg i det Foregaaende har anført et Par Exempler paa i Oversættelser, stundom ogsaa *da* f. Ex. Grundtvig, Optrin[2] II S. 75: Men har du undsagt lydt paa Thing din Drot, da i hans Sal du mod

---

[1] Dette *at* kan forfølges lige saa langt tilbage i Tiden, som der overhovedet existerer en Litteratur, hvori der er Brug for den Slags Forbindelser (i Lovsproget kan man ikke vente at finde dem, ei heller i Lægeeller Kogebøger o. l., men allerede i den gamle Lucidarius læse vi S. 33 i Brandts Udg. det Spørgsmaal af Disciplen: vor thæt stoor synd at ædæ aff eeth æplæ, at mannæn vor forti kast af parædiis?); det er ikke altid og overalt lige stærkt og fyldigt repræsenteret (af Folkeviserne veed jeg slet ikke at anføre noget Exempel derpaa undtagen efter ganske unge Opskrifter), men det er stadigt levende og hører gjennem alle Tider til Sprogets faste Inventarium.

Digitized by Google

ham Sværdet blotter?[1]; i ældre Tid brugte man ligesaa almindeligt *meden (imeden), men (imen), mens (imens),* der er blevet causalt ganske paa samme Maade som det gothiske *unte* og det tydske *weil,* f. Ex. Sv. Grundtvig, Danmarks gamle Folkeviser 68 F 18: Huad mon den rider will aff dig haff, meden hand sender dig saa rige gaff? ib. A 13: Huad mone den rider wilde aff deg haffue, men hand sender deg saa rige gaffue? 49 A 21: Huad ville i mig, Norgelands dronning, mens i haffuer sendt mig ord? 23 A 8 og 20: huadsenns adell er y aff, y-medenn y. er saa skønne? 62 A 4: Mynn herre, huad laadder y wydde meg, imenn y laader saa biendde meg? 297 B 47: Huem er her forudenn, i-meenns i brasker nu saa?[2] Holberg bruger ved Siden af *at* foruden *mens*

[1] Det nu saa almindelige *siden* har i det ældre Sprog overhovedet ikke nogen stærkt udpræget Tilbøielighed til causal Betydning, og *da* vel næppe større; i denne Forbindelse er jeg ikke i Stand til at paavise enten *siden* eller *da* før i 2den Halvdeel af forrige Aarhundrede (Sneedorf), men *siden* har vel dog dengang allerede i nogen Tid været gængs ogsaa saaledes, da det i den moderniserede 2den Udg. af P. Claussøns Snorre fra 1757 møder et Par Gange som Ændring (S. 318 og 612 = Orig.-Udg. S. 302 og 613).

[2] *Men (meden* osv.) er i denne Forbindelse lige til vort Aarhundrede den regelmæssige Conjunction i de gamle Folkeviser og spiller i 14de, 15de og 1ste Halvdeel af 16de Aarh. ogsaa ellers en stor, tildeels overlegen Rolle ved Siden af *at.* Senere træder det noget tilbage, og Forandringen synes at være foregaaet netop i Løbet af 16de Aarh. (i Vedels Saxo, Claussøns Snorre, Ranchs Skuespil, Hegelunds Susanna og Calumnia — alle fra Slutn. af 16de Aarh. — har jeg fundet en Række af Exempler med *at,* men intet med *men).* Dette kan jo være en af de mange Smaabevægelser, der stadigt foregaae i Sproget tilsyneladende reent spontant og i alt Fald uden at Nogen kan forklare dem; men det kan maaskee ogsaa have sin bestemte og paaviselige Grund. I Mellemtiden var jo en stor Deel af Bibelens Bøger og tilsidst hele Bibelen bleven oversat paa Modersmaalet og flittigt læst ikke mindst i de Kredse, hvorfra hele den nationale Litteraturs Bærere i den næste Slægt udgik og maatte udgaae. Hvad nu Bibeloversætterne i Aarhundredets 1ste Halvdeel angaaer, da har jeg i den paagjældende Sætningsforbindelse hverken fundet *men* i H. Mikkelsens nye Testamente eller hos Fr. Vormordsen i Psalteren og H. Tavsen i Pentateuchen. P. Tidemand har i Dommernes Bog 2 Gange *men* (11, 12 og 14, 3), ellers *at* (navnlig ogsaa 18, 23, for kun at nævne et fuldt ud charakteristisk Sted). Endelig har den betydeligste af alle, Chr. Pedersen, i Psalteren og det nye Testamente tilsammen 5 Gange

Digitized by Google

ogsaa *eftersom* og *efterdi* (De Usynl. I, 4: hvad ont har jeg giort, at du handler saa ilde med mig? Jeppe paa Bj. V, 4: hvad er dig vederfaret paa Vejen, mens du est bleven saa spansk? Ulyss. v. Ithac. II, 2: hvor har I hiemme, Landsmand, eftersom I spørger saa? Pern. Korte Frøık.-St. III, 2: hvad got har jeg giort, efterdi Fruen giør mig saadanne Caresser?), saa at altsaa de danske Causalconjunctioner i denne Slags Forbindelser maae siges at have fundet en meget rig og afvexlende Anvendelse[1].

---

men (Ps. 8. 5, Ps. 114, 5, Matth. 8, 27, Marc. 4, 41, Luc. 8, 25), men medens han ellers i denne Forbindelse saa ubetinget foretrækker *men*, at han udenfor Bibeloversættelserne neppe nogensinde bruger *at* undtagen efter blot undrende Udraabsspørgsmaal og f. Ex. endnu i Olger Danskes Krønike har Forbindelsen hele 17 Gange, overalt med *men*, staaer der her ligeoverfor disse 5 Tilfælde med *men* omtrent lige saa mange — naar Gjentagelser i sideordnede Led medregnes, en Deel flere — med *at* (Ps. 8, 5, Ps. 114, 5 f., Ps. 144, 3, Hebr. 2, 6). Endnu stærkere træder *men* tilbage i Bibelen af 1550; jeg har der i samtlige Bibelens Bøger kun fundet ogsaa netop 5 Gange *men* (1 Sam. 11, 5, ib. 21, 15, Es. 7, 13, ib. 22, 1, ib. 57, 11) mod allermindst 10 Gange saa hyppigt *at* (i Oversættelsen af 1607 er ogsaa paa disse 5 Steder med Undtagelse af det andet *men* erstattet med *at*). Det ligger da nær at antage, at ligesom navnlig Bibelen af 1550 upaatvivleligt er paavirket af Luthers Exempel, som her gjennemgaaende har *das* ɔ: *dasz*, saaledes atter Sprogbrugen i denne har havt en lignende Indflydelse paa Profanlitteraturen. At imidlertid trods den saaledes fæstnede kirkelige Sprogbrug det gamle *men* vedblev at holde sig ved Siden af *at*, fremgaaer allerede af Forholdet hos Holberg (s. Texten); af nyere Digtere have i alt Fald N. F. S. Grundtvig, St. Blicher og Chr. Winther brugt det (i Formen *mens)*, og i Folkemunde er det levende endnu den Dag idag, som det bl. A. kan sees af de yngste Opskrifter af Folkeviserne. Det er saaledes ved Siden af *at* ubetinget den meest stabile Conjunction, det danske Sprog har at opvise i denne Forbindelse

[1] *Eftersom* mindes jeg i denne Forbindelse kun fra Holberg, *efterdi* har jeg fundet allerede f. Ex. i P. Claussøns Norgeskrønike (S. 302 og 613). Af andre danske Causalconjunctioner (bortseet fra det i Regelen ikke underordnende *thi)* har jeg endnu truffet *fordi*, rigtignok kun i den ældste Bibeloversættelse (for største Delen udg. af C. Molbech 1828), hvor det ligesaa regelmæssigt svarer til lat. *quia* el. *quoniam* som *at* til lat. *ut* (kun 1 Sam. 11, 5 staaer *at* = *quod)*, og i H. Mikkelsens nye Testamente Luc. 8, 25, hvor Vulg. ogsaa har *quia;* men at det eventuelt kunde have gjort sig gjældende ogsaa uden latinsk Indflydelse, tør man

Digitized by Google

At der nu, som jeg her er gaaet ud fra, foreligger virkelig causale Bisætninger ikke blot i den sidstanførte Gruppe af Exempler, men ogsaa i hine, hvor Bisætningen var indledet ved blot relativt tilknyttende Pronominalconjunctioner og Partikler, fremgaaer selvfølgeligt ikke uden videre af, at der i samme Forbindelse ogsaa bruges mere specielle Causalconjunctioner, thi som vi senere ville faae at see, forekommer der paa den anden Side ogsaa ligesaa utvivlsomt consecutive Former for Bisætningens Tilknytning, og i de enkelte Sprog have vi altsaa, forsaavidt deres Syntax tillader at udtrykke baade Forestillingen om Aarsag og Følge i den ved Relativconjunctionen indledede simple indicativiske Udsagnsbisætnings Form, intet Kriterium, hvorefter vi umiddelbart kunde afgjøre, om Bisætningen i denne Form af Forbindelsen repræsenterer en Aarsags- eller en Følgesætning. Anderledes stiller derimod Sagen sig, naar vi betragte alle de her sammenstillede Sprog under Eet og søge den Forestilling, der i dem alle kan antages som den oprindelige og principale at ligge til Grund for den sproglige Udtryksform, hvad der synes mig at være al Anledning til, hvor der er Tale om en Sætningsforbindelse, der i den Grad som den her foreliggende bærer Præg af at være Udtryk for en til compact Eenhed tidlig forbunden og som saadan fra Slægt til Slægt overleveret Forestillingscomplex. Betragtet fra dette Synspunct kan Bisætningens Art ikke være tvivlsom: i en saadan for alle de paagjældende Folk fælleds Forestillingscomplex kan den for Udsagnsbisætningen til Grund liggende Bisætningsforestilling ikke indgaae i Form af Forestilling om en consecutiv, men kun i Form af Forestilling om en causal Relation; thi som Causalsætning kan den simple indicativiske Udsagnsbisætning

---

vel slutte af *for* i Dialogen mellem Peder Smid oc Atzer Bonde B II* og af *får de* i den fra Sønderjylland meddeelte Dyrefabel i Viseform om Enkerævinden i Sv. Grundtvigs gamle danske Minder 3die Saml. S. 222 ff. v. 6 og 12 (af anden Art ere Forbindelser som Luc. 13, 2: mene I, at disse Galilæer vare Syndere fremfor alle Galilæer, fordi de lede dette? hvor den Sætning, til hvis Indhold Causalsætningens staaer i det eiendommelige Gjensidighedsforhold, ikke er den spørgende Hovedsætning, men den deraf afhængige Udsagnsbisætning).

Digitized by Google

fungere i alle de paagjældende Sprog, men som Følgesætning kun i nogle af dem. Denne Betragtning udelukker selvfølgeligt ikke Muligheden af, at i de Sprog, hvor Udsagnsbisætningen kan have begge Functioner, ogsaa den consecutive Form af Bisætningsforestillingen vil kunne deels frembringe ganske den samme Form af Bisætning, deels i· alt Fald gjøre sig meer eller mindre gjældende ligeoverfor den færdige og traditionelt tilegnede Sætningsforbindelse, saa at der i dem vil kunne indtræde en vis Usikkerhed og Ubestemthed i den sproglige Praxis, baade hvad Intention og Opfattelse angaaer, ja at i saadanne Sprog Aarsagsforestillingen i større eller mindre Udstrækning vil kunne trække sig tilbage til Fordel for Følgeforestillingen fra denne blot ubestemt antydende Form af Forbindelsen til de andre mere tydeligt udprægede Former med specielle Causalconjunctioner i Bisætningen.

En saadan Dobbelthed og maaskee Bevægelighed i Forestillingen om Bisætningens Relationsform maa der først og fremmest indrømmes at være Betingelser for i vort eget Modersmaal og overhovedet i de moderne skandinaviske og germaniske Sprog, thi i dem kan den simple indicativiske Udsagnsbisætning lige godt fungere som Aarsags- og som Følgesætning, og naar altsaa W. Grimm i 2det Bd. af «Deutsches Wörterb.» S. 817 henfører det paagjældende *dasz* i et Sted af Gellert (was hat er dir denn gethan, dasz du ihm diese ehre nicht erweisest?) til «dasz in sätzen, welche folge und wirkung ausdrücken», da er det ganske vist meget muligt, at Bisætningen her for Forfatteren virkelig har staaet som en Følgesætning. Men der er ogsaa, om ikke større, saa dog fuldkomment lige saa stor Mulighed for, at han kan have meent den som Causalsætning; og at den ved Henførelsen til den consecutive Relationsform er, om ikke urigtigt, saa dog i alt Fald utilstrækkeligt charakteriseret, det fremgaaer tydeligt af, at et Sted af Keisersberg, der ikke adskiller sig fra det nysnævnte ved nogetsomhelst Andet end ved Hovedsætningens ikke spørgende, men udsigende Form (was lobst du mich? ich mein, du wöllest mich verkaufen, das du mich mir lobest), er opført under det causale *dasz*. Omsætte vi i dette Sted Hovedsætningen til spørgende Form (willst du mich etwa verkaufen, dasz —?), bliver Forbindelsen fuldstændig

Digitized by Google

eensartet med den anden, og er altsaa Bisætningen hos Keisersberg en Causalsætning, hvad der ikke synes at være Grund til at tvivle om, da vil det vel dog være naturligst at charakterisere den tilsvarende hos Gellert i alt Fald principaliter paa samme Maade[1]. Og lignende Experimenter kunne vi anstille paa Dansk, ligesom man ogsaa kan finde *at* og specielle Causalconjunctioner i ganske sideordnet Forbindelse[2], saa at det i Betragtning af samtlige foreliggende Analogier dog synes at være det meest Correcte, ogsaa i de moderne Sprog at gaae ud fra den causale Forestillingsform som den nærmestliggende og fastholde den, saalænge der ikke i Bisætningens Form træde Momenter til, der mere bestemt tyde paa consecutiv Opfattelse.

(Sluttes.)

---

[1] Efter W. Grimms Behandling af dette gellertske *dasz* at dømme synes for hans Vedkommende Aarsagsforestillingen i den her omhandlede Forestillingscomplex virkeligt, som jeg ovenfor sagde, at have trukket sig (i alt Fald momentant) aldeles tilbage til Fordeel for Følgeforestillingen fra denne Form af Forbindelsen til andre mere bestemt udprægede. Det samme er øiensynligt Tilfældet med Pfudel, som med fuldkommen correct Opfattelse af det græske *ὅτι* i lignende Forbindelser som causalt Beitr. S. 37 Anm. betegner Voss's Oversættelse af dette *ὅτι* ved *dasz* som «ungenau» og holder Düntzers Anvendelse af samme Gjengivelse «in einer Schulausgabe für sehr bedenklich, da der Schüler leicht zu dem Glauben verleitet werden könnte, dass *ὅτι* hier . . consecutive Bedeutung hat».

[2] Saaledes lyder i Chr. Pedersens Oversættelse af Davids Psalter Ps. 8, 5: Huad er mennisken at du kommer hannem i hw eller menniskens søn men dw søger hannem, og Ps. 114, 5: Hwad skadde dig strand men dw saa flyde eller dig iordan at dw vende dig om igen. Til *men* svarer her i den latinske Vulgata henholdsviis *quoniam* og *quod,* og til *at* henholdsviis *quod* og *quia,* intetsteds *ut,* og lige saa lidt Ps. 144, 3: Herre huad er mennisken ath dw det kender eller menniskens søn ath dw hannem acter *(quia).* Ogsaa de gamle Oversættere af Henr. Susos Horologium æternæ sapientiæ (Brandt, Klosterlæsn. 1, 1) og Thom. a Kempis' Traktat de imitatione Christi (udg. af F. Rønning) gjengive ved saadant *at* ikke blot conjunctiviske Sætninger med *ut* (som H. S. 52, 20, T. K. 147, 12; 164, 3; 182, 15; 187, 5), men ogsaa indicativiske Sætninger med *quod* (H. S. 24, 19, T. K. 147, 10), *quia* (H. S. 29, 22) eller det relative Pronomen (H. S. 188, 27, T. K. 138, 16), altsaa Sætninger af utvivlsom ikke-consecutiv Charakteer.

Digitized by Google

Gives der fremskridt i sprogene?

En antikritik.

I sidste hefte af dette tidsskrift (n. r. X, s. 292 ff.) har hr. prof. H. Møller gjort min disputats *Studier over engelske kasus* til genstand for en lang og indgående anmeldelse af den art, som enhver, især ung, forfatter må være glad og taknemlig for. Til glæden over at se sit arbejde studeret med så stor opmærksomhed og fundet værdigt til en så udførlig drøftelse kommer nemlig her på grund af anmeldelsens grundighed den følelse, at der i den så omtrent er samlet alle de indvendinger, der overhovedet kan göres af en sagkyndig modstander. Hvis man altså tror at kunne gendrive disse indvendinger, opnår man derved en beroligende følelse af, at ens teorier måske også i fremtiden kan stå deres prøve.

Jeg skal her forsøge at imødegå min ærede kritikers betragtninger over mit indledende afsnit *Fremskridt i sproget* (også udkommet særskilt); hvad der er sagt om de specielt engelske afsnit, vil der måske blive lejlighed til at drøfte andetsteds.

Min hovedteori var denne: i det hele og store går sprogene stadig frem, så at de blir fuldkomnere udtryksmidler for menneskelige tanker. For at vise dette foretog jeg en vurdering af ældre og yngre trin af samme sprog ved at sammenstille karakteristiske træk af deres bygning.

Anmelderens stilling overfor en sådan vurdering er ikke ganske klar. Mange steder taler han, som om han gav mig ret i, at en sådan vurdering kan foretages, ja endogså i den målestok, jeg anlægger. Således, når han s. 293 siger, at i det hele og store er mit resultat rigtigt, når han s. 294 priser korthed som en fordel ved flexion og s. 296 «selvfølgelig» er enig med mig i, at det er en vinding, når uregelmæssigheder bortfalder. Men andre steder ser det ud, som om det kun var af artighed mod mig, at han overhovedet gik ind på min idé om, at der i sprogets verden kan tales om noget bedre eller

Digitized by Google

ringere; s. 295: «I virkeligheden kan for de talende menneskers tarv synthetiske og analytiske former være lige gode»; s. 296: «for mig gives der ikke noget absolut bedste sprog, d. v. s. noget, der absolut lettest kan udtrykke tanken. Set fra mit standpunkt er kinesisk det bedste (det sprog, der lettest udtrykker tanken) for Kinesere, engelsk for Englændere, dansk for Danske».

Efterat anm. altså med stor interesse har drøftet forskellige sprogmidlers indbyrdes værd, afskærer han egentlig diskussionen som örkesløs; han trækker sig tilbage med et «Det hele er ligegyldigt; det er hip som hap altsammen!» I modsætning hertil må jeg fastholde det berettigede i en vurderende sammenligning af sprog; men det vigtigste er dog for mig ikke en sammenligning af sprog, der står hinanden så fjernt som kinesisk og dansk (sml. mine udtryk § 49: Udviklingsmulighederne i sprogene er så mangfoldige . . . at det blir næsten umuligt at sammenligne sprog af forskellig stamme), men derimod ældre og yngre trin af samme sprog eller dog nærbeslægtede sprog. Her har man faste holdepunkter og kan vente at nå resultater af sproghistorisk rækkevidde.

En af de værdimålere, jeg anvendte, var det åndelige arbejde, der er forbundet med at lære og med at bruge et indviklet sprog med mange vanskelige former i modsætning til et simplere system. Her møder jeg igen en lignende halvhed (eller skal jeg kalde det dobbelthed?) som ovenfor i anm.s standpunkt. Först siges det, at «sådant et åndeligt arbejde i barnets förste leveår vistnok ikke skader det mindste og ikke gör barnet mindre dygtigt til andet åndeligt arbejde. Måske tvertimod.»[1] Heri ligger jo dog en forudsætning om, at der er et arbejde forbundet med at

---

[1] Anm. fortsætter: «Man har ikke hørt, at de kinesiske börn er mere opvakte eller i anden retning dygtigere end europæiske.» Skulde man ikke derefter tro, at jeg havde stillet kinesisk sprog meget betydeligt höjere end moderne vesteuropæiske? Som ovf. bemærket holder jeg ikke rigtig af sådanne sammenstillinger af ikke fuldt kommensurable sprog; men ingen har dog kunnet få andet ud af mit skrift, end at jeg vilde stille de nævnte sprog temmelig nær hinanden i en sproglig rangforordning; og skulde prof. M.s sætning ha været rigtig knusende for min synsmåde, måtte han ha formuleret den omtrent således: «Man har ikke hørt, at de engelske börn er mere opvakte eller i anden retning dygtigere end de urgermanske var (eller kineserunger dygtigere end små zulukaffere).» Men en sådan formulering har han af gode grunde ikke kunnet gi sin sætning.

Digitized by Google

lære et sprog, et arbejde, der selvfølgelig blir större, jo sværere sproget er. Men lige efter synes anm. selv at benægte denne forudsætning, idet han går ud fra, at to börn af forskellig nationalitet lige let lærer deres respektive sprog, og på næste side, hvor der tales om visse vanskeligheder, der føles af den fremmede, der lærer et andet sprog, siges der: «Om noget betydeligt arbejde for det danske barn, der lærer sproget, kan der selvfølgelig ikke være tale.»

Det er ikke morsomt i en debat at støde på ordet «selvfølgelig», når man selv er af den stik modsatte mening. Jeg mener virkelig, at det for barnet er et arbejde, der ikke bør undervurderes, at lære alle et sprogs lunefuldheder og vilkårligheder, og det ikke alene i formlæren, hvor prof. Møller nok vil indrömme det, men også på alle mulige andre områder. Den, der opmærksomt vil lytte til börns tale, vil nemlig ikke blot lægge mærke til sådanne iöjnefaldende fejl som gal böjning af uregelmæssige verber, men også til forkerte ordstillinger og sætningsdannelser, urigtige ordbetydninger, anvendelse af andre præpositioner end de voxnes sprogbrug fordrer osv., altsammen tegn på, at det virkelig er bryderi at lære et sprog, selv for den, der voxer op under de gunstigste betingelser for det. Og at dette bryderi er större ved et sprog med indviklet bygning og mange undtagelser fra reglerne o. dsl., det kan der for mig ikke være nogen tvivl om. Ja, jeg vil endog gå videre og udtale det, som min ærede modstander (s. 296 øv.) forudsætter, at jeg umuligt kan mene, nemlig at benyttelsen af et sprog også repræsenterer et åndeligt arbejde for den indfødte voxne. At han ikke under normale forhold blir sig dette arbejde bevidst, beviser naturligvis ikke noget imod denne opfattelses rigtighed; men for den taler det, at når man er rigtig for alvor åndelig træt, kan man næsten ikke frigöre sig for allehånde sproglige forsyndelser mod ordenes kön og böjning; man kommer hvert öjeblik til at «forsnakke sig» og behersker kort sagt ikke sproget så fuldkomment som ellers. Også har jeg gjort den erfaring med mig selv, at når jeg taler om et æmne, som jeg ikke ret har gennemtænkt, men som kræver anspændt tænken, så sluger selve tankearbejdet så meget af min åndelige energi, at der ikke blir nok tilovers til det sproglige arbejde, hvorfor jeg til min ærgrelse begår den ene sprogfejl efter den anden og endog kan komme til at böje de almindeligste stærke verber regelmæssigt. Det samme tror jeg at ha sporet hos andre. En virtuos kan indøve et musikstykke så grundigt,

Digitized by Google

at det tilsidst «sidder ham i fingrene», så at han rent mekanisk kan spille det uden at blive sig nogen anstrengelse bevidst; men at det alligevel kræver et ikke helt ubetydeligt åndsarbejde, viser sig i, at der kan være tider, hvor han ikke er «oplagt» og derfor slår fejl den ene gang efter den anden.

Det er netop ud fra sådanne betragtninger — hvori jeg formener, at vor tids experimentalpsykologer vil gi mig ret — at jeg foretrækker yngre sprogtrins simplere og konsekventere udtryksmåder for de ældre sprogs indviklede flexion. Men, indvendes der nu mod mig (293): jeg er ikke retfærdig overfor flexionen; jeg lar al skyggen falde på flexionen, alt lyset på flexionsfrihed, stundom også på agglutinationen. Og min ærede anmelder fremhæver da forskellige fordele, som findes ved flexion.

«Der gives ikke noget, der kan være kortere end flexion i sådanne tilfælde, hvor det drejer sig om ét flekteret ord uden videre kongruensfølger.» Nej, ganske vist; men der er jo ikke tale om at sammenligne enkelte sætninger i det ene sprog med tilsvarende i det andet, men derimod om sprogenes karakter i det hele. Og så kan det vel ikke nægtes, at da man i reglen ikke taler i enkelte ord, men langt hyppigere har længere forbindelser af sammenhængende ord, vil altså de kongruensfordrende sprog ikke vise sig til deres fordel.

Ved min omtale af de mindre heldige egenskaber i flexionssprog har jeg udtrykkelig (s. 14 anm.) udtalt, at jeg ikke talte om, hvad der lod sig udlede af en definition på böjning, men om, hvad der faktisk viser sig i de ældre sprog af vor sprogæt. Men i sit forsvar for flexion er prof. M. ikke så realistisk; han forsvarer egentlig intet i virkeligheden existerende sprog, men et idealt tungemål, hvor uregelmæssigheder og kongruensvidtløftigheder er bortfaldne, så at samme forhold altid betegnes ved samme middel og kun én gang (s. 296: «denne simplificering forudsat finder jeg flexion bedre»; s. 297: «forudsat også her, at det samme forhold altid kan betegnes ens»). Hertil kan jeg kun svare, at et sådant idealt sprog vist kun existerer i ivrige volapükisters eller spelinisters fantasi; kan det imidlertid påvises blandt ældre böjningssprog, og kan det påvises, at der senere ud af det har udviklet sig sprog af mere uregelmæssig og kluntet bygning — ja så får jeg vel opgive min hovedtesis; men för gör jeg det ikke.

«Jo længer tilbage i tiden vi går, des flere undtagelser og anomalier støder vi på.» Det kan dog næppe betragtes som en

Digitized by Google

gendrivelse af denne min sætning, at mange uregelmæssigheder i yngre sprog er opståede af ældre regelmæssige dannelser (s. 301). Ti selv om nogle nye uregelmæssigheder træder til, er der dog i de sprog, jeg kender noget til, i tidernes løb ad den ene og ad den anden vej bortfaldet så mange fler af de ældre anomalier, at der er et betydeligt minus til rest; der er derfor ikke tale om, at «regelmæssighed, uregelmæssighed og atter regelmæssighed veksler, som alt det andet, i kredsløb».

Det samme kredsløbsresultat kommer anm. også til s. 295 og 300, det ene sted «sammenfiltring (og derimod flexion), analyse, atter sammensmeltning», og det andet sted först flexionsløs analyse, så agglutination, derpå flexion og så igen flexionsløshed. Men også her når han dette resultat kun ved at se på enkeltheder, ikke på sprogbygningen i det hele; denne viser i de sprog, hvor vi historisk kan eftervise en væsentlig karakterskiften, overalt flexion, syntese, anomali som det ældre, flexionsfrihed, analyse, regelmæssighed som det yngre. Denne kendsgerning må vi böje os for, selv om abstrakt ræsonneren fører os til at tro, at «alt, hvad der er syntese, kan ikke være noget oprindeligt.»

«Flexion, siger vor forf. s. 299, kan umuligt være noget oprindeligt, vi ser jo tildels flexion opstå for vore öjne: enhver flexion er fremgået af en ældre tilstand, der kunde kaldes agglutination.» Dermed er udtalt den almindelige, man kunde fristes til at sige ortodoxe lære; jeg har i min bog udtalt og antydet skepsis overfor den, og jeg er ikke kommen bort fra mit kætteri. Læren støttes (foruden på aprioriske betragtninger) på tre—fire bekendte dannelser: den nordiske passiv og efterhængte artikel, det romanske futurum. Disse anføres i alle sprogvidenskabelige værker, også hos min anmelder, og der er vel næppe såmange flere af samme art, da de vel så også vilde blive nævnte. Men disse få tilfælde vejer dog ikke op mod de hundreder af tilfælde, hvor vi ser den ældre flexion vige for analytiske udtryksmåder; og de er da i hvert tilfælde ikke tilstrækkelige til at retfærdiggøre en induktionsslutning om, at «enhver» flexion er opstået af agglutination, der igen skal stamme fra noget som isolation. Denne slutning er så meget mere uberettiget, som vi jo i de nævnte tilfælde slet ikke ser flexion voxe ud af egentlig agglutination eller af flexionsløshed, men blot ny flexion voxe op på gammel flexionsbund: de konstituerende elementer er jo fuldt flexiviske. — Jeg skal for øvrigt ikke her gentage mine bemærkninger fra *Frskr.* s. 36 om böjningsmidlers opståen, men blot tilföje, at jeg

Digitized by Google

på grund af min skepsis overfor agglutinationsteorien ikke tror på, hvad der for anm. synes at stå som uimodsigeligt, at -*s* i arisk *áçvàs,* lat. *equus,* er et gammelt pronomen, eller at *bhéreti* er sammensat af *bhére* og *ti* og altså viser tilbage til en fast ordstilling (301). Hvad ellers anm.s anker mod det, jeg har skrevet om ordstilling, angår, må jeg fremhæve, hvad der måske desværre ikke fremgår med aldeles utvivlsom sikkerhed af mine ord, at jeg kun priser den bundne ordstilling, hvor den bruges som sprogmiddel eller dog kan føre til simplifikation i den sproglige struktur. I andre tilfælde — således ikke sjælden i tysk — kan jeg i faste ordstillingslove kun se en hemmende tvang.

Jeg har ikke svaret på alt det i den righoldige anmeldelse, som jeg i og for sig kunde ha lyst til at diskutere; på flere punkter vilde jeg ha følt mig mere ramt af indvendingerne, hvis jeg ikke side 59 havde taget et bestemt forbehold mod at opfatte den af mig opstillede rangfølge som et absolut system. Men jeg stanser her; jeg har allerede været vidtløftigere, end man i reglen får lov til at være i et gensvar til en anmelder; det får tjene til min undskyldning, at de drøftede problemer har en större rækkevidde og almeninteresse end de fleste æmner, der i reglen behandles i filologiske tidsskrifter.

København, august 1892.

Otto Jespersen.

Anmeldelse.

Ἀριστοτέλους Ἀθηναίων πολιτεία. Den historiske Del (Kapp. I—XLI) udgivet med Fortolkning af *Karl Hude.* Kbhvn. 1892, Gyldendal. 76 S.

Det i British Museum i 1890 fundne Papyrushaandskrift, som indeholder *Aristoteles's* Værk om Athens Statsforfatning, udkom med paaskønnelsesværdig Hurtighed allerede i 1891 i en Udgave, besørget af *Kenyon,* som gav en med alle sine Mangler dog i det hele læselig Tekst og en ret fyldig historisk og antikvarisk Kommentar. Skriftet vakte stor Opsigt, navnlig den første Del deraf, som behandlede Forfatningens historiske Ud-

Digitized by Google

vikling, og det har allerede affødt en hel Literatur, som paa den ene Side har behandlet Spørgsmaalet om Skriftets Ægthed, om dets Stilling i Literaturen og om dets Værdi som historisk Kilde, paa den anden Side paa forskellig Maade givet Bidrag til Tekstens Fastsættelse, dels med Artikler i Tidsskrifter, dels med hele Tekstudgaver. Nu har Dr. *Karl Hude* leveret en med Fortolkning forsynet Udgave af Værkets historiske Del, bestemt til Skolebrug, idet han mener, at denne Del af Værket vel egner sig til at læses i Skolen baade paa Grund af det interessante Indhold og den flydende og let læselige Fremstilling. Jeg er enig med ham heri[1]. I den Forhandling, som for et Par Aar siden førtes om Græsk eller Ikke-Græsk i Skolen, brugtes som Argument mod Græsk den Paastand, at Disciplene ikke tilegnede sig det læste. Det er i sin Orden at stille denne Fordring med Hensyn til poetiske og filosofiske Værker, og den kan der ogsaa opfyldes. Men med en almindelig historisk Forfatter forholder det sig anderledes. Disciplene skulle læse Herodot saaledes, at de blive bekendte med hans Stilling i Literaturen, hans særlige Maade at opfatte og fremstille de historiske Begivenheder paa og tillige se, hvorledes et Oldtidskildeskrift ser ud, men det kan ikke fordres, at de tilegne sig det historiske Indhold i Detail. I den historiske Del af Aristoteles's Skrift slutter saa meget af Indholdet sig til det, som Disciplene have lært gennem Lærebøger i Oldtidshistorie og Antikviteter, at det ogsaa vil være muligt i et vist Omfang at tilegne sig Indholdet. Ganske vist er Skriftet endnu ikke saaledes gennemarbejdet, og Indholdet ikke saaledes sammenarbejdet med de fra vore tidligere Kilder hentede Efterretninger, at et bestemt Resultat er vundet. Nogle Behandlere have været tilbøjelige til at anse hvert Ord i Aristoteles's Skrift for uomstødelig Sandhed, medens andre have stillet sig hyperkritisk lige over for ham. Udgiveren mener at have fulgt Middelvejen, men har iøvrigt kun i ringe Grad indladt sig paa Stridsspørgsmaal som ikke hjemmehørende i en Skoleudgave. Til Striden om For-

---

[1] En Anmelder, *E. B.* i *Politiken* Nr. 231 for 18. August d. A., har rigtignok udtalt sig saaledes: «Selve Skriftet er tørt, forstandsmæssigt og forlanger en Kundskab til Forfatningens og Politikens tekniske Del, der kan gøre selv de Lærde indbyrdes stridige ved mange Vanskeligheder», og mener, at det derfor er aldeles uskikket til Skolebrug. Han synes ikke at have bemærket, at der kun er Tale om den historiske Del af Skriftet. Den kan ikke kaldes tør. Forfatteren har just ved at indflette Anekdoter og karakteristiske Træk af bekendte Mænds Liv samt Brudstykker af Digte, ved sine Udtalelser om fremtrædende Politikere, som Disciplene kende fra deres Lærebog, og om det atheniensiske Demokratis hele Optræden gjort denne Del af Værket interessant. Kundskab om den tekniske Side kræves først til at forstaa den anden Del af Værket, hvilken sikkert ingen tænker paa at læse i en Skole. At ville føre Disciplene ind i de Lærdes Strid kan man visselig ikke beskylde Udgiveren for.

Digitized by Google

fatterskabet sigter han i Fortolkningen S. 38, men indskrænker sig til at vise, at Skriftet efter sin sandsynlige Affattelsestid kan være af Aristoteles og rimeligvis er forfattet i Athen. Spørgsmaalet om dets Troværdighed og det i Forbindelse dermed staaende Spørgsmaal om, hvilke Kilder der af Forfatteren ere benyttede, er løselig berørt, idet der i Indledningen gøres opmærksom paa den stærke Benyttelse af Materiale, hentet fra Stadens Arkiver, og i Noten til Kap. 18 § 2 Androtion nævnes som mulig Kilde. Der er saaledes indenfor passende Grænser givet Anledning til at gaa ind paa slige Spørgsmaal, hvis en Lærer ønsker det. Der er enkelte Gange, f. Ex. i Anledning af Fortællingen om Peisistratos's Sønner, gjort opmærksom paa Afvigelser fra tidligere Fremstillinger, og Udgiveren bemærker, at Beretningen i Kap. 25 om Themistokles's Deltagelse i Angrebet paa Areopagos frembyder saa store kronologiske Vanskeligheder, at man har draget dens Sandhed i Tvivl. Der er endnu en Grund til at forkaste den, nemlig at andre Kilder lade Perikles og ikke Themistokles være Ephialtes's Hjælper. Dem følger Aristoteles i sin Politik, og dem følger han i Politeia Kap. 27, hvor det hedder, at Perikles fratog Areopagiterne en Del Rettigheder. Udgiveren siger, at det er ubekendt, hvilke Rettigheder der her er Tale om; det er sikkert de samme som i Kap. 25, kun en anden Version af samme Begivenhed. Det er ikke det eneste Sted, hvor der er kommen Forvirring i Fremstillingen ved Benyttelse af forskellige Kilder, f. Ex. i Aarstallene i Peisistratos's Historie[1].

Som allerede anført betegner Udgiveren Bogen som hovedsagelig bestemt til Skolebrug. Det er derfor i sin Orden, at Teksten er given uden Betegnelse af, hvad der staar i Papyrushaandskriftet, og hvad der er Supplering, og at der ikke er tilføjet noget kritisk Apparat. Han har indskrænket sig til (S. 36) at give en Fortegnelse over de Udgaver, han har benyttet, og kun særligt gjort Rede for, hvor han har optaget Konjekturer af sig selv eller andre, som af de tidligere Udgivere ikke ere omtalte. Han har, hvor disse vare uenige, gjort sit Valg med Omhu og Omsigt og leveret en Tekst, der er fuldt saa god, som dem vi i Almindelighed benytte. Særlig har han brugt *Blass*, der, som han selv bemærker, betegner et Fremskridt fra de tidligere. Den Frihed, som er tilstedelig i en Skoleudgave, er benyttet med Maadehold; den kunde hist og her være brugt i større Omfang.

Udgiveren siger i Fortalen, at han har haft større Vanskelighed med Fortolkningen end med Teksten, hvad der er en

---

[1] U. Köhler: Die Zeiten der Herrschaft der P. in der π. Ἀ. (refereret i Berliner philologische Wochenschrift 1892 Nr. 32/33).

Digitized by Google

naturlig Følge af, at han paa dette Punkt ikke har haft saa gode Forarbejder at støtte sig til. Han siger selv, at han føler sig i stærk Gæld til de mange, hvis Arbejder han paa forskellig Maade har haft Nytte af. Ganske vist er en ikke ringe Del af de Vanskeligheder, som frembød sig, da man kun havde Kenyons første Udgave, nu fjernede ved rigtigere Læsning af Papyrushaandskriftet og ved heldige Konjekturer, og der foreligger Oversættelser i forskellige Sprog, der vise paa hvilken Maade vedkommende Oversætter har forstaaet dette eller hint Sted, men der var endnu meget tilbage at gøre for Udgiveren, og ikke lidet skyldes ham selv. Det forekommer mig, at man maa sige, at han i det væsentlige har løst den Opgave vel. Der er næppe noget virkelig vanskeligt Punkt, som er ladet uomtalt, og den givne Fortolkning er, hvor den strider mod Andres, i Reglen den rigtige, paa tvivlsomme Steder den rimeligste. Enkelte Steder, hvor jeg har en afvigende Mening, skal jeg siden nævne.

Det er altid et vanskeligt Spørgsmaal, hvor meget der skal medtages i en til Skolebrug bestemt Fortolkning. Det kommer an paa, hvilke Fordringer man stiller til Disciplenes Selvarbejde, og i hvilket Omfang man kræver Realfortolkning. Om det første Punkt viser der sig i Praksis stor Uenighed, idet nogle Lærere oversætte alt eller dog alt, som indeholder den mindste Vanskelighed for Disciplene, andre forlange, at disse selv skulle hjælpe sig med Ordbog og Fortolkning. Udgiveren synes at være gaaet ud fra det sidste, idet han ofte giver Oversættelse eller Anvisning til Forstaaelse af vanskeligere Steder. Jeg betvivler, at en almindelig Discipel finder saa megen Hjælp, som han behøver, saa at han let vil ty til en Oversættelse. En saadan har Udgiveren selv leveret, og den er saa fri, at den kan hjælpe en Discipel til at finde Meningen, men ikke kan læres udenad.

Ved Realfortolkningen er Udgiveren gaaet ud fra, at man kan forudsætte den almindelige Kundskab til Historie og Antikviteter, eller dog at Disciplen selv i sin Haandbog, ogsaa uden Henvisning til en saadan, kan skaffe sig den fornødne Oplysning; endvidere at man ikke bør medtage mere, end der er nødvendigt til Forstaaelse; dette er ganske vist rigtigt, men det forekommer mig, at han undertiden har givet noget for lidet[1]. Saaledes kunde vel den i sig selv uklare og usammenhængende og med de

[1] En Note Side 63 lyder saaledes: *αἱ τοὺς φόρους ἄγουσαι*] de saakaldte *νῆες ἀργυρολόγοι*». Der er maaske Lærere, som ikke vide, hvad det er. For at forstaa det, maa man vide, at Forbundsfællerne selv maatte bringe deres Afgift til Athen. Til de Stæder, som ikke betalte, sendtes Indkrævere, som støttedes af en Flaadeafdeling, de saakaldte *νῆες ἀργυρολόγοι*. Og dette er et Eksempel blandt flere.

Digitized by Google

tidligere uforenelige Fremstilling af Forfatningen før Drakon have behøvet nogle Bemærkninger og Oplysninger.

Et af de vanskeligste Punkter er Drakons Forfatning. Englænderen Headlam har i en Artikel i the classical review, April 1891, Nr. 4, anført gode Grunde for den Anskuelse, at den hele Forfatning er en Interpolation, og kan neppe betragtes som gendreven. Udgiveren betragter den som ægte, gør opmærksom paa Vanskelighederne og antyder en Forklaring; at den er fyldestgørende, antager han sikkert ikke selv, og en saadan kan i al Fald for Øjeblikket ikke gives. Naar Udgiveren ved at omtale, at Skriftet egner sig til at læses i Skolen, tilføjer «helt eller delvis», har han maaske tænkt paa dette Stykke som et, der burde forbigaas, da Indholdet er saa forvirrende for Disciplens Kundskab i Antikviteter.

Fremstillingen af Solons Virksomhed frembyder ikke saa store Vanskeligheder. Paa det meget omtvistede Spørgsmaal om Omordningen af Mønt, Vægt og Maal skal jeg ikke indlade mig. Det undrer mig, at Udgiveren S. 5 Lin. 27 og 28 har ladet de to Pentametre blive staaende, skønt det er utvivlsomt, at det første Vers maa have været et Heksameter. Man kunde enten med Udgiveren indklamre *Διφίλου* i Lin. 26 og skrive:

Διφίλου Ἀνθεμίων ⟨ἐμὲ⟩ τήνδ' ἀνέθηκε θεοῖσιν

eller beholde *Διφίλου* og med Gertz skrive:

Δίφιλος Ἀνθεμίωνος τήνδ' ἀνέθηκε θεοῖσιν.

Det er mig ikke klart, hvordan Solon i et Digt S. 8 Lin. 10 kan sige, at han hverken gjorde Skaar i Demos's politiske Betydning eller gav den en højere Betydning, da det sidste dog absolut var Tilfældet. Heller ikke ved jeg at have truffet Medium *ἐπορέγεσθαι* i Betydningen «at give», men tvertimod i Betydningen: «at tragte efter». Men at oversætte: «hverken tagende Indflydelse fra Demos eller selv tragtende derefter» gaar ikke an. Man ventede: «eller givende for meget».

De kronologiske Vanskeligheder i Beretningen om Peisistratos ere lagte vel til Rette, og til Forstaaelsen af Forholdene under ham og hans Sønner er der givet tilstrækkelig Oplysning. Da ifølge Aristoteles's Fremstilling Kleisthenes først iværksatte sin Reform efter Isagoras's Fordrivelse, medens Herodot lader ham gøre det straks, følger deraf, at det Raad, Kleomenes vilde afsætte, hos Herodot bliver det nye kleistheniske paa 500, hos Aristoteles det gamle soloniske paa 400, og saaledes forstaar Udgiveren det ogsaa i Noten til Kap. XX § 3. Men naar han kalder det «det *genoprettede* soloniske» med Henvisning til § 1, hvor der staar, at Kleisthenes vandt Folkepartiet, *ἀποδιδοὺς*

Digitized by Google

τῷ πλήθει τὴν πολιτείαν, saa synes han at antage, at det soloniske Raad var ophævet under Tyranniet, og at de citerede Ord betyde dets Genoprettelse. Mig er intet bekendt derom, og jeg oversætter *ἀποδιδούς* som Imperfekt Partic.: *ved at tilbyde.*

S. 19 Lin. 17 faa vi den Oplysning, at Minerne i Maroneia (Laurion) da først opdagedes, og at Staten fik 100 Talenter *ἐκ τῶν ἔργων*. Udgiveren oversætter «af Driften», hvilket Udtryk maaske kunde bringe Disciplen til at mene, at de 100 Talenter vare den aarlige Statsindtægt. Uden at gaa ind paa de forskellige Meninger om den hele Sag, skal jeg blot bemærke, at det er en uforholdsmæssig høj Aarsindtægt, og at det ikke var saa megen Omtale værd, at man gav Afkald paa et Aars Uddeling til Fordel for Flaadebygning. *Ἐκ τῶν ἔργων* synes at betyde «fra Minerne» (sml. *ἔργα* om dyrkede Marker), og de 100 Talenter at være det Beløb, for hvilket Minerne af Staten solgtes til en Entreprenør, som saa betalte $^{1}/_{24}$ af det aarlige Udbytte til Staten (Gilbert: Handbuch der gr. St. 1 B. S. 388. Aristoteles Kap. 47 giver ingen nøjagtigere Oplysninger).

S. 24 Lin. 14 flg. har Udgiveren optaget 3 Rettelser; først *διεδίδου* til *διεδίδοτο,* formodentlig fordi det ikke vides, i hvilken Egenskab Kleophon kan have uddelt de 2 Oboler; men han kan have haft en Stilling, hvori han maatte besørge Uddelingen, eller kan siges at have gjort det som ledende Demokrat. Dernæst har Udgiveren tilføjet *αὐτὸν*, idet han sikkert rigtigt har opfattet Betydningen af *κατέλυσε* (Kallikrates styrtede ham fra hans Stilling som Leder). Men Modsætningen mellem *χρόνον μέν τινα* og *μετὰ δὲ ταῦτα* tyder paa, at der i de to Sætninger tales om det samme; derfor maa man beholde *διεδίδου* med Kleophon som Subjekt, og saa er Tilføjelsen af *αὐτὸν* maaske ikke nødvendig; derimod forstaar jeg ikke, at *κἂν* i Lin. 18 er rettet til *ἐάν*. Thi *ἐὰν ἐξαπατηθῇ* (skulde vel egentlig hedde *εἰ ἐξηπάτηται)* bliver dog fuldkommen overflødigt ved Siden af *τοὺς προαγαγόντας* og Meningen fordrer: «selv om det har haft Gavn deraf». Fejlen ligger ikke i *κἂν*, men i Verbet, og der forlanges noget som *κἂν ἐπωφεληθῇ* eller *κἂν ἀπολαύσῃ*. Blass beholder paa alle 3 Steder Papyrushaandskriftets Læsemaade; hvordan han forklarer den sidste, ved jeg ikke.

Til Kap. 39 kunde have været bemærket, at de 30 Tyranner, da det gik dem uheldigt lige over for Thrasybulos og de ikke mere troede sig sikre i Athen, skaffede sig en Sikkerhedsplads i Eleusis ved at lade de Eleusiniere henrette, som vare dem mistænkelige og at de efter at være afløste af de 10 Mænd, flygtede med deres Parti derhen. Uden dette forstaas ikke, hvorfor Eleusis blev gjort til en Sikkerhedsplads for dem af det oligarchiske Parti, som ikke turde blive i Athen, og det er noget andet end den Bemærkning, at Eleusinierne havde gjort fælles Sag med de 30 under Partikampen, som anføres til Forklaring

Digitized by Google

af § 3. Den givne Oversættelse af § 3 er sikkert den rigtige, men Hensigten var næppe at være haard mod Eleusinierne, men at give det oligarchiske Parti Magten i Eleusis; det var heller ikke rimeligt, at Oligarcherne fra Athen vilde udelukke deres Partifæller fra Eleusis. Der kunde være gjort en Bemærkning om Betydningen af *ἔχειν* S. 32 Lin. 27 og *λαμβάνειν* S. 32 Lin. 35. Det første gengives i Udgiverens Oversættelse ved «bebo», formodentlig fordi der baade af Xenophon Hell. II, 4, 38 og Diodor XIV, 33 bruges Udtrykket *κατοικεῖν Ἐλευσῖνα,* men der ligger dog noget mere i *ἔχειν.* Byen synes at have været næsten en egen Stat, indtil den efter kort Tids Forløb igen forenedes med Athen (Arist. Pol. S. 34 Lin. 12; Xen. Hell. II, 4, 43). *Οἰκίαν λαμβάνειν* gengives i Oversættelsen ved: at flytte ind i et Hus. Oversætterne have været uenige om, om der menes som Ejer eller som Lejer.

Det er sandsynligt, at der er en Lakune S. 34 Lin. 18 efter Ordene *Πυθοδώρου μὲν ἄρχοντος,* men det maatte helst have været bemærket, at denne Tidsbestemmelse saa bliver at henføre til noget, der maa have staaet i Lakunen, ikke som Udgiveren endnu i sin Oversættelse antager, til Indførelsen af *ἡ νῦν οὖσα πολιτεία,* der efter S. 32 Lin. 25 hører til Eukleides's Archontat.

Odense, August 1892.

P. Petersen.

Mindre meddelelse.

Bemærkninger til Herodots 7de bog.

Kap. 1. Efter *Αἰγύπτιοι* er der vist udfaldet *οἱ,* da tidsbestemmelsen *τετάρτῳ ἔτεϊ* ellers ligeså godt kan referere sig til *δουλωθέντες.*

Kap. 23. Istedenfor *ὅσον,* der næppe kan forsvares ved det foregående *διπλήσιον,* antager jeg at Herodot har skrevet *ὅσην.*

Kap. 49. I sine «kritiske Anmærkninger til Herodots 7de, 8de og 9de Bog» (Metropolitanskolens program for 1874) har Pingel rigtigt bemærket, at *ὡς* foran *οὐδενὸς ἐναντιευμένου* vist ikke kan udtrykke «selv om» som gentagelse af et foregående *εἰ,* og foreslår derfor at læse *οὕτω*; dette forekommer mig dog noget overflødigt, og jeg vilde foretrække at skrive *καὶ.* Forvexling af *καὶ* og *ὡς* findes også ellers.

Kap. 116. *ὁρέων καὶ αὐτοὺς προθύμους ἐόντας ἐς τὸν πόλεμον καὶ τὸ ὄρυγμα ἀκούων.*] At der er noget i vejen med

Digitized by Google

dette sted, er de fleste fortolkere enige om: Xerxes opholdt sig jo i Akanthos selv og kunde ikke undgå at se kanalen, og Steins oversættelse: «da er über den Canal Bericht empfing» er sikkert utilladelig. Pingels forslag *αἰνέων* passer ikke videre godt til *ὁρέων*; snarere har Herodot skrevet *ἀνυσθέν*, der grafisk ikke ligger ret langt fra *ἀκούων*.

Kap. 140 vers 4 er vel det sidste *οὔτε* en ved assimilation fremkaldt forskrivning af *οὐδέ*.

Kap. 143. *εἰ ἐς Ἀθηναίους εἶχε τὸ ἔπος εἰρημένον ἐόντως* (rettelse af Reiske istedenfor *ἐόν κως*).] Udtrykket *εἶχε ἐς Ἀθ.* har hos Herodot intet påfaldende, men Krüger fandt med rette *εἰρημένον* «verdächtig», og forbindelsen *εἶχε εἰρημένον* («statt *εἴρητο*» Stein) støttes ikke tilstrækkeligt ved III 48, hvor fortolkningen er tvivlsom. Sandsynligvis skal der for *εἶχε* læses *ἔτυχε*, hvilket verbum jeg er temmelig sikker på også andetsteds at have set i forbindelse med *ἐόντως*.

Sept. 92.

Karl Hude.

Digitized by Google

Om Gjensidighedsforholdet mellem Grund og Følge og de sproglige Vidnesbyrd derom i visse, nærmest græske, Sætningsforbindelser.

Af *C. P. Christensen Schmidt.*

(Sluttet.)

Ligesom vort *at* og det tydske *dasz* have dernæst oldn. *er* og goth. *ei* i alt Fald tydeligt udtalte Tendentser i Retning ogsaa af consecutiv Betydningsnuance; men i denne Forbindelse synes den oldnordiske Partikel naturligst at opfattes og gjennemgaaende ogsaa at være opfattet som Causalconjunction[1], og den gothiske er jo temmelig tydeligt bestemt som saadan ved, at den af samme Oversætter i samme Context bruges aldeles i Flæng med det utvivlsomt causale *unte,* ja egentlig allerede ved, at den overalt er en ligefrem Gjengivelse af det græske *ὅτι.* Gaae vi nemlig til Slutning igjen tilbage til dette græske *ὅτι* og det dermed ganske sideordnede latinske *quod* med Indicativ (det indiske *yad* maa jeg lade Andre om), da kan der jo ved dem slet ikke være Tale om, at Bisætningen overhovedet skulde kunne være en Følgesætning, og vil man altsaa her see Forholdet mellem Sætningerne betegnet ikke fra den logiske Side som causalt, men fra den reale Side som consecutivt Forhold, da vil man kun kunne komme dertil ved en Opfattelse, hvorefter i disse Sprog ikke engang Sætningsforbindelsens ydre syntaktiske Schema vilde blive det samme som i de nordiske og germaniske, nemlig ved at opfatte *ὅτι* og *quod* i denne Forbindelse ikke

---

[1] Selvfølgeligt tænker jeg her ikke paa saadanne Tilfælde, hvor der forud for Bisætningen gaaer et Demonstrativpronomen, som f. Ex. i Snorres Heimskringla (Ungers Udg.) S. 481, 17 f.: Hvat dreymdi þik, konungr! þess er þèr þykkir svá mikil missa í, er þú vaknaðir eigi sjálfr? At saadant *er* ikke kan være causalt, behøver vel ikke at siges. For de her omhandlede Sætningsforbindelsers Vedkommende derimod kan sammenlignes Lund, Oldn. Ordføjn. § 129 Anm. 2, hvor ogsaa det forhen anførte Sted Brynh. 5 er benyttet som Exempel.

Digitized by Google

som Conjunctioner, men som relative Adverbier i Betydningen *hvorfor*, en Opfattelse, som der er Spor af hos C. M. Zander i hans Afhandling om *quod* og *id quod* i Examensprogrammet for Karolinska Katedral-Skolan i Lund 1885 S. 13, skjøndt han rigtignok ikke gaaer nærmere ind paa selve den her omhandlede Sætningsforbindelse, men kun lige tangerer den ved at henvise til det føromtalte Sted af Rigveda, og i det Hele snarest maa siges at udtale sig temmelig indifferent om de paagjældende Bisætningsords syntaktiske Function. Men denne Forklaring, som jo forøvrigt efter almindelig Vedtægt paa Græsk vilde medføre Skrivemaaden *ὅ τι* eller *ὅ,τι* (med Diastole), vilde som sagt allerede være mislig af den Grund, at den ikke lader sig applicere paa de nordiske og germaniske Sprog, thi i dem vil man vel neppe kunne paastaae, at det Ord, der anvendes som Relativconjunction, ogsaa kan fungere som causalt relativt Pronominaladverbium; men der kan ogsaa bortseet derfra anføres vægtige Grunde imod den. Vistnok findes der baade paa Græsk og paa Latin Former af denne Forbindelse med et decideret *hvorfor* i Bisætningen. Paa Græsk finde vi saaledes *δι' ὅ* Plat. R. publ. 473 B (sml. 429 A), *ἀνϑ' ὅτου* Lys. XII, 2 og Lucian. Toxar. 3 (ligesom ved negtende Hovedsætning Eur. Alc. 247) og den blotte Genitiv af det relative Pronomen Eur. Herc. fur. 1114[1]; men at ogsaa *ὅ τι* kan bruges paa denne Maade, trænger, som jeg ved en tidligere Leilighed har paaviist[2], i allerhøieste Grad til Beviis eller lader sig rettere sagt overhovedet ikke bevise. Og i Latin kommer der endnu een betænkelig Omstændighed til: hvor jeg der har truffet et tydeligt *hvorfor* i denne Forbindelse (i Former som *cur, qua causa, quamobrem, quapropter*), har jeg nemlig i alt Fald hidtil kun mødt det med

[1] Ogsaa *δι' ὅ τι* Lucian. Dial. Deor. 2, 1 er det vel sikkrest at regne herhen, skjøndt det i Udgaverne sædvanligt skrives *διότι* i eet Ord, altsaa = *ὅτι*, og skjøndt jeg rigtignok ellers af Lukian ikke veed at anføre noget Exempel paa et relativt *δι' ὅ τι* i lignende Sammenhæng, medens han særdeles hyppigt bruger *διότι* som Causalconjunction; thi paa den anden Side har Lukian, saavidt jeg veed, heller ikke utvivlsomme Causalconjunctioner i den her omhandlede Forbindelse, hvorimod han som sagt Toxar. 3 har *ἀνϑ' ὅτου*, altsaa et utvivlsomt *hvorfor*.

[2] Nord. tidskr. f. filol. n. r. VIII S. 259 ff.

Digitized by Google

Verbet i Conjunctiv (som Ovid. Her. 18, 83 f., hvor Hero skriver til Leander: quid tamen evenit, cur sis metuentior undæ contemptumque prius nunc vereare fretum? sml. Plaut. Amph. 808, Aul. 728 f., Men. 478), og Zander gjengiver ogsaa Stedet af Rigveda ved «quid erat peccatum, quod ⟨propter⟩ cædere præconem laudis tuæ velis?» men noget Saadant stod der hverken i Stedet af Cic. in Cat. (putas), af Cic. de dom. (interficere voluistis) eller af Plaut. Bacch. (optuere). Endelig maa dog vel baade paa Græsk og paa Latin et *hvorfor* i denne Forbindelse altid i Hovedsætningen forudsætte — hvad der da ogsaa findes i Stedet af Rigveda — et spørgende Pronomen, der antyder eller slutter sig til et substantivisk Begreb, hvortil Relativet i Tanken kan henføres, om det end i Formen ikke altid retter sig derefter[1]; men dette er ved *ὅτι* og *quod* slet ikke nødvendigt. Denne Opfattelse kunne vi altsaa vist temmelig roligt slaae en Streg over. En anden Forklaring, der vel i sig selv formelt lige saa lidt vilde give Bisætningen consecutiv som causal Charakteer, men dog nærmest vilde lade den fremtræde som Betegnelse af det reale Forhold, er den, der i det græske *ὅτι* i denne Forbindelse eller dog i nogle af de paagjældende Steder vil see et blot indholdsangivende *at* (s. især Ameis t. Odyss. V, 340, endvidere Aken, Tempus und Modus S. 132, Pape i «Handwörterbuch» og efter ham Berg i 1ste Udg. af Ordbogen). Denne Forklaring maa indrømmes for saa vidt at træffe det Rette, som jo baade det causale og vistnok, hvor det existerer, ogsaa det consecutive *at* efter sin Oprindelse bør betragtes som indholdsangivende i videre Forstand (det græske causale *ὅτι* f. Ex. kan jo i mangfoldige Tilfælde umiddelbart gjenkjendes som saadant; s. f. Ex. det

---

[1] Det Samme er — hvis det overhovedet er nødvendigt at bemærke det — Tilfældet baade paa Dansk og Tydsk, hvor man der en enkelt Gang finder et *hvorfor* i denne Forbindelse, f. Ex. i Wessels Digt Nøisomhed (J. Levins Udg. S. 218) V. 11 f.: Da jeg endnu ei var, hvad mon jeg da begik, hvorfor til Straf jeg Nød, Foragt og Trældom fik? eller Iffland, Verbrechen aus Ehrsucht V, 2: Der Doktor hat mich schon ein paar Mal gefragt: «Was denn im Hause vorging, warum der alte Herr so erschrocken wäre?»

Digitized by Google

ligeledes hos Pape anførte Sted Soph. Phil. 1022, sml. *οὕνεκα* Iliad. XIV. 192); men skal den kunne gjøre Krav paa selvstændig Betydning, da maa den selvfølgeligt gaae ud fra Begrebet Indhold sensu strictiori, altsaa som kun omfattende det, hvori Hovedsætningens Handling efter sit eget indre Væsen netop bestaaer, saaledes som det maaskee kan antages at gjøre sig gjældende i Forbindelser som f. Ex. *εὐδαίμων εἶ ὅτι, ἀδικεῖς ὅτι* o. l.[1]; saasnart vi udstrække Begrebet Indhold videre, komme vi uundgaaeligt, alt eftersom det, vi medoptage deri, følger efter eller ligger forud for Hovedsætningens Handling, enten til Følgesætningen, hvad der ved *ὅτι* ikke gaaer an, og hvad ogsaa de, der holde paa den angivne Forklaring, næsten alle meer eller mindre udtrykkeligt forvare sig imod, eller til Causalsætningen. Men denne snevrere Begrændsning af Indholdsbegrebet lader sig i den foreliggende Forbindelse umuligt gjennemføre overalt. I Stedet Odyss. V, 340, som har spillet Hovedrollen ved hele denne Forklaring, har man upaatvivlelig troet at finde en Støtte for sin Opfattelse af *ὅτι* som blot indholdsangivende eller «forklarende», som man ogsaa kalder det, i Hovedsætningens *ὧδε* (*τίπτε τοι ὧδε Ποσειδάων ἐνοσίχθων ὠδύσατ' ἐκπάγλως, ὅτι τοι κακὰ πολλὰ φυτεύει;)*, hvilket *ὧδε* vel dog nærmest er at forstaae som blot hentydende til den givne Situation i Almindelighed og ikke særligt til Bisætningen (sml. f. Ex. *τόσσα* Iliad. IV, 32, *τοσσόνδε* Odyss. XXI. 253)[2] — og paa dette

[1] Dog er heller ikke i den Slags Forbindelser Bisætninger af afgjort causal Charakteer udelukkede. Det hedder i Begyndelsen af J. L. Heibergs Nøddeknækkerne: Og du er lykkelig, fordi du fylder den tomme Tidsbetragtning med et Indhold osv., det hedder i Legendesamlingen Brandt, Klosterlæsn. I, 2 S. 62, 23: vy sindeth och vndzskab giorde vy, forthi at wy ware soa diærffue osv., det hedder i Flieg. Blätt. Nr. 2323 (XCII Bd.) S. 45 a: Du bist aber wirklich sehr unartig, Karl, weil Du Dein Schwesterchen immer so plagst, og der kunde anføres meget Andet af samme Art. Sml. ogsaa, hvad jeg i en tidligere Anmærkning har bemærket om *ἐπεί* Odyss. XV, 489 og *forthi ath* Riimkrøn. 2716 (Causalconjunctioner i blot indholdsangivende Sætninger).

[2] Saaledes stod ogsaa *tanta* foran *quod* Cic. pr. Cæl. 1, 1 og Ep. ad Q. fratr. I, 2, 2, 5, og saaledes staaer *saa* foran det utvivlsomt causale *men* f. Ex. Sv. Grundtvig, Danm. gl. Folkev. 194 C. 19 (Hvi monne Her Ebbes døttre to fange saa underlig en færd: men de kan ej til kirke gaa

Digitized by Google

Sted passer Forklaringen ogsaa saa nogenlunde: de Lidelser, Poseidon paafører Odysseus, kunne paa en Maade nok opfattes som det, hvori Gudens Vrede bestaaer, naar man nemlig tænker sig Vreden som Virksomhed. Den passer til Nød ogsaa i Stedet af Sophokles (Ant. 155 ff.), hvis det hører herhen. Men den passer — for ikke at tale om Stedet af Kyropædien — aldeles ikke i Stedet af Herodot: den Uret, Hermotimos tænkes at kunne have tilføiet Panionios, kan paa ingen Maade opfattes som bestaaende i, at Panionios har gildet Hermotimos; den passer aldeles ikke i Stedet af Iliaden: Troernes tænkte Mangel paa Sorg i deres Hjem kan ikke opfattes som bestaaende i, at de besøge Priamos' Huus; og den passer aldeles ikke i Stedet af Platons Euthyphron: det Nye, der tænkes at være vederfaret Sokrates, kan ikke opfattes som bestaaende i, at han opholder sig i Kongens Buegang. Den ved *ὅτι* indledede Sætning præsenterer sig her i Forhold til Hovedsætningens Prædicat intetsteds som Indholdsbestemmelse i snevrere Forstand, men overalt som Betegnelse af en Omstændighed, der ligger ganske udenfor Hovedhandlingen, og hvis reale Forhold til denne kun kan opfattes under Consecutionens Schema, saa at altsaa ogsaa denne Forklaring som utilstrækkelig maa lægges ad acta. Endnu en tredie Forklaring kunde jeg tænke mig mulig, hvorefter Bisætningen ikke vilde blive en ligefrem Causalsætning, men Forholdet rigtignok alligevel være seet ikke fra den reale, men fra den logiske Side, nemlig hvis man i Bisætningen

---

foruden dragne sværd?). Forbindelser, i hvilke der foran en Bisætning af upaatvivleligt eller blot muligviis consecutiv Charakteer staaer et Demonstrativ i Hovedsætningen, har jeg principielt holdt udenfor Betragtningen, ikke blot, hvor Bisætningens Indhold hører med til det Omspurgte (som Arist. Nub. 832 f. *τοσοῦτον* — *ὥστε*, Demosth. II, 26 *οὕτως* — *ὥστε*), men ogsaa hvor det er en som given foreliggende Kjendsgjerning (som Soph. Phil. 751 f. *οὕτω* — *ὅτου*, Demosth. L, 34 *τοσοῦτον* — *ὥστε*), saa at det tildeels kan være mere end tvivlsomt, om Demonstrativet og Bisætningsordet virkeligt høre sammen (som i Stedet af Sophokles; sml. f. Ex. Zedlitz, Turturell II: Was hat dein Wesen denn so schnell verändert, dasz ich mein eigen Kind kaum mehr erkenne? — hvor der, for at *so— dasz* correct skulde kunne forbindes, maatte have været Tale ikke om Hurtighedens, men om selve Forandringens Grad —).

Digitized by Google

vilde see en simpel Udsagnsbisætning som Henseendesbestemmelse i Forhold til Hovedsætningen, saaledes som den vel maae sees, hvor ὅτι og *quod* betyde *hvad det angaaer, at.* Om denne Forklaring — der da eventuelt ogsaa maatte anvendes paa de i Begyndelsen af denne Afhandling omtalte Sætningsforbindelser med udsigende Hovedsætningsform — er forsøgt af Nogen, er mig ikke bekjendt[1], men jeg kunde som sagt tænke mig den mulig, og i de nordiske og germaniske Sprog er jo den ved Relativconjunctionen indledede Sætnings Functionssphære saa udstrakt og dens Forhold til Hovedsætningen tildeels af saa almindelig og ubestemt Natur, at der maaskee heller ikke for deres Vedkommende vilde være synderlig Anledning til Betænkeligheder[2]. Men ogsaa efter denne Opfattelse vilde jo Bisætningen, forsaavidt den i alle Sprog maa antages at være af samme Art, i alt Fald blive afgjort ikke-consecutiv, og naar desuden i de førstomtalte Sætningsforbindelser Opfattelsen af Bisætningen som Aarsagssætning synes at være almindeligt erkjendt for den nærmestliggende, vilde vel altsaa for den her omhandlede Forbindelses Vedkommende til syvende og sidst dog den Omstændighed, at de forskjellige Sprog ved Siden af den mere ubestemte Form have uddannet Former ogsaa med saa utvetydigt causal Tilknytning af Bisætningen, alligevel komme til at lægge et afgjørende Lod i Vægtskaalen til Fordeel for den ligefrem causale Opfattelse.

Langt hyppigere end hos de egentlig græskfødte og græsk-

---

[1] Thi noget ganske Andet er det, naar Capelle — som desuden sammenblander Bisætningens syntaktiske Forhold til Hovedsætningen og selve Relativconjunctionens syntaktiske Function i Bisætningen — betragter ethvert ὅτι som udgaaet fra et *in der beziehung dass* (s. Nord. tidskr. f. filol. n. r. X S. 95 ff. og 119 f.).

[2] I Analogi med de bekjendte Sætningsforbindelser Madv. gr. Ordf. § 170 a Anm. Slutn. og lat. Spr.[3] § 398 b Anm. 2 vilde man nærmest maaskee kunne forklare saadanne danske og tydske Forbindelser, som vi have f. Ex. i Sv. Grundtvig, Danm. gl. Folkev. 138 E 7: Det du thøgte, di falcker di for østen fløy: alt fanger du sorrig i hiertet din, den thuinger dig till din døed (sml. ib. H 7, 20, I 10, 239 K 12 ff. og M 8 ff.) eller i Luthers Bibeloversættelse Dan. 2, 41—43 og 4, 20 f. og 23, hvor ogsaa Bibelen af 1550 næsten gjennemgaaende har *at* (og første Gang *det som*).

Digitized by Google

skrivende Forfattere forekommer denne Form af sammensat Sætning hos de græske Oversættere af det gamle Testamente, saaledes strax i 1 Mos. 20, 9, hvor Abimelech, Kongen i Gerar, der har bemægtiget sig Sara, som Abraham har udgivet for sin Søster, siger til denne, da han ved guddommelig Aabenbaring er bleven oplyst om Forholdet og har faaet Befaling til at give hende tilbage: *τί τοῦτο ἐποίησας ἡμῖν; μή τι ἡμάρτομεν εἰς σέ, ὅτι ἐπήγαγες ἐπ᾽ ἐμὲ καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν μου ἁμαρτίαν μεγάλην;* I den hebraiske Grundtext lyder Stedet: מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־חָטָאתִי לָךְ כִּי הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה; Det hebraiske Ord, der indleder Bisætningen, er altsaa כִּי, en Conjunction, der paa en stor Deel af sit Betydningsomraade svarer til det græske *ὅτι*, idet den bruges baade i Gjenstandssætninger og i Aarsagssætninger, men som i denne Forbindelse ligesom i enkelte andre (med negtende Hovedsætning) angives at have consecutiv Betydning. Hvad enten imidlertid det hebraiske כִּי i denne Forbindelse har causal eller consecutiv Betydning eller maaskee kan have snart den ene, snart den anden — paa mange Steder vilde der, som i det nys anførte, ikke kunne indvendes det Mindste mod at forstaa det causalt —, kan dette i alt Fald ikke være absolut bestemmende for vor Opfattelse af den græske Oversættelses *ὅτι*, saa vist som vi ogsaa ellers i Oversættelser finde sikkre Exempler nok paa, at en aldeles utvivlsom Consecutivconjunction er gjengiven ved en lige saa utvivlsom Causalconjunction; det græske *ὅτι* maa ogsaa her først og fremmest prøves og bedømmes i og for sig. Hyppigheden af den foreliggende Forbindelse hos disse Oversættere er nu ganske sikkert aldeles uafhængig af, at det hist og her ogsaa er andre hebraiske Partikler i samme Forbindelse, der ere gjengivne ved *ὅτι*, som det relative ·שֶׁ (Høis. 5, 9) eller et consecutivt ו (Psalm. 144, 3); thi disse Tilfælde ere ganske enkeltstaaende, og paa den anden Side kan ogsaa Grundtextens כִּי paa Græsk undertiden findes gjengivet paa anden Maade end ved *ὅτι*, f. Ex. ved den courante græske Participialforbindelse, saaledes som strax i det Vers, der følger umiddelbart efter des nys anførte, Ordene מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה ere gjengivne ved *τί ἐνιδὼν ἐποίησας τοῦτο;* Den hyppige Forekomst beroer for det Første simpelthen paa, at Forbindelsen selv i Hebraisk

Digitized by Google

er hyppigere end i Græsk, hvad der atter deels kommer af, at det hebraiske Sprog ikke havde nogen anden Form for den paagjældende Forbindelse, forsaavidt den krævede to Verber, end netop den sammensatte Sætning, deels maaskee ogsaa af en vis national Tilbøielighed til emphatisk Udtryk, som denne Sætningsform jo ganske fortræffeligt imødekommer. Men fremdeles er ogsaa dette כִּי i Hebraisk brugt og paa Græsk gjengivet ved ὅτι i Tilfælde, hvor fødte Grækere upaatvivlelig ikke vilde have anvendt denne Conjunction, og hvor der endog kan være Anledning til at spørge, om den virkelig ogsaa her kan være meent som Causalconjunction. Jeg tænker her endda ikke saa meget paa, at Verbet i Bisætningen allerede i saadanne Tilfælde, hvor Bisætningens Indhold endnu er en virkelig (nærværende eller forbigangen) Kjendsgjerning, saa der i Græsk staaer Præsens, Perfectum eller Aorist Indicativ, paa Hebraisk ingenlunde altid — saaledes som i det anførte Exempel — staaer i Perfectum (eller, som man tidligere kaldte det, Præteritum) eller i Participialform, men meget ofte ogsaa i hvad man nu kalder Imperfectum (eller Præsens, tidligere Futurum), enten reent eller efterfulgt af Perfectum med consecutivt וְ; thi selv om Kjendsgjerningen ved denne Form af Verbet maatte være mindre betegnet som saadan end ved de andre, hvad jeg ikke skal driste mig til at udtale nogen Mening om, vedbliver den dog ligefuldt at være en Kjendsgjerning og kan altsaa godt paa Græsk ogsaa have været betegnet som saadan. Men paa Hebraisk bruges dette כִּי ogsaa — med Verbet i Imperfectum — i en anden Slags Tilfælde, nemlig hvor Spørgesætningen, som saa altid har negtende eller i alt Fald afvisende Betydning, ikke gaaer ud paa at søge Forklaring af en ligefrem Kjendsgjerning men kun af en Fordring, et Tilbud, en Forudsigelse, der kan være udtrykkeligt fremsat i det Foregaaende, som 2 Mos. 3, 11, hvor Moses, da Gud har befalet ham at gaae til Pharao og udføre Israels Børn af Ægypten, svarer: מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם (hvem er jeg, at jeg skal gaae til Pharao osv.), men ogsaa, forsaavidt det er en Fordring, der er Tale om, kan være blot stiltiende forudsat, som Domm. 9, 28 og 38, hvor det i Anledning af Sichemiternes Oprør mod Abimelech, Gideons Søn, hedder:

מִי־אֲבִימֶלֶךְ כִּי נַעַבְדֶנּוּ (hvem er Abimelech, at vi skulle tjene ham?), en Forbindelse, som altsaa ogsaa for Bisætningens Vedkommende har negtende (afvisende eller protesterende) Charakteer — hvad der naturligviis ikke udelukker, at man bagefter alligevel kan efterkomme Fordringen, modtage Tilbudet eller sande Forudsigelsen —, og ogsaa et saadant כִּי gjengives paa Græsk regelmæssigt ved *ὅτι*, men da med Verbet i Futurum *(τίς εἶμι ἐγώ, ὅτι πορεύσομαι πρὸς Φαραώ —; τίς ἐστιν Ἀβιμέλεχ, ὅτι δουλεύσομεν αὐτῷ;)*[1], en Form, jeg paa virkeligt Græsk aldrig har fundet i denne Forbindelse, og som vistnok ogsaa kun beroer paa reent mechanisk Gjengivelse af Grundtexten, hvoraf der hos disse Oversættere jo ogsaa er mangfoldige andre Spor. Men selv dette *ὅτι* med Futurum kan dog mere abstract seet egentlig ikke siges ubetinget at stride enten mod Sprogets Aand eller mod Opfattelsen af *ὅτι* som Causalconjunction, naar man blot som det, der ved Spørgsmaalet søges forklaret, tænker sig ikke det Fordrede, det Tilbudte, det Forudsagte, som unegteligt ikke er nogen Kjendsgjerning, men selve Fordringen, Tilbudet, Forudsigelsen, som virkelig er en Kjendsgjerning eller i alt Fald kan være forestillet som saadan. Ogsaa i andre Sprog bruges de tilsvarende Bisætningsord med lignende Verbalformer, uden at derved den causale Betydning kan siges at være umuliggjort, saaledes baade i Tydsk (f. Ex. Goethe, Götz v. Berlichingen, 1ste Act: meint ihr, ich komme erst heut auf die Welt, dasz ich nicht sehen soll, wo alles hinaus will? — hvad der refererer sig til en forudsat, i det Foregaaende implicite liggende Fordring —), i Dansk (f. Ex. Hieronymus Justesen, Samsons Fængsel S. 206 i Birket-Smiths Udgave: monne ieg haffue druckit skade eg, att ieg skall sualder for vindue oc veg? — hvad der refererer sig til en umiddelbart forudgaaende Opfordring —) og i Oldnordisk (f. Ex. Gripisspá Str. 32: sér þú geðleysi í grams skapi, er ek skal við mey þá málum slíta, er ek alls hugar unna þottumk? — hvad der refererer sig til en umiddelbart i Forveien udtalt For-

---

[1] Sml. 1 Sam. 29, 8 *ὅτι οὐ μὴ ἔλθω*.

Digitized by Google

udsigelse —)[1], saa at altsaa Muligheden for causal Opfattelse ogsaa af *ὅτι δουλεύσομεν* o. l. i Septuaginta i sig selv slet ikke er udelukket.[2]

Ogsaa i det nye Testamente finde vi *ὅτι* efter et saadant forklaringsøgende Spørgsmaal ikke blot med Præsens (som i de før omtalte Steder om Jesu Magt over Vind og Sø, sml. Joh. 2, 18 og 8, 22), men ogsaa med Futurum (Joh. 7, 35: *ποῦ οὗτος μέλλει πορεύεσθαι, ὅτι ἡμεῖς οὐχ εὑρήσομεν αὐτόν;* — hvad der refererer sig til Jesu Forudsigelse i det umiddelbart Foregaaende —). Ogsaa her gaaer Bisætningens Indhold med ind under Hovedsætningens negtende eller dog til Negtelse heldende Betydning, Meningen er: han vil ikke let kunne gaae saa langt bort, at vi jo nok skulle kunne finde ham; men vi kunne ogsaa her meget godt oversætte: siden vi ikke skulle finde ham.

Hvor megen Virkning med Hensyn til Brug og Betydning man nu imidlertid ved dette *ὅτι* med Futurum skal tillægge eller ikke tillægge orientalske Indflydelser, saa veed jeg i alt Fald som sagt ikke nogensinde at have truffet det hos egentlig græske Forfattere, heller ikke dem fra Keisertiden. Ogsaa de synes ligesom de ældre kun at have anvendt denne Form af Forbindelsen, hvor der er Spørgsmaal om at forklare en Kjendsgjerning i egentlig Forstand, som Alkiphron Epist. II, 4, 2, hvor Glykera fortæller, at hun efter Modtagelsen af det Brev, hvorved Ptolemaios I indbød Menander til Ægypten, var bleven spurgt af sine Omværende: *τί σοι τηλικοῦτον γέγονεν ἀγαθόν, ὅτι καὶ ψυχῇ καὶ σώματι καὶ πᾶσιν ἀλλοιοτέρα νῦν ἡμῖν*

---

[1] At causal Opfattelse af Bisætningen ogsaa i denne Gruppe af Forbindelser er fuldt tilstedelig, sees f. Ex. af Chr. Pedersen, danske Skrifter I, 196, 16 f.: Ment dw at ieg er gud men ieg skall læge nogen af spedalsk sot (2 Kong. 5, 7) eller af Sv. Grundtvig, Danm. gl. Folkev. 267 M 16: Hvad Sygdom er kommen din Staldedreng oppaa, men Fruer og Møer skal til ham nedgaa? (sml. I 17 og K 19 men, N 13 imens, R 16 og Å 15 mens, O 10 siden). Ogsaa i Stedet af Gripisspá oversætter H. G. Møller: ser du Letsind i Kongens Sjæl, siden jeg skal bryde Løftet til Bruden, som jeg tyktes at elske af al min Hu?

[2] Hvad Hyppighedsforholdet angaaer, da har jeg af Exempler paa *ὅτι* med Præsens, Perfectum eller Aorist talt lidt over 40, og omtrent for hver 3 af saadanne Tilfælde 1 med Futurum.

Digitized by Google

τις πέφηνας; eller Philostratos Epist. 5 (41), hvor Elskeren spørger: *πόθεν εἶ, μειράκιον, εἰπέ, ὅτι οὕτως ἀτέγκτως πρὸς ἔρωτας ἔχεις;* og paa denne Maade finde vi den endnu hos meget sildige Forfattere, som i de prosaiske Samlinger af saakaldte æsopiske Fabler, hvor i Fab. 3 (i Halms Udg.) den gamle Landmand, som Æslerne under Uveiret løbe til Afgrunden med, da han i sit Livs Aften gjør sin første Reise til Staden, udbryder: *ὦ Ζεῦ, τί ποτέ σε ἠδίκησα, ὅτι οὕτω παρὰ λόγον ἀπόλλυμαι, καὶ ταῦτα οὐθ' ὑφ' ἵππων γενναίων οὐθ' ἡμιόνων ἀγαθῶν, ἀλλ' ὀναρίων εὐτελεστάτων;* i Fab. 165 Jægeren haaner Ulven, som efter at have sønderrevet Faarene flygter for Hundene: *ὦ δειλότατον θηρίον, ποῦ σου ἡ προλαβοῦσα ἰσχύς, ὅτι τοῖς κυσὶν ὅλως ἀντιστῆναι οὐκ ἐδυνήθης;* og i Fab. 425 Mennesket spørger Loppen, da det endelig har faaet Fingre i den: *τίς εἶ σύ, ὅτι πάντα μου τὰ μέλη κατεβοσκήσω, εἰκῇ καὶ μάτην ἐμὲ καταναλίσκων;*

Men jævnsides med disse causale Betegnelser af det logiske Forhold mellem det Omspurgte og den forklaringkrævende Kjendsgjerning løber der nu i denne Forbindelse ogsaa en anden ikke mindre tydeligt udpræget Række af Betegnelser, der utvivlsomt ere consecutive og altsaa, ligesom de tidligere omtalte *δι' ὅ, δι' ὅ τι, ἀνθ' ὅτου* o. l., kun kunne angaae det reale Forhold mellem Ledene i Forbindelsen. Consecutiv Tilknytning er selvfølgeligt den eneste mulige, hvor Bisætningens Indhold slet ikke repræsenterer en Kjendsgjerning, der trænger til at forklares, men simpelthen en ubekjendt Mulighed, hvis Realitet tænkes afhængig af Hovedsætningens og omspørges tilligemed og ved Hjælp af denne, som naar i Holbergs Lykkelige Skibbrud IV, 9 Henrich spørger Gottfred, der «seer ikke saa fornøyet ud som tilforn» og forklarer det af, at han siden den Tid «har havt lutter onde Tidender»: Har maaskee Hyppocrene Kilde faaet hart Liv, at den ikke vil springe meer for din Herre? osv.[1] Blandt de her om-

[1] Her bruges da ogsaa ret jævnlig paa Dansk det absolut consecutive *saa at* eller *saa,* f. Ex. Holberg, Jeppe paa Bjerget V, 2 (Men er jeg da levende igien? . . . Saa at jeg spøger ikke? . . . Ey heller gaaer igien.), Jacob von Tyboe I, 4 (Men staaer det dog fast, at det Ord bliver altid syed bag til, saa man kand aldrig sige Us Styg?).

Digitized by Google

handlede Tankeforbindelser synes der da først og nærmest at kunne være Trang til consecutiv Tilknytning i de (paa Græsk med *ὅτι* kun af Septuaginta og det nye Testamente paaviste) Tilfælde, hvor Bisætningens Indhold ikke er en Kjendsgjerning i egentlig Forstand, men en Opfordring, et Tilbud eller en Forudsigelse, og i andre dermed beslægtede, hvor det endog kun er en fremmed Paastand, overhovedet i saadanne Forbindelser, hvor Bisætningens Indhold gaaer med ind under Spørgesætningens i saa Tilfælde regelmæssigt negtende eller dog til Negtelse heldende Mening. Naar i Johannes' Evangelium 7, 35 Jøderne spurgte: *ποῦ οὗτος μέλλει πορεύεσθαι, ὅτι ἡμεῖς οὐχ εὑρήσομεν αὐτόν;* da var dette *ὅτι οὐχ εὑρήσομεν* (*ὅτι* med Fut. Indicativ) i alt Fald efter Formen et *quod non inveniemus* (eller, som Vulg. har, quia non inveniemus) og refererede sig til Forudsigelsen som Kjendsgjerning; men naar Ulfilas, som ellers gjengiver *ὅτι* i denne Forbindelse ved *ei (unte)* med Indicativ, her oversætter: hvadre sa skuli gaggan, þei veis ni bigitaima ina? da er dette þei ni bigitaima (þei med Conjunctiv) aabenbart = *ut non inveniamus* og refererer sig til det Forudsagte som noget blot Tænkt, til hvis Realisation man forholder sig væsentlig skeptisk. Og naar det i 2den Mose Bog 3, 11 i den græske Oversættelse hed: *τίς εἰμι ἐγώ, ὅτι πορεύσομαι πρὸς Φαραώ;* da var ogsaa her *ὅτι πορεύσομαι* efter Formen et *quod ibo* og refererede sig til Befalingen som Kjendsgjerning; men naar Luther gjengiver de samme Ord ved: wer bin ich, das ich zu Pharao gehe (ikke: gehen soll)? da er ogsaa dette *dasz ich gehe* aabenbart = *ut eam* og refererer sig til det Befalede som noget Tænkt, Moses nødig vil til, og ligesaa forholder det sig med Gjengivelsen i vor danske Bibeloversættelse: hvo er jeg, at jeg skulde gaae til Pharao? og saaledes overhovedet, hvor der paa Dansk bruges *skulde* om Nutiden og *skulde have* eller *skulde være* om Fortiden, f. Ex. Holberg, Barselstuen III, 4: mener I, jeg er en Skiøge, at jeg skulde faae Børn med andre, end min Mand? Paa Latin findes ogsaa i denne Sammenhæng Bisætningen tilknyttet ved et *hvorfor,* som Cic. pr. Rosc. Am. 14, 41, hvor det i Gjendrivelsen af Anklagerens Paastand om et spændt Forhold mellem den Anklagede og hans Fader

Digitized by Google

hedder: rursus igitur eodem revertamur et quæramus, quæ tanta vitia fuerint in unico filio, quare is patri displiceret, eller Plaut. Most. 970, hvor Phaniscus, da Theopropides yttrer Tvivl om Sandheden af hans Beretning om det Liv, Sønnen har ført i hans Fraværelse, spørger: quid merear, quamobrem mentiar? men der kan ogsaa staae ligefrem *ut*, som Plaut. Men. 699, hvor den fremmede Menæchmus svarer sin Svigerinde, der anseer ham for sin Mand og finder, at han i Bevidstheden om sine Misgjerninger burde fuldstændigt forstumme for hendes Bebreidelser: quid tandem admisi in me, ut loqui non audeam? sml. Cic. Verr. 3, 74, 172. Og paa samme Maade bruges der paa Græsk under lignende Omstændigheder deels et *hvorfor*, som Dinarch. II, 6: *τί γὰρ ἀγνοεῖτε, δι' ὃ δεῖσθε λόγων ἀκούειν κατὰ τοῦ νῦν κρινομένου;*, deels ligefrem *ὥστε*. Saaledes siger Plat. Apol. 25 D—E Sokrates, da Meletos har paastaaet, at han fordærver de Unge med Villie: *τί δῆτα, ὦ Μέλητε; τοσοῦτον σὺ ἐμοῦ σοφώτερος εἶ τηλικούτου ὄντος τηλικόσδε ὤν, ὥστε σὺ μὲν ἔγνωκας ὅτι οἱ μὲν κακοὶ κακόν τι ἐργάζονται ἀεὶ τοὺς μάλιστα πλησίον ἑαυτῶν, οἱ δὲ ἀγαθοὶ ἀγαθόν, ἐγὼ δὲ δὴ εἰς τοσοῦτον ἀμαθίας ἥκω, ὥστε καὶ τοῦτ' ἀγνοῶ, ὅτι, ἐάν τινα μοχθηρὸν ποιήσω τῶν ξυνόντων, κινδυνεύσω κακόν τι λαβεῖν ἀπ' αὐτοῦ, ὥστε τοῦτο τὸ τοσοῦτον κακὸν ἑκὼν ποιῶ, ὡς φῂς σύ; ταῦτα ἐγώ σοι οὐ πείθομαι, ὦ Μέλητε.* Det er det sidste *ὥστε*, det her kommer an paa; de to første slutte sig hvert til sit *τοσοῦτον*, men det sidste betegner det blot tænkte Resultat af den for Anklagerens Paastand som nødvendig Forudsætning til Grund liggende grændseløse Uvidenhed hos Sokrates og benegtes tilligemed denne, hvilket Sidste jo netop medfører, at Sætningen kan have finit Form, skjøndt den ikke indeholder et Factum (Madv. gr. Ordf. § 166 a Anm.)[1].

I alle disse Forbindelser, hvor Bisætningens Indhold er noget blot Tænkt, som benegtes eller afvises, og hvor altsaa den for causal Tilknytning nødvendige Forestilling om en given Kjendsgjerning ligger fjernere, maa da først og fremmest den consecutive Tilknytningsform synes at være paa sin Plads, og ligesaa, hvor Bisætningen uden at benegtes eller af-

[1] *Ὥστε* m. Inf. have vi i lignende Forbindelse Eur. Hipp. 960 f.

vises dog baade realt og formelt refererer sig blot til en forudgaaet Fordring, hvad jeg af ældre græske Forfattere kun kan anføre eet Exempel paa, som tillige er det eneste Sted, hvor jeg hos ældre græske Forfattere har fundet Bisætningsverbet i Conjunctiv, nemlig Arist. Eqv. 1320 *τίν' ἔχων φήμην ἀγαθὴν ἥκεις, ἐφ' ὅτῳ κνίσωμεν ἀγυιάς;* (hvilket *ἐφ' ὅτῳ κνισῶμεν* altsaa paa det Nærmeste svarer til *ὅτι* med Futurum i Septuaginta og det nye Testamente). Men consecutiv Tilknytningsform findes ogsaa, hvor Bisætningen refererer sig til en virkelig foreliggende og uomtvistet Kjendsgjerning. Hvad vort eget Sprog angaaer, vil jo i dette Tilfælde et consecutivt *at* gjennemgaaende ikke med Bestemthed kunne kjendes fra et causalt, da Verbets Form ved begge er den samme[1]; selv hvor Bisætningsudsagnet bestaaer i Præsens eller (om Fortiden) Imperfectum af et Verbum som *kunne*, *skulle*, *ville*, *turde* og en Infinitiv, vil denne Form ikke med Nødvendighed fremkalde Forestillingen om Bisætningsindholdets Afhængighed af det i Hovedsætningen omspurgte Forhold, altsaa om consecutiv Relation, da det jo meget vel er tænkeligt, at ikke blot den synlig foreliggende Handling, men selve den ved hine Verber betegnede Mulighed, Nødvendighed eller sjælelige Disposition kan være forestillet som Kjendsgjerning, saa at der, ligesom det var Tilfældet, hvor *skulle* refererede sig til en given Opfordring, Forudsigelse el. l., ogsaa godt kan tænkes et causalt *at* i en saaledes formet Bisætning, lige saa vel som f. Ex. Officeren i Holbergs Barselstue V, 6 kan spørge Corfitz: Er Monsieur meget ude om Dagen, eftersom hun kand have Leylighed til at omgaaes med fremmede Karle i Huset? eller Vandhenteren i Begyndelsen af Oehlenschlägers Aly og Gulhyndy

[1] Det bestemt consecutivt prægede *saa (at)* er her sjeldent. Jeg veed af hele Litteraturen for Øieblikket kun at anføre to Exempler, det ene af Malmøbogen (Fol. 55 r i H. F. Rørdams Udgave: Her aff kwnde wi besinde hwad [i hwad?] mening oc act billede haffwe wæret hoss the hellighe forfædre, saa att the icke wille tilstæde thennom anthen paa wegge eller tapett osv.), det andet af D. G. Monrads Oversættelse af Esaias (57, 11: Hvem frygted du? Hvem ræddedes du for, saaat du troløst glemte mig, og ikke kom til Eftertanke? — i 7, 13 er jeg ikke sikker paa Oversætterens Opfattelse af Bisætningens Realitetsforhold —).

Digitized by Google

kan tiltale den af sin farlige Søvn vakte Aly: Ulyksalige! er I kied af jert Liv, siden I paa saa letsindig en Maade vil ende det? Meest Sikkerhed for, at Relationen er meent som consecutiv, synes der at være, hvor *skal (skulde)* er brugt om den blotte psychiske Tilskyndelse til Handlingen, som naar det hos Holberg (Hexerie eller Blind Allarm IV, 9) hedder: Men hvad ont har vi giort ham, at han skulde digte os uskyldige Mennesker saadant paa? Her synes der ikke let at kunne være Anledning til at forestille Relationen som causal, men man gjør dog vist bedst i Intet at forsværge. Om det tydske *dasz* (med Indicativ) gjælder det Samme som om vort *at*, og ved den blotte Infinitiv istedenfor Bisætningen (f. Ex. Iffland, der Mann von Wort I, 5: Was mein Mann nur denken mochte, diese Gestalt mir aufzubürden?) — som ogsaa findes paa Dansk (f. Ex. J. L. Heiberg, Don Juan II, 7: hvad gaaer der af Pedro at slaae saadan en fornem Mand som Hr. Sganarel?) — er der jo slet ikke betegnet nogen bestemt Relationsform; derimod haves i *um* m. Inf., i alt Fald ved visse Former af Hovedsætningen, et Middel til bestemtere at fremhæve den consecutive Side af Relationen og umuliggjøre al Tanke om causal Relation, som naar i Götz v. Berlichingen 2den Act Adelheid siger til Weislingen, der har klaget over, at Qvindegunst er saa ustadig: Was seyd denn ihr, um von Wankelmuth zu sprechen? hvad der ganske vist formelt kun er sagt om Mandfolk i Almindelighed, men dog øiensynligt refererer sig til den givne Kjendsgjerning, at Mandfolk virkelig driste sig til at bebreide Qvinderne Vankelmodighed, saa at der lige saa godt kunde staae: Was seyd denn ihr, dasz ihr (el. die ihr) von Wankelmuth sprechet?[1] Paa Latin kunne vi ogsaa i saadan Sammenhæng finde ikke blot Conjunctioner, der have Charakteer af et blot relativ-adverbialt *hvorfor*, som Plaut. Amph. 808, hvor Alcumena, da Amphitruo klager over hendes formeente Troløshed og frabeder sig Titelen «mi vir» af hendes Mund, spørger: quid ego feci, qua istæc propter dicta dicantur mihi?,

[1] Ligesom Rom. 9, 20 det græske Participium med Artikel *(σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ θεῷ;)* paa Gothisk er gjengivet ved *ei* med Conjunctiv (þu hvas is, ei andvaurdjais guþa?).

Digitized by Google

men ogsaa det ligefrem consecutive *ut*, som Verg. Æn. VI, 532 ff., hvor Deiphobus spørger den til Underverden nedstegne Æneas: Pelagine venis erroribus actus, an monitu divom? an quæ te fortuna fatigat, ut tristis sine sole domos, loca turbida adires?[1] Og saaledes finde vi da ogsaa her paa Græsk atter det samme *ὥστε*. Æsch. Pers. 334 ff. beder Atossa efter den foreløbige Beretning om Nederlaget ved Salamis, som hun aldeles ikke yttrer nogen Tvivl om, men blot ønsker forklaret, Budet om at sige hende, *πόσον τι πλῆθος ἦν νεῶν Ἑλληνίδων, ὥστ' ἀξιῶσαι Περσικῷ στρατεύματι μάχην ξυνάψαι ναΐοισιν ἐμβολαῖς,* hvilke Ord Dorph oversætter: hvorstor vel de Hellenske Skibes Mængde var, da de sig dristed til at gaae i Kamp imod den stærke Perserhær ved Angrebsstorm tilsøes. Og ligesaa spørge Arist. Pac. 127 f. Pigebørnene den paa Skarnbassen ridende Trygaios: *τίς δ' ἡ 'πίνοιά σοὐστὶν ὥστε κάνθαρον ζεύξαντ' ἐλαύνειν εἰς θεούς, ὦ παππία;* hvad han jo netop er i Færd med at gjøre lige for Børnenes Øine. Plat. Gorg. 462 C—D, hvor Sokrates, ikke just med afgjort Held, bestræber sig for at lære Polos at spørge paa rette Maade, siger han: *τί δέ, ὦ Πῶλε; ἤδη πέπυσαι παρ' ἐμοῦ, ὅ τι φημὶ αὐτὴν εἶναι* (nml. *τὴν ῥητορικήν*), *ὥστε τὸ μετὰ τοῦτο ἐρωτᾷς, εἰ οὐ καλή μοι δοκεῖ εἶναι;* hvilke Ord atter Heise gjengiver med causal Bisætning: Hvorledes, Polos? Har Du allerede hørt af mig, hvad jeg forstaaer ved Talekunsten, siden du spørger, om jeg ikke anseer den for skjøn? Og ligesaa spørger Lykos Eur. Herc. fur. 145 ff. Amphitryon og Megara: *ἢ τὸν παρ' Ἅιδῃ πατέρα τῶνδε κείμενον πιστεύεθ' ἥξειν, ὥσθ' ὑπὲρ τὴν ἀξίαν τὸ πένθος αἴρεσθ', εἰ θανεῖν ὑμᾶς χρεών κτἑ.;* hvor jo de Tiltaltes Sorg over den dem ventende Skjæbne heller ikke er i mindste Maade problematisk[2]. I de to sidste Exempler kan Bisætningen sees at være en Kjendsgjerning, da der staaer Indicativ *(ἐρωτᾷς, αἴρεσθε)*, men i Exemplerne af Aischylos og Aristophanes er dens Indhold

---

[1] Sml. *quo* Plaut. Truc. 349 f. (Num tibi nam amabo ianua est mordax mea, quo intro ire metuas, mea uoluptas?).

[2] Der er dog ikke Spor af Grund til med adskillige Udgivere at optage Matthiäs af ham selv tilbagetagne Rettelse *ὡς* for *ὥσθ'*, der vilde gjøre Bisætningen formelt causal.

Digitized by Google

ikke betegnet som factisk; der har ὥστε Infinitiv efter sig (ὥστ' ἀξιῶσαι, ὥστε .. ἐλαύνειν ɔ: at de kunde driste sig til, at du vil ride), ligesom det vilde have, hvis dens Indhold var blot forestillet (at de skulde have dristet sig til, at du skulde ride)[1]. Og paa samme Maade finde vi ogsaa ὡς Lucian. Herod. c. 5, hvor der i Anledning af Beretningen om, at Maleren Aëtion ved sit Maleri «Roxanes og Alexanders Bryllup» havde vakt en saadan Begeistring i Olympia, at Hellanodiken Proxenidas øieblikkelig gav ham sin Datter til Ægte, spørges: *καὶ τί τὸ θαῦμα ἐνῆν τῇ γραφῇ αὐτοῦ, ὡς τὸν Ἑλλανοδίκην δι' αὐτὸ οὐκ ἐπιχωρίῳ τῷ Ἀετίονι συνάψασθαι τῆς θυγατρὸς τὸν γάμον;* Heller ikke her tvivles der om Beretningen, Factum ønskes kun forklaret; men Kjendsgjerningen er ikke betegnet som saadan, ὡς har Acc. m. Inf. efter sig (at Hellanodiken kunde give ham sin Datter), ɔ: Forestillingen om Kjendsgjerningen, som kunde have fremkaldt causal Tilknytningsform, træder i Baggrunden for Forestillingen om dens Forhold blot som Følge af det Omspurgte.

For det homeriske Sprog er — for dog ikke at lade den historiske Side af Sagen ganske uberørt — hele denne Form af Forbindelsen fuldstændig fremmed, ligesom jo da ogsaa den egentlige rene Consecutivbisætning hos Homer endnu slet ikke existerer, og i hvilken Form han med de til hans Raadighed staaende Sprogmidler kunde have udtrykt den tilsvarende Forestillingscomplex, hvis han havde følt Trang dertil, skal jeg ikke indlade mig paa at undersøge. Hos Forfattere fra Keisertiden finde vi her Bisætningen indledet ogsaa ved ἵνα. Det forekommer saaledes først i det nye Testamente, nemlig Joh. 9, 2, hvor Disciplene spørge med Hensyn til den Blindfødte: *Ῥαββί, τίς ἥμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ;* Vi kunne oversætte: at han skulde fødes blind, og saaledes gjengives Sætningen ogsaa baade i H. Mikkelsens og i Chr. Pedersens nye Testamente (i Overensstemmelse med Vulgatas Text: ut cæcus nasceretur); men de senere danske Bibeloversættelser have:

---

[1] S. f. Ex. Xen. Hell. II, 4, 40 *(ἐπὶ τίνι ὑμῖν μέγα φρονητέον ἐστίν, ὥστε ἡμῶν ἄρχειν ἐπιχειρεῖν)*, hvor Spørgesætningen har negtende Mening og Bisætningens Handling fraraades.

Digitized by Google

at han er blind født, og saaledes oversætter ogsaa Luther: das er ist blind geboren, og Ulfilas: ei blinds gabaurans varþ, altsaa ganske som de vilde oversætte, hvis der stod *ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη*, og *ἵνα* med Aorist Conjunctiv staaer ogsaa her aldeles uimodsigeligt om en virkelig og om en Fortiden tilhørende Kjendsgjerning. Det forekommer dernæst hos Epiktet, som Diss. III, 1, 12, hvor Epiktet siger til den qvindagtigt pyntede Yngling, som han føler sig forpligtet til at gjøre Bebreidelser, at han i modsat Fald maaskee, naar han engang kom til Fornuft, kunde spørge: *τί εἶδεν ἐν ἐμοὶ ὁ Ἐπίκτητος, ἵνα βλέπων με τοιοῦτον εἰσερχόμενον πρὸς αὐτόν, οὕτως αἰσχρῶς ἔχοντα, περιίδῃ καὶ μηδέποτε μηδὲ ῥῆμα εἴπῃ;* altsaa ogsaa om en forbigangen Kjendsgjerning (III, 24, 81 derimod staaer der Præsens Conjunctiv; det hedder der om den, der kun har tilegnet sig Stoicismens formelle Apparat, men ikke dens ethiske Livsprincip: *τί σε ἠδίκησε Χρύσιππος, ἵν' αὐτοῦ τοὺς πόνους ἔργῳ αὐτὸς ἀχρήστους ἐξελέγχῃς;* = at du skal vise). Men det forekommer ogsaa hos Forfattere, der ere noget mere omhyggelige for deres Sprog, som Plutarch. adv. Colot. p. 1115 A, hvor Paaviisningen af det Letfærdige i Kolotos' Insinuation, at visse af ham kritiserede platoniske Læresætninger ogsaa vare optagne af Aristoteles, Xenokrates, Theophrast og alle Peripatetikerne, indledes med de Ord: *ποῦ γὰρ ἂν τῆς ἀοικήτου τὸ βιβλίον ἔγραφες, ἵνα ταῦτα συντιθεὶς τὰ ἐγκλήματα μὴ τοῖς ἐκείνων συντάγμασιν ἐντύχῃς;* (altsaa atter = har læst),[1] eller Philostrat. Vit. Apoll. VII, 33, hvor Domitian, forbittret over, at Apollonios har rost Nerva og hans Venner istedenfor at meddele ham Noget om deres formodede Anslag mod ham, udbryder: *συκοφάντην με οὖν ἐπ' αὐτοῖς εἴληφας, ἵν' οὓς ἐγὼ μιαρωτάτους ἀνθρώπων καὶ τοῖς ἐμοῖς ἐπιπηδῶντας εὗρον, σὺ δ' ὡς χρηστοί τέ εἰσι λέγεις καὶ νωθροί;* Kunde vi i dette sidste Sted stole paa de Haandskrifter, der have

---

[1] Sml. de fort. Alex. I extr. (Mor. p. 333 A): *Ὦ κάκιστε ἀνθρώπων, τί μοι πώποτε τοιοῦτο συνέγνως, ἵνα τοιαύταις με κολακεύσῃς ἡδοναῖς;* hvor der vel i Hovedsætningen staaer et Demonstrativum, men dette dog neppe staaer i Forbindelse med det følgende *ἵνα*, men vel ligesom *τοιαύταις* i Bisætningen blot tyder hen paa det gjorte Tilbuds Beskaffenhed.

Digitized by Google

Bisætningsverbet — thi i det bedste mangler det —, da vilde vi her have *ἵνα* med Indicativ, hvad der kunde tyde paa, at Forestillingen om Sætningsindholdet som Kjendsgjerning var bleven overveiende og havde faaet Udtryk i Verbets Form; men en saadan Indicativ vilde vist ellers være uden Exempel i alt Fald hos Forfattere fra denne Tid, og den skyldes uden Tvivl enten Interpolation eller Afskriverfeil; Kayser mener, at Verbet kan have været udeladt for bedre at udtrykke «iracundia tyranni», men har det staaet der, har det sikkert staaet i en Form, som ogsaa her vilde tillade at oversætte: at du kan sige.

Men har ikke, kunde man maaskee spørge, dette *ἵνα*, selv om det altid har Conjunctiv efter sig, dog være meent som Causalconjunction? Det troer jeg, man med temmelig Sikkerhed kan benegte. Vel omtaler og illustrerer Apollonios Dyskolos gjentagne Gange et causalt *ἵνα* med Conjunctiv[1], og der findes vel ogsaa i Litteraturen, i alt Fald hos Forfattere fra det 4de—5te Aarh. e. Chr., factisk enkelte Exempler paa et saadant[2], men dette causale *ἵνα* kan, efter Beskrivelsen og de givne Exempler at dømme, ikke være

[1] De Conj. p. 510 (Exx. *ἵνα ἀναγνῶ ἐτιμήθην, ἵνα λοιδορήσω ἐπεπλήχθην*) og p. 511 f. (Ex. *ἵνα γράψω ταῦτά μοι ἐγένετο*), de Adv. p. 564 f., de Constr. p. 266 (Exx. *ἵνα ἀναγνῶ ἐτιμήθην, ἵνα ἀναστῶ ἠνιάθη Τρύφων*), p. 268 f. (Exx. *ἵνα φιλολογήσω παρεγενήθη Τρύφων* — med Tilføiningen *ἐν ἴσῳ γάρ ἐστι τῷ διότι ἐφιλολόγησα παρεγενήθη Τρύφων* — og *ἵνα ὑβρίσω Θέωνα ἠγανάκτησε Δίων*) og p. 273. Sml. Theodos. Canon. p. 1035, Schol. t. Dionys. Thr. p. 884.

[2] Jeg kan anføre to, nemlig Anth. Pal. IX, 169, 6 f. *ἀλλ' ἵν' ἀφαρπάξῃ Βρισηΐδα πρὶν Ἀγαμέμνων, τὴν Ἑλένην δ' ὁ Πάρις, πτωχὸς ἐγὼ 'γενόμην* (nml. som Grammatist) og Ioann. Chrysost. de Sacerd. I, 4, 38 *δίκαια πεπονθέναι λέγοντες αὐτούς, καὶ εἰ μείζονα τούτων ἀτιμασθέντες ἔτυχον παρ' ἡμῶν, ὅτι τοσούτους καὶ τηλικούτους ἀφέντες ἄνδρας μειράκια χθὲς καὶ πρώην ἔτι ταῖς τοῦ βίου μερίμναις ἐγκαλινδούμενα, ἵνα χρόνον βραχὺν τὰς ὀφρῦς συναγάγωσι καὶ φαιὰ περιβάλλωνται καὶ κατήφειαν ὑποκρίνωνται, ἐξαίφνης εἰς τοσαύτην ἤγαγον τιμήν, ὅσην οὐδὲ ὄναρ λήψεσθαι προσεδόκησαν.* De Forsøg, man har gjort paa at forklare *ἵνα* paa disse Steder som et almindeligt *for at* (Klotz t. Devarius p. 632, Seltmann t. Stedet af Chrysostomos), har jeg i alt Fald ikke været i Stand til at finde fornuftig Mening i. Som man seer, er der paa begge Steder Tale om en utilstrækkelig Grund, hvis Virkning der doleres over, en Eiendommelighed, der ikke fremgaaer af Grammatikernes Omtale.

Digitized by Google

identisk med det her foreliggende, men maa tilhøre et mere secundairt Trin i Udviklingen; man feiler neppe ved at antage, at ἵνα for at blive Æqvivalent for ὅτι som Causalconjunction, først har maattet være identificeret med det i den mere almindelige Betydning af et blot indholdsangivende eller substantiverende *at* (sml. G. Hermann de part. ἄν p. 135), en Betydning, hvoraf der findes Spor baade hos Epiktet[1] og især i det nye Testamente[2], og som udenfor Litteraturen godt kan have udviklet og udbredt sig endnu adskilligt tidligere navnlig hos de orientalske og ægyptiske Grækere. Det her foreliggende ἵνα er sikkert ikke Andet end et ligefrem Æqvivalent for ὥστε, en Function, hvori det ogsaa i andre Forbindelser findes selv hos de bedre af Keisertidens Forfattere (s. Wyttenbach t. Plutarch. Mor. p. 67 F), og som i sine første Spirer lader sig forfølge endog meget langt tilbage i Tiden[3]. Det samme ἵνα efter en spørgende Hovedsætning findes nemlig ogsaa, hvor Bisætningens Indhold gaaer med ind under Hovedsætningens negtende Mening, og det endog i Tilfælde, hvor der slet ikke kan være Tale om at opfatte det som Kjendsgjerning, ikke engang om man vilde nøies med saa Lidt som blot en fremmed Paastand til Bærer af Forestillingen om en saadan, f. Ex. Epict. Diss. IV, 7, 28 f., hvor det hedder med Hensyn til «Tyrannen»: *τί χαίρω, ἄν μοι φιλανθρώπως λαλήσῃ καὶ ἀποδέξηται με, καὶ ἄλλοις διηγοῦμαι πῶς μοι ἐλάλησε; μὴ γὰρ Σωκράτης ἐστί; μὴ γὰρ Διογένης, ἵν' ὁ ἔπαινος αὐτοῦ ἀπόδειξις ᾖ περὶ ἐμοῦ;* hvor altsaa Bisætningen

---

[1] Som Diss. II, 1, 1 *ὅμως δὲ σκεψώμεθα κατὰ δύναμιν, εἰ ἀληθές ἐστι τόδε, ἵν' ᾖ ἅμα μὲν εὐλαβῶς, ἅμα δὲ θαρρούντως πάντα ποιεῖν.*

[2] Som Luc. 1, 43 *καὶ πόθεν μοι τοῦτο, ἵνα ἔλθῃ ἡ μήτηρ τοῦ κυρίου μου πρὸς ἐμέ;*

[3] Allerede det tidlig omtvivlede Sted Iliad. VII, 352 f. *τῷ οὔ νύ τι κέρδιον ἧμιν ἔλπομαι ἐκτελέεσθαι, ἵνα μὴ ῥέξομεν ὧδε* synes mig at finde sin ganske naturlige Forklaring ved denne (ikke conditionale, men consecutive) Opfattelse af ἵνα (vi have forsyndet os mod Guderne; derfor troer jeg ikke, vi ville faae noget Held i Kampen, saa at vi i Forventningen derom skulde undlade at give Helena og Skattene tilbage). Men i alt Fald har der da ikke været nogen Tvivl om ἵνα enten Herod. III, 134 efter *ἐπ' ἀμφότερα τοι φέρει ταῦτα ποιέειν* eller Isæ. VI, 52 efter *τουτὶ αὐτοῖς ἡ διαμαρτυρία δύναται.*

Digitized by Google

blot kan referere sig til en fuldstændig falsk og grundløs Forestilling. Enkeltviis kan endog den ligefrem finale Betydning (der jo ligeledes i det tydske *um zu* er den almindelige) endnu sees at skinne igjennem i en saadan Forbindelse, som det f. Ex. ogsaa er Tilfældet i det før omtalte Sted af Ulfilas' Bibeloversættelse: hvadre sa skuli gaggan, þei veis ni bigitaima ina? som vi kunne gjengive: hvor skulde han gaa hen, for at vi ikke skulde finde ham? saaledes Philostr. Vit. Apoll. VIII, 7, 10: *ἀνοίας δ' ἂν ποῖ ἤλαυνον, ἵνα . . . μιαιφονίας ἅπτωμαι καὶ σπλάγχνων ἀθύτων ἐμοὶ καὶ ἀκαλλιερήτων;* hvor vi ogsaa kunne oversætte: hvor vidt maatte jeg være kommen i Daarskab, for at jeg skulde besmitte mig med Blod osv.? Og denne Slags Forbindelser staaer øiensynligt i saa nøie Sammenhæng med den her nærmest paagjældende, at der ikke kan være Tale om at tillægge *ἵνα* andet end een og samme Betydning i dem begge. Dermed skal det imidlertid ikke være benegtet, at naar overhovedet *ἵνα,* uagtet det havde Conjunctiv efter sig og derved bestemt antydede Bisætningens Posterioritet i Forhold til Hovedsætningen, alligevel har kunnet faae causal Betydning, altsaa finde Anvendelse ogsaa i Bisætninger, der i Principet ere absolut prioriske i Forhold til Hovedsætningen, og hvor saaledes Conjunctiven kun er bleven staaende som en reent atavistisk Levning uden al virkelig Function, maa der ogsaa have været en Mulighed for, at *ἵνα* i den her omhandlede Forbindelse kunde være udsat for at opfattes og altsaa i Tidernes Løb vel ogsaa anvendes som Causalconjunction, saa at ogsaa ad denne Vei den consecutive og den causale Betegnelse kunde gribe over i hinanden. *Ἵνα* selv er jo som bekjendt hos Nutidens Grækere — i den afstumpede Form *νά* — blevet en saa almindelig og ubestemt Partikel som neppe nogen anden, og den Bevægelse, der har kunnet medføre en saa enorm Udvidelse af et oprindelig meget begrændset Betydningsomraade, kan vel ingen Side af Ordets Functionssphære have været sikkret mod at blive berørt af.

Hermed kan jeg da slutte. Jeg vil haabe, at disse for en væsentlig Deel blot sprogbeskrivende Udviklinger dog maae kunne have havt nogen Interesse. Om jeg i det Enkelte overalt har været heldig med at skifte Sol og Vind lige mellem

den causale og den consecutive Betegnelsesform i den omhandlede Forbindelse, kan der maaskee være deelte Meninger om; men at begge Betegnelsesformer forekomme og løbe jævnsides med hinanden, og at denne Dobbelthed i Betegnelsen har sin Grund i Forholdets dobbelte Natur som logisk og som realt Forhold, kan der ikke være nogen Tvivl om, og det var nærmest dette, jeg ønskede noget bestemtere, end det saa vidt mig bekjendt hidtil er skeet, at paapege og belægge med Exempler. Nogle af de Sprog- og Litteraturomraader, paa hvilke det kunde have været ønskeligt at forfølge det behandlede Phænomen, har jeg af gode Grunde slet ikke turdet vove mig ind paa — saaledes navnlig alle de slaviske Sprog —, og andre har jeg kun kunnet gjæste som en flygtig Reisende, men det trænger vel ikke til Undskyldning; maatte kun indenfor de mig af Nødvendigheden afstukne Grændser intet Væsentligt være undgaaet min Opmærksomhed!

Digitized by Google

De *ut* particula.

Thesin apud philologos Hauniae a. 1892 congressos proposuit

F. Gustafsson.

In vestro coetu, V. D., haud sine causa mihi videor locuturus esse de *ut* particula latina; cuius usus varios philologus norvegus, Bastian Dahl[1], — decem abhinc sunt anni — diligentissime collegit, accuratissime descripsit atque, ut tum erant tempora, multis in rebus explicavit. Postea vero etiam magis intellectum est in omni linguarum disquisitione exeundum esse ex vivo sermone, qualis quidem omnis initio fuit sermo, in vivo autem sermone interrogativa pronomina interrogativasque particulas multo plus valere ac primis temporibus valuisse, quam ex scriptorum sermone et grammaticae regulis appareret. Itaque in *ut* particula explicanda iam pridem scholas meas audientibus solebam suadere, si qui usus ex traditis artis praeceptis minus commode enucleari videretur, ut explicationem ex interrogativa eius particulae significatione repetere conarentur. Cuius quidem significationis vim cum in Plauto lectitando experirer, in dies magis mihi persuadebam, ea posse non solum difficilioribus locis lucem reddi, sicut fulminis ictu tenebrae illustrarentur, sed etiam unde orti essent varii *ut* particulae usus rectius explicari quam cum ex relativa significatione profectus explicationem tentassem. In simili sententia versari post cognoveram Gutjahr-Probstium[2], quantum ex libris, quos de ea re duos

---

[1] B. Dahl: Die lateinische Partikel *ut*, Kristiania 1882.

[2] E. A. Gutjahr-Probst: Beiträge zur lateinischen Grammatik, II, III, Leipzig 1883, 1888.

Digitized by Google

conscripsit, intellexi; neque enim omnia, quae subtilius is quidem quam elegantius protulit ex Terentii maxime sermone, satis a me intellecta esse confiteor.

Iam de ipsa origine *ut* particulae quid sentiam si a me quaeritis, nescire me malo concedere quam incerta pro certis habere. Quos plerique putant esse quasi gradus ortus: *quotei, cutei, utei, uti, ut,* eos gravibus defendere poterunt argumentis, modo videant ne multum distet primaria significatio ab ea radice quae est in *quot, quotus, quotidie,* quam quidem ab illis discerni non oportet. Ego potius ad eam sententiam inclino, sicut *nam* et *num,* ita *at* et *ut* esse cognatas, huic *(ut)* post additum esse demonstrativum *i,* ut fieret *uti;* significationem autem eius omnium primam fuisse exclamativam, adfirmativam, amplificativam; ita exempli causa gradu tantum, non re inter se differre haec enuntiata: *at pulcher est, ut pulcher est;* primitus ita fuisse; postea *nam* explanativam et *at* adversativam, *num* et *ut* interrogativam vim nanctas esse.

Utut haec res se habet, iam in antiquissimo sermone latino interrogativa vis *ut* particulae manifesta est, eaque eiusmodi ut non tantum ad ipsum enuntiatum, sed etiam ad certa verba accuratius definienda pertineat — «Wortfragen» in hac re dicunt Germani. Eius usus ex Dahlii thesauro haec repeto exempla[1]: *ut morata est mulier, ut videtur mulier, ut eam credis, ut vales, uti vales;* in parataxi: *eloquere, ut haec res obtigit;* ad hypotaxin iam hoc accedit: *uti sit de ea re, eloquar;* similia illa existimo: *scin, ut dicam; narra omne ordine, ut factum sit.* Meram iam hypotaxin plerique agnoscent in hoc exemplo Ciceronis: *quid agas et ut te oblectes, scire cupio.* Haec significatio permultis locis reperitur, quamquam iam Plauti aetate quasi emergebant hae interrogandi particulae: *quem ad modum, quo modo, quo pacto, qui,* aliquanto crebrius usitatum, alia. Quam late pertinuerit hic *ut* particulae usus in cotidiano sermone, vel ex hoc uno elucet: *ut vales*, quod certe usitatissimum fuit.

---

[1] Pauca ex Dahlii libro satis habui exscribere; in Plautinis exemplis, quae ipse collegi plurima, selecta quaedam hic proferam; editionem sequar maxime Ritschelianam secundam.

Digitized by Google

Itaque etiam in relativo vel comparativo, qui vocatur, *ut* particulae usu non dubito quin saepe aut insit re vera aut una subaudiatur eadem illa interrogativa significatio. In Plauti Trinummi v. 160 Calliclen narrantem interpellat his verbis Megaronides:

pro di immortales, verbis paucis quam cito
alium fecisti me: alius ad te veneram.

Sequuntur illa: *set ut occepisti perge porro proloqui,* i. e. «men hur var det du började, fortsätt att tala vidare». Continuat ita Callicles sermonem: *quid tibi ego dicam?* et q. s. Totius loci colorem, ut ita dicam, parum servare et veram *ut* particulae significationem parum curare mihi videtur, si quis eum ita interpretatur et vertit, ut evanescat vis interrogativa. Similiter, cum dicitur: *estne ita, ut tibi dixi,* vel *fac ut dixi,* vel *ut iubes, ita faciam,* vel *ut vis fiat,* interrogativum primitus *ut* fuisse puto.

Relativa tamen ratio *ut* particulae iam apud Plautum multum adiuvatur repetitis saepius iisdem verbis, quibus debilitaretur *ut,* et positis una cum *ut* eius modi vocibus, quales sunt *sic*, *ita*, *item, proinde,* quibus saepius additis formulas quasdam enuntiati relativi certas atque etiam vocabulum proprium *sicut* exstitisse quis neget?

Sed redeo ad eam *ut* particulae significationem, unde exii, qualis erat in illo: *ut vales?* quam vidimus coniunctivo vel potentiali modo adhibito paululum mutatam potuisse ad res, quae fierent vel factae essent, referri, sicut *narra ut res sit, narra ut res gesta sit.* Verum etiam de rebus gerendis is modus adhiberi potest. Ita si dicitur: *uti nunc faciam* vel *ut nunc faciam,* non multum distat ab hoc: *quid nunc faciam.* Tale enuntiatum si ad rem certam refertur, praesertim si ad personam quoque certam, secundam vel tertiam pertinet, facile optative videtur expressum. Qua in re fortius illud *utinam* poni consentaneum est, quamvis multo rarius quam *uti, ut.*

Itaque in Plauti Milite glorioso v. 1009 Milphidippa cum dicit *utinam . . . conveniundi mihi potestas evenat*[1], non rem solum ipsam spectat, sed etiam quo modo fieri possit.

---

[1] Ita ex Ritschelii coniectura Goetz; *eveniat* codd.

Digitized by Google

Simile est Terentianum illud, Phorm. 711: (Geta) *haec fient.* (Antipho) *Ut modo fiant!* (Geta) *Fient*; simile hoc quoque: *modo ut tacere possis.* Huc ego *potin ut* quoque rettulerim: *potin ut taceas.* Neque aliter se prima habet persona: ex. gr. Asin. 274 *Aetatem velim servire, Libanum ut conveniam modo*[1], in quo exemplo ne consecutivum habeamus enuntiatum, ardenti dicentis studio hoc loco expresso prohibemur; et ita inceperat Leonida: *ubi ego Libanum nunc requiram?* In eius modi locis potentialem esse modum apparet ex Bacch. v. 68:

Ubi ego capiam pro machaera turturem,
ubique inponat in manum alius mihi pro cestu cantharum[2]

et post: *ubi . . . lectus detur, scortum . . . adcubet;* hic *ubi* non multum distat ab *ut.* Nam ut his in exemplis locus quaeritur, ita in illis quo modo rem gerat, se ipsum interrogat qui loquitur. Simillimum est cum de instrumento rei gerendae agitur; quod addita *qui* particula potissimum fit. Itaque et hoc dicitur *ut te omnes di perduint* et illud *qui istum di perdant; ut* primitus est fere «quo modo», *qui,* ni fallor, «qua via, quo instrumento». Quam prope tamen ii usus accedant ad optativum, apparet ex hoc exemplo (Poen. 912) *valeas beneque ut sit tibi.* In his omnibus autem nulla causa est, cur ad ellipsin confugiamus et hypotactica enuntiata dicamus, quae sunt paratactica. Atque adeo qui coniunctivi addito *ut* optatum exprimunt, eos saepissime sequuntur imperativi, ut Curc. 31, 32 *caute ut incedas via, quod amas amato testibus praesentibus*[3]; Mil. 1177 seqv. *facito, ut venias . . . causiam habeas . . . palliolum habeas . . . aliqui adsimulato quasi gubernator sies;* Pseud. 516 *praedico, ut caveas: dico, inquam, ut caveas: cave.* Item aliis locis *ut scias* dicitur, aliis *sci, scito.* Haud secus apud Plautum, cum nos *ut* finale frustra requirimus, nudus ponitur coniunctivus, tam saepe ut eorum exemplorum numerus adaequare videatur *ut* finalis particulae usum. Ita in Curcu-

---

[1] Pro *ut* Nonius et F cod. *qui.*
[2] Hunc tamen versum Buecheler excludit.
[3] De lectione tamen vide Goetzii adnotationem.

Digitized by Google

lione v. 313 est *da, obsecro hercle, obsorbeam.* In eadem fabula v. 351 dicitur *Quid si abeamus, decumbamus*[1], paulo post, v. 365, *eamus nunc intro, ut tabellas consignemus;* si quid omnino interest inter hos duos locos, in illo, ni fallor, quo modo decumbatur, non quaeritur; in hoc consignandi ratio, multo minus scilicet usitata, quamvis leviter tangitur dicentis mente.

Paulatim tamen, praecipue in certis quibusdam et tritis loquendi formulis, ut sunt *fac ut, oro ut,* alia, minuebatur *ut* particulae vis; quo fiebat, ut hypotactice iam magis quam paratactice poni videretur. Apud Plautum tamen vix ullo loco tam prorsus obscurata est paratactica *ut* finalis aut consecutivi ratio, ut interrogativa particulae significatio sentiri omnino non possit.

Hoc eiusmodi quoque in exemplis contingit, ubi nos in vertendo commoditati consulimus et ex nostro more brevius et magis abstracte loquendi sola *att* particula suethica (germ. *dass*) utimur; in quibus nonnumquam videre oportet, ne loci sensum non recte interpretemur. Sicut in Mil. 977 *Hercle occasionem lepidam, ut mulierem excludam foras*[2] sine dubio quaerit Pyrgopolinices qua ratione id fiat; ac statim post consilium servi audire vult. In eiusdem fabulae v. 810 *interea tace: ut . . . partis defendas tuas,* minime inter se cohaerent *tace* et *defendas*, sed hoc paratactice positum est. Et in eiusdem fabulae v. 1132 cum haec dicit Palaestrio: *nunc ad me ut veniat usust Acroteleutium,* exquirit, quo modo veniat, exoptat ut veniat; *usus est* paratactice vel parenthetice additur. Et continuat sermonem etiam magis concitatum: *pro Iuppiter* et quae sequuntur, simulatque eos ipsos, quos voluerat, adeuntes vidit. In eiusdem fabulae v. 1094, ubi Pyrgopolinices dicit: *quid nunc mi's auctor ut faciam Palaestrio de concubina*[3] commoda videtur hypotactica ratio; sed vide ne falso. Paratacticam esse

---

[1] Ita et alii et Goetz; hoc loco Ussing *actutum decumbamus* scribi maluit; neque certa est codd. lectio.

[2] *Extrudam* ex Lambini coniectura multi.

[3] Libri *mihi nunc es (est).*

Digitized by Google

apparet ex Pseud. 1166, ubi prorsus absolute dicitur *quid nunc mihis auctor, Simo*[1]; et saepe *quid* ita ponitur.

Multa igitur sententiarum genera eaque, si hodiernis grammaticae praeceptis satis confidimus, plane diversa, comparativa aut finalia aut consecutiva, ex uno atque eodem fonte, *ut* particulae significatione interrogativa, exstitisse contendo. Quare ad aliorum quoque ortum explicandum nescio an eadem illa significatio recte valeat. Sic cum dicitur Merc. 999: *spero . . . tempus tale eventurum, ut tibi gratiam referam parem*, ita videtur tale enuntiatum exstitisse, ut si diceretur «quo modo referam gratiam? spero tale tempus eventurum». Ea autem loquendi genera, in quibus interrogativam *ut* particulae significationem difficilius aut omnino non agnoscimus, ea apud antiquissimos auctores aut non reperta sunt aut legentibus occurrunt rarissima; talia sunt: *ut omittam, ut ita dicam, in eo est ut, accidit ut, accedit ut, reliquum est ut, interest ut, constituo ut, decerno ut, id ago ut, ut* sumptivum, substantiva et pronomina *ut* particula explicata, alia nonnulla.

Verum ne eorum quidem omnium explicatio interrogativam illam rationem aspernatur. Si dicas: *accidit ut una venirent*, sine dubio aliquando fuit: *ut una venirent? ita accidit* («det föll sig så»). In sententiarum ordine minime equidem haereo, qui vix ullam latini sermonis sententiam verti posse videam nisi multis vocabulis transpositis; quod in sententiis collocandis non minus saepe evenit.

Iis, quos adhuc studui adumbrare, finibus non continetur *ut* particulae usus. Neque enim ea posita solum de certa quadam re, quo modo se habeat, interrogatur, sed etiam ad totum enuntiatum plerumque *ut* pertinet, ut maiore vi et ipsum *ut* et enuntiatum efferatur. Quod duobus modis contrariis fieri potest, ut aut adfirmetur enuntiatum, aut negetur. Si dicas: *ut tremit!* id expetas responsum: «*ita, tremit*». Sin autem dicas: *me ut quisquam norit,* Plaut. Pers. 132, id expetas responsum: «immo, nemo novit». In utroque attenuata est modi indicatio; utrum adfirmet an neget *ut* parti-

[1] *Mihi es* et alii libri et **A** (?).

Digitized by Google

cula, in pronuntiandi ratione et in sententiarum connexu eam rem verti apparet.

Atque in adfirmativo *ut* non solum modalis, sed etiam interrogativa significatio recedit, accedit exclamativa. Eius exempla plurima inveniuntur, ut apud comicos: *ut it, ut magnifice infert se; ut pulsat; ut subito, ut propere, ut valide tonuit; ut magnus est, ut maestus est; ut multa verba fecit* — his proximis locis *quam* particulam desideres ac ne apud Plautum quidem *quam* ita positi exempla desunt —; *ut in ocellis hilaritudo est; ut contempsit ac pro nihilo putavit* Ciceronis est dictum (Mil. 64), *ut tu semper es derisor* Horatii (sat. 2, 6, 54).

Ex hoc usu, sicut ex eo quem primum tractavimus, multa *ut* comparativi et omnino relativi genera explicari possunt. Conferatis, quaeso, iurandi formulas, quales sunt Aulul. 496: *ita me di amabunt, ut ego hunc ausculto lubens,* cum Stich. 465, ubi absolute dicitur *ut ego nunc te conspicio lubens.* Simile est Poen. 869 *Diespiter me sic amabit, . . . ut ego hanc familiam interire cupio.* Sed exclamantis est; neque igitur quidquam obstat, quin alia exclamatio ponatur, sicut Trin. 1023 *ita me di ament, graphicum furem,* ubi potuerat poeta dicere: «ut graphicus fur est». — Jam aliud hoc est Trin. 857: *ut ille me exornavit, ita sum ornatus.* Capt. 921 *nam hercle hic quidem ut adornat, aut iam nihil est aut iam nihil erit*[1], ita queritur puer de parasito cenam apparari iubente; nos comparative vertimus, forsitan recte; neque tamen minus depingit commotum puerum, qui exclamativam vim *ut* particulae attribuit.

Aeque incitato cursu fertur res aliis locis, ubi nos *ut* relativum, *ut* comparativum, *ut* proportionale, alia constituimus, Donatis et Priscianis fortasse potius quam servis et adulescentulis Plautinis satisfacientes.

Huc refero etiam *ut* geminati exempla, quae omnia non multa sunt apud Plautum. Amph. 397, ubi Mercurius Sosiam pugnis invadit, hic exclamat: *verum utut es facturus, hoc quidem hercle haud reticebo tamen;* relativum *ut* mirum quantum languet prae interrogativo vel exclamativo, quocum

---

[1] Cfr. Schoellii adnot.

Digitized by Google

conferendum est illud vere interrogantis *ubi ubi est?*, «hvar är han, hvar är han?»

In hoc exemplo non multo minus concitatus est qui loquitur: (Bacch. 1191) *age iam, id utut est, etsist dedecori, patiar.*

Aliquanto saepius vidi apud Plautum *uti dudum, ut iam dudum*; *ut iam dudum dixi* nonne primitus fuit «quam diu!» Idem fortasse valet de eiusmodi locis, qualis est Capt. 478 *nam ego*[1] *ut dudum hinc abii, accessi ad adulescentis in foro,* ubi nos *quo tempore* requirimus; sed hoc loco re vera queritur Ergasilus nimis iam diu se cum adulescentibus frustra egisse.

Omnino rarius apud Plautum est temporale *ut;* id tum maxime ponitur, cum tempus, quale sit, paulo vividius expingitur aut saltem quod factum narratur, sub oculos audientium ponitur aut in animo narrantis altius expressum profertur, sicut Asin. 343 *verum in tonstrina ut sedebam, me infit percontarier,* sequuntur praesentia quae vulgo dicuntur historica; germani dicunt: «wie ich da sasz». Et adponi solent *continuo, ecce, ibi, ilico, ita, extemplo, confestim.* Interrogat quodam modo se ipsum qui loquitur de praeteriti temporis qualitate. Proxime huic usui accedere videtur localis *ut* particulae significatio; *ut* enim pro *ubi* positum paucissimis locis perhibetur, quorum nullus Plautinus est. Ubi vero paulo planior evasit loci indicatio Catull. 11, 2, potest saltem fieri ut ibi exclamativus sensus lateat:

sive in extremos penetrabit Indos,
litus ut longe resonante Eoa tunditur unda.

Alia proferam relativi aut potius exclamativi *ut* exempla pauca. Capt. 274 Tyndarus servus dominum Philocratem laudat, servi partes callide agentem,

Eugepae: Thalem talento non emam Milesium;
nam ad sapientiam huius nimiam nimius nugator fuit:
ut facete orationem ad servitutem contulit;

possumus hoc loco uti particulis relativis, verius tamen exclamativa usi exprimimus servi mentem. Prorsus similia

---

[1] Ussing *ego*, alii aliter.

Digitized by Google

sunt: Rud. 406 *neque digniorem censeo me vidisse quemquam . . . ut lepide, ut liberaliter, ut honeste . . . accepit;* Rud. 458 *Pro di immortales, in aqua numquam credidi voluptatem inesse tantam: ut hanc extraxi lubens. Nimio minus altus puteus visust quam prius: ut sine labore hanc extraxi.* Exclamativum est *ut;* quamquam non deerunt, qui relativum, vel proportionale, vel causale malint habere. Nec multum ab illis differt hic locus Rud. 138 *ut verba praehibes, me perisse praedicas;* hoc potius est: «quo modo dicis?» quam relativa sententia. In eadem fabula, v. 303, dicunt vel potius queruntur piscatores: *atque ut nunc valide fluctuat mare, nulla nobis spes est;*[1] de variis relativis significationibus cogitari potest, etiam de temporali, sed hae ex uno atque eodem interrogativo vel exclamativo sensu videntur omnes emanavisse.

Ceterum et de temporali et de relativo *ut* idem dicendum est quod de consecutivo et finali diximus: qui usus magis abhorrent a primaria significatione, eos aut rariores esse aut non esse in Plauti sermone, sicut: subiectivae comparationis plurima genera; *ut* exempli; *ut* adfirmativum quale hoc: *ut profecto sunt; ut* ostensivum; *ut* causale, *ut* restrictivum et omnia illa genera, quae in decurtatis, ut ita dicam, sententiis inveniuntur. Ac si quando vel maxime relativum videtur *ut*, admodum laxa tamen sunt sententiarum vincula; conferatis modo velim Mil. v. 974 *quin tu illam iube aps te abire quo lubet: sicut*[2] *soror eius huc gemina venit Ephesum et mater arcessuntque eam;* desideraret sine dubio hypotactica ratio *quoniam* vel tale quid.

Priusquam *ut* exclamativum cum indicativo verbi modo positum relinquimus, commemorare oportet eius modi enuntiata non raro cum consecutivis posse comparari, ut Rud. 173

Desuluit haec autem altera ad terram e scapha.
ut prae timore in genua in undas concidit.
surrexit et q. s.[3] Si *conciderit* scripsisset Plautus,

[1] Cfr. v. 901 et 903; 674.

[2] Prorsus hoc Plautinum, neque est quod in *siquidem, scin ut, scin tu* mutent.

[3] Schoell vix recte per dittographiam haec dicta censet.

Digitized by Google

nonne consecutiva haberetur sententia? Sed etiam coniunctivus absolute ponitur in eius modi enuntiatis, ut Capt. 649

ut quidem hercle in medium ego hodie pessume processerim,
vae illis virgis miseris, quae hodie in tergo morientur meo.

Cum hoc comparandus est locus Amph. 432 *mira sunt . . . factumst illud: ut ego illic vini hirneam ebiberim meri.* Equidem non coniunxerim *factum est ut.* Vel ex hoc uno exemplo, ni fallor, elucet, quo modo sit ortus et qua ratione explicandus liberior in consecutivis sententiis temporum usus.

Minus aptum tamen esse coniunctivum in toto hoc genere apparet, siquidem eo exclamatur, adfirmatur sententia. Et Dahlius in suo libro paucissima eius attulit exempla. Contraria res est in altero genere *ut* exclamativi, cui negativum responsum exquiri diximus. Cum eo coniunctivus quam optime congruit, ut in his: *te ut deludam?! ut ego thensaurum indicem?!; haec ut viderem, ut ferrem has contumelias?! egone ut haec patiar fieri?! egone ut illam non amem?!* Huic enuntiato, quod ultimum posui, similia sunt ea, quae a particula *quin* incipiunt: *quin illam amem. Quin* particula posita magis premitur modus rei quam cum *ut* vel *utine, utin* ponitur. Tum enim in ipso pronuntiantis affectu maior vis inest, quam in particula. Itaque omitti potest *ut*, atque idem fere tamen manet sensus; ut Amph. 813 *vir ego tuos sim; ne me appella* et Capt. 139 *ne fle. egone illum non fleam, egon non defleam* cet. Cum hoc loco illud *egone illam ut non amem* comparanti mihi quidem minime idoneum videtur ante huius modi *ut* ellipsin statuere, quam plurimi statuerunt philologi, grammaticis regulis nimis imbuti, mutis librorum verbis decepti, quanta vis in vivo sermone, in viva voce insit obliti. Immo quam diu in usu erat omnino *ut* interrogativum, tam diu haec quoque significatio mansit, quamvis raro, ut in scriptis par est. Itaque in notissimo illo Ciceronis loco (Catil. I 22) *te ut ulla res frangat, tu ut umquam te corrigas* et q. s. iam iterata illa quattuor *ut* recusare videntur ne admissa ellipsi, qualiscumque sit, vegetum loci quasi ingenium obtundamus.

Haec ego non ita dissero, ut omnino negem posse huius

Digitized by Google

modi enuntiata cum alia sententia firmioribus vinculis ita coniungi, ut is ipse sensus evadat, qui ellipsin statuentibus maxime placeat. Immo iam apud Plautum talia adiunguntur, ut in Curc. v. 200[1] *hocine fieri, ut inmoderatis te hic modereris moribus,* nisi forte id ipsum *hocine fieri* novum ellipseos genus desiderat! Paulo aliter comparatus est locus Amph. 566 seqv.

tune id dicere audes, quod nemo umquam homo antehac
vidit nec potest fieri, tempore uno
homo idem duobus locis ut simul sit;

ubi equidem paratacticam rationem putaverim commodiorem esse quam hypotacticam. Propius hypotaxi est eiusdem fabulae v. 572. *Quo id malum pacto potest nam . . . fieri, nunc uti tu et hic sis et domi, id dici volo.*

Simile *ut* censeo esse, si negative dicas ex. gr.: *non potes cogere me, ut tibi maledicam;* nonne primitus fuit: «quo pacto tibi maledicam?!»

Hac via, ni fallor, multorum enuntiatorum, quae consecutiva habentur, ortus et prima ratio facillime explicantur. Eadem via primam etiam horum exemplorum naturam explicaverim, quae iam profero: Mil. 1140 *non sum dignus prae te, ut figam palum in parietem;* Men. 1067 *non edepol ita promeruisti de me, ut pigeat obsequi quae velis;* Men. 712 *quid tandem admisi in me, ut loqui non audeam;* Rud. 1230 *aequom videtur tibi, ut ego alienum quod est meum esse dicam;* item alia multa. Atque idem illud *ut* sine dubio est in huius modi quoque sententia: *hocine est credibile ut is hic sit* et in hac Tulliana Verr. IV 11 *verisimile non est, ut ille religioni suae pecuniam anteponeret;* neque enim aliter, nisi maiorem dicentis affectum animi fuisse concesseris, qua ratione talibus locis poni coeptum sit *ut,* facile reperias.

Multa disputata sunt de dicendi formula, quae est *adducor ut* aliquid hoc vel illo modo se habeat, cuius tria tantum exempla reperta habet Dahlius. Ea vero sunt negativa; neque dubito, cum dicitur *vix adduci possum, ut ea*

[1] *Potine* coniectura est vix necessaria.

Digitized by Google

non vera videantur (Cic. fin. I, 14), quin id ita exstiterit ut si dicas: «quo pacto ea non vera videantur?!» Etiam magis vexatus est variis interpretationibus, in ellipsi potissimum innixis, Horatii locus sat. I, 3, 120

nam ut ferula caedas meritum maiora subire
verbera, non vereor.

Nonne parataxis est: quo modo ferula caedas?!

Ceteroquin hoc moneo, si quando metuendi verba cum *ut* coniunguntur, quod apud Plautum rarius accidit, *ut* particulae potius inesse videri significationem vere interrogativam, ut Curc. 464 *ornamenta quae locavi metuo ut possim reciperare* (primitus fuit: quo modo possim?) et Bacch. 761 *insanum magnum molior negotium metuoque ut hodie possiem emolirier.*

Sed ut ad Horatii locum revertamur, illud *ut*, quod negative interrogantis vel exclamantis diximus, illa aetate nondum obsoletum fuisse ex ipso Horatio apparet; unum adfero exemplum epod. 17, 56 *impune ut urbem nomine impleris meo?!* Eiusdem modi *ut* puto primitus fuisse in loquendi formula, posterius orta, *tantum abest, ut . . . ut . . .* Videamus, quaeso, exemplum Cic. Brut. 80, ubi unum est *ut: tantum abfuit, ut inflammares nostros animos: somnum vix tenebamus;* ortum videtur ex illo: quonam pacto tu inflammares?! Quod poni solet alterum *ut*, adfirmative exclamativum primitus videtur fuisse: *tantum abest ut laeter, ut potius lacrimem.*

Sed ex illo Bruti loco, qui erat de somno, omen mihi capiendum video, tandem ut finem faciam. Ex paucis potissimum Plauti fabulis exempla adhuc collegi, ex iis pauca elegi ac ne ea quidem omnia protuli interrogativae et exclamativae *ut* particulae, non ut rem absolverem ac vobis probarem, sed potius ut inchoarem tantum et coram vobis, V. D., tamquam experirer. Multo autem latius hic usus, haec significatio patet, multo saepius saltem latet in *ut* particulis, quae relativae habentur. Atque licet in nonnullis locis erraverim, tantum mihi iure videor contendere: quaecumque fuit *ut* particulae prima origo, multum in antiquo sermone latino valuisse et proprie interrogativam significationem et positive exclamativam et negativam; ex tribus illis significationibus

Digitized by Google

inter se cognatis plurima et varia exorta esse *ut* particulae genera, relativa, consecutiva, finalia; ex iisdem illis significationibus aut apertis aut latentibus multo saepius, quam fieri solet, in libris latinis, Plauti praecipue, sed etiam posteriorum, verum scriptoris sensum explicandum esse. Nec facile concesserim ullum esse *ut* particulae usum paulo antiquiorem, qui huic explicandi rationi prorsus repugnet, ut contraria evadat sententia si eam admiseris.

Ultimis latinae linguae temporibus constat *ut* particulae usum evanuisse, ita ut ab hodiernis linguis romanis absit. Et iam aliquanto prius interrogativum *ut* obrutum esse videtur aliis particulis; quo factum est ut omnino *ut* voci nihil iam esset quare vehementius efferretur et quasi vires suas exerceret sustentaretque. In interrogativa igitur significatione tamquam vita eius posita erat, hinc ei robur et securitas. Et omnium, ni fallor, vocabulorum aetates sunt magis minusve distinctae, quae cum hominum aetatibus haud scio an comparari possint. Infantiae est quid sibi velit variis modis exprimere et pedetemptim certum quiddam reperire; puerilis aetas tota in se acquiescit; iuvenilis autem aetas, sibi ipsi maxime confidens, suam ipsius naturam vix umquam denegat, ne tum quidem cum latissime vagatur. Virilis aetas certis quibusdam finibus iam continetur, ad certas normas dirigi mavult certisque astringi regulis, ita tamen ut gravioribus in casibus et in dubiis nonnumquam rebus ad pueritiae et iuventutis sensus confugiat et ex iis veram suam naturam requirat. Senilis aetas nihil effert, quiete omnia agit, iam finem respicit. Et harum aetatum virtutes quamquam commixtae sunt, suo tamen quaeque tempore praevalet. Profecto *ut* particulae puerilem et iuvenilem aetatem — primam enim non satis novimus — ex Plauti maxime sermone facile erit describere; nec in posteriore *ut* particulae aetate, quasi regulis astricta, multa vel iuvenilis temeritatis vel ingenuae indolis vestigia difficile erit indagare.

Digitized by Google

Et Plagiat.

Belyst af

Otto Jespersen.

I maj 1891 udkom doktorafhandlingen: «ROBERT BROWNING, et literaturbillede fra det moderne England, af JON STEFANSSON». Den 2den juni fandt «forsvaret» sted — således er jo nemlig den officielle benævnelse, selv hvor «angrebet» vilde være et mere passende navn. Foruden andre indvendinger mod bogen fremhævede den ene af opponenterne et meget intimt forhold til STEDMANS værk *Victorian Poets* (London, Chatto & Windus), hvorfra bl. a. store stykker i sammenligningen mellem Browning og Tennyson[1] er tagne, og som Stf. også i indledningen har fulgt meget nöje. Når således Stf. s. 6 skriver: «Som gribben hakker Prometheus' lever, således sønderslider videnskaben digterhjærtet, siger Leopardi», så har han slet ikke taget dette fra Leopardi, men fra en sonnet af Poe, og denne har han endda fundet hos Stedman, ti alle de følgende bemærkninger hos Stefánsson er kun en oversættelse af de åndrigheder, som Poes digt gir Stedman anledning til. — En lignende anke kom frem fra den sidste opponent, der bl. a. påviste, at hele afsnittet «Den victorianske periode» s. 10 ff. skyldtes, ikke alle de af Stf. foran afsnittet angivne kilder i forening, men ene og alene en enkelt afhandling af DOWDEN.

I hvor höj grad Stf. er afhængig af sine kilder, blev imidlertid ved den lejlighed ikke fuldt ud oplyst; men da jeg forleden tilfældig kom efter en ny af hans hjemmelsmænd og derved fik samme indtryk som fru Alving, at ser man hr. Stf. efter i

---

[1] Stf. s. 57—60 inkl. = Stedman 188—190, blot i anden orden og med indstrøede bemærkninger fra samme bog 167, 147 og 186.

Digitized by Google

sömmene og bare får en eneste knude løst, så rakner det op altsammen og så skönner man, at det er maskinsöm, — så skal jeg fremlægge for offentligheden nogle dokumenter, der viser arbejdsmetoden.

Afsnittet s. 108—116 om digteren og hans hustru er, med undtagelse af et par vistnok fra Dictionary of National Biography tagne oplysninger, svejtset sammen af Stedmans beretning i ovennævnte bog og W. SHARPS i hans *Life of Browning* (London 1890). Jeg aftrykker dem ved siden af hinanden:

Sharp 136:	Stf. 108:
By 1820, in remote Herefordshire, the not yet eleven-year- old poetess . . . dreamt much of Agamemnon. In the same year, in suburbar Camberwell, a little boy was often wont to listen eagerly to his father's narrative of the same hero, and to all the moving tale of Troy.	i de samme år, som den lille Robert lyttede til sin faders fortællingər om Troja, drömte den tolvårige pige i Herefordshire om Agamemnon.

De følgende to citater om hendes læsning er fra Stedman 117—118. Endvidere:

Stedman 119:	Stf. 109.
. . . the learned Hugh Stuart Boyd, to whom in his blindness she read the Attic dramatists, and under whose guidance she explored a remarkably wide field of Grecian philosophy and song.	Hun læste alt det bedste i den græske literatur höjt, i originalsproget, for den blinde lærde, Hugh Stuart Boyd.

Stedman 123 ff.:	Stf. 109:
Miss Mitford says that she was now «reading almost every book worth reading in almost every language . . .» In 1838 she published The Seraphim and other Poems . . . diffuse, mystical . . . «The Romaunt of	Miss Mitford siger i «Recollections of a Literary Life»: «She was reading almost every book worth reading in almost every language.» I 1838 udkom af hende «The Seraphim and other Poems», digte fulde

Digitized by Google

the Page» 1839 . . . her ballads . . . were a vast poetic advance upon «The Seraphim» . . . In 1842 she contributed to the London Athenæum some Essays on the Greek-Christian and English Poets.

af mystisk, formløs følelse. Balladesamlingen «The Romaunt of the Page» i 1839 var et fremskridt. I 1842 skrev hun afhandlinger i Athenæum om de kristne græske digtere.

Den derpå citerede sonnet står hos Stedman 127.

Smst. 127—130.

«A Drama of Exile» . . . she had added some knowledge of Hebrew to her acquirements . . . «The Cry of the Children» uneven as it is, takes its place beside Hood's «Song of the Shirt», for sweet pity and frowning indignation. In behalf of the little factory-slaves, after reading Horne's report of his Commission, her soul took fire and she did what she could. If the British mill-owners were little likely to be impressed by her imaginative ode, with its Greek motto, it certainly affected the minds of public writers and speakers.

Stf. 110:

«A Drama of Exile» . . . som hun skrev efter at have lært sig selv hebraisk, og «The Cry of the Children». Det er et sidestykke til Thomas Hood's «Song of the Shirt», ikke i formfuldendthed, men i glødende indignation og inderlig medlidenhed. Facit indignatio versus.[1] Hun skrev det, efter at have læst den officielle beretning af Richard Hengist Horne [fornavnene findes i Stedmans register] fra kommissionen til undersøgelse af börns arbejder i miner og fabriker. Mine- og fabrikejerne ænsede ikke dette digt med dets græske motto (af Medea), men det slog ned i publikum.

Hele den næste side er til en afvexling taget fra Sharp, 138—39, citater og alt, blot med en lille omstilling. Jeg skal her blot give en lille prøve:

. . . in 1846, they came to know one another personally . . . The meeting was brought about by Kenyon . . . in un-

En dag i 1846 førte Kenyon den unge digter ind i sygeværelset i Wimpole Street. Da var det, som hun siger i en af sine «Son-

[1] Det spærrede tryk hidrører fra Stf., der uden tvivl derved har villet fremhæve *sin* originale del i arbejdet.

Digitized by Google

attractive Wimpole Street, where . . . in the darkened room, «Love quivered, an invisible flame» . . . The love between them was almost instantaneous, a thing of the eyes, mind, and heart . . . They had one bond of sterling union: passion for the art to which both had devoted their lives.

nets from the Portuguese», at «love quivered, an invisible flame» i det halvmørke værelse. De elskede hinanden ved første öjesyn. Det var en forelskelse i hinandens ydre, i hinandens sjæle, i hinandens hjærter, i hinandens lidenskab for kunsten, som for dem var livet.

Så vender Stf. tilbage til Stedman og låner hos ham (s. 119) Miss Mitfords skildring af hende; men det derpå følgende citat («the sound of the waves» osv.) er fra Sharp 136; skildringen af fru B. som «a soul of fire» osv. er fra samme bog (156); dog når Stf. siger, at den skyldes Hawthorne, har han ikke læst sin kilde rigtigt, da udsagnet der tilskrives Hillard; men ganske vist nævnes Hawthorne umiddelbart i forvejen.

I den følgende omtale af «Sonnets from the Portuguese» findes først en knap halv snes linier, som jeg ikke kender kilden til[1]; men så bevæger vi os i de vante spor. Det nederste af side 112 og det øverste af side 113 er fra Stedman; de følgende to citater står hos Sharp s. 149 og 148; så kommer skildringen af Browning, der er oversat, om end ikke ganske korrekt, fra Sharp s. 140; den fysiske magnetisme og de elektriske håndtryk findes hos denne, men ordet *winsome* betyder ikke *vindende*, har overhovedet ikke noget at gøre med *win*, at vinde, men kommer af oe. *wynn* (ty. *wonne*) og betyder fornöjelig. I det følgende omtales Elizabeth som eneste datter; ved et omhyggeligt studium af sine to hovedkilder kunde forf. ha set, at hun havde en søster (Stedman 132, Sharp 144, 174).

Stykket s. 114—115, der begynder «I «Memoirs of Mrs. Jameson» fortæller denne bekendte forfatterinde» osv. er en oversættelse, hist og her forkortet, af Sharp s. 143—146; blot har Stf. overset, at Sharp begynder: «In the «Memoirs of Mrs. Jameson» that lady's niece, Mrs. Macpherson, relates how on the eve of her and her aunt's departure» osv.; det er altså ikke

---

[1] Det beror her på en fejltagelse, når det hedder, at udtrykket «the red-ripe of the heart» skriver sig fra hende; det findes i Robert Brownings «O Lyric Love» i «The Ring and the Book» (Tauchn. Ed. IV, 1).

Digitized by Google

denne «bekendte forfatterinde» (hos Sharp: the eminent art-writer) selv, men en anden dame, beretningen skyldes.

Stedman 139:	Stf. 115:
«Casa Guidi Windows» won a host of friends to Italy, and gained for its devoted author an historic name.	. . . skrev «Casa Guidi Windows», 1851, som vandt Italien venner i England og hende selv et navn i Italien.

Citatet af tilegnelsen af Aurora Leigh (nederst på siden) er fra Stedman 140; det fra Mrs. Hawthorne (øverst på næste side) fra Sharp 171; sætningen: «Deres samliv var et skønnere digt end noget af hans eller andres digte» skyldes Sharp 147 (It is so beautiful a story that one often prefers it to the sweetest or loftiest poem that came from the lips of either). Og således har da hr. Stefánsson fuldbragt det kunststykke at skrive et helt kapitel om en begavet digterinde uden på et eneste sted at behøve at læse hendes egne værker eller førstehåndskilderne til hendes biografi; citaterne fra Mrs. Br. i Stf.s slutningsafsnit er også andenhånds (Stedman og Quart. Rev.).

Også, hvor Stefánsson citerer sin hovedforfatter, Robert Browning, har han en påfaldende lyst til kun at benytte de steder, der i forvejen er anførte i de to rare bøger, han har haft så meget udbytte af at studere. Jeg har således talt 6 citater, fælles for Stedman og Stf., og 25, fælles for Sharp og Stf.[1] Ved nogle af de sidste har vor forf. dog föjet et par linier til foran eller bagved; de fleste er imidlertid nöjagtig som i den engelske biografi.

Denne bog af Sharp har overhovedet været et herligt fund for Stf. Det vilde tage altfor megen plads op her, hvis jeg skulde aftrykke i parallelspalter alt, hvad han skylder Sharp; de, der har interesse for slige undersøgelser, kan for en shilling

---

[1] Stf. 82 (The past) = Stedm. 316; 94 = 311 (ogsaa Sharp 92); 122 = 326; 124 (A life . . .) = 328; 180 (Song's . . .) = 340; 184 øv. = 427. — Stf. 43 (The old trees) = Sharp 23; 45 = 32; 46 = 34; 47 øv. = 39; 48 (As Arab) = 44; 49 de to sidste = 46, 47; 50 øv. = 47; 63 (Open my heart) = 57; 65 ned. = 60; 66 (Indeed . . .) = 61; 68 (begge; også det med Gordon) = 69; 72 (alt) = 67; 76 (midt) = 111; 77 = 109; 81 (Thy long) = 99; 131 (A spirit) = 119; 137 f. = 125; 138 (God stooping) = 125; 141 (For the main) = 127; 176 (I never) = 180; 184 (It lives) = 51; 184—5 (Meeting and Parting) = 158.

Digitized by Google

få Sharps bog tilkøbs; og jeg vil da anmode dem om at fæste deres opmærksomhed på følgende partier, hvor de vil kunne gøre en rig høst, tit på hele sider ad gangen: Skildringen af barndomsindtrykkene (Stf. 42 ff., Sharp 26 ff.), kaminild, dæmpet musik, hul latter, fortvivlelse, som kun graven kan slukke, kæmpebyens summen, ført af vestenvinden, mørkerød, ly under elmene, det rødlige sitrende skær . . . kort sagt, alt findes hos Sharp. Ligeså det følgende om fundet af Shelleys digte og om det indtryk, de gjorde på den unge digter, med nattergalene i blodbøgen og det elektriske stød. Fremdeles s. 46—47 om «Pauline»s tilblivelse (Sh. 38 ff.); s. 63 om Italien og Petersborg; de næste sider, det om Mazzini, om turene i Dulwichskoven, om Paracelsus, Galilei og Giordano Bruno (Sh. 57—63); s. 77—78 om «Strafford»s og s. 80 om «Pippa»s tilblivelse (Sharp 75—81; 96 ff.); sammenligningen s. 89 mellem «There's a woman, like a dewdrop» og «Lady Geraldine's Courtship» (Sh. 92). Endelig har Stf. taget sammenligningen mellem «The Ring and the Book»s ti beretninger og Koh-i-Noors ti facetter (s. 144) fra Sharp 116.

Og alt dette, disse mange, ikke blot faktiske oplysninger og citater, men frasefulde fantasier og åndrige sammenstillinger, har hr. Stf. «lånt» fra en bog, hvis *titel han ikke engang nævner* i de lange lister, han flere steder i sin bog giver over «kilder» — det vil vel sige kilder, han kunde ha benyttet. En anden kilde, som også er blevet udskrevet, nævner Stf. heller ikke; han har vel trot at kunne gå ud fra, at den ikke var tilgængelig for nogen her i landet, da den ikke er i boghandelen. Det er «Syllabus of Lectures on Browning and Tennyson, by F. S. Boas» trykt i Oxford 1890 og uddelt til tilhørerne ved University Extension-foredragene der. Jeg har lånt et exemplar af en dame, der ved denne lejlighed sad ved siden af hr. Stefánsson. Af de tolv sider, der her bruges til at karakterisere Browning, har Stf. benyttet følgende:

(*11.*) *In Two in the Campagna the very nature of the passion itself forbids its complete realization. A man and a woman are seated together in the Roman Campagna; the scene suggests to the lover the thought that as earth and heav-*	(127.) Two in the Campagna viser hvorledes selve kærlighedens natur forhindrer dens fuldkomne realisation. To elskende sidder i den flade romerske Campagna, hvor himlen synes at møde jorden; men deres sjæle kan ikke således mødes . . . det er det gamle:

Digitized by Google

en lie bare to each other, so soul should lie completely open to soul. But he feels that this is impossible . . . There must always be struggle and partial failure, always

«Infinite passion and the pain
Of finite hearts that yearn.»

«Infinite passion and the pain
«Of finite hearts that yearn.

Det her ved prikker antydede er en linie om den flyvende sommer; for at finde den behøver Stf. ikke at have set selve digtet efter, da den nævnes i Sharps analyse (160).

(10.) Dis Aliter Visum. An aged poet and a young girl meet, and he is on the point of declaring his love for her, but he hesitates, reflects that all happiness is fleeting, and lets the moment slip. Ten years afterwards they meet again, and she points out to him how he has made a terrible mistake, and failed to give a quickening influence to both their lives. He should not have thought of happiness only, but of growth, which is necessary to man, and which implies struggle and pain, because he is a spiritual and not merely a material organism.

(129.) En ældre digter møder en ung pige, men viger tilbage af fornufthensyn, da han er på nippet til at erklære hende sin kærlighed. Ti år efter mødes de . . . hun påviser ham nu, hvorledes han af hensyn til lykke har hindret en sjælevæxt, som tiltrods for kamp og smerte, der følger med den, er nødvendig for mennesket. da det ikke blot er en materiel, men også en åndelig organisme.

(10.) Youth and Art. A singer and a sculptor are neighbours in their days of poverty and trial. The opportunity is offered them of uniting their lives and fortunes, and of thus realizing their

(129.) «Youth and Art» er om en sangerinde og en billedhugger, fattige naboer på tagkamre, som af klogskabshensyn ikke tager hinanden. Senere opnår de stor materiel succés, men deres liv er forfejlede,

Digitized by Google

best selves. But they have not the courage to take such a step; they go their several ways, and though afterwards they obtain material success, their lives, judged by the true test, are failures; they have never 'starved, feasted, despaired — been happy!'

når man dömmer efter det indre. De gav ikke efter for det bedste i sig selv, de har aldrig:
«Starved, feasted, despaired — been happy.»

(10.) In every existence there are crises which are decisive of the soul's fate for good or ill, and of these love is the principal source. Hence his view of love is always primarily ethical: he estimates it by its effect upon character, not by the happiness which it brings. And thus he is constantly exhibiting not the struggle between love and duty, but the struggle between love and the wordly ambitions and meaner motives which interfere with its realization, and check spiritual growth.

(175.) I hver tilværelse gives der kriser, vendepunkter i sjælelivet, til det onde eller til det gode. Som oftest fremkaldes disse af kærligheden. Browning vejer den efter dens indvirkning på karakteren, ikke efter det mål af lykke den bringer. Han ynder da at fremstille kampen mellem kærligheden og lavere verdslige motiver, som stå den ivejen og hæmme åndelig væxt.

(13.) The subject of love unreturned has a special attraction for Browning, as he sees in it often an influence of spiritual growth.

(175, lige efter det foregående.) Ubesvaret kærlighed er et yndlingsæmne for ham, da den ofte fremkalder åndelig væxt.

Jeg tillægger i og for sig ikke denne benyttelse af Boas större vægt, og jeg omtaler den kun, fordi bogen er vanskelig tilgængelig, og fordi Stf. ved ikke at nævne dén blandt sine kilder viser, at han nødigt vil ha opmærksomheden henvendt på den.

Endelig fortjener Boas her at nævnes, fordi han skriver «In the *Quarterly Review* for April, 1890, there is an article

Digitized by Google

containing an admirable criticism of Browning's complete work and teaching» og derved er blevet anledning til, at jeg har stiftet bekendtskab med hovedkilden til slutningsafsnittet hos hr. Stf., der har overskriften «Brownings digtning, dens æmner og form, hans livsanskuelse». I dette afsnit venter man altså at få de resultater, Stf. ved sin indgående beskæftigelse med Browning er nået til, og man blir derfor unægtelig lidt skuffet, når man ved nöjere eftersyn finder, at den eneste nævneværdige originalitet i hele kapitlet består i, at forf. ikke nævner eller med en stavelse antyder existensen af den artikel, som han dog finder så god, at han afskriver side efter side af den. Benyttelsen begynder s. 158 og er först en smule fri; men snart går bearbejdelsen over til at blive en ren oversættelse, som det vil ses af følgende prøve:

Quart. Review 483:	Stf. 158:
For these purposes a new literary form was required; a form that was primarily inward, abstract, analytical, and secondarily outward, concrete, synthetic: a treatment which was both subjective and objective; a method which offered scope for a genius at once metaphysical and dramatic. This new form he found in the introspective drama of thought.	Hertil krævedes en ny form, i det indre abstrakt analyserende, i det ydre konkret, synthetisk, en methode, som var både subjektiv og objektiv, som gav spillerum for en begavelse, der på en gang var metafysisk og dramatisk. Han finder instinktmæssig den form, hvori han skriver alt sit bedste.
The scope and meaning of the soul is Browning's most characteristic theme; the introspective drama his distinctive method. His favourite instrument is the monologue. It is the only instrument appropriate to his purpose. Where the interest of a play depends upon action, it is produced by the grouping of a number of characters who each assist in producing the required result.	I denne form, det introspektive drama, er monologen det vigtigste, det eneste brugelige instrument. Når skuespillets interesse lægges på handling, fremkaldes denne ved en gruppering af flere karakterer, som alle medvirker gennem tale og handling i tilvejebringelsen af krisen eller forhöjelsen af dens virkninger. Interessen i Brownings drama ligger i en indivi-

Digitized by Google

Their speech as well as conduct promote the crisis or heighten its effect. But the interest of the introspective drama depends upon the formation of an individual character. To this object all else is subordinate . . .

duel karakters sjælelige udviklingsproces; alt andet er dette underordnet . . .

De understregede ord er ikke korrekt gengivne.

I det derpå kommende svarer følgende sider hos Stf. til Q. R.: hele 159 undtagen sidste punktum = 484; begyndelsen af 160 ligeledes, medens exemplerne på det i Q. R. sagte skyldes Stf. og det nederste (om portrætgalleriet) Stedman; 162 det förste stykke = 484—5; 166 = 485 med undtagelse af slutningscitatet, der er fra Stedman 148; 167 med det meste af citatet = 485—6; 168 fra «Hans tro . .» til 174 nederst = 487—496; i disse godt og vel 6 sider kan kun fire linier på s. 170, to strofer af Browning påside 171 og én dito s. 172 regnes for Stf.s egen andel; derpå følger et på dette sted temmelig dårligt passende citat fra Walter Pater, der bryder sammenhængen; det følgende, s. 175 til lidt ind på side 176 er nemlig (med undtagelse af de fra Boas lånte bemærkninger) igen fra Q. R. 496—7; men så går der hele to sider, hvor denne afhandling ikke er benyttet; fra «Og Browning har forkærlighed for at løse sjælelige problemknuder . .» s. 178 til lidt over midten s. 181 er sågodtsom alt taget fra Q. R.; undtagelserne er kun de par uforståelige linier om Hamlet, citatet fra Lessing og de to Browningcitater s. 180, hvoraf det förste med de indledende bemærkninger skyldes Stedman; det fra *Prospice* s. 182 kan være taget fra Q. R. s. 491.

I denne ret omfangsrige benyttelse er der mindst et sted, hvor Stf. totalt misforstår sin kilde: s. 169, hvor «And seeing that spiritual growth is thus the use and end of life, it follows that religious experiences cannot be final» gengives ved «Da nu åndelig vækst er livets mål og det bruges dertil, så er det sandsynligt, at denne ikke afsluttes med døden». S. 178 oversættes «Another difficulty arises from Browning's . . . delight in knotty problems of mental conflict, his passion for realistic detail; in a word from his insistence on individuality» i farten med «Og B. har forkærlighed for at løse [!] sjælelige problem-

knuder, en passion for realistiske detailler, som kommer af hans intense individualisering» [!]. Men også ellers har den fortræffelige afhandling i det engelske tidsskrift, der giver en overlegen og dannet ånds sammenfattende, forstående, men ikke blindt beundrende karakteristik af den store digter, tabt meget ved at komme under hr. Stf.s behandling; han udelader flere steder noget af det vigtigste og rigtigste, og hans egne indskud forstyrrer altfor ofte tankegangen. —

Ved det mundtlige «forsvar» læste en af opponenterne denne passus op:

«Når man læser en af hans sjælelige analyser, er det som man betragtede et kunstfærdigt urværk, indfattet, ikke i metal, men i gennemsigtigt glas. Man glemmer dets ydre, dets angivelse af tiden, og fortaber sig i beskuelsen af det fine, indviklede maskineri. Urets sjæl er blottet for os, ellers ser vi kun viserne angive tiden, hvilket da også er de fleste nok» (s. 157),

og han raillerede over Stefánsson, der her ganske af sig selv var faldet på at sige om Browning, hvad Goethe har sagt om Shakespeare. (Les beaux esprits se rencontrent!) Hertil havde vor doktorand intet svar; det eneste ærlige vilde ha været: «Nej, jeg må bekende: idéen skyldes ikke mig; jeg har ganske simpelt skrevet den af efter Stedman side 432; om han har kendt Goethes ord, veed jeg ikke.» («To read one of Browning's psychical analyses is like consulting a watch that has a transparent glass, instead of a cap of gold, surmounting the interior. We forget the beauty and proportions of the jeweled timepiece, even its office as a chronicler of time, and are absorbed by the intricate and dexterous, rather than artistic, display of the works within. Here is movement, here is curious and exact machinery — here is the very soul of the thing, no doubt; but a watch of the kind that marks the time as if by some will and guerdon of its own is even more suggestive and often as satisfying to its possessor.» Man vil se, at der er noget af Stedmans tanke, der går tabt i Stf.s gengivelse.)

Nogle steder træffer vi ikke blot den ovenfor påviste passive fortien af kilderne, men en aktiv skjulen af «lånet» ved småændringer, der vel skal frembringe skinnet af, at Stf. selv har fundet på tankerne og selv har valgt sine citater. Fra indledningen, der fra s. 4 til 10 (hvor benyttelsen af Dowden begynder) trolig følger Stedman, skal jeg anføre:

Digitized by Google

Stedman 10 f.

Pass... to the romantic Gothic era, whose genius was conglomerate of old and new, and the myths of many ages and countries, but still fancy-free, or subject only to a pretended science as crude and wanton as the fancy itself . . . Such, for example, the Elizabethan period of our own literature; such the great Italian period from which it drew its forms. There was . . . a mass of theological inquiry . . . all subject to the influence of superstition and romance. The world was only half discovered . . . even the lives and ventures of merchants had a wealth of mystery, strangeness, and speculation about them, which might well make an Antonio and a Sebastian the personages of Shakespeare's and Fletcher's plays.

Stf. 7.

Så kommer den romantiske, en blanding af gammelt og nyt. Alle tiders og landes sagn tages i besiddelse af fantasien; denne er höjt spændt og giver sig luft; selve videnskaben er fuld af fantasi. Således er f. ex. den elizabethanske tid og Italiens renaissance. Overtro og romantik farver videnskaben. Verden er kun halvt opdaget og selv en købmands hændelser og rejser er et rigt stof for fantasien. Den fortryllede ø i «The Tempest» er tænkelig i en slig tid.

Ændringen i slutningen synes at være foretagen for at vise kundskab om, at Antonio og Sebastian er personer i det ikke helt ukendte stykke «The Tempest». (Men mon Stedman ikke ved Antonio har tænkt på The Merchant of Venice?)

Næste side anføres tre citater; de ere alle tagne fra Stedman; men medens han citerer Huxleys ord om *sensual caterwauling* **fra «***Appletons' Journal,* **Aug. 14, 1869», har Stefánsson fundet det i** *Lay Sermons and Addresses,* **1869 [sidetal angives ikke]; medens Stedman blot siger: «Much of what we call sublime», said Landor, »is only the residue of infancy, and the worst of it» uden at angive, hvor Landor har sagt det, föjer Stf. til sin flovere version (meget af det, som vi kalde sublimt, er overleveret fra vor barndom) stedsangivelsen:** *Imaginary Conversations,* **2d series [også her vilde en opgivelse af siden lette kontrollen]; og**

Digitized by Google

medens endelig Stedman heller ikke det tredie sted skriver, hvor Tennyson har sagt «There sinks the nebulous star, etc.», vil også her bearbejderen gi sin bog et mere videnskabeligt udseende og föjer til i parentes: *In Memoriam*, 1850. Om de andre angivelser er rigtige, har jeg ikke villet blade hele bind igennem for at undersøge; men det sidste sted har Stf. gættet galt; stedet findes ikke i In Memoriam, men i The Princess (The Works of Tennyson; Macmillans etbindsudg. 186). Lignende bemærkninger kunde et par steder på den følgende side hos Stf. gi anledning til; men jeg skal indskrænke mig til et eneste punkt endnu. Lige efter det nævnte citat fra Landor siger Stedman: «In my chapter on Tennyson I shall have occasion to cite the language of Wordsworth, who, with prophetic vision, depicted an era when the poet and the man of science shall find their missions harmonious and united.» Stf. slår følgelig op i det omtalte kapitel, og sætter det der (s. 192) fundne lange stykke af Wordsworth, hvis ord også han finder «profetiske», i spidsen for sine væsentlig fra Stedman hentede betragtninger om poesi og videnskab. —

Altså: af bogen om Browning skyldes i alt væsentligt:

1.	Indledningen (s. 4—10)	Stedman;
2.	Den victorianske periode (10—17)	Dowden;
3.	Ungdomsår; udvikling (42—46)	Sharp;
4.	Ungdomsværkerne (46—c. 80)	tildels Sharp;
5.	Sammenligningen med Tennyson (54—61)	Stedman;
6.	Mrs. Browning (108—116)	Sharp og Stedman;
7.	B.s digtning og livsanskuelse (158—182)	Quarterly Review.

Hermed forlader jeg hr. dr. phil. Jón Stefánsson. Hvis han kan bekvemme sig til at læse sin egen bog, må næsten hver side tilråbe ham omtrent det samme, som klinger i Per Gynts øre — ja, undskyld, jeg ændrer lidt i Ibsens ord:

Vi er andres tanker;
Du har ej tænkt os.

Digitized by Google

Anmeldelser.

Philodemi volumina rhetorica edidit Dr. Siegfried *Sudhaus*, Lipsiae (Teubner) 1892. 8. LII + 385.

Man mag dem Schicksal wenig dafür dankbar sein, dass, wenn in dem verschütteten Herculanum eine Bibliothek aus dem Alterthum uns erhalten werden sollte, die Wahl auf eine Sammlung späterer Schriften epikuräischer Schulweisheit gefallen ist, während wir ganz andere Schatten aus dem Grabe hätten heraufbeschwören wollen. Wenn wir aber auch alle Hoffnung aufgeben müssen in den herculanensischen Rollen irgend welche ältere und werthvollere Reste der griechischen Litteratur zu entdecken, die etwa den unverhofften ägyptischen Fünden der letzten Jahre an Bedeutung gleichkämen, so erwächst doch, wie die Sache nun einmal liegt, der Philologie die unabweisbare Verpflichtung auch diesen Ueberresten des Alterthums gerecht zu werden und sie nach Möglichkeit zu bearbeiten und auszubeuten für ihren grossen Zweck, die zusammenhängende Erkenntniss der geistigen und litterarischen Entwickelung des Alterthums. Von dänischen Arbeiten über die volumina Herculanensia giebt es nur eine einzige, die Bearbeitung von Philodem de vitiis liber X, welche Prof. Ussing seiner Ausgabe von Theophrasts Charakteren beigegeben hat (Hauniae 1868). Es wird daher vielleicht den Lesern dieser Zeitschrift nicht unangenehm sein bei Gelegenheit des oben genannten bedeutenden Beitrags zum Studium der herculanensischen Rollen eine kurze Uebersicht desselben zu erhalten.[1]

Einen officiellen Fundbericht und Inventar des ursprünglich vorhandenen bei der im J. 1752 erfolgten Entdeckung der papyri giebt es leider nicht; man muss sich mit den Nachrichten nothdürftig behelfen, welche in einigen Briefen des Malers Paderni, der die Ausgrabungen leitete, so wie in drei Briefen Winckelmanns und in seinem «Sendschreiben von den Herkulanischen Entdeckungen» enthalten sind.

Die Rollen wurden bei der Ausgrabung einer grossen und prächtigen Villa nach und nach gefunden in drei verschiedenen

[1] Als Quellen benutze ich: *D. Comparetti*, Relazione sui papiri Ercolanesi. Rom 1880, und: *W. Scott*, Fragmenta Herculanensia. Oxford 1885.

Digitized by Google

Zimmern, wovon nur das kleinste als eigentliches Bibliothekszimmer (mit Schränken und Büsten von Demosthenes, Epikur, Zenon und Hermarchos) eingerichtet war. Sie lagen in den Schränken in einem Stoff vulkanischen Ursprungs begraben, der mit der Zeit zu einer harten Masse zusammengepresst war, aus welcher die Rollen herausgehauen werden mussten. Es lässt sich denken, dass man dabei nicht mit besonderer Zartheit verfuhr, zumal da die Rollen, wie man sich noch heute im Museum von Neapel an den noch unaufgerollten überzeugen kann, mehr als allem anderen verkohltem Holze ähnlich sahen und anfangs wirklich dafür gehalten wurden, bis ein Zufall, wie es scheint, an einer zerbrochenen Rolle Buchstaben sichtbar werden liess. Es hat sich, nebenbei bemerkt, herausgestellt, dass die Verkohlung nicht durch Feuer oder Hitze herbeigeführt ist, sondern lediglich durch die natürliche Veränderung des Pflanzenstoffs durch die Zeit und den Druck der darauf lastenden Schuttmasse. Eine genauere Betrachtung der erhaltenen Werke spricht sehr für die (auch von Sudhaus S. XVI gebilligte) Hypothese Comparettis, dass wir einen Theil der Bibliothek Philodems vor uns haben. Vor der Hand ist es klar, dass die Sammlung das Rüstzeug eines epikuräischen Philosophen darstellt; bis auf wenige Rollen mathematischen Inhalts enthält sie nur epikuräische Philosophie und eine (oder vielleicht ein paar) Schrift eines Gegners, deren Besitz aus polemischen Gründen wichtig sein konnte. Nun ergiebt es sich, dass Philodem Verfasser des weitaus grösseren Theils der repräsentirten Schriften ist, und dass kein erhaltenes Fragment auf eine spätere Zeit als die seinige hinweist.[1] Hierzu kommt noch der Umstand, dass mehrere der Schriften Philodems — sonderbarer Weise auch Epikur *περὶ φύσεως* — in zwei oder gar drei Exemplaren da sind, eine zuerst von Gomperz beobachtete und verwerthete Thatsache, die doch sehr führ die genannte Vermuthung ins Gewicht fällt. Weiter hat Comparetti sehr ansprechend begründet, dass die Villa, wo die Bibliothek gefunden wurde, dem bekannten Gegner Ciceros, L. Calpurnius Piso, angehört hat, dessen Beziehungen zu Philodem Cicero or. in Pisonem 68 ff. in boshafter Weise schildert; er hat wohl also die Bibliothek Philodems durch Kauf oder Erbschaft an sich gebracht.

---

[1] Die wenigen lateinischen Rollen ausgenommen, die überhaupt einen anderen Charakter zeigen als die griechischen und wahrscheinlich von einem späteren Besitzer der Bibliothek in dieselbe einverleibt wurden.

Digitized by Google

Die Zahl der Rollen bei der Auffindung kann, wie gesagt, nicht festgestellt werden. Nachdem Paderni im ersten Eifer durch ungeschicktes Verfahren — er zerschnitt die nicht zu öffnenden Rollen der Länge nach! — eine nicht bestimmbare Anzahl entweder gänzlich zerstört oder in Fetzen verwandelt hatte, giebt das neueste Inventar (von 1853) des Neapler Museums die Summe von 1806 Nummern, wobei aber zu bemerken ist, dass auch die kleinsten Bruchstücke eigene Nummern haben; die Gesammtzahl der volumina schätzt Comparetti auf nur 800; die Zahl der erhaltenen Werke schrumpft wegen der erwähnten Doubletten, und weil keine Rolle mehr als ein Buch eines Werkes enthält, wiederum bedeutend zusammen. Ausser dem Neapler Bestand giebt es noch in England 8 nicht geöffnete Rollen (3 in der Bodleiana, 1 in Windsor, 4 im British Museum), Ueberbleibsel von 18 Rollen, die kurz nach 1800 durch Geschenk an Georg IV, damals noch Prinzen von Wales, kamen; davon ist eine verschwunden, 9 ohne Resultat geöffnet, die 7 von dem deutschen Schwindler Sickler, der es dahin brachte unter Aufsicht einer parlamentarischen Commission von theils vornehmen theils gelehrten Männern 1200 Pfund Sterling auf die vollständige Zerstörung dieser Rollen zu verwenden.[1]

Die Nachricht von der gefundenen Bibliothek machte alsbald die Runde durch Europa und erregte überall in der gelehrten Welt die hochgespanntesten Erwartungen. In Neapel bildete sich zur Ausbeutung des Schatzes mit reichen Geldmitteln ausgestattet 1756 eine Reale Accademia ercolanese, worin aber die wirklich Sachverständigen in entschiedener Minorität waren.

Die erste Schwierigkeit, das Aufrollen der verkohlten und theilweise beschädigten volumina, wurde nach den gewaltsamen und daher misslungenen Versuchen Padernis glücklich überwunden, indem der Mönch Piaggio eine Methode angab, die sich seitdem als die beste bewährt hat und mit wenigen Modificationen bis auf heute im Gebrauch ist.[2] Es gelang ihm schon 1754 eine Rolle von Philodem *περὶ μουσικῆς* recht lesbar zu machen, die dann, als nach 40 Jahren die schwerfällige Maschinerie der Accademia zu arbeiten anfing, in Kupfer gestochen den ersten Band der

[1] Er hatte sich Credit gemacht durch Vorlegung eines geographischen Fragments, das er angeblich aus einer Rolle in der Sammlung eines ungenannten Freundes gewonnen hatte; es scheint eine Fälschung zu sein.

[2] Das nähere darüber mit (nicht sehr deutlichen) Abbildungen des Mechanismus s. bei Jorio, Officina de' papiri. Napoli 1825.

Digitized by Google

volumina Herculanensia (Neapel 1793) bildete. Unterdessen schritt das Aufrollen langsam vorwärts, und bis ungefähr 1800 waren 17 Rollen aufgerollt und ihr Inhalt vorläufig notirt. Das mochte aber der Erwartung der gelehrten Welt nicht schnell genug gehen. Der Prinz von Wales (später Georg IV) erhielt von der neapolitanischen Regierung die Erlaubniss auf eigene Kosten durch seine Leute das Aufrollen zu bewerkstelligen. Er betraute mit dieser Aufgabe den Engländer John Hayter, der zwar von Philologie wenig verstand, aber durch seine Activität die Sache so in Fluss brachte, dass in den Jahren 1802—1806 trotz der Schwierigkeiten, die man ihm anfangs machte, beinahe 200 Rollen geöffnet und 100 copirt wurden. Als 1806 Neapel von den Franzosen occupirt wurde, ging Hayter mit dem Hofe nach Palermo und nahm seine Copien mit, nach welchen er ein lateinisches Gedicht und die Schrift *περὶ θανάτου* in Kupfer stechen liess. 1809 wurde er abberufen und nahm seine Facsimiles und die fertigen Kupferplatten mit nach England, wo sie an die Universität Oxford kamen und später, als der Plan sie herauszugeben an Hayters Widerstand gescheitert war[1], an die Bodleiana. Eine Auswahl der lesbarsten wurde 1824—25 in lithographischer Nachbildung veröffentlicht (Herculanensium Voluminum pars I—II, Oxonii), der vollständige Katalog erst 1885 in Scotts oben citirtem Buch, wo auch ausser den Kupferplatten Hayters eine Restitution von zwei Bruchstücken Philodems verwandten Inhalts (*περὶ θεῶν*(?) *διαγωγῆς* und *περὶ θεῶν*) nach den Oxforder Copien und der Neapler Publikation mitgetheilt wird, dazu noch nach den Oxforder Copien drei unedirte, ohne Verfassernamen überlieferte Fragmente. Jetzt sollen sämmtliche Abschriften in Oxford in photographischer Nachbildung erschienen sein, sind mir aber noch nicht zur Gesicht gekommen.

In Neapel setzte man nach Hayters Abreise die Arbeit mit aller Ruhe fort. Ausser dem 1793 erschienenen Bande wurden von 1808 bis 1855 noch zehn[2] Foliobände mit Reproductionen von 19 Papyri und ebenso umfangreichem wie inhaltsleerem Commentar herausgegeben. Ausserdem hatte sich eine Menge von Copien angehäuft, die nur auf die Musse der gelehrten Herren Academici warteten um ebenso würdig wie ihre 11 Vorgänger in

---

[1] Nur ein Theil von Philodem *περὶ εὐσεβείας* wurde 1810 von Drummond und Walpole gedruckt.

[2] Bd. VII ist nie erschienen, Bd. V in zwei Abtheilungen getheilt.

Digitized by Google

die Welt zu treten. Die neue Direction des Museums, welche nach der Vertreibung der Bourbonen mit der Herausgabe beauftragt wurde, fand mehr als zwei Tausend fertige Tafeln vor und entschloss sich dieselben ohne jede Erläuterung herauszugeben, damit die Sache doch endlich erledigt und das vorhandene Material bekannt werde. Das sind die 11 Bände der Herculanensium voluminum quae supersunt collectio altera, 1862—76, leider meist wenig brauchbare losgerissene Bruchstücke, weil man für die erste Reihe natürlich dasjenige ausgesucht hatte, das durch Lesbarkeit und Zusammenhang die grösste Ausbeute versprach. Die von Hayter mitgenommenen Copien sind alle in der Neapler Sammlung durch neue ersetzt worden bis auf 8 Papyri, wovon also nur in Oxford Zeichnungen erhalten sind.[1]

Die Originale sind im Neapler Museum noch da, diejenigen ausgenommen, die vor der Erfindung Piaggios von Paderni gewaltsam geöffnet wurden und bei der Copierung nach und nach vernichtet werden mussten um zur folgenden beschriebenen Lage hervorzudringen. Es ist aber nicht Jedermanns Sache die Originale zu lesen, und man hat sich auch, mit Ausnahme von Gomperz und Comparetti, meist mit den in der Oxforder und den Neapler Sammlungen publicirten Reproductionen begnügt; eine photographische Nachbildung der Originale ist wegen des Zustandes derselben unmöglich; das Papier ist fast so schwarz wie die Dinte. Jene Reproductionen entsprechen also den Handschriftcollationen bei der gewöhnlichen kritischen Bearbeitung eines Schriftstellers, aber Collationen von einer eigenthümlichen, nicht besonders vertrauenswürdigen Art. Erstens sind die originalen Handschriften entsetzlich schlecht erhalten und schwer zu lesen; zweitens sind die «Collationen» von Zeichnern gemacht, deren Kenntniss des Griechischen sich meist auf das Alphabet beschränkte, und nicht alle sind vor der Wiedergabe von sachkundiger Hand nach dem Original corrigirt worden. Es zeigt sich denn auch ein beträchtlicher Unterschied zwischen den Neapler und den Oxforder Copien; diese sind öfters etwas reichhaltiger, weil die Rollen in der Zeit zwischen Hayter und der später zum Ersatz

[1] Ein Verzeichniss der noch nicht herausgegebenen Copien in Neapel giebt Comparetti Relazione S. 34 ff. Es giebt ausserdem im Museum daselbst eine grosse Menge noch nicht aufgerollter Papyri. Da sie meist sehr schlecht erhalten sind, kann man es der italienischen Regierung nicht verdenken, dass sie mit der Fortsetzung der Arbeit zögert; die Papyri haben dem Lande schon 2 Millionen Lire gekostet!

Digitized by Google

der von ihm mitgenommenen Copien gemachten Abschrift etwas gelitten haben mochten, aber keine der beiden Reihen ist durchgehends als die zuverlässigere zu betrachten; so bemerkt Sudhaus p. X von den apographa Oxoniensia: modo meliorem modo deteriorem textum[1] exhibent, plerumque autem pleniorem; beim Pap. 1674 (II. Buch) ist das Neapler Exemplar «diligentius confectum et melioris usus», während nach dem Oxforder «licet omnino magis corruptum sit, multa tamen corriguntur et explentur»; ähnliches gilt bei Pap. 1672, während bei Pap. 1015 «apographon Oxoniense et accuratius et uberius est».

Ist schon die recensio unter diesen Verhältnissen bedeutend schwieriger, als wenn annähernd genaue Collationen eines in gewöhnlicher Weise erhaltenen Werkes vorliegen, so unterliegt die emendatio noch grösseren Schwierigkeiten. Es gilt nicht, wie sonst, in einem im grossen und ganzen verständlichen Zusammenhang einzelne Fehler zu entdecken und zu beseitigen, sondern vor allen Dingen aus der fragmentirten Ueberlieferung und den oft gräulich verunstalteten Wörtern den Sinn im groben auszumitteln und dann die zahlreichen Lücken einigermassen dem Sinn und den Buchstabenresten entsprechend auszufüllen. Wer den Versuch macht, wird sich sofort überzeugen, dass der Weg sehr holprig ist und sich fortwährend zwischen Grüften und Abgründen hindurchschlängelt, auch nicht selten in ganz wüste Gegenden führt, wo die einzelnen Bruchstücke als traurige Ueberreste einer wohlgeordneten Pflanzung aus dem zerstörenden Lavastrom emporragen; als Beispiele solcher Verwüstung schlage man S. 126 ff., 142 ff., 282, 303 usw. bei Sudhaus nach; der gewöhnliche Weg der Textkritik ist dagegen die reinste Chaussee. Eigentliche Schreibfehler sind sehr selten. Es wird hiernach verständlich sein, dass die Bearbeitung dieses Bodens nur langsam vorrücken kann und um zu gedeihen zur Specialität gemacht werden muss. Der Ertrag an lesbaren Texten ist denn auch bis jetzt im Verhältniss zur Masse der Papyri nicht allzu gross. Von kleineren Beiträgen zum Verständniss einzelner Stellen abgesehen, die in Zeitschriften

---

[1] Es wäre an der Zeit, dass dieses Wort trotz seiner Unklassicität sich endgültig in der Sprache der adnotatio critica einbürgerte, die ja doch lediglich praktischen Zwecken dient und gern auf Reinheit verzichtet. Das Wort ist unentbehrlich, und es ist denn doch ein lästiger Zopf es immer mit einem schüchternen «qui uocatur» begleiten zu müssen; contextus ist um kein Haar «klassischer».

Digitized by Google

und Programmen zerstreut sind (von Spengel, Sauppe, Bücheler[1], Gomperz u. a.; auch Usener[2] ist durch seine Epikurstudien mehrfach auf die volumina Herculanensia geführt worden), sind folgende Ausgaben zu verzeichnen:

Philodemi de vitiis liber decimus expl. H. Sauppe. Lipsiae 1853; dazu die oben erwähnte Ausgabe von Ussing. Ein Stück des IX. Buchs mit Pseudo-Aristoteles' *οἰκονομικός* herausgegeben von Göttling, Jena 1830.

Philodemi de ira liber, ed. Gomperz, Lipsiae 1864.

Philodem, *περὶ σημείων καὶ σημειώσεων* (über Inductionsschlüsse), Gomperz Herculan. Studien I, Leipzig 1865.

Philodem, *περὶ εὐσεβείας*, Gomperz Herc. Stud. II, Leipzig 1866; über das viel erörterte Verhältniss zwischen diesem Werke und dem ersten Buch Ciceros de natura deorum s. jetzt Diels, Doxographi S. 529 ff.

Philodem de musica ed. Kemke, Lipsiae 1884.

Philodemi *περὶ ποιημάτων* libri secundi quae videntur fragmenta conlegit A. Hausrath, Leipzig 1889; dazu Gomperz, Philodem und die ästhetischen Schriften der Herculanischen Bibliothek, Wien 1891.

Die vielen zerstreuten Beiträge zu Philodem verzeichnet sorgfältig Susemihl, Gesch. der griech. Litteratur in d. Alexandrinerzeit II S. 268 ff. Eine Gesammtbearbeitung der bedeutenden Ueberreste von Epikur *περὶ φύσεως*, auch als Quelle des Lucretius wichtig, hat Gomperz in Aussicht gestellt; was bisher dafür geschehen, stellt Susemihl I S. 97 ff. zusammen. Endlich findet man die Bruchstücke eines lateinischen Gedichts von den Thaten des Augustus jetzt am besten bei Bährens Poetae Latini minores I.

Gerade an einem Zeitpunkt, wo der thätigste der Gelehrten, die sich mit diesen Studien beschäftigt haben, Gomperz, wegen

---

[1] Academicorum Philosophorum index Herculanensis, Greifswald 1869; enthält eine Restitution des auf die Academie bezüglichen Theils von Philodem *σύνταξις τῶν φιλοσόφων*, worauf schon Spengel aufmerksam gemacht hatte, und worin Roeper metrische Ueberreste von Apollodors *χρονικά* erkannte. Den Abschnitt desselben Werkes über die Stoiker hat Comparetti herausgegeben Rivista di filologia classica III. Eine zusammenfassende Bearbeitung des chronologisch sehr wichtigen Werkes wäre wünschenswerth.

[2] Gegen Comparettis Vermuthung, dass ein von ihm zuletzt in Museo italiano di antichità classica I herausgegebenes Bruchstück eines Epikureers über Ethik aus Epikur *περὶ αἱρέσεων καὶ φυγῶν* stamme, s. Epicurea p. XLVI ff.

Digitized by Google

Augenschwäche sich genöthigt sieht dieses Arbeitsfeld aufzugeben, tritt mit dem anfangs genannten Werk ein neuer, offenbar berufener, Mitarbeiter hervor. Sudhaus hat für seine Ausgabe die Gomperz'schen Abschriften der Oxforder Facsimiles benutzen können und ist dazu von Bücheler und Usener, denen die Ausgabe dedicirt ist, unterstützt worden. Der vorliegende Band, dem ein zweiter die übrigen Reste der rhetorischen Schriften Philodems enthaltend folgen soll, bringt die Fragmente von Philodem *περὶ ῥητορικῆς*. I. Buch, nach Pap. 1427, hat die subscriptio *Φιλοδήμου περὶ ῥητορικῆς ὑπομνημάτων α'*, II. Buch (Pap. 1674 und 1672) nur *Φιλοδήμου περὶ ῥητορικῆς β'*. Vom III sind nur sehr spärliche Spuren vorhanden (p. XXXVI), dagegen ist das IV. Buch in Pap. 1423 und einem anderen, dessen Nummer nicht angegeben wird, recht gut erhalten; die Ueberschriften *Φιλοδήμου περὶ ῥητορικῆς δ' τῶν εἰς δύο τὸ πρότερον* und *τῶν εἰς δύο τὸ δεύτερον* zeigen an, dass das Buch wegen seines Umfangs auf zwei Rollen vertheilt war. Dann folgen noch Fragmente von drei Büchern, die ohne Titel überliefert sind, aber ohne Zweifel hierher gehören. Das erste ist dem Pap. 1669 entnommen, wovon, wie der Herausgeber erkannt hat, Papp. 220, 1078, 1080 Theile sind, die beiden anderen den Papp. 1015 und 1004.

Der an und für sich nicht uninteressante Inhalt, worüber Sudhaus p. XX ff. eine Uebersicht giebt, ist leider durch Philodems unglaublich redselige Darstellungsweise und wenig angenehme Sprache etwas unschmackhaft geworden. Die beiden ersten Bücher sind ganz von ermüdender Polemik, die sich überhaupt in dem Werke breit macht, über den Begriff der *τέχνη* und der Rhetorik als *τέχνη* aufgenommen; das vierte zeigt die Werthlosigkeit der als *τέχνη* anerkannten sophistischen Rhetorik, namentlich der Philosophie gegenüber, und dieses Thema wird dann im folgenden weiter ausgeführt, indem unter fortwährender Polemik die Philosophie auf Kosten der Rhetorik gepriesen wird als das einzige wirkliche Bildungsmittel; der Weise dürfe sich überhaupt mit politischer *ἐμπειρία* und der dabei verwendbaren sophistischen Rhetorik nicht abgeben (p. 309). Charakteristisch ist das Anathema gegen einige Epikureer, die trotz der Entscheidung des Meisters die Rhetorik als *τέχνη* nicht gelten lassen wollten: *εἰ γὰρ Ἐπίκουρος καὶ Μητρόδωρος ἔτι δ' Ἕρμαρχος ἀποφαίνονται τέχνην εἶναι τὴν τοιαύτην, ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς ὑπομνήσομεν, οἱ τούτοις ἀντιγράφοντες οὐ πάνυ τι μακρὰν τῆς τῶν πατραλοίων καταδίκης ἀφεστήκασιν* (p. 12) — ein schlagendes Beispiel der abergläu-

Digitized by Google

bischen Verehrung, welche die Epikureer der späteren Zeit dem St. Epikuros darbrachten, der sie von anderem Aberglauben befreit hatte. Aehnlich ist die Stimmung, die in Lukians *Ἀλέξανδρος* herrscht (vgl. z. B. 25 und als Kehrseite die Wuth der Gegner ebend. 47), und die einen alten Lehrer der Philosophie dazu begeisterte einen Auszug der epikureischen Philosophie zu Nutz und Frommen der Menschheit auf dem Stein zu verewigen (s. Usener Rhein. Mus. N. F. XLVII p. 414 ff.).

Es liegt in der Natur der Sache, und der Herausgeber hebt es selbst in der Vorrede bescheiden hervor, dass bei einer so schwierigen Aufgabe manches der Nachbesserung bedürftig und manche Restitution zweifelhaft und nur provisorisch ist. Im ganzen habe ich aber, so weit mir als nicht besonders sachkundig ein Urtheil zusteht, den Eindruck bekommen, dass sowohl Vorsicht als Kühnheit massvoll und am richtigen Ort angewandt ist. Eins habe ich vermisst: eine genaue und übersichtliche Erklärung der benutzten kritischen Bezeichnungen; es ist z. B. nirgends gesagt, was man sich bei den Punkten unter den Buchstaben zu denken hat; dass solche Signaturen allen Lesern geläufig sein sollten, ist doch wohl eine zu kühne Voraussetzung.

Kopenhagen, 5. X. 92.

J. L. Heiberg.

C. Berg: Græsk Formlære, forkortet og omarbejdet af *V. Levy.* 7. Udgave. Kbhvn. 1892, V. Pio. 92 S.

Opgaven for den nye Udgiver af C. Bergs græske Formlære, der fremtræder i en mønsterværdig Udstyrelse, har i første Linie været at forkorte de tidligere Udgaver af Bogen; og denne Del af Opgaven kan man ikke nægte er løst med stor Dygtighed og den maa siges i et og alt at være lykkedes for Udgiveren. Hvorvidt den anden Del af Opgaven, den at forbedre Bogen, en Opgave, som ikke direkte er udtalt i Forordet til den nye Udgave, men kun som et Håb om, at den maa svare nok saa godt som tidligere til sin Bestemmelse: at være en Lærebog for Eleverne i vore lærde Skoler — hvorvidt denne Opgave er løst tilfredsstillende, turde derimod være et Spørgsmål — et Spørgsmål, hvis Besvarelse for en ikke ringe Del vil afhænge af, om man blot har læst Bogen igjennem eller tillige benyttet den som Lærebog i en Skole. Thi hvis jeg f. Ex. skulde have anmældt Bogen efter en Gjennemlæsning i Sommerferien, vilde jeg rimeligvis — bortset fra nogle mindre Indvendinger — kun kunne have sagt

Digitized by Google

godt om den og anbefalet den på det varmeste; thi det kan ikke nægtes, at der er meget godt i den; mange Fænomener synes at være klart og koncist fremstillede; alt overflødigt synes fjærnet og intet væsentligt forbigået. Og var Bogen bestemt til at bruges som et Repetitionskursus for Elever, der allerede havde lært Græsk i nogen Tid, f. Ex. for Elever i 6te Klasse, vilde den vist være ganske fortræffelig; thi den giver ofte et godt Overblik over det tidligere lærte og sammenstiller behændigt spredte Fænomener[1]. Om Bogen nu også er at anbefale som Lærebog for Begyndere, turde derimod være mere end tvivlsomt; og dog er det åbenbart, at der er taget mest Hensyn til Begynderne og at Udgiveren for deres Skyld har tilladt sig en Del Afvigelser fra de tidligere Udgaver — tydeligt nok for at lette Arbejdet for de unge; om disse Forandringer i Virkeligheden kan kaldes Lettelser og om de er hensigtsmæssige, skal nu i Korthed undersøges.

Først er der nu Forbigåelsen (eller den foreløbige Opsættelse) af Vokativ — den synes helt uforklarlig. For det første kjender jo Eleverne denne Kasus fra Latin. Dernæst er det ikke godt at se, hvad Vanskelighed det kan volde at lære den; i Hunkjønsordene efter 1ste Deklination og i alle Intetkjønsord er den jo ens med Nominativ; i Hankjønsordene efter 2den Dekl. har den jo samme Endelse som på Latin, og véd Eleven, at dominus hedder domine i Vokativ, kan det ikke falde ham svært at lære, at *δοῦλος* hedder *δοῦλε*. Ved Hankjønsordene efter 1ste Dekl. og ved ikke få Ord efter 3dje Dekl. frembyder Vokativ den Fordel, at den giver Ordets Stamme i den reneste Form. Alt dette synes kun at afgive Grunde til strax at medtage Vokativ; thi den skal jo dog læres bagefter, og hvad der vindes ved denne Opsættelse, er virkelig ikke let at se. Opsættelsen af Total ser ogsaa lidt mærkelig ud; ved Substantiverne og Adjektiverne spiller dette dog en mindre Rolle, da Formerne her ere så få og simple, at de med Lethed kan læres senere; men ved Verberne må det vist siges at være absolut uheldigt; thi for det første er det her flere Former, der bagefter skal bringes ind i Systemet, og dernæst mister man strax et af Hjælpemidlerne til at holde Hovedtiderne og de historiske Tider ude fra hinanden.

I det hele synes jeg, at denne Bestræbelse for at gjøre alt så let som muligt for Eleverne i Begyndelsen, denne Lyst til at tilhylle Vanskelighederne ved at opsætte dem til et senere Standpunkt er alt andet end heldig og slet ikke til at anbefale i en Lærebog, i al Fald ikke i en græsk Grammatik; thi den fremkalder kun Usikkerhed paa et senere Stadium og gjør det hele endnu vanskeligere, når man skal til at lære det samme om igjen med yderligere Tilføjelser. Allerede her nødes jeg til at frem-

[1] Et godt Exempel herpaa er i § 54 Sammenstillingen af *ὀδούς* med Participiet *διδούς*.

komme med det, jeg oftere må gjentage, nemlig et bestemt Ønske om at vende tilbage til den oprindelige Form af Bergs Grammatik. Thi disse Forandringer og Afvigelser fra det tidligere ere ofte meget uheldige, og det ser undertiden næsten ud som om Afvigelsen var søgt med Vilje, blot af Lyst til at afvige fra de tidligere Udgaver, og ikke af nogen anden Grund. Og der er endda ikke så få Tilfælde, hvor den tidligere Ordning ubetinget må siges at være bedre. Nu strax i første Deklination er det uheldigt, at Ordene med η i Singularis er stillet før dem med α. α er jo det oprindelige — bortset fra at det tillige frembyder mest Lighed med Latin og derved en ikke ringe Lettelse. Dernæst er Reglen om, hvilke Ord der har α i hele Ental og hvilke der ikke har det, ikke så godt affattet som i de ældre Udgaver. Ganske vist er der her en Forbedring, idet det er medtaget, at Ord på ᾶ beholder α[1]; men som Reglen er opstillet, er Eleven ikke i Stand til ud fra en Genitiv som f. Ex. δόξης at konstruere Nominativen δόξα. Ved anden Deklination er der ikke andet at bemærke end at der ved Ordene af den såkaldte attiske Bøjning har indsneget sig en slem Trykfejl, idet Nominativ Pluralis er anført uden Jota subscriptum. Atter i 3dje Deklination er Ordningen meget uheldig, idet der ikke, som rimeligt var, er begyndt med Ord, der i Nominativ har det almindelige Nominativsmærke, nemlig -ς. Ordningen i den gamle Udgave var langt simplere og overskueligere; men Hovedfejlen ved 3dje Deklination er Blandingen af Substantiver og Adjektiver. I og for sig er der intet at indvende mod en Sammenstilling af disse to Ordklasser, hvis Bøjning jo i Hovedsagen er den samme; men det kunde dog være gjennemført anderledes og bedre end her er sket. Det burde være omtalt ved 1ste og 2den Dekl., at der var Adjektiver, der bøjedes på samme Måde som de anførte Substantiver; som det nu står, kommer ἵλεως pludselig dumpende ind og Eleven får intet klart Indtryk af, at der er Substantiver, der bøjes på samme Måde. Der er her, som mange andre Steder, sparet på Pladsen, men det er sket på Tydelighedens Bekostning. Bogen er her forkortet — men næppe forbedret. I 3dje Deklination når Forvirringen ved Blandingen af Substantiver og Adjektiver sit Højdepunkt. Blandt de første Paradigmer er der, som ovenfor bemærket, intet med ς i Nominativ; saa kommer som Tillæg hertil i § 54 en Bemærkning om, at nogle Stammer (mest Adjektiver og Participier) har et ς i Nominativ. Lidt derefter støder man på Bøjningen af Komparativerne med de kortere Former, hvad der nok skal tjene til at forvirre Eleven, lige som han har begyndt at lære 3dje Deklination. Når man kommer til Stammerne på -ς, er der af Hankjønsord kun Exempler på Adjektiver; dette synes jo nok

[1] En Forklaring af, hvorledes dette ᾶ er fremkommet, havde dog måske ikke været af Vejen.

Digitized by Google

at kunne forsvares derved, at Substantiverne på -ης alle ere oprindelige Adjektiver; men man savner dog en Anmærkning om, at der også findes Substantiver, der bøjes på lignende Måde, som f. Ex. τριήρης; ikke at tale om, at Anførelsen af et Egennavn som Διογένης havde været i høj Grad instruktiv. Ved υ-Stammerne får man ταχύς bøjet, men her (hvad der måske heller ikke var så let at få med) uden Angivelse af Hunkjønsformen ταχεῖα, og så må man senere til at lære den med. Her har vi altså atter et Exempel på den nye Måde at gjøre Arbejdet lettere på — dette velsignede Princip: at få det bagefter på en anden Måde. Og hvad er der så opnået ved denne Sammenblanding af Substantiver og Adjektiver? Der må jo dog bagefter opføres et særskilt Kapitel om Adjektivernes Kjønsbøjning; nej, det eneste rigtige havde naturligvis været at holde Substantiverne for sig; man kunde så, hvis man vilde, på hvert enkelt Sted have tilføjet i en Anmærkning, at således bøjes også tilsvarende Adjektiver — og ved Adjektiverne kunde man så igjen have henvist til den foregående Bøjning af de allerede lærte Substantiver. Adjektiverne var ganske vist uforholdsmæssigt udførligt behandlede i de ældre Udgaver; men en Sammentrækning, der er så summarisk som den, den nye Udgave giver os, frembyder ubetinget langt flere Vanskeligheder end Lettelser. At Adjektiverne efter 1ste og 2den Dekl. er behandlede kortfattet, kan endda forsvares; men Ordningen er atter her ikke heldig, idet Adjektiverne efter 2den Dekl. med to Endelser ere skilte fra dem efter 1ste og 2den, hvortil de dog naturlig slutte sig. Men Adjektiverne efter 3dje fordre en udførligere Omtale, end den nye Udgiver skænker dem; der burde i al Fald være anført nogle Bøjningsmønstre helt ud; ved Undervisningen savnes det f. Ex. hårdt, at Ord som πᾶς, ταχύς, ὤν, ikke ere bøjede helt gjennem alle Kjøn og Kasus. Man vil herimod måske indvende, at Eleverne bør kunne konstruere det efter det tidligere lærte; dette er vel sandt; men dette Arbejde er ikke let og det kræver vist for megen Abstraktion af de ganske unge Elever. Her er atter et Punkt, hvor Lettelse var ønskelig, men hvor den nye Ordning kun har gjort Vanskelighederne større og Tilegnelsen usikrere. En Dativform som f. Ex. λυθεῖσι vil Eleven måske kunne konstruere ved en Henvisning til § 27 — en Henvisning, der forøvrigt savnes, hvor λυθείς er omtalt, hvilket er såmeget mere beklageligt, som der ikke foran findes noget Bøjningsmønster, der ender på -εις[1]; men ligeoverfor Dativ Pluralis af χαρίεις lades Eleven fuldstændig i Stikken; det eneste Sted, hvor han kan faa Besked, nemlig § 27. læres, at ντ foran σ

[1] Noget lignende gjælder om Ordet οὐδείς, der — mirabile dictu — er anført under Talordene. Her har Udgiveren for en Gangs Skyld været nogenlunde udførlig; men desværre er han ikke gået så vidt i sin Udførlighed, at han har nået at få Dativformen οὐδέσι med — og han har ikke engang henvist de stakkels Elever til § 27 b.

Digitized by Google

bortfalder, således, at den foregående Vokal bliver lang eller til en Tvelyd, og ingen af disse to Muligheder kan anvendes her.

Ved Verberne synes en Del af Forkortelserne at være ret gode, navnlig ved de konsonantiske Stammer; dog kan det være, at også her Bestræbelsen for Kortfattethed har været for stærk; således er det vist en Mangel, at i Perf. Medium kun Indikativen er anført. Imperativ og Infinitiv burde i al Fald være medtagne. Og hvis det er Meningen, at Eleverne bestemt skal lære, hvilke Verber der danner Aorist Passiv på *-ην*, og hvor *ε* (ell. *η*) forandres til *α*, er det vist et Spørgsmål, om det kan kaldes nogen Lettelse. Paragrafer som 150 og 155 o. l. vil vist volde megen Besvær. Overhovedet må det fremhæves som en Mangel ved Bogen, at Udgiveren har skyet at anvende Anmærkninger og ladet næsten alt trykke med ens store Typer; dette vanskeliggjør Brugen af Bogen i høj Grad saavel for Elever som for Lærere. Hele denne Ordning er til Hinder for Oversigten. Den gamle, ganske vist lovlig udførlige Form i de ældre Udgaver var i den Henseende dog langt at foretrække. Et Spørgsmål er det også, om det er rigtigt, sådan helt at kaste Vrag på den gamle Adskillelse mellem 1ste og 2den Aorist, især da Udgiveren jo dog ikke har kunnet undgaa den ved et Verbum som *ἵστημι;* det kan umuligt andet end på flere Punkter vanskeliggjøre Undervisningen i Græsk. Alt i alt må det vist derfor siges, at denne nye Udgave langtfra er et Fremskridt; vel er man bleven fri for en Del Vidtløftigheder, og der er naturligvis optaget en Del rigtige Former, som bl. a. Epigrafiken har bragt frem; men at Bogen i al Fald for Begyndere er betydelig sværere end de tidligere .Udgaver, vil vist enhver Lærer, der har anvendt Bogen, indrømme. Et godt Bevis herpå, tror jeg, er den Omstændighed, at medens jeg samtidig paa to forskjellige Steder har benyttet den nye og de ældre Udgaver af Bogen, er de Elever, der har haft de ældre Udgaver, langt sikrere i Formerne end de andre. Vil man derimod indvende, at det måske kan ligge i Elevernes egen større eller mindre Dygtighed, da vil jeg blot hertil føje, at i den Skole, hvor den nye Udgave bruges, er der nogle af Eleverne, der ved Siden af den nye bruger de ældre Udgaver, som de har fra deres Brødre, og at disse Elever har opnået langt større Sikkerhed end de øvrige i Klassen.

Jeg troer derfor at kunne sige, at der ved den nye Udgave er begået en Uret mod Bergs græske Formlære, og hvis Hr. Levy skal besørge den næste Udgave, vil jeg håbe, at vi får mere af den gode gamle Udførlighed og mindre af de nye uheldige Forkortelser.

Kbhvn., Oktbr. 1892.

M. J. Goldschmidt.

Digitized by Google

Aristoteles, der Staat der Athener. Der historische Hauptteil (Kap. I—XLI) für den Schulgebrauch erklärt von Dr. *Karl Hude*. Leipzig 1892, Teubner. IV + 62 S.

Dr. *Hude* har ikke 3 Maaneder efter sin danske Udgave af den historiske Del af Aristoteles: Athens Forfatning ladet følge en tysk Udgave, ligesom hin bestemt til Skolebrug. Det ligger nær at antage, at han blot har ladet den græske Tekst aftrykke og oversat Fortolkningen paa Tysk, og at der saaledes ingen Anledning er til en ny Anmeldelse. Og for Fortolkningens Vedkommende forholder det sig ogsaa saaledes, idet den er næsten ganske enslydende med den danske. Kun hist og her er der foretaget smaa Forandringer enten af Hensyn til Bemærkninger i min Anmeldelse af den danske Udgave (se ovenfor Side 41 ff.) eller fordi der er foretaget Rettelser i Teksten. Thi af saadanne findes henved 30. Professor *F. Blass* har, siden hans Udgave af Aristoteles's Politeia udkom, anstillet en indgaaende Undersøgelse af Papyrushaandskriftet i Original og bemærker, at det, skønt sat i Glas og Ramme, dog er langt lettere at læse end det udgivne Facsimile, som han har benyttet til sin Udgave. Resultaterne af denne Undersøgelse, som nu foreligge trykte i Neue Jahrbücher 1892 S. 571 flg (Blass: Mitteilungen aus Papyrushandschriften), har Dr. Hude haft Lejlighed til at benytte ved Udarbejdelsen af sin tyske Udgave og for største Delen optaget. Jeg kunde med Hensyn hertil blive staaende ved Henvisningen til det nævnte Tidsskrift, men af Hensyn til de Læsere, for hvem det ikke er tilgængeligt, har jeg anset det for hensigtsmæssigt at anføre nogle af Forandringerne, navnlig saadanne, som give en virkelig Forbedring eller en lettere Forstaaelse.

Saaledes læses III, 3: *ταύτην· τεκμήριον* (for *βασιλέως· τούτῳ*), hvorved Udtrykket bliver simplere; III, 4: *ἐνιαυσίας. τῷ* (for *ἢ ἐνιαύσιος. αὗται*), hvor Blass med Hensyn til *ἐνιαυσίας* henviser til Plat. leg. VI, 779 d: *δίαιτα οὐκ ἐλάττων ἐνιαυσίας*; IV, 2: *διεγγυᾶν* (for *διεγγυᾶσθαι*), hvor B. hævder, at ogsaa *διεγγυᾶν* betyder *at lade stille Sikkerhed, frigive mod Kaution* (ikke: at stille Sikkerhed)[1]; samme §: *δεχομένους* i Apposition til *τοὺς πρυτάνεις τοὺς ἕνους* (for *παρασχομένους*); V, 2: *καινομένην, ἐν ᾗ* (for *καὶ γὰρ*), hvor *καινομένην (ødelægges)* hører til Solons Vers; VII, 3: *τιμήματι* (for det mindre heldige ⟨*τὰ*⟩ *τιμήματα*), hvilket B. mener kan være rigtigt, uden at dog han eller Dr. Hude giver nogen Forklaring; det skal vel betyde: *efter Census*; K.-W. foreslog: ⟨*τὸ πᾶν πλῆθος ἐκ τῶν*⟩ *τιμημάτων*; samme §: *μὲν* (for *[μεγίστας]*), hvor B. antager, at Rummet

---

[1] En interessant undersøgelse har *Max Fränkel* for nylig underkastet hele dette parti i rhein. Mus. XLVII s. 473 ff.

Red.

Digitized by Google

mellem *με* og *ν* har været ubeskrevet, fordi det var beskadiget X, 2 vil B. læse *[αἱ γ'] μναῖ*, idet den horizontale Linie, som betegner Tallet, er synlig foran Ordet *μναῖ*. Tallet 3 er valgt af Hensyn til det foregaaende *τρεῖς καὶ ἑξήκοντα μνᾶς*; Dr. Hude læser imidlertid der *τρεῖς καὶ ὀγδοήκοντα* og har derfor i den tyske Udgave tilføjet foran *μναῖ*: *αἱ τρεῖς καὶ εἴκοσι* med følgende Note: *die 23 M. wurden als Zuschlag (ἐπι-) auf den S.* (= 2 Drachmen) *verteilt.*

Odense, November 1892.

P. Petersen.

Index Demosthenicus. Composuit *Siegmundus Preuss.* Lipsiae 1892, Teubner. 330 pp.

Von dem bekannten herausgeber des *lexicon Caesarianum* liegt hier ein demosthenisches wörterverzeichniss vor, welches für alle Demosthenesforscher von grossem nutzen sein wird. Jede wortform ist mit grosser sorgfalt angeführt; beispielsweise sind bei den adjektiven numerus, genus und casus verzeichnet. Ein spezielles interesse knüpft sich an die behandlung gewisser partikeln und konjunktionen (*ἀλλά, ἄν, γάρ, γε, δή, ἤ, ὅτι, ὅπως, οὔτε, τε, ὡς, ὥστε* usw.), bei welchen die verschiedenen verbindungen bzw. konstruktionen berücksichtigt sind; *δή* z. b. wird sowohl einzeln als in den verbindungen: *ἀλλὰ δή, γε δή, δή ... γε, δὲ δή, καὶ δή, καὶ δὴ καί, μὲν δή, καὶ μὲν δὴ καί, τε δή, αὐτίκα δή, δή ποτε, δή που, φέρε δή* aufgezählt. Einige wörter (z. b. *ἐγώ, εἰμί, τρίς*) sind unvollständig, andere (ausser den eigennamen und den zahlwörtern z. b. *αὐτός, δέ, ὁ ἡ τό, ὅς*) gar nicht behandelt, und eine kurze, von einiger bitterkeit geprägte bemerkung in dem kurzen vorworte giebt darüber den aufschluss, dass der verf. vom verleger des buches zu dieser beschränkung gezwungen worden ist; meines erachtens ist der dadurch erwachsene schaden eben kein grosser: ich persönlich habe z. b. in dem sehr wertvollen *index Thucydideus* von *von Essen* keine zeile von den 30 (dreissig!) seiten über *ὁ ἡ τό* benutzt. Bedenklicher scheint es mir zu sein, dass die benutzung der editio quarta Blassiana (Lipsiae 1888) die auslassung von wörtern veranlasst hat, welche in den gebräuchlichen Demosthenesausgaben mit guter handschriftlicher gewähr dastehen, z. b. I 27 *μόνας*, II 10 *προσήκει*, III 30 *πολιτευομένων*.

Novbr. 92.

Karl Hude.

Digitized by Google

Mindre meddelelse.

De Cornelii Nepotis vit. Attici c. 3.

Commemoratis Attici in Athenienses beneficiis haec (in editionibus novissimis) ait Cornelius: *quam diu affuit, ne qua sibi statua poneretur, restitit, absens prohibere non potuit; itaque aliquot ipsi et Phidiae locis sanctissimis posuerunt.*

Phidiae nomen huc non pertinere multi recte judicaverunt; in vero nomine restituendo ita dissentiunt, ut editores nihil mutare maluerint. Nuper *Gercke* in societate Berolinensi archaeologorum (Jahrb. d. d. arch. Instit. V, 1890, Anzeiger p. 106) pro Phidiae nomine *Fidei* substituere voluit. At in noto vocabulo, quod est *fidei,* vix librarius erraverit. Minus usitatum nomen a librario mutatum esse apparet, nec dubito, quin scripserit Nepos *ipsi et Piliae* scilicet uxori Attici statuas aliquot positas esse. Uxoris nomen ex epistolis Ciceronis notum est.

Statuas autem Romanorum et Romanarum et Athenis et aliis locis jam ante Attici aetatem fuisse inscriptiones testantur, velut Athenis duas Luculli (C. I. A. III 562, 563) et unam Liciniae (ibid. 865) sororis aut filiae Luculli. Postea Juliae Augusti filiae uxoris Agrippae statuam Deli positam inscriptio (Bull. Corr. Hell. II p. 399) ostendit et Ti. Claudii Novii cujusdam uxoris Damostheniae ibidem (Ib. III p. 160). Forsitan aliquis Attici uxorisque statuarum vestigia et inscriptiones dedicationis ex terra Attica eruat.

Poteram hic subsistere et alterutram conjecturam eligendi potestatem viris doctis relinquere, sed utraque conjectura jam pridem proposita est et ut fit in libris lectitatis obruta et obscurata verbis editorum et commentatorum turbae. *Fidei* scribi voluit Lipsius lib. 1 Elect. cap. 14; *Piliae* jam multo ante viris doctis in mentem venisse Paulus Manutius testatur, qui eam conjecturam confutare studet (comment. in Cic. ep. ad Quint. fr. II, 3 sub fin.) hoc argumento, quod uxorem constat duxisse Atticum anno 56 mense Februario, multis annis post quam Athenas reliquerat. At in verbis Cornelii, quae supra adscripsimus, hoc necessario inesse, quod Manutius voluit, ut statim abeunti aut proximis annis statuae positae sint, non nobis videtur; neque enim dubium est, quin Atticus saepe in Epiro commorans Atheniensibus sua pecunia et suis officiis postea quoque causam justam praebere potuerit, cur eum (et uxorem) honore statuarum afficerent; nam, ut ait Cornelius, *eum* [etiam absentem] *in omni procuratione rei publicae actorem auctoremque habebant.*

Hauniae, m. novembri 1892.

C. Joergensen.

Digitized by Google

Herondas' tre første Mimiamber.

Ved *Niels Møller.*

I.

Koblersken.

METRIKE.

Threissa! der er nogen, som banker der. Måske
er det en af vore folk fra landet. Gå og se!

THREISSA.

Hvem banker?

GYLLIS.

Det er mig.

THREISSA.

Ja hvem? Træd mere nær!
du tør vel nok?

GYLLIS.

Javist; nu kommer jeg jo her.

THREISSA.

Hvem er du så?

GYLLIS.

Filainions moder, Gyllis. — Gå
og sig til Metrike, det var mig, som banked på.

THREISSA.

Der kom —

METRIKE.

Nå, hvem da?

Digteren Herondas, hvis otte i haltende iamber skrevne Mimiamber for første Gang offenliggjordes af F. G. Kenyon *(Classical texts from papyri in the British Museum including the newly discovered poems of Herodas,* London 1891), var fra Kos og synes at have levet c. 250 f. Kr. Til grund for oversættelsen er i det væsenlige lagt Crusius' udgave (Leipzig 1892).

Digitized by Google

THREISSA.

Gyllis!

METRIKE.

Gamle Gyllis! nej! —
Ud med dig, pige! — Hvor har da himlen ført din vej
herind til os? Nu gæster nok en gud vor jord!
I fem samfulde måneder har ingen, det jeg tror,
ja, ej engang i drømme, sandfærdig! set dig før,
min kære Gyllis, komme hen til denne dør.

GYLLIS.

Jeg har så lang en vej — mit barn! — og den er svær,
for på gaden må jeg ælte i dynd til mine knær;
jeg kryber som en flue i fedt. Og som du véd:
den sorte nat er nær, og ælde trykker ned.

METRIKE.

Å lad nu heller fare at lyve tiden på!
Du, Gyllis, kunde gærne andre isønder slå!

GYLLIS.

Ja, hån mig kun, min kære! Det plejer I jo van,
I unge —!

METRIKE.

Så så så! Kom ikke strax i brand!

GYLLIS.

Men barn dog, sikken tid du lever her forladt
og slider som enke din enlige seng hver evige nat.
Det er vel nu ti måneder, siden Mandris fór
hen til Ægyptens land, og han sender ikke et ord,
nej glemt dig har han og drikker nu af en anden skål.
— Der er man som i himmerig. For i fulde mål
alt hvad som vel kan tænkes, er i deres by:
rigdom og idrætspladser og solskin og magt og ry,
skuespil, unge mænd og lærde og mønt, og de har
søskendgudernes lund og kongen, som er så rar,
museion, vin og alt, hvadhelst din sjæl har kær, —
piger, ved Hades' mø! så selve himlen bær
aldrig, når mest den pranger, så stor en stjærnehær!
en øjenslyst som de tre gudinder, der engang kom
— jeg håber ikke, de hører! — til Paris' skønheds-dom.

Digitized by Google

Hvordan er du tilsinds? din stakkel, du har det slemt;
du sidder og varmer bænke. Her skal du leve gemt
og ældes, til asken sluger din ungdoms klare ild!
Styr du en anden kås, skift sind, og vær nu snild,
bare tre, fire dage, og giv dig uden frygt
hen til en anden ven! Man ligger aldrig trygt
blot for et enkelt anker. Kommer han til dit hjem
— han som vi alle hader — lad ingen jage ham frem! —
da vil du dadle dig selv. Og tit det vilde vejr
følger den blide bør! Og ingen aner her
den lod, som dagen bringer. Ja, og livet går
evig for fald —

METRIKE.

Hvad mener du dog?

GYLLIS.

Bi lidt: der står
vel ingen der og lurer?

METRIKE.

Slet ikke.

GYLLIS.

Nu, så hør
hvorfor jeg kom herhen og hvad jeg mente før.
Gryllos — Matakine, Pataikios' datters, søn —
han har i dystleg vundet fem gange sejer-løn —
som dreng i Pytho én, og to i Korinth som svend
med dun om kind; i Pissa: to, og det var mod mænd
i nævekamp; — hans formue, den er ikke fejl,
— gør ingen kat fortræd — og et urørt elskovssegl.
Det var ved Mise-festen, der fik han dig at se:
da svulmed hans indre af elskov, og hjærtet blev vildt af vé.
Nu viger han hverken dag eller nat derhjemme fra mig
og kæler for mig, mit barn, og græder og ta'r på vej,
og er så syg af længsel, at han er næsten død —
Å gør det, Metrike, hvad? den ene gang, vær sød,

V. 8. han som vi alle hader ɔ: døden. Hun holder ikke af at nævne det fæle ord, jfr. vers 10 på forrige side.

Mise, en i de orfiske mysterier dyrket gudinde.

Digitized by Google

for min skyld, barn! Og skynd dig til kærlighedens fest,
før ælde lister sig ind i smug og bliver din gæst.
Og det du gør, min kære, vil bringe dobbelt løn;
han gir dig mer end du tror. Så lyd mig, hør min bøn!
Jeg ønsker dig, ved Gud, det bedste, som jeg kan!

METRIKE.

Gyllis, dit hvide hår har sløvet din forstand.
Såvist jeg venter Mandris atter til vort land,
såvist Demeter lever — taled andre så,
jeg vilde ikke rolig have hørt derpå,
og hver, som vilde lamme min troskab, skulde lam
få lært, at denne tærskel var ikke ven med ham!
Kom ikke anden gang, kom aldrig mer med sligt
til mig, min kære! — nej, fortæl du den slags digt
for dem, der er tilfals, — i yngre kvinders bo,
og lad du kun fru Metrike sidde her i ro
og varme bænke. Ingen byde Mandris spot! — —
Men det er ikke ting som disse, véd jeg godt,
du har på hjærte, Gyllis . . . Pige, skyl en skål
og tag den stærke vin og øs tre, fire mål
og dryp lidt vand deri, og skænk og byd den om.
— Der, Gyllis, drik!

GYLLIS.

Giv hid! Det véd da Gud, jeg kom
for festens skyld og ej at lokke dig med snak.

METRIKE.

Og derfor var det også min sødeste vin, du drak.

GYLLIS.

Gid den må rigtig fylde din perse, datter min;
sød er den, ved Demeter! Så lind og liflig vin
som Metrikes har Gyllis ingensinde smagt.
Og lev nu vel, barnlille! . . .
Hold du din dyd iagt,
min tøs! — når bare Sime og Myrtale der
må bevare deres ungdom, mens Gyllis har sit vejr.

Festen: Lenaia, Vinpersefesten.
Sime og Myrtale: to mindre knibske damer af Gyllis' bekendtskab.

Digitized by Google

II.

Bordelværten.

Battaros.

Det er vel ikke det, de herrer dømmer på,
om vores slægt og rygte er så eller så;
og selv om Thales' fartøj er fem talenter værd,
mens jeg har knap til brødet, skal han vel ikke her
ha' ret mod mig, om også han dog har sig forbrudt;
for ellers vil jeg bede jer: — det er da ėj forbudt —
så ryg og rejs —! . . . . og rende til en anden by,
hvor jeg kan blive borger og loven giver ly,
og hvor vi ikke lever — om jeg da hører til —
og hvor vi ikke lever — ikke som vi vil —
men under Thales' pisk! Jeg gad vælge en patron
som Mennes, der på næven slog Aristofon,
som dog endnu, o Thales, sagtens kan få bugt
med Filistevs! — Ja, mine herrer, når solen vel er slukt,
er vold hans liv og lyst! — Og er hans kappe flot,
så ligger jeg for anker hos patronen, lunt og godt.
Og hvis *han* kom ind fra Ake, med skibet stuvet fuldt
af hvede, så vi slap for den forbandede sult,
så har jeg forskrevet piger fra Tyros til vort land
til byens bedste. — Gratis gi'r da hverken han
sit korn til brød eller jeg en tøs til pusleri.
Fordi han sejler rundt, og kappen, han er i,
er værd tre miner attisk, mens jeg er her i ro
og bær en lurvet kofte og gamle rådne sko,
kan han vel ikke røve mine piger, — ved nat
med vold og uden lov. For så er det ilde fat
med byens værn; og det, hvoraf I gør spræl,
jer frihed, mine herrer! slår Thales rent ihjel.
Han burde — da han véd, af hvad skidt han er skabt,
og hvem han er — som jeg stå ynkelig fortabt
og ryste for den ringeste borger, som han så! —

Ake, i Fønikien, det senere Ptolemais.

Digitized by Google

Se, alle dem, vi regner for højest på strå,
de fineste af fødsel, ikke folk som han,
de holder loven hellig; og ingen byens mand
vil slå en sølle fremmed og komme til mit hus,
ved nattetid, gudhjælpemig, med brændende blus
og stikke ild i døren og hale væk med vold
de horer, som jeg har. Men denne Frygerknold
— nu kalder han sig Thales — det lyder jo så stort! —
men før hed han Artimmes — alt det har han nu gjort,
og lov — patron — regering — han ænser ikke spor! —
Hej, skriver, værsågod og læs mig lovens ord
om overfald og vold. Og, kære, tag og stop
det hul på dethersens vanduhr, mens han læser op;
for ellers snakker rumpen nok med, og alt det vås
gør så, at jeg, som man siger, ligger på min mås.

SKRIVEREN.

Ifald en fri med forsæt handler ilde mod
og skader en slavinde, give han i bod
værdien dobbelt.

BATTAROS.

Se! Kairondas skriver så,
og det er ikke noget, Battaros fandt på,
fordi han vilde Thales tillivs. Hvis én gør brud
på dør, skal han betale en mine, er hans bud;
for næveslag en mine; og den, der stikker brand
på hus og bryder freden, tusind bøde han;
og gør han nogen skade, han giver dobbelt bod.
For han var bybo, Thales, men du har ikke rod
i nogen stad og kender ikke bysens skik.
Du bor i Brikindera idag — som du jo gik
igår hos Abderiterne — og løber din vej
imorgen til Faselis, får du fragt. — Se, jeg —
for ikke, mine herrer, at gøre retten ked
af altfor mange mundheld — jeg siger: det jeg led,

V. 14—15. Hvis vanduhret bliver ved at løbe, mens skriveren læser op, bliver Battaros snydt for noget af den tid, han har at tale i.

Brikindera, hvis beliggenhed er ubekendt, og Faselis har vel ikke haft bedre rygte end Abdera.

Digitized by Google

de hug, jeg fik af Thales, er meget mer end Mus
i Pissa — han har splintret døren til mit hus
— og jeg må gi' en tredjedel i leje af dets værd —
og karmen har han brændt. — Du, Myrtale, kom her
og vis dig for de herrer! Og vær nu ikke flov!
Bild du dig ind at disse, der passer deres lov,
er bare dine fædre og brødre! . . . Vil I mer?
Se, hun er pillet bælden både her og der,
fordi den skurk har rykket alle hendes hår,
da han tog og trak med vold — O, mine gamle år!
Vær glad ved dem, for ellers skulde du til bod
som Filistevs før på Samos, ha' lært at spytte blod.
Du griner? . . . Jeg er ruffer, som gud og hvermand véd,
og Battaros er mit navn; min bedstefader hed
Sisymbras, og min fader var Sisymbriskos
og begge holdt bordel — men gælder det at slås,
så turde jeg jo sige til Thales selv, på trods:
Så du har lyst til Myrtale måskesens? Nå ja, skidt;
se, jeg har lyst til korn. Giv mig det og tag du dit.
Og har du det for hedt, så tæl i hånden her
og giv den rare Battaros hvad tøsen er værd,
og flå du så dit eget af al din lyst og magt!
Værsartig!» — Ja, mine herrer, sådan har jeg sagt
til ham. Men nu til jer: da der ingen vidner gi's,
så tag og døm i sagen på ret og billig vis,
og står hans lyst alene til slavekød, og vil
han ha' dem på pinebænken, så byder jeg mig til,
hæng i og pin mig, Thales! Men først, om jeg må be',
skal bøden deponeres i retten. Jeg gad se,
om Minos med sin vægt er mand for bedre dom.
— — Og tro forøvrigt ikke, at det, I stemmer om,
er horeværten Battaros, men hver en fremmed mand,
der huses, mine herrer, her i dette land.
Og lad så Kos og Merops vise deres magt
og lad Herakles holde sit gode navn iagt
og Thessalos. Og hvorfor mon Asklepios fór

Kos og Merops, koiske skytshelgener ligesom de i det følgende nævnte.

Digitized by Google

fra Trikka her til os? Og hvorfor blev Foibe mor
til Leto her? — Se, dette bør I betænke vel,
og døm os så imellem efter ret og skel;
og jo flere klø, han får, des mindre blir han slet,
den Fryger — hvis da ellers det gamle ord har ret.

III.

Skolelæreren.

METROTIME.

Ak, gid såsandt, Lampriskos! de gode muser må
dig unde liv og lykke og helsen — tag og flå
ham her hans ryg, sålænge til der lævnes kun
hans lede usle sjæl et tilhold i hans mund;
mig arme har han ødt mit hus i bund og grund
med vovespil om penge. For nu er tærning-leg
ham ikke nok, Lampriskos, det er værre vej,
han nu har lyst at løbe. — — Skolemesters gård, —
hvor jeg, så tit den sure tredivte vi nåer,
om så jeg gik og hyled med Nannakos omkap,
må punge ud med skolepenge, — kender han knap.
Men spillebulen, henne hvor slaver, som er rendt,
og sjovere er til huse, dér er han kendt. —
Og så den arme tavle, som jeg må tage fat
hver månedsdag og voxe, ligger helt forladt
ved sengen ind mod væggen. Og hvis et lille stød
han ikke skuler til den som den slemme Død,

Trikka, by i Thessalien, hovedsæde for Asklepiosdyrkelsen.

Når en Fryger får prygl, bliver han bedre og mere føjelig, hedder det i et gammelt vers.

I skolen var musernes billeder opstillede.

Nannakos var konge i Frygien før Devkalions tider; han græd, fordi han forudså den kommende syndflod.

Digitized by Google

så gør han ingen gavn, men kradser voxet væk.
Men tærningspillet ligger forvart i net og sæk
og skinner meget mere end vores salvekrus,
som vi dog stadig bruger hjemme i vort hus.
Og tror du, han kan tyde et *a,* når ej han får
det brølt en halv snes gange. Hans fader skrev igår
ham navnet Maron for. Hvad gør den søde sjæl?
Han laved det til Simon! Så sa' jeg til mig selv:
Du tosse, at du ikke har ladet dette drog
gå ud som æseldriver, men holdt ham til hans bog,
og venter dig en hjælp, når ælde gør dig sløv!
Og hvis hans far og jeg — den gamle mand er døv
og synet er kun snavs — engang vil ha', at han
skal sige noget frem — som andre drenge kan —
så siver han det ud som af en sprukken spand:
«Apollon — jæger! —» Slyngel! det kan jo sågar
din bedstemoder læse, og hun er dog så bar
for lærdom som en Fryger! — og mukker vi en snus,
så ser han flere dage ikke til vort hus
og skyr vor dør, men tærer på sin bedstemor,
der er en gammel kone, som ikke ejer spor;
hvis han da ikke entrer op på husets tag
og sidder som en abe og kigger ned i mag; —
og du kan ikke tænke, den smærte jeg fornam
i livet, når jeg så' det; — ikke just for ham;
men hver en sten han maser som offerbrød til smuld;
når så det bær mod vinter, må jeg sorrigfuld
betale dem med $1^1/_2$ obol pr. sten;
for alle husets munde lyder da som én:
at der var Metrotimes Kottalos på spil.
Og det er sandt; så jeg må lukke munden til.
Se her: hans hele ryg er fuld af skurv og snavs;
for, som en delisk fisker, der går ud til havs
og skæmmer sig ved slidet, render han i skov. —
Han kender meget bedre de dage. der er lov,
end nogen stjærnekigger. Og tror du mon han sov,

V. 24—25. Det er en forhånelse af de nationale minder; **Maron** er en af heltene fra Thermopylai; navnet Simon har derimod en meget dårlig klang.

Digitized by Google

når han vidste, I holdt fest og skolen havde fri.
Men å, såvist, Lampriskos, disse der må gi
dig alle gode ting og mange glade år,
så hug mig ham —

LAMPRISKOS.

Metrotime, spar din bøn; han går
dog ikke glip af noget. — Evthias! kom her!
og Kokkalos! og Fillos! Tag mig strax ham der
og hiv ham op på ryggen! . . . I venter da vel ej
på Akesaios' måne? . . . Jo, det er net af dig!
Så tærningspil for spøg er ikke længer nok
for dig, min lille ven, som for hele denne flok?
På spillehus! hos sjoverne! dér render dit skarn!
men du skal bli' så myg som noget pigebarn,
så du ikke rør' et strå! — når det er det, du vil! . . .
Min skarpe rem! min tyrestjært, hvormed jeg slår til
på dem, der må i hullet og bliver lagt i bånd, —
hid, før jeg hoster galde, og læg den i min hånd!

KOTTALOS.

Nej nej, Lamprisk! jeg ber dig ved dit skæg, å hør!
ved muserne! ved Kottis! å så tag dog før
en anden end den skarpe —

LAMPRISKOS.

Du er en skidte knægt,
så ingen slavehandler vilde lyve så frækt,
at han roste dig; end ikke, om han var der tillands,
hvor musene gnaver jærn.

KOTTALOS.

Av, av! Lampriskos! stands!
Hvor mange skal jeg ha' dog — å, når jeg nu ber —

LAMPRISKOS.

Spørg ikke mig om det, men gå til hende der.

KOTTALOS.

Å, mor! hvormange til?

Akesaios var Nelevs' styrmand. Han vilde ikke tage afsted, før der blev fuldmåne altid; for så kunde de sejle ved lys.

Digitized by Google

METROTIME.

Hvis jeg må leve mer! —
så mange der kan ligge på din usle krop!

KOTTALOS.

Av, holdt! nu er det nok!

LAMPRISKOS.

Vil du da holde op
med dine slyngelstreger?

KOTTALOS.

Det ved muserne jeg vil;
jeg skal aldrig gør' 'et mer. Det sværger jeg dig til!

LAMPRISKOS.

Det er dog en farlig tunge, du har dig der, din hund!
men giv nu blot et grynt, så knebler jeg din mund.

KOTTALOS.

Jeg tier jo. Lad vær at slå mig helt ihjel.

LAMPRISKOS.

Så slip ham, Kokkalos!

MENROTIME.

Nej, nej, bliv ved og smæld,
til solen går sin vej, og flå hans arge skrog.

LAMPRISKOS.

Men nu er han jo mere spættet end en snog.

METROTIME.

Ja, tag så idetmindste og lad ham ved sin bog
få endnu tyve til, den bengel, — om endog
han læser meget bedre end Kleio hvert et blad.

KOTTALOS
(løber sin vej og rækker tunge).

Æ—bæ!

METROTIME

Å, stik din tunge ind i biernes mad! . . .
nu går jeg hjem og melder det til den gamle mand
og kommer så med fodjærn om et lille spand;
så skal de store muser se ham danse rundt,
fordi han var dem fjendsk, med sine ben i bundt.

Digitized by Google

In Horatii A. P. (et Catulli C. XIV[b]).

Vv. 42—48 in libris manu scriptis hunc ordinem observant:

Ordinis haec virtus erit et venus, aut ego fallor,
Ut iam nunc dicat iam nunc debentia dici,
Pleraque differat et praesens in tempus omittat.
Hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor.
In verbis etiam tenuis cautusque serendis
Dixeris egregie, notum si callida verbum
Reddiderit iunctura novum. e. q. s.

Bentleyus primus observavit v. 45 illo loco non ferendum esse, quippe qui novi nihil praebeat, ea quae de carminis ordine dicta sint, de carminis auctore repetat. versum autem non eiecit, sed post v. 46 transposuit, ut hic fieret ordo:

46 *In verbis etiam tenuis cautusque serendis*
45 *Hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor.*
47 *Dixeris egregie,* e. q. s.

Bentleyum omnes fere, quos vidi, editores secuti sunt, sed dubitare licet, rectene hoc fecerint. primum enim vv. 46—48 nullo sensus hiatu laborare videntur, quod mirum sane esset, si e loco suo migravisset v. 45. bene enim Horatius «dixeris», inquit, «bene, si callide verba coniungens notum verbum novo significatu indueris, sed id non efficitur, nisi tenuis cautusque sis in verbis conserendis». poeta scilicet non disserit de singulis verbis elegendis spernendisve, sed de ipsa elocutione formanda; quare vix iure, qui versus transponunt, statuunt ad utrumque *hoc* v. 45 e v. 46 audiendum esse *verbum.* accedit, quod satis mira et stupenda sunt in hac continuatione verba, quae sunt *promissi carminis auctor.* quare mihi persuasi v. 45 non post v. 46 ponendum esse.

Sed ne in loco quidem, quem in libris occupat, retinendus esse videtur; nam aut prorsus eiciendus est versus, aut ego fallor. credo equidem versum Horatianum esse, quamquam id quoque ignoratur. sed quin curiosus quidam lector carminis Horatiani eum

Digitized by Google

huc transtulerit, quod in eo sibi visus sit idem praeceptum, quod exhibent vv. 42—44, invenire, non dubito. neque desunt transponendi exempla huic similia. quorum unum omnibus, qui Lucretium perlegerunt, notum est. constat enim lectorem quendam philosophum e IIdo carmine Lucretiano in prologi libri primi finem transtulisse vv. 646—651, «ut ostenderet Lucretium sibi adversari, qui cum deos mortalia non curare affirmet, Venerem tamen invocet» (Isaac Vossius). unum addam exemplum huius transponendi generis ei, in quo versamur, similius, adhuc a viris doctis non recte intellectum. In Catulli Veronensis libris c. XIV, — in quo iocose conviciis onerat Calvum poetam, quod Saturnalium die[1] electissima pessimorum poetarum Catullo suo miserit — in hos versus exit:

Vos hinc interea (valete) abite
Illuc unde pedem malum attulistis,
Saecli incommoda, pessimi poetae.
Siqui forte mearum ineptiarum
Lectores eritis manusque vestras
Non horrebitis admovere nobis.

viderunt quidem viri docti tres postremos versus a c. XIV seiungendos esse doctissimasque de his tribus versibus conscripserunt disputatiunculas, modo eos praefigentes versibus II 11—13, ut cum iis alterum libelli Catulliani prologum efficerent, modo statuentes eos epilogo cuidam codicillum quattuordecim prima carmina Catulliana continentem claudenti tribuendos esse, modo in nullo iudicio faciendo quiescentes. ut de his cogitatis non iudicem — facile enim concedo in iis fortasse veri aliquid inesse, licet, unde proficiscendum esset, non observarint —, luce clarius est curiosum quendam lectorem hos versus fini praemissi carminis apposuisse, ut ostenderet Catullum non solum de carminibus aliorum poetarum severissima facere iudicia, sed et suis carminibus omnem omnino

[1] Huius carminis v. 14 varia interpungendi ratione distinguunt editores. ne longior sim, mihi videntur vv. 12—15 hoc modo distinguendi esse:

Di magni, horribilem et sacrum libellum:
Quem tu scilicet ad tuum Catullum
Misti continuo, ut die hoc *periret,*
Saturnalibus, optimo dierum!

hoc e meo addidi; quod requiri videtur, cum sic «Saturnalibus» melius per appositionem accedat, facillimeque, cum omissum metro non noceat, e libris excidit.

Digitized by Google

laudem detrahere. nam quin versus germani sint Catulliani, non est, cur dubitemus.

Iis, quae supra de loco Horatiano disputavi, addere licet constare ludorum magistros brevi post mortuum poetam in suum usum vertisse artem Horatii; quare ex eorum grege haud dubie fuit qui v. 45 praemissis subiunxit. unde causa haud obscura est, cur in archetypum librorum Horatianorum irrepserit versus suppositicius, quem iam Acronem legisse constat.

Scribebam Gothoburgiae Kal. Dec. 1892.

Johannes Paulson.

Små randnoter til engelske texter.

1. I sin udgave af kong ÆLFREDS *Orosius* s. 21, l. 17 retter Sweet uden grund hs.'s *oþer* til *ægþer* (ligeså Anglo-Saxon Reader LV, 170), skønt allerede Rask har set den rigtige forklaring (Saml. Afh. I, 381): kunststykket består ikke i, at man kan få begge kar til at fryse til, men netop i at få kun det ene til at fryse til, medens det andet ikke fryser, og det kunde esterne, ligemeget om det så var vinter eller sommer (sam hit sy sumor sam winter).

2. I digtet om *Slaget ved Maldon* (Byrhtnoþs fald) v. 212 begynder Ælfwines tale efter Hearnes tryk, der må erstatte det siden brændte hs., således: *Gemunu þa mæla þe we oft æt meodo spræcon.* De fleste udgivere (sål. Grein, Wülcker, Kluge i Ags. Leseb.) ændrer den første form til den regelmæssige imperativ *gemunaþ* og beholder derefter *þa*, i hvilken betydning ser man ikke, da en form af artiklen ikke passer grammatisk og adverbiet 'dengang' ikke gir nogen mening; Sweet (Reader) ser dette og retter derfor til *þara*, der jo passer rigtig godt. Men hvorfor ikke ganske simpelthen antage, at Hearne ikke har adskilt ordene rigtig i hs., så at der bør stå: *gemunaþ a mæla* . . ., 'husk altid på de taler, vi så ofte har holdt ved

Digitized by Google

gildelaget'? Det sidste *u* i *gemunu* er måske en fejllæsning af hs.'s utydelige *a,* sml. *luðe* v. 86, *gestundan* v. 171, *forlætun* v. 208.

3. Chaucer, *Caunt. Tales, Prolog.* Strax eftersætningen i det første lange punktum volder vanskelighed; jeg aftrykker ordlyden, foreløbig uden interpunktionstegn:

12 than longen folk to goon on pilgrimages
and palmers for to seeken straunge strondes
to ferne halwes kowthe in sondry londes
15 and specially from euery shires ende
of Engelond to Caunturbury they wende
the hooly blisful martir for to seke
that hem hath holpen whan þat they wer seeke.

Ten Brink sætter her stort skilletegn efter v. 12, der altså blir hele eftersætningen til de første 11 linier; efter *londes* v. 14 sætter han komma; *palmers* er altså subjekt til *wende.* Imod denne opfattelse fremsætter *Zupitza* (Anglia I, 475) flere berettigede indvendinger; stilen blir tung, og det er en mærkelig tankegang, at pilgrimme går til fjerne helgener for at opsøge fremmede strande. Men det forekommer mig, at Zupitzas egen læsemåde ikke er meget bedre; han sætter v. 13 i parentes; hovedskilletegnet kommer ved slutningen af v. 14. Ved denne interpunktion, der også følges af Skeat i hans School ed. (Clar. Press, 1891) blir altså tankegangen denne: da længes folk efter at gå på pilgrimsfærd til fjerne helgener; deri kommer så som et besynderligt indskud: og palmers (de, der valfarter til det hellige land) [længes] efter at søge til fremmede strande; underforståelsen af *longen* er nødvendig, men ikke særlig tiltalende.

Jeg vil tillade mig at foreslå en tredie måde at leddele stedet, nemlig ved et punktum efter *strondes* v. 13. *To ferne halwes* kommer da som en naturlig modsætning til *to Caunturbury.* Min opfattelse vises bedst ved en lidt tillempet oversættelse:

[Når april er kommen] da længes folk efter at drage på valfarter, og pilgrimme [længes] efter at søge til fremmede strande. — Til fjerne helgener, kendte i adskillige lande, og særligt da (fra hele England) til Canterbury, tager de for at søge den hellige velsignede martyr, der har hjulpet dem i deres sygdom.

Digitized by Google

4. Samme *prologs* v. 163—64 har voldt kommentatorer stort besvær; der står:

> Another nonne with hir hadde she,
> that was hir chapeleyne, and preestes thre.

Den ene vanskelighed, nemlig at en nonne kaldtes kapellan, er nu fjernet, da det viser sig, at denne benævnelse virkelig også ellers bruges om en kvinde (se Skeats note). Derimod består endnu den anden vanskelighed, at nemlig Chaucers bemærkning v. 24, at der var «wel nyne and twenty in a compaignye» blir urigtig, når vi tæller de tre præster med; for man udtrykker sig dog ikke således «vel 29» med et så bestemt ikke-rundt tal, når man mener 31; endvidere er det jo senere kun én præst, der fortæller «nonnepræstens fortælling».

Skeat opgiver helt at klare vanskeligheden; han skriver: «The most likely solution is that Chaucer wrote a character of the second Nun, beginning — 'Another Nonne with hir hadde she, that was hir chapeleyne' — and that, for some reason, he afterwards suppressed the description. The line left imperfect, as above, may have been filled up, to stop a gap, either by himself (temporarily), or indeed by some one else». Andre forff. foreslår ændringer, således retter Hertzberg v. 164:

> Than was her chapellein, a preest, thes three,

hvorved han altså undgår at lade nonnen være kapellan. Endvidere Bradshaw:

> Another nonne with hire had she certeyn
> and eke a prest that was here chapelleyn.

Furnivall:

> Another nonne with hire had she
> and eke hire chapeleyn, a preest was he

(eller for de to sidste ord: parde.)

Ten Brink:

> Another nonne and eel a preest parde,
> That was hir chapeleyn, with hire had she.

Digitized by Google

Alle disse konjekturer er sikkert altfor voldsomme til at vinde tilslutning; dette kan derimod ikke siges om følgende, som jeg dog ikke vil give ud for andet end en nødhjælp:

For *and* læs *a* (eller *an*); opløs *preestes* i to ord: *preest* og *is* i betydningen »det er, udgør, that is, makes», og sætningen er da klar: hun havde med sig en anden nonne (hendes kapellan) og en præst, tilsammen var de altså tre i følge. I en udgave vilde jeg sætte — mellem preest og is.

5. MARLOWE, *Tamburlaine,* First Part, Actus IV, Scena 2 begynder efter alle de gamle tryk (se A. Wagners udg., Heilbronn 1885, s. 62) således:

(Bajazeth trækkes ind på scenen i et bur):

Tamburlaine. Bring out my foot-stoole.

Derpå som sceneanvisning:

They take him out of the cage.

I denne anvisning retter nu Dyce og ligeså Wagner *him* til *Bajazeth,* men de opnår dog ikke at bringe fuld orden i stedet, idet man ikke forstår, hvorledes slaverne veed, at Tamb. ved sin «skammel» mener Bajazeth; det omtales nemlig først nedenfor, v. 1453. Man bør derfor la *him* stå; derimod er der i første linie udfaldet et *Bajazeth,* måske fordi der lige efter står det samme navn foran hans replik. Ved at føje dette navn til på rette sted opnår vi 1) at gøre verset fuldstændigt, 2) at forklare slavernes adfærd, og 3) at forstå ordet *him* i det følgende.

Her har jeg altså fulgt den samme fremgangsmåde, som Elze bruger for på en del steder at bringe versemålet i orden i de gamle dramer (se hans *Notes on Elizabethan Dramatists,* Halle 1889, registret under *addresses*). —

På lignende måde bør navnene på de personer, der tales til, tilføjes på følgende steder, hos SHAKESPEARE.

6. *Merch. of Venice,* I, 1. Stykket begynder i folioudg. 1623: Enter Anthonio, Salarino, and Salanio.

Anthonio.
In sooth I know not why I am so sad,
It wearies me: you say it wearies you;
But how I caught it, found it, or came by it,
What stuffe 'tis made of, whereof it is borne,
I am to learne: and such a Want-wit sadnesse makes of mee,
That I have much ado to know my selfe.

Digitized by Google

Ved at skille den overlange 5te linie i to, og efter *learne* tilføje *Salanio, Salarino,* opnås for det første regelmæssig versbygning og for det andet får vi da den præsentation af de optrædende personer, som Shakespeare næsten aldrig forsømmer, og som var mere nødvendig dengang end nu, da man jo ikke havde trykte teaterplakater.

7. *Hamlet*, I, 3, 135: føj navnet til og læs altså:

Looke too't, I charge you; come your wayes, *Ophelia.*

Den næste linie begynder med *Ophelia.*

8. Hamlet, III, 1, 93 ff. Folio 1 har:

Ophe. My Lord, I haue Remenbrances of yours,
That I haue longed long to re-deliuer.
I pray you now, receiue them.
Ham. No, no, I neuer gaue you ought.
Ophe. My honor'd Lord, I know right well you did.

Kvartudgg. har i v. 95 efter *them* i samme linie begyndelsen af Hamlets replik, sålydende: *No, not I*, hvorved denne linie blir rigtig, men den næste for kort. Herpå kan man imidlertid let bøde ved at tilføje navnet og altså læse:

I pray you now, receiue them. || No, not I;
I neuer gaue you ought, Ophelia.

Også her kan udeladelsen i de gamle tryk forklares ved, at der jo lige efter kommer samme navn igen.

Kbhvn., Decbr. 92.

Otto Jespersen.

På grund af en pludselig rejse har forf. været forhindret i selv at gennemlæse korrekturen, hvorved muligvis unøjagtigheder er indkomne.
Red.

Digitized by Google

Anmeldelser.

Udvalg af oldnordiske skjaldekvad med anmærkninger ved *Konráð Gíslason,* udgivet af kommissionen for det arnamagnæanske legat. København 1892, Gyldendal. XXVII + 248 s.

Det udvalg af skaldedigte, som her efter samlerens død ser dagens lys, omfatter tiden indtil aar 1040. Selve texten indtager 48 sider, Gislasons anmerkninger det derpaa følgende afsnit til s. 213. Derefter kommer et fra docent Finnur Jónssons haand stammende tillæg indeholdende de i texten udeladte halvvers. Endelig er bogen af samme forfatter forsynet med en indledning, hvori endel notiser fundne i G.'s papirer er optagne, samt med registre.

Om den del af verket, der tilhører Gislason, er det tilstrækkeligt at sige, at det fuldkommen opfylder de forventninger, man var berettiget til at stille til et arbeide af denne fortræffelige kjender af den gamle skaldedigtning, og det er uden forbehold, at anm. underskriver de smukke ord, hvori hans discipel og arvtager hædrer hans minde (s. XXVI—XXVII). Ogsaa udgiveren fortjener stor anerkjendelse for sin andel i bogen, der har bidraget betydelig til dens anvendelighed. Naar anm. alligevel i det følgende skal fremsætte nogle ankeposter, da tør disse ramme mindre Gislason selv end hele den retning, han tilhørte — en islandsk skole med traditionelt udviklede principer, der har givet hele denne gren af oldtidsstudiet en fast, men — som jeg tror — ikke i alle dele endelig form.

Hvad selve textformen angaar, fremtræder her tydeligst dens redaktørs bekjendte grundighed og store samvittighedsfuldhed. Næsten kunde man fristes til at finde denne for stor, naar den fører til udeladelse af strofer eller dele af saadanne, som for sammenhængens skyld synes uundværlige, saasnart blot en, om end nok saa svag, tvil klæber vèd deres forstaaelse. De optagne læsemaader forekommer os gjennemgaaende at være de bedste, konjekturerne forsigtige og træffende. Kun skulde anm. i Flokkr ortr af liðsmǫnnum, l. 29—30 (s. 34) istedetfor udtrykket *viga gný,* hvor *a*'et beror paa konjektur, have foretrukket *vigra gný,* der giver en regulær kenning for kamp (sml. *gnýr darra, geira, geirs*), hvilket neppe kan siges at være tilfælde med *viga gný* (jvf. s. 166). Medens samleren under sin omhyggelige veien af alle læsemaader mod hinanden udviser en omsigt, som sjelden lader noget vægtigere moment ude af betragtning, synes hensynet til metrets krav undertiden at have kommet vel langt nede i rækken. Saaledes har han i verslinjen '*þvi hefk hljótöndom heitet*', Gunnlaugr ormstunga 3[3] (s. 27) optaget Wimmers læse-

Digitized by Google

maade, idet han bemærker (s. 126), at *hljótöndom* slutter sig nærmere til hss. end *hljótom;* medens forholdet er det, at alene *hljótum* giver et rigtigt vers. L. 278 af Sigvatr Þorðarson (s. 39) lyder hos G. saaledes: *sóknstriþs fyrrom riþa.* Dette vers strider mod den undtagelsesløse regel, at anden fod i en lige linje af A-typen forkortes, hvor der i anden stavelse af første fod er en bitone. Halvstrofen bør vistnok lyde:

Svia tyggja leitk seggi
sóknstriðs (firum) riða
(bǫl vas brátt til heljar
búit mest) Sigars hesti.

Overhovedet synes denne Sievers' bekjendte regel ikke ret at være gaaet G. over i blodet. Saaledes har Jónsson i fortalen (s. XXIII) om verslinjen '*isongs fúra disi*', Vígaglúmr 1^4 (s. 15) rigtig bemerket, at *fura* maa læses med kort *u*. Linjen '*hayr jarl Kváses drayra*', Einarr skálaglam 3^2 (s. 18) er af samme forfatter andetsteds rektificeret gjennem paavisning af, at *Kvasir* har havt kort *a*. De lige linjer '*vigtjalds nærre skalde*', Þórarinn máhlíðingr 1^6 (s. 20), og '*brands svá nære lande*', Þorðr Kolbeinsson v. 54 (s. 30) — hvor *nære* efter G.'s bemerkning s. 151 er «en for versemaalets skyld nødvendig gisning i st. for *nær*» — er berigtigede af Bugge, Om Versene i Kormaks Saga (Aarb. for nord. Oldk. og Hist. 1889), s. 87 f. ved indsættelse af **nái* (= got. *nêhwa* 'prope') for *nær(r)e* (herved bortfalder Jónssons henvisning s. XXII til Sievers, der krævede **nœir)*. Der er ogsaa andre metriske typer, som G. ikke synes at have opfattet strengt nok. Saaledes frembyder linjerne '*skóþ forysto góða*', Þórleifr jarlsskald 1^4 (s. 19) og '*gein hlöþynjar beina*', Vǫlusteinn 1^8 (s. 25) samme metriske anstød, hvorved dog er at bemerke, at G. selv i anmerkningerne s. 102 tillægger, at formen *forvisto* vistnok er den oprindelige. Ligesom A-typen med bitone paa anden stavelse frembyder ogsaa den anden A-type (uden bitone) enkelte feil i anden fod, der jo her ikke kan forkortes. Linjen '*veitk at Vale beiter*', Holmgǫngu-Bersi v. 45 (s. 11) er rettet af udgiveren i indledningen s. IX ved at forandre *Vale* til *Vále*. Derimod forekommer det anm. mindre sikkert, om Jónssons rettelse af *snere* til *snerre* (s. XXIII) i linjen '*snót en snereláta*', Þorðr Kolbeinsson v. 70 (s. 30) har truffet det rette; kanske heller *snæri-* eller *snœri-?* jvf. adj. *snœriligr* (sl. s. 153), n. dial. *snörleg* 'rask, hurtig' (Aasen) og vb. *snœra*, *snöra* (Aasen), sv. dial. *snära, snöra* 'skynde sig' (Rietz); ogsaa i Þórsdrápa str. 7 er vistnok med Wisén at skrive *snæriblóð*. I linjen '*nekþan brand af nøkkvi*', Hallfrøðr vandræðaskald v. 19 (s. 22) bør sikkert læses *nøkkvi* (jvf. s. 108).

Medens G.'s betragtning af de metriske schemata maaske tildels ikke har været skarp nok, gjør han til gjengjæld i sin

Digitized by Google

opfatning af rimets, særlig helrimets, strenghed efter anm.'s mening for meget af det gode. Her kommer navnlig i betragtning rim mellem omlydte og uomlydte vokaler.

Som de fleste islændinger anerkjender G. ikke helrim mellem *a* og *ǫ*, og han har (s. IX) formuleret principet for skrivemaaden i nærværende udvalg saaledes: «*ö* beholdes, hvor særlige omstændigheder ikke fordrer *a*.» Over dette princip, der ogsaa er tiltraadt af flere ikke-islandske udgivere som Wisén og Möbius, har flere fremtrædende forskere udtalt en kraftig og berettiget fordømmelsesdom, saaledes Bugge, Om Versene i Kormaks Saga, s. 46, Sievers i Paul og Braunes Beiträge 1887, s. 491, Wimmer i Die Runenschr. s. 316—18, Sijmons i Zeitschr. f. deutsche Philol. XXI, s. 368, Gering i Kvæþa-brot Braga ens gamla (Halle 1886), s. 13, Hoffory o. fl. Paastanden om, at *u*-omlyden af *a* er opstaaet i 11te aarh., er fuldkommen uholdbar. Former som *landom*, *þrangvar* har sikkert aldrig været islandske, og sproglige misfostre som *þall*, *fjar*, *Hagni* kan ligefrem kaldes et slag i ansigtet paa videnskabens fundamentale love. Eller hvorledes har man egentlig tænkt sig opkomsten af biformer som *Svalðrar*: *Svǫlðrar*, *nakkvi*: *nǫkkvi*, *fjar*: *fjǫr?* Skulde hele omlydsbevægelsen have været et fakultativt indtrædende fænomen? Eller skulde i digtersproget den vildeste analogi have ført sceptret, for senere at vige pladsen for en regelbundethed, der ved nærmere betragtning viser sig at stemme med og alene at kunne forklares ud fra forhistoriske forholde? Eller endelig, har man tænkt sig, at ved bortfaldet af det omlydvirkende *u* den forudgaaende konsonant har bevaret en *u*-farve, der først i langt senere tid har begyndt at afficere rodvokalen? Enhver ser, hvilke selvmodsigelser hele denne opfatning nødvendig leder til, og det kan kun forundre, at endog en yngre forsker som B. Kahle (Die Sprache der Skalden, Strassburg 1892), der opererer med sprogvidenskabens nyeste resultater, uden forbehold kan slutte sig til den.

I fuld overensstemmelse med sin strenge opfatning af rimforholdene i aðalhending betegner G. i sit udvalg ikke *u*-omlyden af *á* eller *v*-omlyden af *i* og skriver — med endel undtagelser (se s. XIII) — overalt *e* for *ø*. En paafaldende undtagelse gjør G. med rimet *é*: *ǽ*, hvorom se s. 104.

Sagen er den, at hele G.'s opfatning af helrimets strenghed tiltrænger adskillig modifikation. At selv de ældste bekjendte skalde uden betænkelighed rimer det aabne omlyds-*e* med lukket germ. *e*, skjønt disse først sent faldt sammen i udtalen, er bekjendt nok. Men nu har forskjellen mellem disse *e*'er ganske vist i ældste tid ikke været mindre end mellem de øvrige omlydte og uomlydte vokaler. Der er al grund for den antagelse, at den affektion, rodvokalen modtog gjennem en følgende vokal (resp. halvvokal), fra først af har været ganske minimal, men senere er vokset, dels ved fortsat indvirkning af samme vokal (hvor

Digitized by Google

denne blev staaende), dels ved dissimilationens kraft, dels — og maaske fornemmelig — derved, at den afficerede konsonant vedblev at paavirke rodvokalen, selv efterat den omlydvirkende vokal var bortfaldt — et fænomen, der er bekjendt nok fra det tyske sprog.

Ved denne antagelse kastes der lys over rimforholdene ved det *v*-omlydte *i* (det aabne *y*). Dette rimede i ældste tid altid med et ensartet *y* eller med *i*, men fra c. aar 1000 bliver rimene med det rene *y* altid hyppigere, indtil de bliver de eneste. De tidligste eksempler, jeg kjender, paa helrim mellem de to *y*'er er '*hygg kómu son Tryggva*', Þorðr Kolbeinsson, og '*hvatt tortrygðar hyggju*', Hallfrøðr vandræðaskald[1]. Den naturligste slutning er da, at dette uægte *y* i ældre tid har staaet *i* nær, medens det fra c. aar 1000 af har nærmet sig mere til det lukkede *y*, med hvilket det tilsidst faldt sammen. Men det følger ingenlunde af det nævnte forhold, at ingensomhelst affektion af rodvokalen har fundet sted før den tid, da rimene med rent *y* optræder i digtningen.

Paa lignende vis forholder sig ogsaa det *v*-omlydte *e*. Der er neppe tilstrækkelig grund til at søge at bringe harmoni for øiet mellem overleverede rimord som *støkkvir* ∾ *gekk*, *þrøngvir* ∾ *engskt*. Ogsaa her har vistnok i ældre tid lydligheden været større (d. v. s. *ø*'ets labialisation mindre) end senere. Og endnu langt mindre grund er der til at udeliminere lydverdien ǫ́ — men til en nærmere indgaaen paa disse emner er her ikke stedet.

Med hensyn til de sproglige bemerkninger, der forekommer spredt omkring i bogen, da frembyder disse ved siden af mange fortræffelige ting ogsaa adskilligt, som tyder paa, at deres forfatter ikke kan have fulgt med i den nyere sprogvidenskabs udvikling. Saaledes heder det s. 48 om *býsn:* «Ordet *býsn* har formodentlig fra først af havt en kort selvlyd *(bysn)*, og er formodentlig identisk med got. *busni* (i *ana-busni-)*, der bestaar af den gotiske rod *bud* . . . forandret til *bus*, og det afledende suffix *ni*, etc.» Denne bemerkning er ikke saa lidet misvisende. For det første er suffixet ikke *ni*, men *sni*. Dernæst er got. *anabûsns,* der forholder sig til verbet *biudan* paa en noget lignende maade som got. *us-beisns* til *us-beidan*, vistnok at ansætte med lang vokal: jvf. Kluge, Nominale Stammbildungslehre § 147, Kluge i Beitr. VIII, 535 (Sievers i Beitr. X, 497). S. 129 er opstillet en ny etymologi (sml. Njála II, s. 141), idet on. *lǫstr* (st. *lastu)* er afledet af det *las*, der forekommer i on. *las-meyrr*, *-mœrr, lasinn,* nyisl. *las-burða* og *laslegur,* alle i betydningen

[1] Dersom *y*'et i *byggva,* som man synes at antage (se t. eks. Noreen i Arkiv I, s. 169[2]), har lukket *y*, vilde linjen '*byggvendr at þat hryggvir*' hos Þjóðólfr enn hvinverski frembyde et endnu langt ældre eksempel. Imidlertid gjør verset '*jarðbyggvi svá liggja*', Vellekla str. 24[2], vokalforholdet usikkert. Ligesaalidt tør jeg benytte ordet *tyggi (tiggi)*.

Digitized by Google

'svag, skrøbelig', samt i nyisl. subst. *lasleiki* og vb. *laska*. Denne etymologi er saavel fra formens som fra betydningens side fuldkommen mislykket. Som bekjendt hører on. *lǫstr* sammen med tysk *laster* til vb. *lahan* 'dadle'. *Lasinn* etc. er ganske vist at sammenstille med got. *lasivs*, 'svag, kraftløs'.[1] S. 154—5 byder paa en liden sproglig afhandling over forholdet mellem *fjarg* 'guddom' og *fjǫr* 'liv', hvis identitet det dog ikke kan siges at være lykkets forfatteren at sandsynliggjøre, hverken i formel eller reel henseende.[2] Bl. a. fremtræder her i stærk belysning den G.'ske betragtning af gotisk som det sprog, der paa hvert punkt nødvendigvis maa repræsentere det oprindeligste standpunkt blandt de germanske dialekter, idet han trods samstemmigheden mellem oht., mht., osax., ags. og on. i ordets kjøn giver gotisken forrangen. Vi henviser læserne til denne udvikling, der danner et slaaende eksempel paa, hvorledes et forældet sprogstandpunkt tager sig ud for den yngre slegt af filologer.

Kristiania, 15. Okt. 92.

Hjalmar Falk.

Andreae Sunonis filii archiepiscopi Lundensis *Hexaëmeron* libri duodecim. Nunc primum edidit *M. Cl. Gertz*. Hauniæ MDCCCXCII, Gyldendal. XXXVII + 429 pp.

Den danske Middelalder er fattig på boglige storværker. Kun to skrifter kan betegnes med et sådant navn. Det ene er Sakses «Gesta Danorum», der rager op over sine omgivelser som en kæmpe. I dette mærkelige værk har to kulturer, indbyrdes höjst forskellige, indgået pagt: fædrelandets oldsagn og olddigtning og dets hjemlige historiske minder iføres den kirkelige dannelses kunstfærdige, latinske klædebon. Dette lod sig gøre på så storladen måde i Valdemarernes tid, da folkeånden rørte sig stærkt og sindene var løftede ved tvende slægtleds stordåd, samtidig med at kirkens magt hævede sig og præstestandens virken prægede sig dybere i folkeliv og statsudvikling. Men var den kirkelig-latinske dannelse for Sakse kun et fremstillingsmiddel, stod den

[1] Til got. *lasivs* stiller Kluge, Nom. Stammb. § 187 ogsaa ags. *lesu;* dette ord, der forekommer i cas. obl. to gange som *lyswe,* en gang kentisk som *leswe,* synes imidlertid at henvise til en grundform *luswio-* (sl. *cylu* 'guttatus, punkteret').

[2] Ordet *ferhwa-* eller *ferhwu-* synes mig identisk med skr. *parçu-s* f. 'ribben', hvoraf folkenavnet 'perser' er afledet, ligesom i germ. betegnelser for 'mand' (on. *firar, fyrvar, fyrðar)* er dannede af samme stamme: ribbeegnen (sl. skr. *pr̥rçva*. n. 'side') altsaa betragtet som livets sæde (√ *perk* 'være krum' gjenfindes i gr. *πόρκης* 'spydring'). *Fjarg* til oht. *fërgôn* 'bede', lat. *preces?*

Digitized by Google

for mange andre som selvgyldigt mål. Et sådant syn på den alméneuropæiske kultur kan ikke undre os. Har Middelalderens videnskab for os nutildags så mange svagheder og latterligheder, så må det ikke glemmes, at den udfoldede sig i en barnlig, i mange måder endnu halvt barbarisk tid; for den daværende slægt måtte den stå som en imponerende tankebygning. Den skolastiske teologi bevægede sig dristig i spekulationens höjder, var ofte beåndet af mystikens inderlighed og gennemglødet af begejstringens ild, mens filosofien tilsyneladende udformedes med logisk skarphed. Lad så være, at videnskaben ikke stod fri overfor sit emne, at dens resultater på forhånd var givne, at dens veje var et lån fra Oldtidens tænkere! Sådanne kår passede for Middelalderens åndsliv, de stemmede med dens stærke autoritetstro og dybe ærefrygt for hvad kirken havde overleveret. Selv store ånder kunde finde tilfredsstillelse i mangt og meget, der forekommer vor tid at være vidtsvævende fantaseren og smålig disputeren, og mangen sund og dygtig natur legede heller end gerne med den skolastiske logiks unyttigste spidsfindigheder. Den kraftige gamle biskop Gunner i Viborg mindedes bestandig sine dialektiske øvelser i Paris og forstod som en mester at sætte unge skolarer til vægs ved dobbelttydige spörgsmål. Det er da ikke noget under, at Valdemarstidens andet boglige storværk er et udslag af den åndsretning, der gik op i den store fælleskirkes kultur og øste af dens skatte. Den plads har Anders Sunesöns Hexaëmeron i vor litteratur. Den berömte ærkebiskops værk er mindre storladent og mindre hjemligt end Sakses krønike, men et talende vidnesbyrd om, at Danmark er kommet helt med i almén udvikling: man er nået så vidt, at man kan tilegne sig den tanketunge skolastiske dogmatik.

Til trods for sit gamle ry har Hexaëmeron — eller Exameron, som det kaldes i selve håndskriftet og i andres omtale — ikke för været udgivet. Mænd som Huitfeld og Arne Magnussen havde planer om udgivelsen, P. Chr. Kierkegaard offenliggjorde i sine unge dage 10. bog i Illgens Zeitschrift für hist. Theologie, og P. G. Thorsen havde allerede fået hele teksten trykt og manglede blot forordet, men det viste sig efter hans død, at hans udgave var meget fejlfuld, fordi han ofte havde set sig nødt til at ty til den mangelfulde arnemagnæanske afskrift af den gamle Roskildekodeks, og hans venner besluttede derfor at tilintetgöre oplaget af den trykte tekst. Det store fædrelandske mindesmærke henlå altså fremdeles i bibliotekets gemmer, i en for de allerfleste utilgængelig skikkelse.

Da var det, at professor, dr. phil. Gertz efter universitetsbibliotekar Birket Smiths opfordring påtog sig at udgive Hexaëmeron, og efter 9 års ihærdig gransken har professoren nu fremlagt Anders Sunesöns værk i en udgave, som vi danske med god grund kan være stolte af.

Man behøver ikke at læse ret langt i denne bog, för man

Digitized by Google

er på det rene med, at udgiveren har nedlagt et uhyre stort arbejde i den. Hurtig får man en anelse om, at vanskelighederne under udgivelsen har tårnet sig op til svære höjder, og des mere vil man beundre den kraft, der har overvundet de stejleste hindringer. Når professor Gertz har brugt så megen tid og flid på et skolastisk læredigt, der dog ligger hans oprindelige og sædvanlige granskninger noget fjernt[1], da tör man også nok sige, at hans interesse for det nationale værk er gået hånd i hånd med en opofrelse for sagen, som allevegne vil finde påskönnelse.

Udgivelsen af Hexaëmeron har som sagt været et kæmpeværk. Allerede skriftets omfang, de 12 bøger eller distinktioner, de 8040 vers, vil godtgöre dette. Dertil kommer, at Roskildehåndskriftet, som er lagt til grund ved udgivelsen, er alt andet end let læseligt. Man vil skönne det ved i prof. Gertz's udgave at kaste et blik på gengivelsen af 99. blads förste side, indeholdende de to sidste vers af 9. bog og begyndelsen af 10., eller ved at se på den gengivelse af 70. blads anden side (v. 4174—4203), som findes i P. Hansens litteraturhistorie. Særlig volder de vidtdrevne afkortninger vanskeligheder, f. eks. $\overset{o}{\text{ad}}$ = aliquod (v. 5000), $\overset{i}{\text{as}}$ = aliquis (v. 5046), $\overset{i}{\text{g}}$ = igitur (v. 6012) o. s. v. Her gælder det om, at udgiveren har filologisk fantasi og skarpsyn; men for disse evner har prof. Gertz netop ry i vide kredse. Det kan derfor ikke undre, at selv de största vanskeligheder er blevne overvundne, ligesom udgiverens særlige begavelse lægger sig for dagen i en del tekstrettelser (se således v. 5091: concepta for contempta). Kun på tre steder har det ikke været muligt at råde bod på tekstens mangler (jfr. forordet XXVII). For øvrigt er tekstrettelsernes tal forholdsvis lille i dette værk.

Prof. Gertz har imidlertid ikke ladet sig nöje med denne overordenlig grundige og omhyggelige fremstilling af teksten selv. Anders Sunesön indfletter i sit værk en stor mængde citater og hentydninger, snart et udtryk, hentet fra en af de klassiske digtere, snart et skriftsted, snart et træk af de apokryfe evangelier, snart en sentens af Augustinus eller en af de andre kirkefædre, og alle disse citater og hentydninger har det været udgiveren om at göre at forklare og oplyse ved under teksten at indföje henvisninger til de pågældende kildesteder For de latinske klassikeres vedkommende har sagen vel været den lærde filolog let nok. Men at lede de bibelske og patristiske steder op, det har været et meget omfattende og möjsommeligt arbejde. Udgiveren beder i forordet (XV note 1), at man vil undskylde ham som

[1] Professor Gertz har for øvrigt gennem længere tid udstrakt sine studier over Middelalderens latinister i det hele, også over dem, der ikke har noget med den skolastiske teologi at göre. En frugt heraf er afhandlingen om «Vetus querela» i Teologisk Tidsskrift IV (1887).

Digitized by Google

ikke-teolog, såfremt han ikke har fået alle henvisninger med. Det skal imidlertid siges til prof. Gertz's ros, at denne anmodning ikke behøves. Jeg har ikke nogensteds fundet et egenligt citat forbigået. En anden sag er det, at man nogle få steder, hvor der er friere hentydninger til skriftord, kunde ønske henvisning til disse. En virkelig trang til sådan en henvisning har jeg dog kun følt ved v. 5194 og v. 5206, hvor Hos. 1, 2—3 og Jes. 8, 3 kunde anføres. Mindre har det at sige, om man ved v. 1697 vilde henvise til Luk. 1, 37, ved v. 1711 til 1. Pet. 1, 18—19, ved v. 5510 til 1. Kor. 3, 12 f.[1], ved v. 7298 til Rom. 16, 27 og 2. Pet. 2, 18, ved v. 7345 til Jer. 18, 1—10, Jes. 45, 1 og Rom. 9, 20 f., ved v. 7954 til Matth. 5, 8 o. s. v. Men det er selvfølgelig i hvert fald vanskeligt at drage grænsen, når man först har forladt de egenlige citaters område og er styret ud på de frie hentydningers åbne hav. Det er da også langt fra, at nogen vil gå i rette med udgiveren, fordi han ikke har taget en eller anden henvisning med; enhver vil tværtimod kun takke prof. Gertz for de omfattende og såre nyttige hjælpemidler, han her med så stor opofrelse har tilvejebragt.

Fremdeles har udgiveren lagt et meget stort arbejde i forordet, kommentaren og «index verborum et dictionum».

I forordet gives der förste et kort omrids af Anders Sunesöns levned og nogle betragtninger over Hexaëmerons tilblivelsestid. Denne sættes mellem 1196 og 1206, efter Anders's hjemkomst fra den mislykkede sendefærd i anledning af den ulykkelige dronning Ingeborgs sag og inden han drog til Estland og var optagen af missionen der. Jeg slutter mig til denne tidsangivelse. I forbigående skal jeg dog bemærke, at når Sakses fortale, hvori der hentydes til Hexaëmeron, sættes til omtr. 1208, burde der snarere stå: efter 1208. Kan hænde det endog på grund af den stolte ytring om Valdemar II's herredömme syd for Elben er rigtigst at henføre fortalen til 1216 eller et af de nærmest følgende år. — Dernæst undersøger prof. Gertz de gamle vidnesbyrd om Anders Sunesöns forfatterskab, Sakses lovtale over hans «vidunderlige dogmatiske værk» og den sællandske årbogs omtale af skriftet. Prof. Gertz mener tillige at finde et vidnesbyrd om forfatteren i selve Hexaëmeron, der ellers fremtræder helt anonymt. Slutningsverset «Ad summum finem perductum finio librum» skulde nemlig være at forstå som **A**ndreas **SU**nonis **F**ilius **P**ontifex. At den slags forblommede antydninger af navnet ellers brugtes på den tid, er mig ikke kendt.

Derefter drøfter prof. Gertz, hvorfra Anders Sunesön har lånt titlen til sit værk, en titel, der for øvrigt lidet passer til

[1] Dette har for så vidt særlig lidet at sige, som stedet er taget af Peder af Poitiers's sentenser, så at det for Anders Sunesöns vedkommende ikke kan kaldes direkte hentydning til Nye testamente.

Digitized by Google

hele værkets anlæg, da beskrivelsen af de 6 skabelsesdage kun udgör 1/8 af hele læredigtet. Intet af de mange græske værker af dette navn kan have været forbillede, da Anders Sunesön tydelig nok ikke har kunnet græsk. Heller ikke Ambrosius's berømte Hexaëmeron synes i mindste måde at have været kendt af den lærde ærkebisp. Snarere kunde forbilledet søges i Augustinus's bøger om skabelsen og i Bedas lille Hexaëmeron, som Anders kan have lært at kende i udlandet. Men for øvrigt er der så mange prosaskrifter og læredigte med dette navn, at det bliver vanskeligt at udpege et enkelt af dem som det, der fremfor de andre skulde have givet Anders Sunesön ideen.

Vigtigere er det at se, hvorfra vort Hexaëmeron har hentet sit stof. Ikke uden ironi anfører prof. Gertz i sit forord (XVIII note 1) Fr. Hammerichs dom, at Anders Sunesön i Hexaëmeron hævder sig som selvstændig tænker, selvstændig i stil og udtryk (En skolastiker og en bibelteolog s. 128). Hammerichs ord er lidet heldige; men løsrevne af deres sammenhæng er de rigtignok heller ikke noget troværdigt udtryk for hans opfattelse. Han tænker sig ingenlunde Hexaëmeron som et helt igennem originalt arbejde. Tværtimod siger han udtrykkelig (s. 127), at hver side af skriftet bærer vidnesbyrd om Anders Sunesöns discipelforhold til Peder Lombarderen, Peder Comestor og Peder fra Poitiers. Men efter denne mere almindelige udtalelse opsøger han med flid de punkter, hvor Anders Sunesön afviger fra disse; han finder da nogle få, til dels ubetydelige afvigelser, og glad over denne beskedne høst lader han sin lyriske begejstring over vor skolastiker slå ud i de anførte ord, der kun lidet stemmer med hans egen udtalelse om Anders's afhængighed af de franske skolastikere. I et for den tids lærde væsenligt spörgsmål afviger Anders Sunesön ganske vist fra Peder Lombarder og Peder fra Poitiers, nemlig spörgsmålet, hvorvidt Kristus som menneske ikke var «noget» (Nihilianisme) eller om han var «noget»; men når Anders her tager afstand fra Peder Lombarderens Nihilianisme, følger han kun andre af den tids skolastikere; original bliver han altså ikke. Derfor vil jeg heller ikke på nogen måde forsvare de ord i Hammerichs skrift, som prof. Gertz har udpeget som vrange; jeg har kun ønsket at mildne dommen over dem og over hele Hammerichs skrift, der med store mangler forbinder store fortrin. — Prof. Gertz har i enkeltheder grundig påvist, i hvor höj grad de franske skolastikere har været Anders Sunesöns kilder. Först gives der en udsigt over den tids skolastiske retninger, den bibelske, den mystiske og den dogmatiske, og hovedrepræsentanterne for disse retninger. Dernæst godtgöres det, hvorledes Peder Lombarderen og Peder fra Poitiers, særlig dog den förste, har givet vort Hexaëmeron det dogmatiske stof, ja ikke blot det, men også ordningen og behandlingsmåden. Hexaëmeron er som en «Lombardus abbreuiatus». Kun forløsningen (10. bog) behandles meget ud-

Digitized by Google

førligere end hos de franske skolastikere. I det bibelhistoriske ligger Peder Comestors glosser til grund for Anders's fremstilling, ja han gengiver endog i reglen hans udtryk. Endvidere er der påvirkninger at spore fra Hugo af St. Victor og Peder Cantor; dog er deres mystiske retning kun i ringe grad repræsenteret. Alanus fra Lille, der nærmest tilhører denne gruppe, har også ydet enkelte bidrag til Hexaëmerons indhold; men væsenligere er det, at hans «Anticlaudianus» og de heksametriske dele af hans «De planctu naturae» efter prof. Gertz's undersøgelse har været Anders Sunesöns nærmeste forbilleder i ordvalg og verslag. At disse forfatteres værker har været kilder for Hexaëmeron, fremgår ikke blot af sammenligningen, men støttes tillige ved den omstændighed, at de fleste af dem har haft plads i Anders Sunesöns bogsamling, som kendes af hans testamente i Lundekapitlets gavebog. Den gennemførte påvisning af kilderne til hvert enkelt lille afsnit af Hexaëmeron findes i kommentaren, der selvfølgelig har fået plads længere fremme i bogen, efter teksten.

Man kan ikke andet end beundre den udholdenhed, hvormed prof. Gertz har gennemplöjet disse skolastiske værker for at klare Hexaëmerons forhold til den franske skolastik. Udbyttet af undersøgelsen bliver ganske vist mindre smigrende for nationalstoltheden: Hexaëmeron kommer til at stå som et meget uoriginalt værk. Men det er jo videnskabens mål at få sandhedeu frem, lige meget om den huer os eller ikke, og man vil være prof. Gertz taknemlig, fordi han ved sin omfattende undersøgelse har bragt vor historiske viden og dömmen på dette område et godt skridt videre. Ret mærkeligt er det for øvrigt, at medens prof. Gertz i sandhedens interesse har måttet fratage Anders Sunesön æren for at være selvstændig tænker, har han på et andet område hævet omdömmet om hans værk betydeligt. Nyerup og Hammerich havde betegnet Hexaëmerons vers som dårlige og knudrede; denne dom afvises nu på det bestemteste. Prof. Gertz minder om, at emnet var af den art, at ikke «Apollo selv» let skulde have fået noget digterisk ud af det; fremdeles, at Hexaëmerons latin ikke må sammenlignes med Guldalderens. Den, der kun kender klassisk latin, må ganske vist forfærdes over adskilligt i Hexaëmeron, f. eks. når han støder på et udtryk som «omne esse» ɔ: omnis essentia, omne quod est (v. 4838, jfr. v. 4868); men det er med de samtidige latinister, at Anders Sunesön må jævnstilles. Har han ikke Sakses elegance, er han på den anden side fri for den store krønikeskrivers kunstige og svulstige udtryksmåde. Af et digt at være er Hexaëmeron jævnt i sit sprog, noget kortfattet, men i reglen klart; hvor uklarhederne kommer ind, skyldes de mere emnet end ordene. Vedrørende selve verskunsten, som Anders Sunesön har lagt for dagen i det store læredigt, turde det overfor tidligere granskeres ringeagt være på sin plads at anføre de ord, hvori en kender som prof. Gertz

Digitized by Google

former sin dom: Quod autem ad artem metricam pertinet, Andreas potius laudandus quam culpandus erat; et in hac re illud praecipue satis mirari equidem non possum, hominem barbarum prosodiam uocum Latinarum tam bene perdiscere potuisse, ut in paucissimis tantum uerbis erraret, in his quoque ita, ut et auctores nominare posset, quorum exemplis se defenderet, et facilem erroris excusationem haberet, cum haec uerba non aliter uersibus includi possent (Praefatio XXI).

Efter dernæst at have givet en kort udsigt over Anders Sunesöns øvrige forfattervirksomhed, hans nu tabte værk om sakramenterne, der har været et supplement til Hexaëmeron, hans sekvenser til jomfru Maria og hans latinske omskrivning af skånske lov, går udgiveren over til at omtale håndskriftforholdene ved Hexaëmeron. Af omtale kendes flere gamle håndskrifter, som nu er forsvundne. Fra Middelalderen har man nu kun Roskildehåndskriftet, der findes i universitetsbiblioteket (E donatione variorum 155 4to), hvortil det er kommet 1731 som en gave fra grev Chr. Rantzau. Håndskriftet, der oprindelig havde tilhørt domkirken, havde senere været i Huitfelds og Christoffer Ulfelds eje. Det beskrives udførlig, da dets tekst er lagt til grund ved udgivelsen. Henimod slutningen af det 13. århundred må det være blevet til; både den hånd, der har skrevet hele værket, og den hånd, som har foretaget enkelte rettelser, kan henføres til denne tid. Dernæst fremlægger prof. Gertz udbyttet af sine undersøgelser vedrørende skolierne og glosserne i randen og under teksten. De fleste af disse er efter hans mening tilföjede af den mand, som afskrev hele værket, og det uagtet skriften til forskel fra tekstens er kursiv og skönt der anføres mange andre kildeskrifter end dem, der omtales i teksten. Noterne må nemlig allerede have stået i det håndskrift, efter hvilket Roskildehåndskriftet er en afskrift; det sandsynliggöres i det mindste ved, at der ofte i noterne er indløbet fejl, som næppe vilde være begåede af den, der af egen drift havde skrevet bemærkningerne. Rimeligvis har ejeren af dette oprindelige håndskrift under studierne i Paris föjet noterne til; prof. Gertz gör her opmærksom på skoliet til v. 1350, hvor «solutio magistri Alexandri nostri» kunde være hentydning til Franciskaneren Alexander fra Hales's forelæsninger. Det er oftere ret interessant at lægge mærke til skoliastens afvigelser fra teksten — se f. eks. v. 1289 og v. 1357 —, og hvor han stiller sig i modsætning til Anders Sunesön, vil man i reglen kunne give ham ret. En anden skoliast har, sikkert af sig selv, tilföjet nogle skriftsteder og uddrag af kirkeretten. De malede begyndelsesbogstaver i teksten har en maler föjet til; men han har været ulærd og har gjort sig skyldig i slemme fejl. Til slutning omtaler udgiveren de forskellige afskrifter af dette Roskildehåndskrift; den bedste af dem er den i Kall'ske saml. (317 4to), men alle

Digitized by Google

har de mange fejllæsninger og har derfor ikke videre værd som hjælpemidler.

Efter Hexaëmerons tekst følger en meget nyttig kommentar (s. 283—375). Her gives dels oversigt over indholdet, dels henvisninger til skolastiske værker, der har været Anders Sunesöns kilder, og dels ligefrem fortolkning. Enkelte forklaringer er måske mindre nødvendige for den, der er vant til at have med middelalderlig latin at göre; men gennemgående er kommentaren en udmærket hjælp og mange steder höjst fornøden. Man mærker ret, hvor gavnlig den har været for læsningen, når man kommer til de to afsnit af skriftet, hvor man må savne den og på egen hånd må kæmpe sig igennem de tanketunge heksametre. Disse afsnit er v. 782—1416, der handler om Treenigheden, og 11. bog, der handler om Kristi naturer og inkarnationen. Det er udviklinger, som måske i höj grad vil interessere en eller anden dogmatiker, skönt Anders heller ikke her synes at gå ud over Peder Lombarderen eller andre af den tids dogmatikere, der atter i alt væsenligt slutter sig til Oldkirkens lærere. Imidlertid vil ingen bebrejde prof. Gertz, at han som filolog har undladt at gå nærmere ind på fortolkningen af disse overordenlig vanskelige afsnit; man kan ikke undre sig over, at så spidsfindige drøftelser af emner, der ligger langt ud over videnskabens enemærker, har været ham imod.

Til kommentaren har prof. Gertz föjet en kritisk udgave af Anders Sunesöns to Mariasekvenser, med flere betydningsfulde tekstrettelser og med tilhørende forklaringer. Det fremgår heraf, at den bekendte og for den tid åndrige samstilling af Evas navn og engelens hilsen «Ave» (Evas navn læst bag fra) som billede på den faldne og genoprejste menneskeverden ikke er Anders Sunesöns egen idé, men et lån fra Peder Comestor.

Derpå følger (s. 380—423) «index verborum et dictionum», atter et meget omfattende arbejde, som vil være læseren til stor nytte. Ordlisten gör nemlig tjeneste både som leksikon, fortolkning og sagregister til Hexaëmeron, og i mange tilfælde vil man også kunne rådspörge den under studiet af andre middelalderlige værker. — Bogen slutter med et tillæg, der indeholder forskellige Hexaëmeron-studier. Jeg skal her særlig fremhæve den interessante række af den lærde ærkebiskops forsyndelser mod de græske ords betoning og gengivelse, der — tillige med andre ting — viser, at Anders Sunesön ikke selv har kunnet græsk[1]. De hyppig forekommende græske ord havde forledet Fr. Hammerich til at udtale, at Anders Sunesön kunde kæmpe sig gennem Nye

[1] V. 7880 skrives Kristus græsk: $\overline{\text{xpof}}$. Dette kunde mere end alle de græske ord tyde på kendskab til græsk. Men dette ord må have været en ren undtagelse, og det hidrører desuden måske ikke en gang fra Anders Sunesön selv, men kun fra afskriveren.

Digitized by Google

testamente i grundsproget; ja, da Homers navn nævnes v. 138, troede han endog, at vor lærde landsmand havde kendt denne forfatter. Men det viser sig, at Hexaëmerons græske ord er hentede fra skolastikerne, og at Anders selv ligesom de allerfleste af den tids fremragende lærde ikke har kunnet græsk. Det hyppigst forekommende græske ord er *νοῦς*, som han gengiver ved Noys (= Kristus), udtalt som noïs — hvilket kan ses af mange vers — og gør til hunkön, svarende til lat. «sapientia». Man er heller ikke i tvivl om, hvad man skal dömme om en forvirret form som (v. 6981) «protheseos paralauge» («palauge» hskr.). Prof. Gertz har i dette spörgsmål skaffet fuld klarhed til veje. Ligeledes har prof. Gertz i forordet (V) med bestemthed afvist den af Hammerich antydede mulighed, at Anders Sunesön har haft lidt kendskab til hebraisk.

Prof. Gertz har til sit store arbejde haft understøttelse fra Kultusministeriet og den Hjelmstjerne-Rosencroneske stiftelse, og han har tilegnet sine universitetsvenner, professorerne Ludv. F. A. Wimmer og Harald Höffding, det smukke værk. Fra Thorsens påbegyndte udgave har han lånt litografiet af Anders Sunesöns grav, der allerede er kendt fra Hammerichs «En skolastiker og en bibelteolog» og andre værker, og gengivelsen af en side af håndskriftet. Det vilde også have været af interesse, om billedet af Anders Sunesöns hovedskal med bispehuen havde fået en plads i dette værk; det haves i alt fald i Vitterhets academiens handlingar XVI (1841).

Man kunde spörge, om det historiske udbytte, Hexaëmeron giver os som minde om Valdemarstiden, er det mægtige udgiverarbejde værd. Det vil straks vise sig, at værket i den grad mangler hentydninger til sine omgivelser, at det for den sags skyld lige så godt kunde være skrevet i ethversomhelst andet af Europas kulturlande. Selv tidsforholdene vilde være vanskelige at udfinde, når man ikke kendte den skolastiske teologis udviklingshistorie; thi antydninger af de ydre historiske forhold mangler næsten helt; det er en undtagelse, når man et sted (v. 1451 f.) finder et sidehug til Katharerne. Stedsforholdene vilde endnu mindre være til at finde, hvis man ikke havde andet at holde sig til end værket selv. Kun når man, i kraft af ydre vidnesbyrd, iforvejen véd, at skriftet er blevet til i Danmark, kan man finde nogle få steder, hvor danske forhold med större eller mindre sandsynlighed kan antages at være den historiske baggrund. Jeg skal fremlægge, hvad jeg under læsningen har stødt på af sådanne historiske antydninger. Sikrest er her v. 7055: «rex» apellatur a nobis «e t comes e t dux»; det kunde vel endog til nød bruges til at udfinde værkets hjemsted. Verset skal være en oplysende parallel til dobbeltbetegnelsen for Kristus, «Gud og menneske», hvorved han ikke göres til to personer, men ligefuldt er én. Jeg ser i dette vers en hentydning til den måde, hvorpå Valdemar II

Digitized by Google

i sine ældre diplomer betegnede sig selv: Danorum Sclavorumqve rex, dux Jutiæ, dominus Nordalbingiae (Holsten var et grevskab). — Et ret interessant vidnesbyrd om danske kirkeforhold kan man søge i v. 2875 f.: Anders Sunesön har i de foregående vers hævdet, at retlig kan ingen købslå om kirkelige handlinger, kirker, præbender og tiender; nu föjer han til, at det i virkeligheden ofte sker. Selv om hans ord vel rammer forholdene i alle de kristne lande, er det dog rimeligvis misbrugene i sit fødeland, han först og fremmest har for öje. — Jeg vil endvidere her omtale v. 2879—87, hvor Anders Sunesön udtaler sig mod åger og rente: har der mellem mand og mand været sluttet sådanne overenskomster, bör de i kraft af kirkens lov gå om igen; thi som den ringere, som tjenerinden, må den borgerlige lov vige for kirkens lov som den höjere, herskerinden. Ganske vist ligger heri ikke nogen polemik mod de gamle love; thi renter omtales slet ikke i dem. Men da vi dog har senere, middelalderlige vidnesbyrd om lån på renter, indeholder Anders Sunesöns ord vistnok dadel af en da udbredt skik i Danmark. — Endelig vil jeg henlede opmærksomheden på nogle vers, hvis indhold muligvis træder i skarpere belysning, når de historiske forhold i begyndelsen af Valdemar II's styrelse tjener til baggrund. Det er v. 3126 ff., hvor det hævdes, at end ikke paven kan løse nogen fra den éd, han har aflagt. Jeg vil minde om, at i året 1206 blev biskop Valdemar, til dels ved Anders Sunesöns forbön, udløst af sit hårde 14 års fængselsliv, imod at aflægge éd på aldrig at ville skade det danske kongedömme. Gennem et par år havde paven virket for løsladelsen og tilbudt den danske konge sikkerhed ved at lade bispen aflægge denne éd. Kong Valdemar trak sagen ud så længe som muligt; man har — og de senere begivenheder viste, at det var med god grund — ikke fæstet megen lid til den voldsomme biskops edelige løfte, og man har måske ymtet om, at paven, der var så ivrig for hans løsladelse, vilde løse ham fra eden, når han först havde aflagt den. Har *det* været tilfældet, bliver disse ord i Hexaëmeron et indlæg i denne sag: han beder de danske ikke göre sig den slags bekymringer; paven kan ikke løse nogen fra hans éd, men kun tilgive den, der har løst sig selv, og dette sidste vilde paven vel ikke overfor den, der skammelig misbrugte hans mægling og støtte. Selvfølgelig er dette kun en gisning. Mærkeligt er det for øvrigt, at dette spörgsmål senere virkelig fik praktisk interesse i et andet betydningsfuldt dansk anliggende, idet selve kong Valdemar II efter udløsningen fra fangenskabet i Tyskland af paven blev løst fra sit løfte. Ud fra sin i Hexaëmeron udtalte anskuelse måtte Anders Sunesön altså fordömme dette skridt, hvad allerede Hammerich har gjort opmærksom på (En skolastiker s. 117).

Sådanne enkeltheder, de sidste endog kun løse gisninger, kan selvfølgelig ikke væsenlig forøge vor historiske indsigt. Det

Digitized by Google

er ikke for deres skyld, Hexaëmeron er udgivet. Men lader vi det store skolastiske læredigt som helhed tale til os, da får vi et betydeligt stykke historie for os. Hexaëmeron er nemlig helt igennem et fyldigt vidnesbyrd om en af vore störste ærkebisper. Gennem dette værk får vi blik for Anders Sunesöns forfatterfysiognomi, hans store flid og indgående forståelse af den tids teologi, hans herredömme over latinen, hans ærefrygt for skriften og kirkefædrene, hans ædle trang til at meddele andre, hvad han selv har nemmet, og hans ånds begrænsning, der ikke tillader ham at fremføre nye, vægtige tanker, men lader ham med jævnhed og troskab udvikle, hvad andre allerede har udtænkt. Men Hexaëmeron vidner ikke blot om sin forfatter; det giver os tillige indirekte et billede af den höje kultur, hvortil Danmark var nået, og viser os, hvorledes vort folk, samtidig med at det i andre forhold nåede höjdepunktet, tillige föjede den höjeste kirkelig-skolastiske dannelse ind i sit åndsliv. Så bliver talen ikke om, hvorvidt Hexaëmeron tilfredsstiller vore teologiske, filosofiske og æstetiske krav, og det får mindre at sige, om man har trukket på smilebåndet ved at finde allegoriske fortolkninger som den, at tornebusken, der brændte for Moses's öjne uden at fortæres, er Marias jomfruelige legeme, ligesom man også snart glemmer, at man har revet sig i håret på grund af anstrengelserne ved at forstå de trinitariske og kristologiske udviklinger. Sét som helhed, i den rette historiske belysning, er Hexaëmeron da af stor værd for os, en skat, som det havde været synd at lade ligge. Får Anders Sunesöns værk ifølge sin natur aldrig ret mange læsere, skylder den danske videnskab dog oprigtig tak til den mand, der med så stor ihærdighed og opofrelse har lukket op for denne nationale skat og lagt den frem for os i så fuldkommen en skikkelse.

København, November 1892.

Hans Olrik.

G. A. Scartazzini, Dante-Handbuch. Einführung in das Studium des Lebens und der Schriften Dante Alighieris. Leipzig 1892, Brockhaus. 511 sidor, 8°. Pris: 9 Mark.

Den, som går till ett djupare studium af Dante, än en populär afhandling eller ett kapitel ur en italiensk litteraturhistoria medgifver, går naturligen först till Dante själf. Men där skall han snart finna, huru ofta han behöfver andras hjälp. Den hjälpen har räckts under århundradena i form af tusen sinom tusen böcker och uppsatser. Då uppstår en ny villa värre än den första: hvad skall man välja af allt detta? Gasparys och Bar-

Digitized by Google

tolis litteraturhistorier torde väl i allmänhet vara bekanta; där har man goda utgångspunkter och goda bibliografiska anvisningar, som gå nära upp till vår tid. Men mångsidigare, populärare och med utförligare förteckning och kritik af bibliografien framställas de orienterande frågorna af Scartazzini i hans Dante-Handbuch. Den är utan tvifvel den bästa för närvarande förefintliga första handledningen till grundligare Dantestudier.

Ett par inledande kapitel handla om Dantestudiernas betydelse (knapphändigt) och om de historiska tilldragelser, som ligga närmast omkring Dante och hans verk. Därpå ägnas åt Dantes yttre historia i fädernestaden och i landsflykten, åt hans inre historia, åt hans smärre skrifter och åt Komedien hvar sin afdelning.

Öfverallt visar författaren en gammal, i praktiken pröfvad Danteforskares fullständiga förtrolighet med Dantes egna skrifter och säkra kännedom om allt det beaktansvärda, som förekommit i diskussionen om Dante. Vanligtvis väljer han ock af stridiga åsikter den bäst grundade, och själf är han ej sällan den, som ger åt den föredragna uppfattningen dess bästa stöd. En ärlig sträfvan att finna sanningen synes hafva varit den tanke, som uteslutande behärskat författaren under hela bokens nedskrifvande. Detta faller särskildt bjärt i ögonen, då författaren uppträder mot åsikter, dem han själf i sina flerfaldiga äldre större eller mindre skrifter om Dante förfäktat, t. ex. i fråga om Dantes förmenta irrlärighet eller otro (s. 229—37), eller i fråga om Komediens politiska allegori (s. 443), hvilken författaren förut bestridt, kallande «svärmare» dem, som trott därpå. Starkt framträder också sanningssökandet i författarens skepticism, som obevekligt kasserar allt, som ej är fullt bevisadt. Boccaccio såsom Dantebiograf är för honom alltjämt novellförfattaren; men äfven de allvarsamme Francesco da Buti, Leonardo Bruni m. fl. 1300- och 1400-talsmän gälla ej mycket för författaren, om ej deras utsagor stå sig vid korsförhör med andra. Man är måhända icke alltid villigt med om denna skepticism, såsom då den går ut öfver äktheten af alla de Dante tillskrifna brefven, men man kan ej frånkänna den ärlighet.

I ett fall, i en af de viktigaste frågor, som falla under Danteforskningen, nämligen i frågan om hvem Dantes Beatrice var, synes det referenten, som om tviflet slagit öfver målet. Författaren nekar Beatrices identitet med den från annat håll kända Beatrice Portinari, och vill i Dantes Beatrice se en pseudonym för en ogift dam, hvars rätta namn med omsorg skulle hafva dolts af Dante (s. 184—94). Låtom os närmare skärskåda de grunder, författaren anför för sin teori.

Först anföres det bekanta stället ur början af *Vita Nuova: La quale fu chiamata da molti Beatrice, i quali non sapeano che si chiamare;* och däri skulle ligga den meningen, at den äl-

Digitized by Google

skade «kallades Beatrice af många, som icke visste, *huru kalla henne.*» Men detta *huru kalla henne* står ej i texten; där står ej *che la chiamare,* utan *che si chiamare,* som er något helt annat. I en konstruktion som denna kan det logiska subjektet till infinitiven *chiamare* ej vara annat än subjektet till det styrande verbet *sapeano,* såvida man ej finge rycka in såsom nytt subjekt det första ordet i följande mening och läsa: *i quali non sapeano che si chiamare ella,* en ingalunda omöjlig konstruktion = «som icke visste huru heta hon» (comment s'appeler elle). Men äfven om detta vore rätta läsarten — hvilket jag mot alla äldre och yngre editioner tvekar att föreslå —, kan det ej ha varit Dantes mening att berätta, huru «många» kallade henne. En sådan läsart måste ha en särskild betydelse, innehålla en anspelning på Beatrice = Beata, såsom D'Ancona för länge sedan föreslagit, och således innebära: «hon kallades den Saliga (Hulda) af många, som ej visste, att hon verkligen hette så (= att hennes namn Beatrice verkligen betydde det)». Sätter man emellertid punkt efter *chiamare,* så att *Ella* börjar följande mening, så är *si* utan tvifvel att fatta såsom *si* («så») och ställets tolkning den af D'Ancona föreslagna: «hon kallades Beatrice af många, som ej visste, hvad de kallade så (= hvilket högt namn, 'den Saliga', de därmed använde)». I dessa tolkningar ligger en förnuftig mening och en *concetto,* som är alldeles i Dantes stil[1].

För det andra erinrar författaren om Dantes ängslighet att hålla sin kärlek hemlig; det vore då «vanvett» — ett af författarens älsklingsuttryck — att tro, att han i sina dikter til henne utsatt hennes namn. — Det är sant, att Dante söker hemlighålla sin kärlek eller åtminstone dess föremål, men endast i början af sin kärlekssaga. Han ville till och med, att man skulle tro, att han var kär i en af Beatrices vänner. Men i XII. kapitlet af *Vita Nuova* säger Amor till honom i en dröm: *Fili mi, tempus est ut prætermittantur simulacra nostra;* och från den stunden visar han icke samma begär att förställa sig, desto mindre som Beatrice högeligen ogillat, att han låtit en annan gå och gälla som sin älskade. Först längre fram i sin kärlekshistoria (kap. XXIV) nämner han Beatrices namn i en dikt; att anse det såsom hennes verkliga namn är, efter hvad här utförts, för visso icke «vanvett».

Vidare anser författaren oförenligt, att å ena sidan familjerna Portinari och Alighieri voro närmaste grannar, och att å andra sidan Dante uppger sig (*Vita Nuova* II) först i sitt nionde år ha sett Beatrice. Men denna uppgift kan mycket väl betyda, att Dante då för första gången såg Beatrice, så att han mindes det eller fick intryck däraf. Erinrom oss ock, att han i första kapitlet

---

[1] Se D'Anconas praktupplaga af *Vita Nuova,* anmärkningen till stället i fråga.

Digitized by Google

af samma skrift förklarar sig i allmänhet så godt som inga minnen ha från sina första åtta år.

Att Dante säger sig hafva hört Beatrices stämma första gången, då de voro aderton år, behöfver ej, såsom författaren vill, innebära något vittnesbörd mot deras naboskap; de hade ju i allt fall efter skaldens uppgift ofta sett hvarandra under de nio åren sedan det första mötet.

Beatrice Portinari var gift, enligt hvad behållna aktstycken intyga, med Simone dei Bardi; nu antyder aldrig Dante, att hans Beatrice gifte sig; de två kunna därför ej, menar Scartazzini, vara identiska. — Men Dante har ej i *Vita Nuova* haft anledning omtala Beatrices förmälning; han har där endast upptagit hvad som var ägnadt att förklara hans sånger till Beatrice, och han säger uttryckligen i kap. XXIX, att han icke heller vill tala om hennes död, emedan det ej, såsom han redan antydt i kap. I, hörde till hans ämne för tillfället (*'non è del presente proposito'*).

Att Dantes Beatrice skulle ha födts, lefvat och dött i samma hus, således ej hemförts af någon man, säger visserligen Scartazzini, men Dante ej. I kap. XLI heter det: *Alquanti peregrini passavano per una via, la quale è quasi in mezzo della cittade, ove nacque, vivette e morio la gentilissima donna.* Detta betyder dock icke, såsom Scartazzini vill, att hon föddes, lefde og dog i samma *hus* — ty hvar talas om hus? —, näppeligen heller, såsom D'Ancona fattar det, att hon föddes, lefde og dog vid samma gata; *ove* har helt visst afseende på *cittade,* och Dante har här användt samma omskrifning för Florens, som redan tjänat honom kap. VI: *Presi i nomi di sessanta le più belle donne della cittade, ove la mia donna fu posta dall' altissimo siri.*

De följande momenten i författarens resonnemang äro till största delen obetydliga smakfrågor, som kunna afgöras lika väl i den ena som andra riktningen. Om de bevisa något, är det snarare emot än för hans teori. Endast en punkt är värd att framhäfvas. Dante berättar (*Vita Nuova* XXXIII), att efter Beatrices död hennes närmaste blodsförvandt (bror?) bedt honom skrifva en dikt till hennes ära. Detta menar Scartazzini hafva varit absolut omöjligt, om den bortgångna varit gift. Det är visserligen antagligt, att denne släkting, som var Dantes intime vän, kände till Dantes svärmeri; men dels behöfde han därför icke fördöma den rena, platoniska, ehuru väl intensiva hyllning, Dante ägnat Beatrice, dels ber han ej, hvilket Scartazzini alldeles förbigår, om en sång direkt för Beatrice. Dante berättar: «Han kom till mig och språkade med mig en stund och bad mig, att jag skulle skrifva något om en dam, som dött. *Och han ställde sina ord så, att jag skulle tro, att jag besjöng en annan dam, som nyligen aflidit.*»

Digitized by Google

I detta sammanhang må ock erinras därom, att de provensalske trubadurerna, hvilkas lärjunge Dante omedelbart och medelbart var, alltid ägnade sin dyrkan åt gifta damer, hvilket, så vidt det stannade vid fagra ord och kväden, ej väckte samtidens ogillande.

Hela detta parti af Scartazzinis Dante-Handbuch, s. 184—94, i hvilket han söker visa, att Dantes Beatrice måste vara någon annan än Beatrice Portinari, synes således referenten fullkomligt förfeladt. Det är till och med svårt att där alltid återhålla sin förundran öfver författarens sätt att citera Dante.

Ojämförligt mycket bättre är den motsatta åsikten stödd, i synnerhet sedan Del Lungo belyst den med så viktiga nyframdragna originalhandlingar. Som bekant hafva vi uppgifterna om Beatrice Portinari ursprungligen från Boccaccio. Då han säger, att hon och Dante först träffades i hennes åttonde och hans nionde år, så har detta bekräftats af originalurkunder. Då han vidare uppgifver sig hafva sina notiser om Beatrice Portinari-Bardi från en person, som var med henne nära besläktad, så stämmer detta förunderligt väl med de nyligen funna aktstycken, som bevisa, att Boccaccios far och familjerna Bardi och Portinari hade gemensamma affärer. Den yngre Boccaccio hade således på deras affärskontor godt tillfälle förnimma något om fru Simone dei Bardi, född Portinari. Det är vid sådant förhållande svårt att beskylla Boccaccio för osannfärdighet i denna fråga. För öfrigt har Dantes son Pietro enligt ett Asburnhammanuskript, oberoende af Boccaccio, som skref 1373, ungefär år 1360 uppgifvit, att Dantes ungdomskärlek ägnades Beatrice Portinari[1].

Då hr Scartazzini (s. 186) säger sig för sin redan tio år förut framställda teori om de båda Beatrices osammanhörighet hafva vunnit Italiens förnämsta Dantekännare, förstår jag ej, hvad han menar; eller rättare jag förstår, att han talar osanning. Ouppfylld har ock hans profetia blifvit, att denna hans teori skulle vinna allmän anslutning. Den som sist (1893, såsom tryckåret uppgifves) med full sakkännedom yttrat sig i ämnet, den framstående Danteforskaren R. P. Berthier i Fribourg, har i stället på det bestämdaste uttalat sig emot densamma.

Emellertid, såsom sagdt, hr Scartazzinis Dante-Handbuch är i allmänhet särdeles tillförlitlig och den inför läsaren med en säker hand i en labyrint af Dantefrågor. Dock saknar man hvarje behandling af Dantes estetik, språk och verskonst. Man saknar ock, därför att man känner, huru nyttigt det skulle vara,

---

[1] Se om detta Del Lungo, Beatrice nella vita e nella poesia del secolo XIII, Milano 1891. — En ung tysk docent har nyligen velat visa de båda Beatrices identitet med den sinnrika upptäckten (Zeitschr. f. rom. Ph. XIV, 169), att *Portinari* innehåller 9 bokstäfver, att *Bice Portinari* innehåller 3 *i*, att *Monna Bice* gör 9 bokstäfver (!). Man må väl säga: Gud bevare oss för våra vänner!

Digitized by Google

om det funnes, ett register, som underlättade det nu ganska svåra rådfrågandet vid tillfälliga behof.

Utom af dessa brister beröres man ofta obehagligt af författarens stil. Den är stundom så smaklös, burschikos, man kan ej undgå att säga slyngelaktig, att man är färdig lägga boken ifrån sig. Några exempel, icke till läsarens trefnad, utan till stöd för det hårda omdömet. S. 68 omnämnes, att Dante i underjorden ej igenkände härföraren Buonconte, under hvars banér han skulle hafva kämpat; författaren fortsätter: Erwartet man etwa der Dichter hätte ausdrücklich berichten sollen, er habe zum Grafen Buonconte gesagt: «Excellenz wollen gütigst verzeihen, ich habe Sie in Civil nicht wiedererkannt?» — S. 85: Und da soll er (Dante) in diesen sechs Jahren so viele Reisen ausgeführt haben, sogar nach Paris und zweimal nach Ungarn! Reiste man denn damals per Telegraph oder per Telephon? Detta burleska vädjande till telefon och telegraf behagar författaren så, att han upprepar det s. 287: Da indess der Dichter sein Sonett wol nicht per Telephon, noch per Telegraph, noch per Eisenbahn, noch per Post, noch auch per Express herumgeschickt haben dürfte, so etc. Om kardinal Acquasparta, som sökte försona de stridande familjerna i Florens, bland annat genom anstiftande af några giftermål dem emellan, säges det (s. 98) att han förstod sig «besser auf Kuppelei als auf Politik». — S. 125: Ob die Biographen und sonstigen Danteschriftsteller der Meinung sind, er habe von Manna oder von der Luft, oder von der Liebe [in Bologna] gelebt, das sagen sie uns nicht . . . Da nun Dante schwerlich mit einer vollen Kasse aus Florenz durchgebrannt ist, weil er eben nicht Kassierer war, so ist die Frage ebenso unabweislich, etc. . . Da man aber nicht weiss, woher der junge Student die Collegien- und sonstigen Gelder bezog, indem der Monatswechsel von Florenz ausgeblieben sein dürfte, so wird wol, etc. Dantes död omnämnes med de smakfulla orden (s. 163): Am Tage der Kreuzeserhöhung, 14. September 1321, war Dante Alighieri eine Leiche.

Det är smärtsamt för en läsare med vanlig smak och vanligt omdöme att alltemellanåt stöta på sådana fulheter.

Göteborg, Novbr. 1892.

Johan Vising.

Homeros' Odysseia i urval och sammandrag med inledning och förklaringar af *V. Knös*. Stockholm 1887—92, P. A. Norrstedt & söner. 4 häften.

Hos Lærere i de gamle Sprog er der i Nutiden en Tilbøjelighed til at lade Disciplene læse de klassiske Forfattere i Udvalg, for at de i den relativt korte Tid, der ofres de gamle Sprog,

Digitized by Google

kunne naa at gjøre Bekjendtskab med større Dele af Litteraturens ypperste Frembringelser. En Udgave som ovennævnte har derfor Krav paa alle Skolemænds Opmærksomhed, især da den skyldes en Mand, af hvem man kan vente en selvstændig Bearbejdelse af den nyere Forsknings Resultater. Uheldigvis har imidlertid Udgiveren ment at burde tage Hensyn til de Lærere, som ville vedblive at læse de 3 første Sange, og ved at udgive disse uden Forbigaaelser, som jo netop her vilde være paa deres Plads, har han forhindret sig selv i indenfor de Bogen satte Grænser at medtage de interessante Partier i Digtets Slutning. Udvalget vil naturligvis ikke kunne tilfredsstille enhver Smag; især ville mange vist savne Telemachos' Besøg hos Menelaos (4) og Odysseus' hos Kirke (10); men i det hele maa det indrømmes, at det er gjort med Skønsomhed. Enkelte Vers og hele Afsnit ere udeladte, naar enten deres Ægthed er tvivlsom eller de uden Skade kunne undværes ved Læsningen. Derimod ere de fleste af Digtets *speciosa miracula* taget med: Odysseus's Ophold hos Kalypso og Bygningen af Tømmerflaaden (5, 1—387), Odysseus's Ophold hos Phaiakerne (6 og 7); dog er Skildringen af Alkinoos's Have (7, 103—131) udeladt som senere Tildigtning. Derefter følger Odysseus's andet Møde med Nausikaa og hans Fortælling om sine Oplevelser (8 fra V. 457), *Κυκλώπεια* (9), Besøget hos Aiolos og Læstrygonerne (10, 1—134), *Νέκυια* (11), Sirenerne, Skylla, Charybdis og Solens Øxne (12). Udvalget ender med Odysseus's Afrejse fra Phaiakerne og Ankomst til Hjemmet (13, 1—371).

I Texten har Udgiveren for at lette Opfattelsen af den sproglige Form optaget Formerne *βήω* for *βείω, ἥαται, ἥατο* for *εἵαται, εἵατο*. Praktisk synes det at være som Udg. gjør ikke blot at lade Tostavelsespræpositionerne undtagen *ἀνά, διά, ἀμφί* og *ἀντί* anastropheres, men ogsaa at give de tonløse Enstavelsespræpositioner *ἐκ, ἐξ, εἰς, ἐς* og *ἐν* Tonetegn, naar de staa som Adverbier og staa efter deres Styrelse, eller i Tmesis. En Sætning som 6, 197 *τοῦ δ' ἐκ Φαιήκων ἔχεται κάρτος τε βίη τε* bliver ellers let oversat: afhænger af Phaiakerne.

Forud for Commentaren har Udgiveren skrevet en vidtløftig og klar Indledning, i hvilken han blandt andet omtaler, at Homers Digtning danner Slutningen af en lang Udvikling, og af den i Digtene forekommende Dialectblanding slutter, at det homeriske Sprog er en Kunstdialect, der aldrig er bleven talt. I en Oversigt over Odysseens Indhold berører han det homeriske Spørgsmaal; især paavises det, at Telemachossangene ere en senere Tildigtning. En tredje Del af Indledningen indeholder en Fremstilling af vigtigere Træk af Livet i den homeriske Tidsalder, oplyste ved en Grundplan af Odysseus's Hus og en Afbildning af et Skib. Tilsidst følger en omhyggelig Behandling af den homeriske Versbygning, der imidlertid paa Grund af sin Bredde synes at egne sig mindre godt til Skolebrug. Det er uheldigt, at den vidt-

Digitized by Google

løftige Bygning kommer til at svæve i Luften, da der ikke gives nogen Regel for de tvivlsomme Vocalers Qvantitet; tillige synes det at være unyttigt ved Reglen om «Vocalis ante vocalem» at tilføje, at Forkortelse indtræder i Arsis (denne Betegnelse er brugt paa den i Oldtiden gængse Maade, modsat Brugen i vore Grammatiker), hvortil saa føjes, at en lang Vocal undertiden beholder sin Længde i Arsis. Det maa vist være tilstrækkeligt at tale om Forkortelse, hvor Verbet kræver en kort Vocal, da man jo af gode Grunde ikke forkorter en Vocal i Thesis. Ogsaa Reglerne om Cæsur ere for udførlige for Disciple; derved fremkommer Henvisninger som: 1ste Hefte IV § 3, 2, b, An. 2.

Commentaren, der efter et rigtigt pædagogisk Princip er anbragt bag i Bogen, er grundigt udarbejdet og fører, især naar Begyndelsen gjøres med første Sang, Disciplene ind i alle Digtets Særegenheder. Den støttes af Ordlister, dog kun til 1ste og 3die Hefte. Mange nye Opfattelser kan man naturligvis ved en saa stærkt bearbejdet Forfatter ikke vente; som Ex. kan dog anføres II 30: *ἠέ τιν' ἀγγελίην στρατοῦ ἔκλυεν ἐρχομένοιο,* der forklares ved «återkommande». VII 31 (og XXIII 365) *προτιόσσεο* oversætter Udgiveren: «tiltala», af *προτι-ϝοκjομαι,* St. *ϝοκ, ϝεπ, ϝοπ,* jfr. *ὄσσα* Rygte, lat. *vox*; *προτιόσσεται = προσαγορεύει* Hesych. Uheldigt synes det at være, naar Udgiveren II 377 oversætter *θεῶν μέγαν ὅρκον* ved «Gudarnes store (kraftige) ed (vid jorden, himmelen och Styx)». Denne Ed og den dermed følgende Straf for Mened (Hes. Theog. 793) vilde ikke passe for Eurykleia. VII 54 oversættes *ὄνομ' ἐστὶν ἐπώνυμον*: «är det namn, som blifvit henne tillagdt, det namn, som hon bär», uden at det ses, hvorfor Udgiveren har opgivet den almindelige Oversættelse, der bl. a. støttes af Soph. Aj. 430. En uheldig Vane er det fra tyske Udgaver kjendte «hvorfor?» efter Anførelsen af et Ord; Erfaringen viser, at Disciplene have ondt ved at forstaa Spørgsmaalets Omfang.

Kjøbenhavn, November 1892.

H. Rafn.

Bruno Keil: Die solonische Verfassung in *Aristoteles* Verfassungsgeschichte Athens. Berlin 1892, Gärtner. VIII + 248 S.

Fundet af Aristoteles' Skrift, Athens Statsforfatning, har allerede fremkaldt en hel Litteratur. De første Resultater, som herigjennem maa siges at være naaede, er en i det Væsentlige rigtig Text og Erkjendelse af Skriftets Ægthed. Ingen tvivler om, at vi have for os det Skrift, som i Oldtiden gik under Navnet Aristoteles' *πολιτεία Ἀθηναίων.* Mindre enig er man om,

Digitized by Google

at Aristoteles selv er dets Forfatter; men der synes dog ikke at være nogen tilstrækkelig vægtig Grund til heri at fravige Oldtidens Mening. Keil siger S. 194: «Efter Fuldendelsen af sin Politik tog Aristoteles fat paa den monographiske Udarbejdelse af det for de enkelte Stater samlede Materiale. 158 Monographier har han gjort Udkast til og mer eller mindre udarbejdet. Til dem hører *πολιτεία Ἀθηναίων*. I Løbet af Aarene 329—325 blev den nedskreven i Athen. Den var bestemt til at offentliggjøres.» Men — mener han fremdeles — da der i den findes stilistiske Mangler (saadanne anføres S. 50 fg.), med hvilke en Autor ikke sender et Værk i højere Stil ud i Verden, maa den være udgivet efter Aristoteles' Død af den peripatetiske Skole, saaledes som den forelaa i Manuskriptet og uden at have modtaget en sidste Bearbejdelse. Hvorledes de Modsigelser, som unægtelig findes mellem Aristoteles' Politik og *πολιτεία Ἀθηναίων*, kunne forklares som en Følge af, at de to Skrifter ere affattede til forskjellig Tid og paa forskjellige Steder, sidstnævnte navnlig i Athen, godtgjør Forf. S. 120 ff. Han mener saaledes, at Aristoteles ved de Kilder, han forefandt i Athen, især Androtions nys udkomne Atthis (cfr. S. 190 fg.), kan være bevæget til at modificere sin tidligere Mening paa forskjellige Punkter. Utvivlsomt stemmer Historikeren Aristoteles' Grundbetragtning med Philosophen Aristoteles'. Herom udtaler Forf. sig S. 204 saaledes: «Det er Aristoteles' statsphilosophiske Axiom, at *ὁ μέσος* er den bedste Borger. Den Grundsætning, at den statsborgerlige *μεσότης* er det Opretholdende, at alt Yderliggaaende virker ødelæggende og, for at tale med Aristoteles' egne Ord i Politika, *ἡ κοινωνία ἡ πολιτικὴ ἀρίστη ἡ διὰ τῶν μέσων* — denne Grundsætning har i *πολιτεία Ἀθηναίων* tjent som Kriterium ved enhver Dom over enkelte Statsmænd som over hele Forfatningsperioder. Solon roses; thi efter hans egne Digtes Vidnesbyrd kunde han næsten gjælde for en Legemliggjørelse af denne statsborgerlige *μεσότης*. I *πολιτεία Ἀθηναίων* samler Aristoteles Dommen over ham med de Ord *νομοθετήσας τὰ βέλτιστα,* og i Politika havde han sagt: *τὸ τοὺς βελτίστους νομοθέτας εἶναι τῶν μέσων· Σόλων γὰρ ἦν τούτων.*» Naar Aristoteles betegner Solon som *μέσος* og hans Forfatning som Middelvej mellem Extremerne, kommer han i Modsætning til den mundtlige og skriftlige Tradition i Athen, der gjorde Solon til Demokrat og Ophavsmand til det rene Demokrati, og denne Modsætning ser Forf. gjennem hele Skriftet i en dels aabenbar, dels skjult Polemik, som særlig er rettet mod Atthidographerne. Ifølge den S. 200 ff. givne Fremstilling af Aristoteles' Forhold til sine Kilder have disse nemlig i første Linie været litteraære, Androtion og andre Atthideforfattere, fremdeles Herodot (skjønt denne er skudt helt til Side i Afsnittet om Solon), Thukydid osv., hvorimod han ikke har øst af Archivet i Metroon. Et Exempel paa Polemiken mod Androtion fremsætter Forf. S. 45

Digitized by Google

i sine Bemærkninger til Kap. VI. Androtion havde (se Plutarchs Sol. 15) berettet, at de fattigere Klasser gave sig tilfreds med en Lettelse, der bestod ikke i en fuldstændig Ophævelse af Gjælden, men i en Nedsættelse af Renten; denne lindrende Forholdsregel i Forbindelse med den samtidig foretagne Reform af Maal og Mønt kaldtes Seisachtheia. Uden at omtale denne Opfattelse med et Ord polemiserer Aristoteles dog imod den ved at bruge Udtrykket *χρεῶν ἀποκοπὰς ἐποίησε καὶ τῶν ἰδίων καὶ τῶν δημοσίων* og lige efter tilføje *ἃς σεισάχθειαν καλοῦσιν,* endvidere ved at opsætte Omtalen af Mønt- og Maalsreformen til Kap. 10, for at vise, at denne hverken i Indhold eller Tid stod i Sammenhæng med Seisachtheia. Andre Exempler paa Polemik anføres S. 101 til Kap. VII, 3, hvor *καθάπερ διῄρητο καὶ πρότερον,* og til Kap. VIII, 4, hvor *ὥσπερ ὑπῆρχεν καὶ πρότερον* er rettet mod de Beretninger, der tilskrev Solon henholdsvis den første Indretning af de fire *τέλη* og Indstiftelsen af Areopagos, fremdeles S. 78, 150, 164 o. fl. St.

Efter at have indledet sin Fortolkning med Undersøgelser henhørende til Aristoteles' stilistiske Technik fremdrager Forf. S. 40, 45 o. s. f. Plutarchs Levnedsbeskrivelse af Solon til Sammenligning og kommer til det Resultat (cfr. S. 189 f.), at Plutarch ikke har brugt *πολιτεία Ἀθηναίων* som Kilde, men Hermippos' Beretning om Solon i hans *Βίοι* (cfr. Busolt Griech. Gesch. I 369). S. 53 gaar Forf. over til Behandlingen af Kap. VII—IX, som indeholder selve Solons Forfatning, hvoraf nogle Hovedpunkter her skulle nævnes. I Kap. VII knytter Interessen sig til Slutningsordene *διὸ καὶ νῦν ἐπειδὰν ἔρηται τὸν μέλλοντα κληροῦσθαί τιν' ἀρχήν, ποῖον τέλος τελεῖ, οὐδ' ἂν εἷς εἴποι θητικόν.* Forf. sammenholder hermed Kap. 47 om *ταμίαι τῆς Ἀθηνᾶς: κληροῦται δ' εἷς ἐκ τῆς φυλῆς, ἐκ πεντακοσιομεδίμνων κατὰ τὸν Σόλωνος νόμον (ἔτι γὰρ ὁ νόμος κύριός ἐστιν), ἄρχει δ' ὁ λαχὼν κἂν πάνυ πένης ᾖ.* Hvorledes *πάνυ πένης* kan høre til Pentakosiomedimnerne, forklarer Forf. ved at Censusbestemmelserne for Klasserne ikke beroede paa Jordens Udbytte alene, men ogsaa paa Indtægten af den bevægelige Formue. At dette i den senere Tid var Tilfældet, kan vel betragtes som givet, da det vilde være utænkeligt, at Kjøbmandsstanden i Athen var udelukket fra Embederne. Spørgsmaalet er, hvornaar denne Omsætning fra Viktualier til Penge er sket. Fränkel (Rhein. Mus. 1892 S. 480) tilskriver Drakon denne Reform; Keil (S. 68 fg.) mener, at den i al Fald er sket før eller ved Solon, og slutter det af, at saa kort efter ham, i Aaret 581/80, da der valgtes ti Archonter, hørte to af disse til *δημιοῦργοι,* hvilke ikke besad Grundejendom. Hvis dette er rigtigt, er det timokratiske Princip blevet en mægtig Løftestang for Demokratiet; allerede ved Solons Møntreform, som forringede Drachmens Vægt med over $^{1}/_{4}$, blev det muligt for mange at komme op i højere Klasser, men end mere

Digitized by Google

derved, at — hvad Solon næppe har forudset — Prisen paa Arbejdet steg og Pengenes Værdi sank i den senere Tid, da Guldet strømmede ind fra Forbundsfællerne og store Formuer samledes i Athen. Da Solon satte Medimnen til en Drachme, behøvede man altsaa kun en Aarsindtægt af 500 Drachmer for at høre til Pentakosiomedimnernes Klasse, men dette var i 4de Aarh. en ringe Indtægt, *ἀφ' ἧς ζῆν οὐ ῥᾴδιόν ἐστι* (Talen mod Phænippos § 22, cfr. Böckhs Staatshaush. I 144). Da der endvidere, for at være i Zeugiternes Klasse og (efter 457) naa til Statens højeste Embeder, kun krævedes en Indtægt af 200 (eller 150) Drachmer, havde Athen altsaa en Statsorden, i hvilken *ὁ λαχὼν ἄρχει, κἂν πάνυ πένης ᾖ*. Man kan da med Hude (Udg. af *πολ. Ἀθην.* S. 47) sige, at Spørgsmaalet om Ansøgerens Skatteklasse havde holdt sig som en tom Form.

Efter at være omtalt i Kap. III og IV for den ældre Tids Vedkommende og efter Drakons Love skildres i Kap. VIII Areopagos' Stilling i Solons Forfatning. Ordene ere alle tre Steder tildels de samme, men ogsaa kun tildels. Forf.'s Udvikling gaar nu ud paa at vise Raadets fremadskridende Betydning, og navnlig hvorledes dets tidligere Kompetence (Opsyn med Lovenes Overholdelse, Retten til at idømme dem, der forsyndede sig, personlige Straffe eller Pengebøder i eneste Instans *(κυρίως)* foruden den faktiske Ledelse af de fleste og vigtigste Ting i Statens Forvaltning) efter ved Drakon at være udvidet til at indbefatte Kontrol med Embedsmændene atter er bleven udvidet af Solon. Hidtil vare nemlig politiske Processer blevne paadømte ved et andet Forum (Phylobasileis, som dømte ved Prytaneum under Forsæde af Basileus); nu henvistes Eisangeli mod dem, der forsøgte at omstyrte Statens Forfatning *(τοὺς ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου συνισταμένους)*, til Areopagos, hvor saadanne Sager naturligen hørte hjemme, naar Areopagos var *ἐπίσκοπος τῆς πολιτείας*. Solons Hensigt dermed var at sikre sit Værk imod oligarchisk-tyranniske Revolutioner, altsaa den samme, som laa til Grund for hans bekjendte Forbud mod politisk Indifferentisme (S. 105). Tilbage staar Spørgsmaalet om *εὔθυνα*. Efter Forf.'s Udvikling bekæmper Aristoteles, naar han om Areopagos siger *τοὺς ἐξαμαρτάνοντας ηὔθυνεν*, den demokratiske Theori: *οὗ τὸ αἱρεῖσθαι, τούτου καὶ τὸ εὐθύνειν*. Valgretten hørte med til de statsborgerlige Rettigheder; den tilkom enhver, der havde Del i *πολιτεία*. I den ældre Tid var dette kun Tilfældet med Fødsels- og Pengearistokratiet, som altsaa alene havde Valgret. Drakon udvidede *πολιτεία* til at omfatte *οἱ ὅπλα παρεχόμενοι*, som dermed fik Valgret. Solon gav alle Athenere *πολιτεία*, konsekvent altsaa ogsaa Valgret. Men for hvem aflagde Embedsmændene Regnskab? I den ældre Tid kan det ikke have været for andre end for Areopagos, hvis der overhovedet var Tale om nogen Regnskabsaflæggelse. Det samme maa sikkert have været Tilfældet i

Digitized by Google

Drakons Forfatning, siden Raadet kontrolerede Embedsmændene, *ὅπως κατὰ τοὺς νόμους ἄρχωσιν.* Hvorledes skulde det da have været anderledes i Solons? Aristoteles kan neppe have tænkt sig andet ved Ordene *τοὺς ἐξαμαρτάνοντας ηὔθυνεν.* Thi vel kan *εὔθυνα* have en videre Betydning, men i denne Sammenhæng, i hvilken der aabenbart henvises til Kap. IV (Drakon), kan Ordet kun opfattes i dets tekniske Betydning. Aristoteles maa altsaa have ment, i Modsætning til Overleveringen i Atthis, at Solon henviste Embedsmændenes Regnskabsaflæggelse til Areopagos, ikke til Folket. I Kap. IX ser Forf. et af de vigtigste for Karakteristiken af *πολιτεία Ἀθηναίων.* Den senere Tid ansaa nemlig Folkedomstolenes Oprettelse for den mest folkelige af Solons Indretninger, fordi Folkets Suverænitet dengang fik sit tydeligste Udtryk i dets Dommermyndighed. Denne Anskuelse maatte Aristoteles bekæmpe; thi var den rigtig og Solon saaledes virkelig Grundlægger af det extreme Demokrati, blev Aristoteles' hele Bedømmelse af Manden og hans Værk falsk. Noget overlegent, siger Forf., kommer Gjendrivelsen, idet Aristoteles atter accentuerer Gjældsslaveriets Ophævelse som Solons store demokratiske Handling og forøvrigt kun i Slutningen af Kapitlet erklærer: «Solons Hensigt bør ikke bedømmes efter de nuværende Forhold, men ses i Belysning af den øvrige Forfatning»; med andre Ord: den i de foregaaende Kapitler skildrede Forfatning er et stort Nej mod den demokratiske Paastand. Den Kjendsgjerning, at Folkets Dommermyndighed endnu paa Solons Tid ingen betydelig Indflydelse havde i Staten, finder ogsaa Anerkjendelse hos Plutarch (Sol. 18): *(τὸ δικάζειν) κατ' ἀρχὰς μὲν οὐδέν, ὕστερον δὲ παμμέγεθες ἐφάνη.* — Herefter behandler Forf. Reformen af Mønt og Maal (Kap. X), samt Anledningen til Solons Afrejse (Kap. XI); endelig samler han i et Slutningskapitel de af Enkeltfortolkningen vundne Resultater under et Overblik.

I den Bog, paa hvilken Opmærksomheden her henledes, er der givet en indgaaende Fortolkning af et dominerende Afsnit af *πολιτεία Ἀθηναίων* og et godt Bidrag til at klare Aristoteles' Bedømmelse af Solon og hans Værk. Hvorvidt denne saavel som den Dom, Aristoteles i den øvrige Del af Skriftet konsekvent fælder over Athens Statsmænd, vil kunne bestaa for Historiens Domstol, bliver et andet Spørgsmaal.

Kjøbenhavn, Decbr. 1892.

V. Bloch.

Digitized by Google

Θουκυδίδου ἑβδόμη. The seventh book of the history of Thucydides. By *R. A. Holden.* Cambridge 1891, University Press. LXIV + 384 pp.

Allerede i en anmeldelse af min kritiske udgave af Thuk. VI—VIII (*Class. Rev.* V, 1891, p. 22 ff.) fandt *E. C. Marchant* anledning til at gøre opmærksom på, at den i sin tid af Eggeling for Fr. Haase besørgede og først af Stahl i stereotypudgaven benyttede kollation af *cod. Britannicus* (**M**) var meget ufuldstændig, og som en prøve angav han varianterne for de første 9 kapitler af 6te bog. Det kom mig forsåvidt ikke overraskende, som jeg selv var blevet forbavset over uoverensstemmelsen mellem Stahls angivelse om *iota subscriptum* og den i *publications of the palaeographical society* (I tab. 109) givne skriftprøve og de dertil knyttede oplysninger (s. min udg. p. II anm.); men da jeg i sin tid overvejede, om jeg skulde tage en ny kollation også af **M**, bestemte jeg mig til at lade være, ikke alene fordi den af Stahl brugte var så ny, men også i den mening, at håndskriftet næppe var det værd. Det indtager nemlig en mellemstilling mellem de to håndskriftklasser **C G** og **B A F E**, men samtidig en særstilling, da det er fuldt af aldeles vilkårlige rettelser, og dets værdi svarer derfor ikke til dets ælde (11te årh.).

Den foreliggende udgave af *Holden* har nu en særlig interesse derved, at udg. til 7de bog har foretaget en fuldstændig kollation af **M**, hvis varianter han s. 289 f. angiver. Alt i alt egner de sig nærmest til at give os endnu ringere tanker om **M**'s godhed. Et par steder har det tidligere set ud, som om det alene gav den rette læsemåde, men dette viser sig nu at være forkert: 32, 1 står der *διαφήσωσι* (ikke *διαφρήσωσι*) som i **C** og 57, 5 mangler *τοῖς* efter *Βοιωτοῖς* som i alle andre hdskr.; dette opvejes ikke ved, at det sammen med disse 44, 5 giver *ὑποκρίνοιντο*, 21, 3 *χαλεπωτάτους*, 74, 1 *ἀναλαβόντες* og med de samme undtagen **B** 67, 2 *τὴν ἑκάστην* og med **C E F** 77, 1 *κακοπαθίαις*. Andre nye, gennemgående fejlagtige læsemåder er: 8, 3 *τὰ* om. (**B**), 12, 5 *ἀλλήλοις*, 44, 3 *γενομένης*, 48, 5 *ὁμοίως*, 48, 6 *τρίβειν* om., 56, 2 *ἐπενεγκεῖν*, 73, 1 *καὶ ἃ*, 74, 2 *ἀφεῖλον*, 77, 2 *δεδιήτημαι* (**A B**, ligesom 87, 3 *διητήθησαν* [**B**]; almindeligvis tilføjes *ι*), 77, 3 *φοβοῦσαι* (med nogle deteriores), 81, 4 *ἐβάλοντό τε.* Udgiverens angivelser er desværre ikke overalt fuldt forståelige eller pålidelige; det siges således s. 290, at **M** c. 75, 7 udelader *τοὺς ἄλλους*, men i de udførlige kritiske noter (s. 325) står der, at det istedenfor *τοῦ* giver *τοὺς* og at det nærmest følgende *αὐτοὺς* mangler; der skulde sagtens have stået: «*τοὺς ἄλλους* || *αὐτοὺς* om.» på det første sted. S. 290 angives *ἀπεπειρῶντο* som læsemåde c. 7, 4, men s. 300 ser vi, at dette kun er en randnote (*ἀπεπειρῶντο· ἐμελέτων*, smlgn. manus sec.

Digitized by Google

i G), medens texten giver *ἀνεπειρῶντο*; om der i c. 22, 1 står *προμίξαι* (med A) eller *προσμῖξαι* (med B), er også uafgjort.

I textens konstitution indtager udg. et eklektisk standpunkt, idet han oftere end de fleste andre udgivere følger **C**. Mærkelig er hans fremgangsmåde i c. 75, 5: texten giver *[ἐπὶ τοῖς ὅπλοις]*, kommentaren forklarer denne Pluygers' rettelse (for *ὑπὸ τ. ὅ.*, som alle codd. giver undtagen **C**, der udelader ordene), og endelig meddeles i de kritiske noter, at alle codd. giver *ὑπὸ*; kun i «*general remarks*» s. 289 ser man af min der (fra comm. cr. p. 88) citerede fortegnelse over de for **C** særlige rigtige læsemåder, at ordene mangler i **C**. C. 67, 1 har jeg hverken foreslået eller billiget *ἀντετολμήσαμεν* (Weidner); derimod vil jeg indtil videre hævde ejendomsretten til *ὁπωσοῦν* c. 7, 3, som efter kommentaren snarest måtte antages for original og i de kritiske noter tillægges *van Herwerden*. Af egne konjekturer har jeg ikke bemærket mange; exempelvis anfører jeg c. 53, 4 *ἀντεμηχανήσαντο σβεστήριά τε* (*τε σβεστήρια* codd.) *⟨καὶ⟩ κωλύματα,* hvor dog tilføjelsen af *καὶ* allerede var foreslået af *Gertz*. Af den meget udførlige kommentar noterer jeg en ny opfattelse (c. 34, 5) af *οὐδεμία ἁπλῶς* som *nulla omnino,* der støttes med Plut. Nic. 6, 3; Demetr. 16, 3; comp. Dem. et Anton. 3, 3 og (i den tilføjede lexikalske *index*) med Strabo Com. ap. Athen. IX 382^{b}, Hegesippus ib. VII 290^{d}, Polyb. I 4, 5; 8, 22, 12; 22, 22^{b}, 3: Dionys. Hal. Ant. VI 78, 1; men samtidig helder udg., der er blevet mistænkelig ved «the unpleasant jingle» mellem *ἁπλῶς* og *ἅπλοι*, til den formodning, at *ἁπλῶς* er et «adscript», medens Thukydid har skrevet det emfatiske *οὐδὲ μία*. Til støtte for det sidste vil han sagtens kunne finde selv et godt håndskrift, da ordene hyppigst skrives adskilte; men *ἁπλῶς* i betydningen *plane* synes mig rigtignok særdeles passende, og mislyden er sikkert ikke værre end VIII 16, 1 *Σαμίαν μίαν*.

Decbr. 92.

Karl Hude.

Thucydides. Book II. Edited by *E. C. Marchant*. London 1891, Macmillan. LXXXII + 282 pp.

Til denne udgave af 2den bog knytter der sig en lignende interesse som til den ovenfor nævnte af 7de, idet udg. har foretaget en ny kollation af **M**[1]. Desværre har han ikke som *Holden* givet en særskilt fortegnelse over **M**'s varianter, men indlemmet

[1] Desuden er der ofte angivet læsemåder fra et endnu mindre værdifuldt hdskr. i Cambridge, **T** (15de årh.), der frembyder megen lighed med **M**.

Digitized by Google

dem i den idethele meget planløst komponerede *adnotatio critica*, såat man, hvis man vil danne sig en forestilling om, hvilke nye varianter *Marchant* har fundet, møjsommeligt må sammenligne denne såvel med Stahls stereotypudgave som med hans bearbejdelse af Poppos udgave (ed. III[a], 1889), der for det kritiske apparats vedkommende supplerer hinanden. Et par steder giver **M** alene eller imod **B C** den rette læsemåde: 19, 2 *Κρωπιᾶς*, 22, 3 *Κραννώνιοι* (smlgn. *Πρατόδαμος* 67, 1), 35, 2 *αὐτῶν* (**E F**); men antallet af forkerte læsemåder har langt overvægten: 15, 1 *ξυνίεσαν*, 17, 3 *ὤκισαν*, 18, 2 *αὐτῷ τῷ φρουρίῳ*, 19, 2 *καθεζόμενοί τε*, 22, 2 *ἔχειν*, 25, 4 *ἀλιμένι*, 29, 1 *βουλόμενοι* om., 42, 4 *ἔτι* om., 49, 6 *καὶ ἀγρυπνία*, 51, 5 *ἐξέκαμον* (**B**), 53, 1 *ἐπὶ πλέον τῇ πόλει*, 55, 1 *παράλογον*, ib. *μὴ* om. (**B**), 60, 6 *εἰ καὶ μὴ* (Dion. Hal.), 60, 7 *νῦν γε τοῦ*, 62, 3 *τὴν οἰκιῶν*, 63, 2 *δοκεῖ* om., 64, 2 *τῇδε* om., 67, 1 *τοῦ θέρους*, 67, 2 *ὁ Φιλήμονος*, 68, 1 *τὸ Ἄργος*, 68, 5 *δὲ . . . Ἀμπρ.* om., 71, 1 *καὶ καθίσας . . . γῆν* om., 72, 3 *μέχρι τοῦδε*, 75, 1 *πρῶτον μὲν καί*, 79, 2 *τῶν μή*, 81, 3 *μὲν* om., 84, 3 *ἀλλήλοις*, 86, 1 *τὴν Κρήτην*, 89, 2 *ὤν*, 90, 1 *τοιαῦτα μὲν* (**B A F G**), 92, 6 *τὸν κόλπον τὸν* (**C**), 97, 1 *μὲν ἐπί*, 100, 5 *ἐσέβαλον* (**A E F**).

Af nye konjekturer byder *Marchants* udgave ikke mange. C. 68, 7 foreslås istedenfor *οἱ αὐτοῖς* at læse *οἱ ⟨δ'⟩ αὐτοῖς* og nedenfor slette *δὲ* efter *ἀφικομένου*; men Thuk. har næppe meddelt noget så vigtigt som Formions afsendelse med 30 skibe i en parentes. Mere plausibelt er *ἐπινεμομένη* istedenfor *ἐπιγενομένη* c. 58, 2, smlgn. c. 54, 5; konjekturen *οἶδα ⟨μὴ⟩ ποθεῖν* til c. 44, 2 er allerede fremsat før. Derimod kan udg. med en stolthed, som jeg ikke misunder ham, under kategorien: *lectio ab editore primo reposita* (p. XXXV) anføre ikke mindre end 21 steder, hvor han som en trofast discipel af *Rutherford*, hvem udgaven er dediceret, har udskilt større eller mindre «adscripts». Da jeg i sin tid (neue jahrb. 1890 s. 801 ff.) indgående har kritiseret selve mesterens metode, kan jeg her nøjes med at anføre et enkelt exempel på dens anvendelse, nemlig c. 76, 2, hvor ordene *καὶ ξυντεκμηράμενοι* slettes; udg. finder i den kritiske note til stedet, at **M**'s læsemåde *συντεκμηράμενοι* (ligeså i **B**) forråder kommentatorens bemærkning: et synspunkt, der vil kunne vise sig frugtbart. Det fortjener dog påskønnelse, at udg. har ladet de mistænkelige ord blive stående i texten og ikke som Rutherford sat dem i gabestokken udenfor; ligeledes noterer jeg med glæde, at han ofte i valget af læsemåden har givet **C** fortrinet for **B**. Derimod ser jeg med beklagelse, at han propagerer for Rutherfords antagelse, at Thuk. skulde have skrevet sit værk i det gammelattiske alfabet; han søger at støtte den med et ræsonnement, hvis paradoxale karakter han dog ikke selv er blind for, at Thuk. netop i denne sin konservative vedhængen ved det gammelattiske står som en oprører mod den ioniske histories

Digitized by Google

herredømme: *he is the first Attic historian* (p. XXVII). Det vilde dog være højst besynderligt, om en oprører mod ionismen konsekvent skulde skrive det ioniske *σσ* istedenfor det attiske *ττ*, der ifølge indskrifternes vidnesbyrd (Meisterhans, gr. d. att. inschr. 2 p. 77) siden år 500 f. Kr. er såatsige eneherskende.

Decbr. 92.

Karl Hude.

Allotria.

Ridendum dicere falsum.

Det vil forhåbenlig ikke blive anset for et brud på tidsskriftets værdighed, når den tomme plads anvendes til at anføre nogle oversættelsesperler, samlede fra disciples besvarelser af *Thoresens* examensversjoner; enkelte har tilmed en ret instruktiv karakter.

Sommer 1869.

statim moriendi impetum cepit = foretog han strax et Angreb og faldt.
vel soli = endog samme Dag.

Sommer 1871.

E Curtii de rebus gestis Alexandri magni = Alexander den stores Historie af E. Curtius

Sommer 1877.

maioresque (honores) *etiam decreverunt Philippus et Servilius* = Ph. og S. ere ogsaa blevne mindre end deres Forfædre.

Sommer 1878.

securum ambulare = borttager Øxen.
dimissis omnibus e cubiculo = efterat et lille Bæger (culullo?) var tømt.
defixum eum videret = saa ham fast i Øjnene.

Januar 1879.

(uxorem) singularis exempli = 1) for en enkelt Gangs Skyld, 2) som den eneste i sit Slags.

Sommer 1880.

marinae aurae adsidui flatus = Sømænd, der vaage over Vindenes Blæsen.

Januar 1881.

devorentque vos arma vestra = og (gid I) selv (må) sluge Eders Vaaben.

Sommer 1881.

qui inscriptus est Consolatio = tilegnet Consolatius.

Sommer 1884.

ante ultimum discrimen = foran den yderste Ende af Landtangen.

χ.

Redaktionsmeddelelse.

I overensstemmelse med et af hr. dr. phil. *J. Stefánsson* udtalt ønske meddeles det herved, at en imødegåelse af hr. dr. phil. *Otto Jespersen*'s artikel: «Et plagiat» i tidsskriftets 2det hæfte er udkommet under titelen: «Svar til hr. dr. O. Jespersen. Af dr. J. Stefánsson.» (Kbhvn. 1892, Gad.)

Red.

Digitized by Google

De duobus Pindari locis.

Scripsit *A. B. Drachmann.*[1]

Pyth. VIII postquam Pindarus ad comparationem inter Aristomenem victorem et Alcmaeonem instituendam vaticinium quoddam Amphiarai attulit, ita pergit (vs. 55 Momms.): *τοιαῦτα μὲν ἐφθέγξατ' Ἀμφιάρηος. χαίρων δὲ καὶ αὐτὸς Ἀλκμᾶνα στεφάνοισι βάλλω, ῥαίνω δὲ καὶ ὕμνῳ, γείτων ὅτι μοι καὶ κτεάνων φύλαξ ἐμῶν ὑπάντασεν ἰόντι γᾶς ὀμφαλὸν παρ' ἀοίδιμον, μαντευμάτων τ' ἐφάψατο συγγόνοισι τέχναις.* His epodus finitur; quae in stropha sequuntur, ad victoris res sine dubio pertinent et ab iis quae praecedunt omnino segreganda sunt. Ipse autem quem attuli locus, variis interpretum conatibus vexatus, et oratione simplici et sententia vix dubia esse videtur; de structura verborum, postquam *τε* a Triclinio post *ὑπάντασε* illatum expulsum est, ambigi nequit, nisi quod in vs. 60 vel dativum *τέχναις* vel genetivum *μαντευμάτων* cum *ἐφάψατο* iungere usus loquendi Pindaricus sinit; utrum autem facias, ad sensum nihil interest. Itaque totum locum Latine sic interpretabimur: Et haec quidem Amphiaraus. Sed ipse quoque lubens Alcmaeoni coronas do cantuque perfundo, quod vicinus meus pecuniaeque meae custos ad celebratum carminibus terrae umbilicum proficiscenti obvius factus et patria arte vaticinari aggressus est (sive malis: patriam vaticinandi artem aggressus est).

His verbis quid dicere voluerit poeta, brevi explicatione indiget. Postquam Amphiaraum Alcmaeonem praedicantem induxit, se quoque eundem praedicare velle addit, fictione quadam poetica adhibita, quasi verba Amphiarao tributa non ipsius Pindari sint. Alcmaeonem autem quod vicinum sibi

[1] Summam huius disputatiunculae die 23 Oct. 1890 cum sodalibus societatis historico-philologicae communicavi.

Digitized by Google

et pecuniae custodem dixit, hoc ex sollemni Graecorum usu pecunias in templis deponendi explicandum esse Boeckhius vidit. Itaque ex hoc loco efficitur, Alcmaeoni Thebis sacellum aedibus Pindari vicinum fuisse (neque enim illa *γείτων ὅτι μοι* aliter accipi possunt); quae res quamquam de Thebana Alcmaeonis religione aliunde non constat, nihil omnino miri habet. Hic igitur Alcmaeon, cuius aedem Thebis Pindarus frequentabat, poetae Delphos proficiscenti obvius factus vaticinium edidit. De somnio cogitare fere cogimur, quamquam et vigil Pindarus Alcmaeonem videre et audire videri poterat; sed illud simplicius et ad «patriam artem» aptius; nam Amphiaraus in somnis vaticinabatur. Quid sibi vaticinatus sit Alcmaeon, poeta dicere omisit, neque id nos, cum omni praeterea rei notitia destituti simus, coniectando eruere possumus. Recentis memoriae rem poetam significasse consentaneum est; itaque profectionem illam Delphicam Pythiorum causa in quibus vicerat Aristomenes institutam esse veri simile est.[1]

Pindarum provectiore saltem aetate tales in somnis visus habuisse traditum est (cfr. vita Vrat., vita Eustath. p. XVI Christ.), neque hoc fide indignum; hoc autem carmen, si Bergkii rationes sequimur, anno aetatis fere septuagesimo composuit. Illud unum nonnihil admirationis habet, cur poeta huius rei in carmine epinicio mentionem fecerit; quod ne factum esse statuerent interpretes, aut vaticinium ad victoriam Aristomenis pertinuisse crediderunt aut in alia omnia abierunt. Haec ut refutatione parum digna omittemus; illud quoniam veri quadam specie commendatur, breviter persequemur. Primum igitur eius inter poetam et puerum victorem necessitudinis, ex qua sola eiusmodi vaticinium proficisci posset, in reliquo carmine nullum vestigium est; at cum haec omnino solita poetae condicio esset, ut victorem ante victoriam ne nomine quidem nosset, ubi aliter res habebat, hoc signi-

---

[1] Prorsus eodem modo locum breviter interpretatus est E. Rohde (Psych. p. 177, not. 1). v. Wilamowitz (ind. lect. Gott. sem. aest. 1893, p. 17) ex hoc loco efficere videtur, Alcmaeonem non semper vaticinandi laude caruisse; mihi quidem videtur poeta contrarium significare. Cfr. etiam Rohde l. l.

Digitized by Google

ficari saltem consentaneum erat; quod in quibusdam epiniciis factum videmus (N. IV 76. VII 61 sqq.). Deinde vaticinium ad victorem pertinens non ut hic fit in transitu obscure significari, sed aperte praedicari et ad laudes et victoris et poetae referri debuerat; nam utrique ea res eximio honori fuisset.

Hac igitur coniectura abiecta illud ipsum explicandum est, cur poeta vaticinium ab argumento carminis alienum commemorare voluerit. Ex ipsius verbis tantum effici videtur, idcirco eum hoc fecisse, ut gratum animum testaretur; nam hoc sibi vult illud *χαίρων* vs. 56. Vaticinium ergo illud ad res poetae pertinuit, atque is primam quamque grati animi profitendi occasionem arripuit, qua nulla epinicio statim post ludos composito prior oblata est. Sed hoc in carmine epinicio sine offensione fieri potuisse mirum sane est et primo aspectu vix credibile, nec ita factum esse ex hoc solo loco probabile fieri potest. Transeamus igitur ad alterum huius simillimum, qui ut ex hoc aliquam lucem accipiet, ita vicissim hunc clariorem reddet nostramque enarrationem confirmabit.

P. IX Pindarus absoluta fabulosa narratione et Telesicratis victoria iterum nominata sic pergit (vs. 76):

ἀρεταὶ δ' αἰεὶ μεγάλαι πολύμυθοι· στρ.
βαιὰ δ' ἐν μακροῖσι ποικίλλειν
ἀκοὰ σοφοῖς· ὁ δὲ καιρὸς ὁμοίως
παντὸς ἔχει κορυφάν. ἔγνον ποτὲ καὶ Ἰόλαον
οὐκ ἀτιμάσαντά νιν ἑπτάπυλοι Θῆβαι· τόν, Εὐρυσθῆος ἐπεὶ κεφαλὰν
ἔπραθε φασγάνου ἀκμᾷ, κρύψαν ἔνερθ' ὑπὸ γᾶν διφρηλάτα Ἀμφιτρύωνος
σάματι, πατροπάτωρ ἔνθα οἱ Σπαρτῶν ξένος
κεῖτο, λευκίπποισι Θηβᾶν μετοικήσαις ἀγυιαῖς.

τέκε οἱ καὶ Ζηνὶ μιγεῖσα δαΐφρων ἀντ.
ἐν μόναις ὠδῖσιν Ἀλκμήνα
διδύμων κρατησίμαχον σθένος υἱῶν.
κωφὸς ἀνήρ τις, ὃς Ἡρακλεῖ στόμα μὴ περιβάλλει
μηδὲ Διρκαίων ὑδάτων ἀὲ μέμναται, τά νιν θρέψαντο καὶ Ἰφικλέα·
τοῖσι τέλειον ἐπ' εὐχᾷ κωμάσομαί τι παθὼν ἐσλόν. Χαρίτων κελαδεννᾶν

Digitized by Google

μή με λίποι καθαρὸν φέγγος. Αἰγίνᾳ τε γὰρ
φαμὶ Νίσου τ' ἐν λόφῳ τρὶς δὴ πόλιν τάνδ' εὐκλεΐξαι

σιγαλὸν ἀμαχανίαν ἔργῳ φυγών· ἐπ.
οὕνεκεν, εἰ φίλος ἀστῶν, εἴ τις ἀντάεις, τό γ' ἐν ξυνῷ πε-
ποναμένον εὖ
μὴ λόγον βλάπτων ἁλίοιο γέροντος κρυπτέτω·
κεῖνος αἰνεῖν καὶ τὸν ἐχθρὸν
παντὶ θυμῷ σύν γε δίκᾳ καλὰ ῥέζοντ' ἔννεπεν.
πλεῖστα νικάσαντά σε καὶ τελεταῖς
ὡρίαις ἐν Παλλάδος εἶδον ἄφωνοί θ' ὡς ἕκασται φίλτατον
παρθενικαὶ πόσιν ἢ
υἱὸν εὔχοντ', ὦ Τελεσίκρατες, ἔμμεν.

Totum systema cur exscripserim, statim apparebit. Textus enim corruptela laborat iam pridem sanata illa quidem, sed vera lectio Hermanni coniectura reperta nondum vulgo admissa est. Vs. 90 sq. ut in codicibus leguntur, intellegi non possunt nisi de victoriis ipsius Pindari Aeginae et Megaris reportatis; sed hoc ut per se omni veri specie caret, ita a poetae mente alienum fuisse facile demonstrari potest. Asyndeton a quo vs. 97 incipit explicativum est; explicat autem illud *καλὰ ῥέζοντα* vs. 96. Itaque cum inde a vs. 97 Telesicratis victoriae celebrentur, etiam vs. 93—96 huc referri necesse est; tum vero propter illud *οὕνεκεν* initio vs. 93 positum etiam in iis quae proxime praecedunt de Telesicratis victoriis mentionem factam esse sequitur. Accedit quod *πόλις ἥδε* ubi sic nude ponitur victoris patriam significat (P. VIII 99. O. V 20); Pindarus autem se victoriis Cyrenen honestavisse iisque simul ipsum praeclaro facinore silentium vitasse dicere non potuit; neque omnino illa *σιγαλὸν ἀμαχανίαν ἔργῳ φυγών* Pindari personae apta sunt; immo athleta *ἔργῳ*, h. e. victoria gymnica, silentium vitat, cum a poeta praedicatur. Rem expedivit Hermann *εὐκλεΐξας* scribendo, adhibito loco simillimo P. III 75 sq., ubi eodem modo *φημὶ* rectae orationi interponitur. Ab vs. igitur 90 omnia ad Telesicratem pertinent; in cuius victoriis commemorandis eam divisionem instituit poeta, ut primum peregre reportatas, deinde loco communi interposito domesticas afferret. Similiter

Digitized by Google

N. X 33 sqq. victoriae Athenis reportatae ab ceteris vs. 22—28 enumeratis separantur.

Totum de victoriis Telesicratis locum orditur Pindarus ab sententia haud infrequenti, ut se in victore laudando multa breviter complexurum iustumque modum servaturum profiteatur. Sed mentione iusti modi vel potius ipso vocabulo *καιροῦ* abusus[1] ad Iolai fabulam transgreditur, deinde Herculem quoque et Iphiclem commemorat; quorum mentionem ab h. l. plane alienam quodam modo excusat, cum illa addit: «ignavum illum qui Herculem non praedicet neque Dircaeae aquae semper meminerit, quae illum et Iphiclem nutrivit»; addit denique illud propter quod in haec omnia abierat: «quibus ego, quod me ex voto summo beneficio affecerunt, gratiam carmine profitebor» *(κωμάσομαι)*; hic autem *κῶμος*, qui idem est atque *ὕμνος* (nam *κωμάσομαι αὐτοῖς* nihil aliud est quam *ὑμνήσω αὐτούς)* ipse hic locus est, quo Pindarus Herculi et Iphicli debitas laudes reddit. Usus futuri temporis in eiusmodi locutionibus Pindari proprius est; cfr. O. IV 17. VI 21. IX 25. X 79. XI 14 (ubique futurum tempus non ad ea refertur quae sequuntur, sed quae praecedunt vel cum maxime dicuntur). Restant illa: *Χαρίτων κελαδεννᾶν μή με λίποι καθαρὸν φέγγος*; quibus poeta ad propositum ita revertitur, ut ne Gratiae se relinquant, h. e. ne iustae et propriae carminis componendi rationis obliviscatur, precetur (sic iam Rauchenstein [Einl. not. 136] haec verba enarravit; cfr. vs. 2: *σὺν βαθυζώνοισιν ἀγγέλλων Τελεσικράτῃ Χαρίτεσσι γεγωνεῖν)*.

Habemus igitur locum alteri quem tractavimus eatenus similem, quod hic quoque poeta fabulosa quadam narratiuncula inducta occasionem arripit de deorum in se benevolentia nonnulla inserendi; est autem hic locus illo etiam clarior, quod hic se Pindarus a proposito aberravisse aperte fatetur; itaque hic cur in beneficio quod sibi ab heroibus tributum dicit, quicquam quod ad victorem sive victoriam pertineat quaeramus, non modo nulla causa est, sed ne licet quidem id facere. Ceteroquin locus P. IX multo impeditior est, primum ob duritiem transitus qui in duplici *καιροῦ* notione

---

[1] Cfr. quae de hoc loco disputavi De rec. interpr. Pind. p. 284 sqq.

Digitized by Google

vertitur, tum quod tota fabula eo demum consilio inserta est ut Hercules et Iphicles nominarentur; neque aliter illud explicandum, quod poeta hic praeter usum brevitatis commendationem ante enumerationem victoriarum, non post eam intulit. Sed neque si res ab carmine alienas tangere voluit poeta, hoc semper facile et concinne fieri potuisse apparet, et similis artificii exemplum exstat N. VIII 18 sqq., ubi nullo alio consilio Cinyrae mentio fit nisi ut ad invidiam nominandam via muniatur.

Relatis quae de Hercule et Iphicle dicuntur ad ipsius Pindari rem privatam, eum quo tempore hoc carmen scriptum sit rem nescio quam felicissime gessisse sequitur; quod cum universo carminis colore et praecipue cum fabulae tractatione gaudio et lepore paene redundanti optime convenit. Uterque porro locus singularem poetae religionem (ne dicam superstitionem) illustrat, qui siquando insigne divini favoris documentum accepisse sibi visus erat, quamvis grati animi publice profitendi occasionem aptam atque etiam necessariam duxerit.

Quod his duobis locis religione aliqua commotus fecit Pindarus, ut omisso carminis argumento de se subito loqueretur, idem eum, sed aliis de causis, aliis quoque locis fecisse satis constat. Nam praeter nobilissimum locum O. II 83, ubi duo poetae adversarii tanguntur, etiam N. IV 36 sqq. (quamquam ii versus obscurissimi sunt) aemulatione quadam poetica adductum eum inseruisse veri simile est; denique carmen N. VII ita compositum est, ut identidem poeta modo tectius modo apertius ad crimen laesae Neoptolemi memoriae revertatur. Alia exempla prudens omitto; nam P. II. III alia num epinicia sint parum constat. Omnium autem horum locorum ea ratio est, ut per brevem digressionem poeta ad suas res transeat, repetiturus mox proprium carminis argumentum.

Talia in nostrae aetatis carmine simili usui destinato reperiri non posse apparet. Sed enim epinicia Pindari in hoc toto genere, quod in poetae persona adhibenda versatur, ab nostris cantatis quae vocantur aliisque eiusdem generis carminibus magnopere differunt. Nostrorum carminum ea lex est, ut poetae persona omnino non appareat omniaque, ut barbare loquar, obiective proferantur; prima quam vocant grammatici persona ab hoc genere fere abest. Antiquitatis

Digitized by Google

et maxime Pindari in ea re diversam fuisse rationem nemo ignorat; sed tamen quam sit interdum mira ea ratio, adhuc ut opinor animadversum non est. Est enim ubi quae prima persona dicuntur, quamquam ipsius poetae verba sine dubio sunt nec quisquam nostri aevi poeta ita locuturus erat, tamen etiam ad chorum apte referri possint; ut O. I 17 *οἷα παίζομεν φίλαν ἄνδρες ἀμφὶ θαμὰ τράπεζαν* vel 37 *υἱὲ Ταντάλου, σὲ δ' ἀντία προτέρων φθέγξομαι* poeta de se solo dixit, sed tamen choro non inconcinne tribuit. At iam futuri temporis usus quam supra demonstravimus ab hac ratione abhorret; nam is inde pendet quod tempus scribendi carminis a tempore canendi distinxit poeta; quod ubicumque fit, a propria choricae poesis ratione alienum est. Fit autem saepissime et variis modis; ut O. III 6: *ἐπεὶ . . . στέφανοι πράσσοντί με . . . χρέος φόρμιγγά τε . . . ἐπέων τε θέσιν . . . συμμῖξαι*; O. IV, 1: *τεαὶ γὰρ ὧραι . . . μ' ἔπεμψαν*; VIII 54: *εἰ δ' ἐγὼ Μελησία . . . κῦδος ἀνέδραμον ὕμνῳ* (ubi aoristus ex tempore canendi positus est, ex quo scribendi tempus respicitur); O. XIII 3: *γνώσομαι τὰν ὀλβίαν Κόρινθον* (Corinthum primum adibo et cognoscam, antehac carminibus meis non celebratam). Similia etiam in fragmentis deprehenduntur, ut dith. fr. 53 Bgk. vs. 7 sqq. Possum multo plura afferre; sed ex hoc uno loquendi genere, quod ad omnia fere Pindari carmina pertinet, exemplum petitum sufficiet ut ostendatur, poesim Pindaricam quamvis re vera choricam tamen tota specie et forma monodicam fuisse. Neque eam legem ab antiquiore poesi chorica alienam fuisse docent Alcmanis saltem fragmenta (quamquam is quidem, id quod nusquam fecit Pindarus, etiam chorum loquentem induxit [fr. 2. 16. 66 Bgk.]); item Simonidis fr. 46 (*μή μοι καταπαύετε*) poetam chorum allocutum esse ostenditur. Ad hanc igitur formam monodicam etiam illae quas supra demonstravi in rebus positae digressiones revocandae sunt: poetae qui semper ex sua persona loqueretur, ut etiam de se quaedam inferret concedebatur.

Universa autem haec ratio quam h. l. adumbrare magis quam illustrare licuit, ex ipsa generis origine repetenda est. Fuerunt etiam nuper qui epinicia Pindarica ad schema illud nomi Terpandrei revocare studerent,[1] ut mihi quidem videntur,

[1] Crusius in actis coetus philol. XXXIX p. 258 sqq.

Digitized by Google

sine ulla causa idonea. Sed tamen hac quoque disputatiuncula quasi necessitate quadam adacti ad Terpandri poesim revocamur; neque enim si lyricae monodicae et choricae initia quo modo inter se coniuncta fuerint investigandum est, huic nomini non occurrere possumus. Terpandri nomi, quantum quidem coniectura assequi licet, carminum choricorum quae nobis nota sunt simillimi fuisse videntur: utriusque certe generis epica narratio lyricis partibus circumdata propria fuit; quas in Terpandri poesi monodica non minus quam in chorica Pindari ex ipsius poetae persona prolatas fuisse per se intellegitur. Spartae igitur, unde originem ducit poesis chorica, quisquis hanc primus excoluit artifex (nam de ea re parum constat), eiusdem generis carmina ad usum choricum ita transtulisse videtur, ut omnis mutatio in modorum ratione novanda contineretur, carminum natura et forma eadem maneret. Tum haec ratio etiam apud eos qui postea in hoc poesis genere elaboraverunt, ita obtinuit, ut, si verum quaerimus, ad poesim proprie choricam numquam perventum sit, sed intra carmina monodica peculiari quadam et usu stabilita forma, qua ab lyrica Aeolica separabantur, insignia et modis choro aptis praedita subsisteretur.[1]

[1] In summa rei obscuritate et testimoniorum paucitate haec fere sunt, quae erui posse visa sunt. Triplicem omnino poesis choricae originem fuisse video; nam argumentum, quod nihil aliud est quam fabula, ab epica poesi pendet; tractatio ex monodica Lesbiorum ratione fluxit; chorum denique ipsum populare et antiquum institutum Spartanum suppeditavit. Hanc tripartitionem si non aliunde invenire possemus, universa dialecti ratio quamuis in singulis rebus incerta perspicue ostendit.

Digitized by Google

Skulpturer fra Parthenon i Kjøbenhavn.

Studie i den græske Overgangsstil.

Da Venetianerne i September Maaned 1687 under Morosini og Svenskeren Grev Königsmark havde indtaget Athen, og Parthenon for en Del var bleven ødelagt, har Krigere af de forskellige Nationer, der tjente i den venetianske Armé, ligesom Chefen, Morosini, søgt at komme i Besiddelse af en plastisk Erindring fra det allerede dengang i Evropa berømte Tempel, og saaledes har ogsaa en dansk Officer, en Kaptajn Hartmand, erhværvet to Hoveder fra en af Parthenons Metoper, hvilke han har sendt her hjem til Danmark. Man ved forøvrigt ellers ikke det mindste om Hartmand, men Arkæologen Brøndsted, der saa, at Hovederne i Kunstkammeret efter deres Stil maatte høre til Parthenons Skulpturer, fik opsøgt en Notits i det gamle Kunstkammerinventar, der tillod ham at slutte, at Hovederne vare komne i Hartmands Eje ved denne Lejlighed[1]. Forresten havde allerede tidligere den fine Kunstkender F. v. Rumohr set, at det ene af Hovederne, Kentaurens, hørte til en af Parthenons Metoper; Lapithhovedet ansaa han derimod for et kvindeligt Hoved — et Vidnesbyrd om, at denne tidlige græske Plastik i Form og Karakter ikke gør Forskel paa ungdommelige Mands- og Kvinde-Hoveder, — men iøvrigt bestemte han det rigtig som græsk Kunst fra Athen[2]. Brøndsted troede, at de to Hoveder hørte til den ottende Metope paa Templets Sydside, regnet vestfra; det gør de imidlertid ikke; da der kom Gibsafstøbninger af dem over til Britisk Museum, viste det

[1] Notitsen lyder: Toe Hofveder af Marmor, som hafver staaet i Dianæ Tempel til Epheso, fremsskichet af Capitain Hartmand fra Athenen Anno 1688. Se iøvrigt den skarpsindige Udvikling hos *Brøndsted,* Reisen und Untersuchungen in Griechenland. Paris 1830. II S. 171—189.

[2] Smlgn. Kunstblatt 1825. Nr. 88, S. 349.

Digitized by Google

sig, at det var Kentaurens og Lapithens Hoved fra den fjerde Metope paa Sydsiden[1]. Metoperelieffet er meget vel bevaret, og ved Hjælp af Franskmanden Carreys Tegning deraf, udført forinden Venetianernes Ødelæggelse af Templet, bliver Kompositionen ganske klar[2].

Der er fremstillet en Kamp mellem en Kentaur og en Lapith, paa det sidste Stadium før Afgørelsen; Kentauren har redet den ungdommelige, nøgne Lapith omkuld, denne er styrtet voldsomt til Jorden, søgende Støtte med højre Haand og holdende Skjoldet op til Dækning for sig; men Kentauren har med sit højre Forben sparket hans venstre Arm tilside, saa han nu er helt værgeløs. Hestemennesket er rasende opirret, den lille, korte Hestehale pisker Krydset, og Kroppen er i den fyrigste Bevægelse, det venstre Forben har traadt paa Lapithens Underliv eller Laar, hvorved dennes Stilling foruden farlig er yderst smertelig, og nu har Kentauren med begge Hænder svunget et Vinfad op over Skuldrene for i næste Øjeblik at lade det falde knusende mod Lapithens Hoved.

Kentaurens og Lapithens Hoveder ere dog ikke de eneste Brudstykker af Parthenons Skulpturer, som Antiksamlingen ejer, der findes ogsaa i Samlingen et Stykke af et Hestebagben med Hoven, som ligeledes har hørt til en eller anden Metope, og som er erhværvet af Falbe «i Athen; det er fundet paa dette Steds Akropolis, ved Parthenons Tempel og antages at have hørt til en af Kentaur-Figurerne, som ere anbragte paa Metoperne»[3], og det er kommet til Samlingen 1844, altsaa mer end halvandet hundrede Aar senere, end de to Hoveder ere fundne. Denne Benstump med den stærkt bøjede Hov er et fortrinligt Stykke Skulptur, levende, ligesom i en ejendommelig skælvende Bevægelse, og det skønt Kunstneren ingenlunde har tilstræbt nogen realistisk Gengivelse af Overfladen, thi den er ganske glat, uden Angivelse af Haarlaget.

---

[1] Ancient marbles in the British Museum. Vol. VII Pl. VII & XVII, S. 43—46.

[2] *Michaelis,* Der Parthenon. Taf. 3. Tekst S. 131—32.

[3] Denne Udskrift af det gamle Inventar (ABb. 130) viser, at Michaelis ikke har Ret, naar han skriver, at han har «opdaget» Benstykket i Antiksamlingen.

Digitized by Google

Først i senere — hellenistisk — Skulptur antydes ved Hestene gærne Haarlaget. Desuden vidner Stykket om en mærkelig Dristighed i Tekniken, idet man har forsøgt at hugge Benet fuldstændig frit ud. Ved tidligere arkaiske Skulpturer, saaledes flere af de paa Athens Akropolis fundne Kvindestatuer, er enkelte Lokker udhugne ganske frit, hvad der viser, at den tekniske Færdighed er gaaet forud for den egentlig store Skulpturs Udfoldelse, men at Billedhuggerne fra Fidias' Tid ikke har forsømt den tekniske Side, viser et Eksempel som Benet i Antiksamlingen. Benet synes iøvrigt ogsaa at vise, at det er gaaet Billedhuggeren uheldigt, thi under Arbejdet er det — som det synes — brudt over, og man har da i Oldtiden forbundet vort Stykke med den øvre Del af Benet ved Hjælp af en Broncenagle[1].

Michaelis mente, at dette Hesteben hørte til den samme Metope som de to Hoveder i Antiksamlingen, men han oversaa, at der er halvandet hundrede Aar mellem Stykkernes Erhværvelse for Danmark, og det vilde jo være et næsten utroligt Træf, om to danske Mænd i saa langt et Tids-Mellemrum just tilfældig paa Athens Akropolis skulde finde Dele af en og samme Metope, tilmed da Kentauren paa den fjerde Metope allerede 1674, da Carrey gjorde sin Tegning deraf, havde sat venstre Bagben til. Om højre Bagben, som Michaelis ogsaa foreslaar, kan der slet ikke være Tale, da dette, som Relieffet viser, har været arbejdet sammen med Metopens Grundflade. Rent erfaringsmæssigt, ved Betragtning af Benet i Antiksamlingen, kan man imidlertid slutte, at det slet ikke har hørt til den fjerde Metope, thi tæt over Hoven, paa den indadvendte — noget skødesløsere udførte — Side, viser det et indboret Hul, der har svaret til en Fordybning i Grundfladen, og hvorved det med en Klamme har været fæstnet dertil. Men Baggrundsfladen paa den fjerde Metope har intet Hul, medens flere af de andre Metopeplader i Britisk Museum viser et saadant[2].

[1] I Nutiden er det knækket og atter sat sammen.

[2] Særlig Opmærksomhed fortjener Metopen Ancient marbles Vol. VII Pl. VIII, der viser, at den underste Del af det venstre Bagben ved en Nagle har været fastgjort til den øverste Del.

Digitized by Google

De mærkeligste Skulpturrester fra Parthenon er imidlertid de to Hoveder, Kentaurens og Lapithens, i Antiksamlingen. Ikke alene i formel Henseende er disse to Stykker de fineste og bedste Skulpturer, der findes her i Danmark, en Glæde for Øjet, men ogsaa Hovedernes Karakter er betydelig og mærkelig. Dette gælder særlig om Kentaurens, med Armen løftet op over Hovedet, dette bøjet lidt tilhøjre og seende nedad med et meget ejendommeligt Udtryk, som i en Rusens Ekstase, med vidt opspilede Øjne og hedt aandende Mund; der er tillige givet noget opirret og stædigt i Ansigtets Karakter, og antydet noget, man kan have ondt af: som en Slags Dyremenneskets Tragik. Andre Kentaurhoveder fra Metoperne viser en bestemt barbarisk, ugræsk, det vil nærmest sige skythisk Type[1], med stridt Haar, flade, rynkede Fjæs, men dette Hoved er snarere idealt, et skægget, magert Hoved med lige Pande, en temmelig kort Næse og magre Kinder. Øjnene er udadhvælvede mellem Øjenlaagene — en Arv efter Arkaismen —, og disse ere mærkelig nok ganske papirstyndt udarbejdede. Til Hovedets Karakteristik er Enkelthederne meget fint givne, saaledes ses Hudrynker paa Halsen, og Haaret baade paa Issen og i Skægget er tydelig karakteriseret som hængende og tjavset. Den hævede Arm er mager i Formen, ikke stram som i den arkaiske Kunst, spædere og spinklere, ikke saa mægtig udarbejdet som i den senere Kunst fra det femte Aarhundrede, Gavlgrupperne f. Eks. Paa det Sted over Peristyl og Arkitrav, mellem Templets Triglyfer, hvor Metoperelieffet oprindelig var anbragt, har Beskueren kun kunnet iagttage den virkningsfulde og klare Komposition, derimod ikke de Finheder i Detailen som vi, der har Hovedet i Nærheden, kan se. Det maa fylde En med Respekt for den ubekendte Billedhugger, naar man betænker, at han har fordybet sig saaledes i sit Arbejde alene for Arbejdets egen Skyld.

Lapithens Hoved er næppe i Enkelthederne saa fint

---

[1] Smlgn. Guldmønter fra Panticapæum med det skythiske Hoved hos *Barclay V. Head,* A Guide to the principal gold and silver coins of the ancients (Synopsis of the contents of the British Museum). Second edition. London 1881. Plate 21, 1—2.

Digitized by Google

gennemført som Kentaurens, men ogsaa det er gribende i Udtrykket for den dybe, bitre og haabløse Smerte, bøjet, som det er, noget tilvenstre og seende opad med en svag Bøn. Pandens Form, særlig henne ved Tindingen, er fin, derimod er Kindens Flade i formel Henseende temmelig uopdyrket — atter en Arv fra Arkaismen —, og i Hovedets Anlæg bemærkes en ret betydelig Skævhed; den venstre Kind har været sammenarbejdet med Kentaurens højre Forben, som vel altsaa har tilføjet Lapithen et Slag. Ogsaa her er Øjnene ret store, Øjenlaagene ganske tyndt udarbejdede; Munden er halv aaben. Det smertelig bevægede Udtryk i Aasynet fremkommer særlig derved, at de nedre Øjenlaag ere opadtrukne, og at der er løftet ganske lidt ved Øjenbrynenes Linier og Linierne omkring Mundvigene, men dette er gjort ængsteligt, næsten prøvende; man tager næppe fejl, naar man slutter, at disse to Hoveder høre til de første plastiske Værker i Verden, hvori Kunstneren har søgt at gengive Udtrykket for den sjælelige Affekt. Næseborene, der ellers ved langt mindre Sindsbevægelse udvides, er her endnu ganske rolige. Det er først langt senere, i det fjerde Aarhundrede, at det lykkedes de græske Billedhuggere ved Aasynets Linier at give som i et Slags Skema Udtrykket for Smerten; man ser det i Niobes Hoved, hvor Øjenbrynene ere trukne opad mod Næseroden og Mundvigene nedad. Her er Udtrykket givet i et for alle let læseligt Sprog, i Antiksamlingens Hoveder synes det mere at arbejde sig frem indvendig fra, og det staar skrevet med fin og prøvende Skrift.

Antiksamlingens Hoveder viser imidlertid to ganske forskellige Sindsbevægelser, Sejrherrens stærke og modige Ekstase og den Overvundnes haabløse Smerte. Særlig Kentauren spiler Øjnene op, saa de bliver store. Kunstneren kan have modtaget Indtryk af den arkaiske Kunsts Skræmmebilleder, Medusahovederne, der stirrer ud paa Beskueren med vidtaabne, store Øjne; ogsaa Kentauren er som en Art Gorgon for den ved dens Fødder liggende Lapith. Men begge Hoveder har Munden halv aaben, der er gjort den Iagttagelse, at i et saadant dybt bevæget Moment, enten det nu er ekstatisk eller pathetisk, bliver Aandedrættet kort og Munden aabnes lidt.

Digitized by Google

De Vasemalere, der har malet de ældste attiske Vaser med sorte Figurer, have ikke skyet at lade Figurerne bevæge sig hen langs Vasernes Sider i den stærkeste og hidsigste Fart; tydelig er i Reglen Kunstnernes Mening, om end Figurernes overdrevne Bevægelser faar noget snurrigt ved sig, som Figurerne paa en stor Amfora i Antiksamlingen[1]. Det er et Kapløb, som er fremstillet, og Løbets flyvende Fart er anskueliggjort ved Bevægelsernes stærke Udspiling, idet de nøgne, skæggede Mænd kun hviler paa Taaspidserne — og endda næppe engang det! — af det højre, bøjede, bagud strakte Ben, medens det venstre, bøjet i Knæleddet, er strakt frem i Luften. Den ene Arm er hævet, den anden sænket i en for Arkaismen konstant og typisk Stilling, der minder om de to diametralt modsatte Grene af Hagekorset [╒╪╛]. Men uagtet Legemerne ere i den stærkeste Bevægelse, ere Aasynene dog uforanderlig rolige, og Munden er fast tillukket.

Paa en anden sortfiguret Vase i Antiksamlingen, en smuk og omhyggelig udført Skænkekande, ser man paa Forsiden Athene, der i Løb følger ved Siden af en Kvadriga. Vognstyreren er maaske Erichthonios[2]. Her er Gudindens hurtige Løb saa fyndigt anskueliggjort, at uagtet Hestene strækker svært ud, indtager hendes Skridt med de lange, hvide Fødder omtrent to Trediedele af de udstrakte Hestes Længde. Men baade hendes og Vognstyrerens Aasyn ere ubevægede med lukkede Munde.

Ogsaa lidenskabelig bevægede Scener ses fremstillede paa de sortfigurede Vaser, saaledes paa Skulderen af en Hydria i Antiksamlingen, hvor Akilleus i hidsigt Løb forfølger den unge, ridende Troïlos, medens Polyxena forfærdet iler foran[3]. Scenens tumultuariske Karakter er yderligere antydet ved Polyxenas væltede Hydria, som Hestene rask sætter hen over, og Figurernes Skræk, Iver og Medfølelse er godt givet ved deres Legemers Bevægelse, men Aasynene ere ogsaa her ubevægede med lukkede Munde.

---

[1] *S. Birket Smith*, De malede Vaser i Antikkabinettet. Nr. 99.

[2] *Birket Smith,* De malede Vaser. Nr. 108. Der kan vist ikke indvendes noget positivt imod Birket Smiths Tydning.

[3] *Birket Smith*, Nr. 111. For Hovedfigurernes Vedkommende smlgn. *Gerhard,* Etrurische und campanische Vasenbilder. Taf. XX.

Digitized by Google

Disse sortfigurede Vaser ere vel nok udførte i det sjette Aarhundrede f. Kr., eller i hvert Fald omkring Hundredaarstallet, men allerede før Persernes Invasion i Athen anvendte Vasemalerne et nyt Princip i Dekorationen af Vaserne, idet Figurerne kom til at staa med Lerets egen rødgule Farve mod en sortmalet Grund. Man inddeler Vaserne med røde Figurer paa sort Grund i flere Grupper; den ældste Gruppe kalder man Vaser af streng Stil. Man kunde ogsaa kalde dem Vaser med Figurer i Overgangsstil, idet Gruppens Figurstil ligesom de samtidige Skulpturer skiller sig meget bestemt ud fra den foregaaende arkaiske og den følgende helt udviklede Kunst.

Et Blandingskar i Antiksamlingen er en saadan Vase i Overgangsstil[1]. Den er ikke særlig omhyggelig gjort, noget plump af Form, men Figurerne ere meget smukt tegnede. Man ser paa den ene Side af Blandingskarret en Scene, som de græske Vasemalere, særlig paa denne Tid, meget yndede at fremstille, nemlig unge Menneskers Øvelser paa Palæstra[2]. Med hvilken Lyst og Iver disse Øvelser drives, vidner den unge Fløjtespiller om, der helt betaget af sit Spil, med Hovedet bøjet tilbage, skrider festlig fremad. Men ogsaa de andre unge Mænd, der nøgne øver sig med Springvægte og Diskos, gaar helt op i deres Idræt; dette kan man iagttage baade af deres kraftige Legemers Stillinger og i deres Aasyn, idet de fulde af glad Iver alle skiller Læberne fra hinanden, saa at Munden bliver halvaaben.

Dette er saa meget mere iøjnefaldende, naar man husker paa de arkaiske, sortmalede Vaser, hvor Figurernes Aasyn var ganske ens under de vekslende Sjæls- og Legemsbevægelser, og stedse havde Mundene lukkede i.

Paa den anden Side af Blandingskarret er der malet en Scene, der ligesom løfter Beskuerens Tanke fra de smukke og glade Ynglingers festlige Øvelser til selve Gudernes Kreds. Man ser nemlig et Optog af Guder: Athene paa sin Vogn, hendes Yndling Herakles, Søskendeparret Apollon og Artemis

---

[1] *Birket Smith.* Nr. 126.

[2] Afbildet *Julius Lange:* Billedkunstens Fremstilling af Menneskeskikkelsen i dens ældste Periode. S. 252.

Digitized by Google

og endelig Hermes, alle i festlig Forening, saaledes som Vasemalerne ofte har fremstillet dem, uden Tanke paa nogen bestemt mythologisk Scene[1]. Her er ingen legemlige Anstrengelser, der kunde gøre Aandedrættet kort, men der er antydet en løftet Stemning, Glæde ved en salig Tilværelse, og derfor er alle Figurerne fremstillede med halvaaben Mund.

Man har ogsaa paa Vaser af Overgangsstil meget hyppig fremstillet lidenskabelig bevægede Figurer, som f. Eks. Inderfladen af en af Vasemaleren Euphronios dekoreret Kylix, hvor man ser den grumme unge Helt Akilleus i Færd med at myrde den stakkels lille Troïlos[2]; begge Figurerne har her i dette lidenskabelig bevægede Moment halvaabne Munde.

Naar Figurerne paa de arkaiske Vaser stedse under Sjælsbevægelser fremstilles med lukket Mund, og naar Figurerne paa de Vaser, der i Tid følger efter, i lignende Tilfælde bestandig fremstilles med halvaaben Mund, maa man heri se en bestemt Udvikling. I denne Sammenhæng bør der mindes om, hvad Plinius beretter om Maleren Polygnot fra Thasos, der levede og virkede just paa denne Tid, i Begyndelsen af det femte Aarhundrede f. Kr. Plinius fortæller om, hvad nyt Polygnot har indført i Figurstilen; han siger (N. H. XXXV, 58): «siquidem instituit [Polygnotus Thasius] os adaperire, dentis ostendere, voltum ab antiquo rigore variare.»

Hvorledes man skal forstaa Udtrykket «dentis ostendere», kan ikke rigtig forklares ud fra overleveret Monumentstof, men ellers er Meningen tydelig nok, thi her siger Plinius jo med rene Ord, at Polygnot var den første, der opdyrkede Aasynets Miner fra den golde arkaiske Udtryksløshed, idet han lod Figurernes Mund være halvaaben[3]. Saa rigoristisk, som Plinius udtaler Sætningen, maa den vel egentlig ikke forstaas, det er kun en Mærkelighed, der er iagttaget ved Polygnots malede Figurer i Modsætning til de tidligere arkaiske, men det er ikke sagt, at han strengt taget netop har været den første.

Man skulde tro, at naar forskellige Stemninger i Aasynene

---

[1] Dette paaviser *Furtwängler* i Roschers Lexicon der griechischen und römischen Mythologie. Sp. 2219.

[2] *Gerhard*, Auserlesene Vasenbilder. III Tab. CCXXVI.

[3] Smlgn. *Brunn*, Geschichte der griechischen Künstler II, 29—30.

Digitized by Google

blev gengivne ved det ene Middel: halvaaben Mund, maatte det virke ensformigt, men et Blik paa Vasebillederne viser, at dette ikke er Tilfældet, thi Legemernes Bevægelser alene er helt karakteristiske og udtryksfulde. Se saaledes paa Blandingskarret i Antiksamlingen den unge, begejstrede Fløjtespiller eller den glade og ivrige Yngling tilvenstre.

* * *

«Paa Figurer af den ældste Stil plejer Læberne at være lukkede» iagttog Winckelmann fuldkommen korrekt[1]. I Skulpturen betegner Overgangsstilen i Modsætning til Arkaismen den forstærkede Stemning i Aasynet ved den halvaabne Mund. Men vi ejer intet saa tydeligt litterært Vidnesbyrd herom som for Malerkunstens Vedkommende.

Et meget gammelt arkaisk-græsk Billedhuggerarbejde er en Nikestatue af Marmor fra Delos, et mærkeligt Arbejde, særlig fortrinlig er Formen af det højre, nøgne Ben[2]. Gudinden tænkes at løbe hurtig gennem Luften, baaren oppe af sine Vinger, men hun har ganske tæt tillukket, for Vigene opadtrukken, smilende Mund.

I Overgangsstilen sænkes derimod Mundvigene[3]. Fra Perioden har man ikke faa Hoveder tilbage, hvis Miner viser, at de hører til Fremstillinger af Mennesker i sjælelig som i legemlig Ro; de har lukket Mund, som den prægtig bredskuldrede og højbrystede Yngling, der kaldes «Apollon» fra Dionysostheatret i Athen[4], et dejligt Kvinde- og et Ynglingehoved i Athen. Men andre Skulpturer fra Perioden viser Figurerne i stærk Bevægelse, saaledes særlig Gavlgrupperne fra Zeustemplet i Olympia, om hvilke man tør slutte, at de vare udførte før 457 f. Kr.

Den vestlige Gavl viser, ligesom en Del af Parthenons

[1] Geschichte der Kunst des Alterthums (Werke. Dresden 1811. IV, p. 206). Raabende eller skrigende Figurer, baade i Skulptur og Vasemaleri, fremstillede den arkaiske Kunst dog naturligvis med aaben Mund.

[2] *C. Jørgensen*, Kvindefigurer i den archaiske græske Kunst. S. 53—55.

[3] *Julius Lange*, Billedkunstens Fremstilling af Mennesket i dens ældste Periode. S. 232.

[4] Baade af den og af Nike fra Delos findes Afstøbninger i Kunstakademiets offentlige Samling.

Digitized by Google

Metoper, Slagsmaal mellem Kentaurer og Lapither ved Peirithoos' Bryllup, og Voldsscener mellem de lystne Hestemennesker og Kvinder. I Midten staar en nøgen Ynglingefigur — Apollon eller Theseus — roligt op og ned, blot med Hovedet vendt tilhøjre. Aasynets Miner er ganske ubevæget rolige, men den halvaabne Mund viser, at han dog tager spændt Del i Begivenhedernes Gang.

Det samme ses ved en ung Kvinde, der værger sig mod en Kentaur, idet hun støder sin Albu op i hans Fjæs og søger at vriste hans frække Haand bort fra sit Bryst. Det smukke, unge Hoved er ganske roligt i Linierne, kun den halvaabne Mund vidner om hendes Sindsbevægelse. I det hele taget ser man ved disse Grupper den halvaabne Mund næsten hos hver Figur, til Betegnelse af den sjælelige Spænding[1].

Myron fra Eleutherae, der levede og arbejdede i første Halvdel af det femte Aarhundrede, gjorde Epoke i den græske Kunsthistorie ved at være den første, der i Skulpturen helt og fuldt har gennemført den ungdommelige Mandsskikkelse i den stærkeste legemlige Bevægelse. Af hans berømte Diskoskaster findes endnu nogle antike Efterligninger; det er en nøgen Yngling, der krummer sig sammen for af al Magt at slynge sin Diskos hen ad Banen. Den mest stiltro Efterligning af Originalen er et Marmoreksemplar, som opbevares i Palazzo Lancelotti[2]. I dette i legemlig Henseende saa overmaade anspændte Øjeblik bemærker man, at Ynglingens Ansigtstræk ere fuldkommen rolige, ubevægede, kun er Læberne adskilte, Munden halvaaben.

Et andet berømt Værk af Myron var hans Broncestatue af den argiviske Løber Ladas, der i Olympia havde overanstrengt sig saaledes, at han døde deraf. Et græsk Epigram tiltaler Statuen som: livfulde *(ἔμπνοε)* Ladas, i et andet skrives der, at det saa ud, som om Statuen vilde fare hen for at gribe Sejrskransen, at Basis ikke kunde holde paa den, og at Aandedrættet fra Bughulen *(κοίλων . . . ἐκ λαγόνων)* ligesom

[1] Smlgn. Die Ausgrabungen zu Olympia. I Taf. X—XI; II Taf. XV, XIX, XXI—XXII; III Taf. XI; IV Taf. IX.

[2] Forf. kender kun Fotografier derefter; et saadant er fremhængt i Berlins Afstøbningssamling.

Digitized by Google

svævede om Læberne[1]. Efter hvad vi tidligere har iagttaget, maa vi i den sidste Udtalelse se en Antydning af, at Kunstneren havde gengivet den sjælelige og legemlige Spænding i Aasynet ved den halvaabne Mund.

Antiksamlingens to Hoveder betegner endnu et lille Skridt fremad i Udviklingen; i den stærke sjælelige Spænding aabnes Munden, men Billedhuggeren har forsigtigt, ængsteligt og prøvende søgt ogsaa at lade Udtrykket brede sig hen over det øvrige Aasyn.

Francis Beckett.

---

[1] *Πλήρης ἐλπίδος ἐστίν, ἄκροις δ' ἐπὶ χείλεσιν ἆσθμα ἐμφαίνει κοίλων ἔνδοθεν ἐκ λαγόνων. πηδήσει τάχα χαλκὸς ἐπὶ στέφος οὐδὲ καθέξει ἁ βάσις· ὦ τέχνη πνεύματος ὠκυτέρα.* (Anf. efter *Overbeck*, Die antiken Schriftquellen. Nr. 542 b.)

Digitized by Google

Anmeldelser.

Lateinische Schulgrammatik für die österreichischen Gymnasien, herausg. von Director, Dr. *August Scheindler*. 2. verbesserte Aufl. Wien u. Prag 1892, Tempsky. XII + 239 S.

Denne Bog er fremkommen for at tilfredsstille den Fordring i en Forordning af 1ste Juli 1887 fra det østrigske Kultusministerium, at det grammatiske Materiale kun skal hentes fra det Tidsrum, der er repræsenteret af de vigtigste Skoleclassikere. Der er herved fremkommet flere Forskjelligheder fra de almindelig brugte Grammatikers Ordning af Stoffet og dettes Omfang. Idet Forfatteren nemlig bliver fri for at tage Hensyn til fjærntliggende Phænomener, vinder han Plads til at fremstille sit Stof paa en overskuelig Maade, og denne Lejlighed har han paa mange Punkter benyttet og desuden ved ydre Midler, schematisk Opstilling og forskjellige Typer, gjort Tilegnelsen lettere; men paa andre Steder er Fremstillingen unødvendig vidtløftig og Exemplerne for mange og for lange, idet de udelukkende ere hentede fra Forfatterne, medens construerede Exempler ofte kunne stille Reglerne i et klarere Lys. Undertiden træffer man en mærkelig Vedhængen ved det Gamle. En Opregning af 9 Taledele med Substantiver, Adjectiver, Talord og Pronominer som sideordnede burde saaledes ikke længer findes i en Grammatik.

Lydlæren er indskrænket til det for Disciplene nødvendige og er derfor overskuelig. Vidtløftige Regler for Kvantiteten ere efter Forf.s Mening ikke nødvendige for Versoplæsningens Skyld, naar Disciplene fra første Færd vænnes til en rigtig Udtale. Derfor er der overalt i hele Bogen anbragt Tegn over lange Vocaler, et Exempel, der fortjener Efterligning i vore Skolebøger. Det Arbejde, det vilde koste Lærerne at gjennemføre en rigtig Udtale paa dette Punkt, vilde uden Tvivl lønne sig.

Som Exempel paa den lettere Form, Reglerne have faaet, kan anføres Kjønsreglen i 2den Declination, hvor der af Hunkjønsord paa *us* kun anføres *humus* og Navne paa Træer, Stæder, Øer og Lande. I 3die Declination ere ligesom hos Ellendt-Seyffert Ord med forskjelligt Antal Stavelser i Nom. og Gen. og Ord med samme Antal Stavelser tagne hver for sig, hvorved der opnaas en god Tilknytning for Reglen om Gen. Plur. paa *ium*. Kjønsreglerne, der ogsaa knyttes til denne Inddeling, have en for os aldeles ny Form. Forfatteren har bl. a. (i Fortalen) opstillet den Beregning, at der af Ordene paa *o* efter 3die Declination i de i Skolerne læste Forfattere (her regnes dog kun Cæsar, Nepos og Sallust) findes 34 Ord (naar mandlige Personbenævnelser fra-

Digitized by Google

regnes), af hvilke kun 6 ere Masculiner, de 3 af disse *scorpio*, *septemtrio* og *temo* endogsaa sjældne; derfor opstiller han *o* som Femininumsendelse og anfører foruden de ovenomtalte Personbenævnelser kun *ordo* og *sermo*.

I Adjectivernes Bøjning er det heldigt, at Forfatteren er gaaet ud fra Endelserne: *i, ia, ium* som de regelmæssige; af Adjectiver, der mangle Neutr. Plur., nævnes kun *pauper* og *dives*! Her kunde der dog være Anledning til at advare mod at danne andre; men i det hele er Adjectivernes Bøjning fremstillet lettere og klarere end i den i Danmark brugte forkortede Udgave af Madvigs Sproglære, der jo endog ved Henvisniug fra § 38 Anm. 2 til § 54 c leder til at danne en urigtig Gen. Plur. af Ordene *anceps* og *præceps*.

I Verberne har Forf. fjærnet Fut. Imp. Act. 3 Pers. Sing. og Plur. og hele Imper. Pass. fra den schematiske Opstilling paa Grund af deres Sjældenhed, en Sparsomhed, der forekommer at være lidt mærkelig, naar man i *conjugatio periphrastica* finder Formerne *laudaturus fuero* og *laudandus fuero*. Supinum og Futurum Infinitiv Passiv nævnes slet ikke som Verbalformer. Det ses forøvrigt ikke, hvorfor Forfatteren anfører Supinums Sjældenhed hos Skoleforfatterne (1ste Sup. findes efter Fortalen af 70 Verber, 2det af 27) som Grund til deres Fjærnelse fra Verbalformerne, da han dog i Syntaxen behandler dem som Substantiver i Acc. og Abl. En Construction som «*auxilium rogatum*» gjør dog vist Berettigelsen af denne Opfattelse tvivlsom. — I Fortegnelsen over Verberne ere disse i de 4 Conjugationer inddelte efter Perfecternes forskjellige Dannelse med Reduplication, med lang eller kort Stammestavelse og med Suffixerne *vi, ui* og *si*.

Syntaxen er i det hele omhyggelig og tilstrækkelig omfattende, men lider paa mange Steder af Vidtløftighed. En af Vanskelighederne ved Benyttelsen af Madvigs Syntax ligger i dens consequent gjennemførte Ordning efter Ordklasser, Casus, Tider og Maader. Det ses af den foreliggende Bog, hvilken Fordel det medfører at bryde denne Ordning for visse Hovedreglers Vedkommende. Reglen om *consecutio temporum* er saaledes fremstillet paa en let fattelig Maade, idet de vigtigste Phænomener ere samlede under ét. Dog burde eftertidige afhængige Sætninger have været tagne sammen med før- og samtidige i en schematisk Fremstilling, som Stoffet særligt her naturligt forlanger. Ogsaa Betingelsessætninger ere tagne under ét, men her er det uheldigt, at Forfatteren ved Siden af den *irreale* og den *potentiale* Form opstiller de indicativiske Sætninger under Navnet «Form der Wirklichkeit (*realer* Fall)», da det reale sat i denne Modsætning let opfattes som det sikre, en Opfattelse, hvortil man ogsaa ledes ved Forklaringen: «die Bedingung wird als wirklich vorausgesetzt», medens denne Form jo kun fremsætter Betingelsen uden Bibetydning og netop af den talende opfattes som noget uvist (bortset

Digitized by Google

fra de Tilfælde, hvor *si* er at oversætte ved «saa sandt som»), hvorimod det irreale Forhold fremsættes som noget sikkert ikke værende.

Kbhvn., Decbr. 1892.

H. Rafn.

Richard Heinze: Xenokrates. Darstellung der Lehre und Sammlung der Fragmente. Leipzig, Teubner 1892. XII + 204 S.

De to Sider, som i Platons store Aand vare forbundne paa en ejendommelig Maade, Forskningen og Mystiken, fordeltes paa hans to vigtigste Disciple. Aristoteles fortsætter Platons Forskning ved rationel Omdannelse af hans Grundbegreber og ved Gennemarbejdelsen af et Erfaringsstof, der var langt større og mangfoldigere end det, Platon byggede paa. Xenokrates er særligt paavirket af den mystiske Side hos Platon og faar, som Forfatteren af det foreliggende Skrift søger at paavise, en stor Betydning for Aandsudviklingen i den klassiske Oldtids senere Aarhundreder ved sin Systematisering af Platons spiritualistiske Anskuelser. Særligt synes Xenokrates at have paavirket Poseidonios og derved at have bestemt den platoniserende Karakter, som den senere Stoicisme kom ind paa. Hidtil har det staaet som en Gaade, hvorledes denne spiritualistiske Vending i Stoicismen — en Vending, der iøvrigt var forbunden med en større Inderlighed og Dybde i Livsopfattelsen i det Hele[1] — var at forklare. Kort før Heinzes Skrift fremkom havde *Schmekel* i en interessant Undersøgelse (Die Philosophie der mittleren Stoa in ihrem geschichtlichen Zusammenhange. Berlin 1892) paavist, hvilken Indflydelse Karneades' skarpe Kritik af de første Stoikeres Lære har øvet paa den ændrede Stilling, Panaitios og Poseidonios indtog i adskillige Hovedspørgsmaal. Heinzes Bog yder et positivt Supplement hertil ved at gøre det sandsynligt, at det særligt er den xenokrateiske Formulering af Platonismen, som Poseidonios har benyttet ved sin Rekonstruktion af den stoiske Lære.

Det er kun meget faa og korte Fragmenter, Forf. har kunnet sammenstille til Oplysning om, i hvilken Retning Xenokrates' Tankegang gik. Af Nyt er især at nævne den — som det forekommer mig — vellykkede Paavisning, at Plutark i flere af sine religionsfilosofiske Skrifter (de Is. et Osir., de defectu oraculorum, de facie in luna) benytter Xenokrates. Derved kommer dennes Teologi (eller rettere Daimonologi) og Psykologi til at fremtræde i et klarere Lys.

---

[1] Smlgn. min Afhandling «Hedenske Sandhedssøgere» i «Tilskueren» 1892 (Juli) p. 530—532.

Digitized by Google

Karakteristisk for Xenokrates' Forhold til sin store Lærer er det, at han søger at forme til et dogmatisk System, hvad der hos Platon endnu kun var frie Muligheder, Tanken forbigaaende greb og stadigt varierede. Platons Omtale af Daimonerne er saaledes meget forskellig i de forskellige Dialoger. Der er aabenbart adskillig lusus ingenii i hans Skildringer af daimonologisk og eschatologisk Art i Dialogerne. Men Xenokrates danner sig (især paa Basis af Diotimas Ord i Symposion) et dogmatisk System, i hvilket Daimonerne staar som Mellemvæsener mellem Guder og Mennesker, levende i den laveste Del af Himmelrummet (den sublunariske Verden), uden Legeme, men baade med Aand (*νοῦς*) og Sjæl (*ψυχή*). De yde ham i hans System den Hjælp at forbinde Aandeverdenen med den materielle Verden. Tillige vinder han ved Antagelsen af dem Muligheden af at stille sig i et mere positivt Forhold til Folketroen end Platon havde formaaet: alle uværdige Forestillinger om Guderne og alle usømmelige Kultusformer mente nemlig Xenokrates angik Daimoner, ikke Guder. Det Ondes Magt i Verden fik endelig sin Forklaring ved, at der ikke blot gives gode, men ogsaa onde Daimoner.

Netop Problemet om det Onde havde sysselsat Platon i hans senere Aar. Tanken om en Magt, der hindrer den harmoniske Aabenbaring i Verden af de evige Ideer, kan forfølges — maaske endog i sin Stigning — gennem en Række af de vigtigste Dialoger. Kulminationen have vi i Antydningen af en ond Verdenssjæl i «Lovene». I den senere pytagoræiserende Fremstilling, som vi kende fra Aristoteles' Kritik, og som allerede fremtræder i «Filebos», er det Grænseløse (*τὸ ἄπειρον*) Udtrykket for det Ondes Kilde. Hvis Platon ikke selv har kaldt det Grænseløse for det Onde, saa synes i hvert Tilfælde Xenokrates at have gjort det. Modsætningen mellem «det Ene» (*τὸ ἕν* hos Platon, *μονάς* hos Xenokrates) og det «Ubegrænsede» (eller som Xenokrates kaldte det: *τὸ ἀέναον*) faar hos Xenokrates overvejende etisk Betydning. Dualismen uddybes.

Det hænger maaske sammen hermed, at Xenokrates foretager en ejendommelig Ændring i Platons Verdenssystem. Platon havde ikke opfattet Jorden som hørende til en ufuldkommen Region i Modsætning til Himlen. Men Xenokrates stiller den sublunariske Verden i Modsætning til den himmelske Verden, ligesom Aristoteles (af naturfilosofiske Grunde, men beraabende sig paa en ældgammel Tro) samtidigt gjorde. Saaledes blev den kosmologiske Dualisme til, som det i den nyere Tid kostede saa stort et Arbejde at faa omstyrtet igen.

Ogsaa paa det psykologiske Omraade træder Dualismen frem hos Xenokrates. I Stedet for Platons bekendte psykologiske Tredeling: *λόγος, θυμός, ἐπιθυμία* synes Xenokrates (efter et Sted hos Aristoteles, der maa antages at angive hans Lære) at have stillet Tvedelingen *τὸ λόγον ἔχον* — *τὸ ἄλογον*. Og det, uagtet

Digitized by Google

han ellers yndede Tredelingen næsten som en Hegelianer. Men hans Tredeling blev da: *νοῦς*, *ψυχή*, *σῶμα*. Ved «den første Død» skilles Legemet ad, ved «den anden Død» Sjælen, saa at det eneste definitivt Udødelige er Aanden (*νοῦς*). — Der findes Antydninger til en saadan Tredeling hos Platon, hvor han berører Udødelighedsspørgsmaalet; men det er karakteristisk for Xenokrates, at han udvikler den platoniske Psykologi netop i denne Retning. Stoffet, det dunkle Grundlag for Harmonien i Verden og i det enkelte Menneske, der allerede hos Platon gjorde saa stærk Modstand mod Form og Grænse, stod som en endnu farligere Magt for hans Discipel. Det var for Xenokrates Filosofiens Opgave «at faa Uroen og Forvirringen til at høre op» (*τὸ ταραχῶδες τῶν πραγμάτων καταπαῦσαι*), og han maa baade teoretisk og praktisk have erfaret, at det var en vanskelig Opgave, hvis Løsning hæmmedes af Kræfter i Tilværelsen, som virke langt ud over den menneskelige Verden. — At den xenokrateiske Psykologi har havt stor Indflydelse paa Poseidonios, kan vel ikke godtgjøres ved direkte Vidnesbyrd, men bliver i høj Grad sandsynligt ved Sammenligning af de to Opfattelser. Forf. gaar dog ikke nærmere ind derpaa[1].

Xenokrates' mærkelige Lære om «de udelelige Linier» skal jeg ikke nærmere omtale, da den snarere angaar Matematikens end Filosofiens Historie. Den synes til Dels at være fremkommen som Forsøg paa at undgaa en af Zenons Indvendinger mod Bevægelsens Realitet.

Dersom det Billede, Forf. har forsøgt at give os af Platons Discipel, vinder Bekræftelse ved fornyet Undersøgelse af de spredte og dunkle Kilder, hvorpaa vor Kundskab her maa bygges, vil der være paavist et betydningsfuldt Overgangsled i den aandelige Udvikling i Oldtidens sidste Aarhundreder. Det er et Punkt, der har saa meget des større Interesse, som den platoniske Tankestrømning gennem Xenokrates og Poseidonios har fortsat sig ikke blot til Nypytagoræere og Nyplatonikere, men ogsaa ind i den kristelige Teologi.

Harald Høffding.

Andreae Capellani Regii Francorum *De Amore Libri Tres*. Recensuit *E. Trojel*. Hauniae, in Libraria Gadiana. MDCCCXCII. — LVI + 361 pp.

Det af Dr. Trojel udgivne Skrift frembyder en dobbelt Interesse for den, som beskæftiger sig med Middelalderens Litteratur-

[1] Poseidonios' Psykologi er nyligt behandlet af *Otto Apelt* i hans Afhandling «Die stoischen Definitionen der Affekte und Posidonius» (i hans «Beiträge zur Geschichte der griechischen Philosophie». Leipzig 1891), og ved Hjælp af dette Arbejde i Forbindelse med Heinzes er Sammenligningen let at anstille.

Digitized by Google

og Kulturhistorie. For det første har vi i det en fuldstændig Kodifikation af de subtile Regler, der tilsammen udgjorde det ideale eller konventionelle Elskovsforholds Etikette i en vis Del af Middelalderen, Reglerne for *l'amour courtois*. Den Opfattelse af Elskoven eller vel snarere Galanteriet, som vi finde hos Andreas Capellanus, og hvori det er et Hovedpunkt, at Elskov er en Kunst, der kan læres, og som har sine bestemte, ubrydelige Regler, genfinder vi, som Gaston Paris har paavist i en interessant Artikel i Romania XII, hos en Række franske og provençalske Digtere fra Midten og Slutningen af det 12te Aarh. og da navnlig i visse af den berømte Chrétien de Troies' Romaner. Dernæst frembyder Andreas's Skrift en særlig Interesse derved, at det er det vigtigste eller rettere sagt det eneste Dokument, som kan kaste et Lys over det saa stærkt omdebatterede Spørgsmaal om de saakaldte Elskovsdomstoles Eksistens. Fra den Tid, da dette Skrift blev draget ind i Striden om Elskovsdomstolene, ɔ: fra Begyndelsen af vort Aarhundrede, har det været det Arsenal, hvorfra Videnskabsmændene har maattet hente deres vægtigste Vaaben i Kampen for eller imod disse Domstole, og det følger da ogsaa af sig selv, at Trojel i sin Bog om «Middelalderens Elskovshoffer» har skænket Undersøgelsen af dette Skrift en meget fremtrædende Plads (Side 90—170).

Det er mærkeligt, at dette paa saa mange Punkter vigtige og saa meget omtvistede Skrift først nu har fundet en Udgiver. Ganske vist foreligger der et Par gamle Udgaver — den ene fra det 15de Aarhundrede, den anden fra 1610, besørget af en Tydsker *Dethmar Müller* —, men de er dels meget sjældne, dels naturligvis fra et moderne kritisk Synspunkt aldeles utilfredsstillende. Visse Dele af Skriftet har ogsaa været trykte i den nyeste Tid; saaledes har navnlig Dr. Trojel i sit før citerede Værk trykt de 31 *regulæ amoris* (S. 130—131), de 21 *judicia amoris* (S. 141—155) samt Brevet til Grevinden af Champagne og dennes Svar (S. 156—158). Her foreligger nu en fuldstændig kritisk Udgave af det hele Skrift tillige med en 56 Sider stor, paa Latin affattet Fortale — et smukt Appendix til Udgiverens lærde Undersøgelser i «Middelalderens Elskovshoffer».

Af Andreas Capellanus's Værk kendes foruden de to trykte Udgaver 12 Haandskrifter, som findes paa Biblioteker i Frankrig, Italien, Tydskland, Østerrig og Belgien. De fleste af dem er fra det 15de, nogle faa fra det 14de, et enkelt maaske fra det 13de Aarh. Desuden foreligger der to franske Oversættelser fra det 13de, to italienske fra det 14de og to tydske fra det 15de Aarh.

Udgiveren har benyttet samtlige Haandskrifter med Undtagelse af 3, som ikke kan antages at have nogen synderlig Betydning for Tilvejebringelsen af en god Tekst. Ved Undersøgelse af Haandskrifterne er Udg. kommen til det Resultat, at de deler sig i to Hovedgrupper, hvoraf den første kun omfatter to, nemlig det

Digitized by Google

ambrosianske Hdskr. (A) og det ene af dem, som findes i Wolfenbüttel (B), den anden alle de øvrige Hdskr. (og de to trykte Udgaver); til den sidst nævnte Gruppe hører bl. a. de to ældste eksisterende Hdskr., det i Vatikanet og det bekendte Hdskr. i Paris, som f. Eks. Gaston Paris har benyttet.

Som Grundlag for Tekstens Fastsættelse har Udg. taget A, der vel ikke er det ældste Hdskr. — det er fra det 15de Aarh. —, men som efter hans Mening maa betragtes som det, der giver den paalideligste Tekst. Hvor dette Hdskr.'s Læsemaade er aabenbart fejlagtig eller forvansket, har Udg. rettet det for det første ved Hjælp af det beslægtede Hdskr. B, der ikke sjældent ved sin Overensstemmelse med hele den anden Gruppe viser den rigtige Vej, og dernæst er, hvor heller ikke det slaar til, Haandskrifterne af anden Gruppe taget til Hjælp; saa godt som alle Rettelser i A's Tekst støtter sig saaledes til et eller andet af de andre Haandskrifter. Man kan maaske finde hele denne Fremgangsmaade en lille Smule vilkaarlig, men det er dog et Spørgsmaal, om man kunde opnaa noget bedre Resultat ad nogen anden Vej. Det drejer sig jo ikke her om at faa *nøjagtig* den Tekst, som Andreas selv har skrevet — noget saadant vilde ganske simpelt paa Grund af Haandskrifternes Tilstand være umuligt. Trods det, at Udg., hvad der maa roses, ikke hengiver sig til Konjekturer, som ikke støttes af de forhaandenværende Haandskrifters Læsemaader, er det lykkedes ham at tilvejebringe en paa næsten alle Punkter forstaaelig Tekst; kun paa enkelte Steder har han maattet opgive Ævret m. H. t. at bringe Mening i Haandskrifternes Læsemaader.

Udg. har selvfølgelig ikke ladet det være nok med at give den saaledes fastslaaede kritiske Tekst, men ledsager den med et kritisk Apparat, som indeholder alle de Varianter, som kan antages at have nogen Betydning, saavel fra A og B som fra Haandskrifterne af 2den Gruppe, navnlig fra de to før omtalte ældste. Man kan ved Hjælp af disse Varianter faa alt nødvendigt Kendskab til de vigtigste Haandskrifter.

Dr. Trojel inddeler Andreas's Værk i 3 Bøger. Naar han til Støtte herfor anfører, at denne Inddeling findes i adskillige af Haandskrifterne *(in compluribus codicibus)* er dette for saa vidt mindre rigtigt, som den efter hans egne Angivelser kun findes i de to. I de fleste og bedste Hdskr. er Værket delt i to Bøger, saaledes at det Afsnit, som ved Inddelingen i 3 Bøger danner anden Bog, i nogle Hdskr. er Slutningen af første, i andre Begyndelsen af 3dje Bog. Den af Udgiveren valgte Inddeling er for Resten naturlig, naar Hensyn tages til de behandlede Emners Art (1ste Bog om Kærlighedens Erhvervelse, 2den om dens Bevarelse, 3dje om, hvorledes man undgaar Kærligheden), og støttes betydelig af den Omstændighed, at den skal findes hos *Geremia da Montagnone*, der rimeligvis levede i Slutningen af det 13de

Digitized by Google

Aarh. — Hvad Titelen angaar, følger Udg. ogsaa Geremia, idet han kalder Bogen *De Amore,* der dog ikke synes at være den oprindelige Titel. Dr. Trojel formoder — maaske med Rette — at Værket fra Begyndelsen af slet ikke har haft nogen bestemt Titel. I Middelalderen citeres det, som bekendt, ofte som *Gualterius*, der er Navnet paa den unge Mand, til hvem Bogen er rettet; i Haandskrifterne bærer Værket højst forskellige Titler.

Spørgsmaalet om Andreas Capellanus's Person og om det Tidspunkt, paa hvilket han skrev sit Værk, har som bekendt været Genstand for megen Drøftelse, siden man er begyndt at beskæftige sig paa en mere alvorlig Maade med hans Bog. I det Aarstal, der angives som Datum for Grevinden af Champagne's Brev, nemlig 1174, har man en sikker terminus a quo. De fleste Lærde, som i Begyndelsen af vort Aarhundrede beskæftigede sig med Andreas, satte uden Spor af nærmere Bevisførelse Bogen til omtrent 1170, hvad der jo aabenbart er for tidligt. Herimod optraadte *Diez*, som vilde sætte den saa sent som det 14de Aarh. Man havde imidlertid gjort den Iagttagelse, at man finder Andreas's Bog omtalt hos Forfattere fra det 13de Aarh., og navnlig blev det af Betydning, at *Th. Sundby* i sin Bog om *Brunetto Latino* paaviste, at den citeres i et Par Skrifter af *Arnold af Brescia.* Det ældste af disse Skrifter *(De dilectione Dei et proximi,* etc.) er fra Aaret 1238, som altsaa frembyder en sikker terminus ad quem.

Alt, hvad man med Sikkerhed ved om Andreas Capellanus, er altsaa, at han maa have skrevet mellem 1174 og 1238. Forskellige Lærde har imidlertid forsøgt at komme til en nærmere Tidsbestemmelse; det er navnlig *Gaston Paris, Trojel* og *Pio Rajna*, som har beskæftiget sig med dette Spørgsmaal. Da det af visse Ytringer i selve Bogen fremgaar, at den maa være skreven i Frankrig, maa den sikkert, for at have kunnet være kendt i Italien i 1238, være skreven adskillige Aar før dette Tidspunkt; noget andet bliver det imidlertid, hvor langt man vil gaa tilbage. Gaston Paris (Romania XII) mener nu af visse Ytringer i Bogen at kunne slutte, at den ikke kan være skreven, medens de i Bogen flere Gange omtalte Damer (Grevinde *Maria af Champagne, Alinoria*, osv.) levede, d. v. s. den maa være skreven efter Aar 1200. I sin Bog om Elskovshofferne har Trojel forsøgt at skyde den adskillige Aar tilbage i Tiden. Han finder, at der af de Steder, hvor Damerne omtales, ikke kan sluttes, at Bogen er skreven efter deres Død (Middelalderens Elskovshoffer 101 ff.), ja i enkelte Steder vil han endogsaa se en Hentydning til, at de endnu levede ved Bogens Fremkomst. Det vægtigste Argument for det tidligere Tidspunkt finder han dog i et Forsøg, som han gør paa at bestemme, hvem den *Gualterius* er, til hvem Bogen rettes. Han ser i ham en Fyrste af kongelig Æt *Gancher de Châtillon,* som er født omtrent 1165,

Digitized by Google

og han antager saa, at Andreas maa have skrevet, da denne var 15 Aar gammel, altsaa ca. 1180. Dette Hovedpunkt i Trojels Bevisførelse: Identifikationen af Gualterius med Gancher de Châtillon, er imidlertid blevet tilstrækkelig grundig omstyrtet af Gaston Paris i hans indgaaende Anmeldelse af Trojels Doktordisputats i *Journal des Savants* Nov. & Dec. 1888, og Dr. Trojel har nu selv i Fortalen til nærværende Bog frafaldet denne Hypotese (se Side IX—X). Gaston Paris fastholder sin tidligere Anskuelse og præciserer den nærmere derhen, at Andreas skulde have skrevet omtrent 1220. En betydelig Støtte herfor finder han i den Omstændighed, at Geremia da Montagnone betegner Andreas som Kapellan hos Innocents IV (1243—54). G. Paris mener, at der ingen Grund er til at forkaste dette Vidnesbyrd (som genfindes i Udgaven fra det 15de Aarh.), og anser det for muligt, at Andreas efter i en yngre Alder omtrent 1220 som Kapellan ved det franske Hof at have skrevet den foreliggende Bog er gaaet over i pavelig Tjeneste. Dette sidste er imidlertid blevet omstyrtet af Pio Rajna, som i *Studj di filologia romanza* V, 1891 har paavist — som det synes mig paa en overbevisende Maade —, at Geremia i Virkeligheden har forvekslet vor Andreas med en anden, som er Forfatter til et lille Skrift *De dissuasione uxoriationis*[1], og som virkelig var Kapellan hos Innocents IV. — Dr. Trojel har saaledes fuldstændig Ret i, at intet af de tidligere Forsøg har ført til noget sikkert Resultat.

I den citerede Artikel af Pio Rajna har denne gjort et meget interessant og skarpsindigt Forsøg paa at bevise, at Andreas Capellanus maa have skrevet noget før eller i alt Fald ved Aar 1200. I de to Haandskrifter, som Dr. Trojel i den foreliggende Udgave regner sammen til en Gruppe: det ambrosianske og det ene i Wolfenbüttel, er Grevinden af Champagne's Brev dateret 1210 *mensis septembris indictione XII*, medens det i de andre Hdskr. dateres 1174 *Kal. maii. Indictione VII.* Da nu dette sidste naturligvis maa antages for det oprindelige, maa man spørge: hvorledes er det gaaet til, at tvende af Hdskr. fuldstændig har forandret denne Tidsangivelse? Det kan, mener Pio Rajna, kun forklares deraf, at det Hdskr., hvorfra baade A og B nedstammer, er skrevet netop i Aaret 1210 i September Maaned, m. a. O., at Afskriveren har indført det Tidspunkt, paa hvilket han selv skrev, i Stedet for det, som fandtes i det Hdskr., han kopierede. Hvorfor skulde han ellers have gjort sig den Ulejlighed at udregne den rigtige Indiktion? — Gaar vi ud herfra, kommer vi tilbage til før Aar 1210, ja vi maa endda gaa ret betydelig tilbage, ti, som Trojel paaviser (XXXVIII—XXXIX), har A og B visse Fejl tilfælles med nogle Hdskr. af 2den Gruppe,

---

[1] Opdaget af *Trojel* og udgivet af *Pio Rajna* l. c.

Digitized by Google

saa at vi maa antage mindst eet Mellemled mellem Originalhaandskriftet og det supponerede fra 1210. —

Dette er i al Korthed Pio Rajnas skarpsindige Argumentation. Man kunde have ventet, at den fornyede og nøjagtige Undersøgelse af Haandskrifterne, som Dr. Trojel har foretaget, havde kastet et nyt Lys over Spørgsmaalet om Bogens Tilblivelse. Dette har imidlertid ikke været Tilfældet; efter at have vist de tidligere Forsøgs Utilstrækkelighed ender Udg. l. c. med at udtale sin Tilslutning til Pio Rajnas Antagelse, dog med en vis Reservation og uden synderlig Begejstring. Han finder, at dette Forsøg dog har noget at støtte sig til, hvad der ikke kan siges om de tidligere, medens Pio Rajna selv aabenbart betragter sit Resultat som langt sikrere (*Qualcosa che non dubito di chiamare una prova* Studj di f. r. V, p. 246). Det forekommer dog Anmelderen, at Pio Rajnas Slutning langt fra er saa sikker, som den ved første Øjekast kan synes, og at den egentlig hviler paa et falsk Grundlag. For det første er jo Indiktionen, som Pio Rajna selv gør opmærksom paa, ikke ganske den rette: den er i begge de paagældende Hdskr. XII, medens den skulde være XIII. Dette tillægger jeg dog ikke Spor af Betydning, det kan meget godt forklares enten som en Fejlskrift eller paa en anden Maade, som Pio Rajna nærmere udvikler. Vi gaa altsaa ud fra, at det er den rigtige Indiktion for Aaret 1210, der er indført. Men ligger deri noget Bevis for, at den nye Tidsbetegnelse er indsat af en Afskriver, der netop skrev i dette Aar? Det synes der mig egentlig ingen Grund til at antage; saa vanskeligt er det dog ikke at udregne Indiktionen for et givet Aar, at en Afskriver ikke meget let skulde kunne gøre det, selv om det drejede sig om et Aar, der tilhørte Fortiden. Hvorledes Fejlskrifterne 1210 for 1174 og September for Maj er indkomne, bliver ganske vist en Gaade for os, fordi vi mangler Kendskab til det Haandskrift, der ligger til Grund for A og B, og til dets Forgængere, men er Fejlen først eén Gang kommen ind, er det vel ganske naturligt, at Indiktionen er bleven rettet i Overensstemmelse dermed. Der er altsaa fra den Side næppe noget i Vejen for at antage, at Fejlen er indkommen efter 1210. Hertil kommer nu, at det er i høj Grad usandsynligt, at en Afskriver her midt i Bogen indfører det Aar, i hvilket han selv skriver. Selv om Brevet fra Grevinden af Champagne for os ikke kan staa som noget historisk Dokument, var det dog vist anderledes for en middelalderlig Skriver. For ham maatte Brevet staa som et historisk Dokument, der netop hørte Fortiden til, hvis Datum ikke turde ændres uden særlige Grunde, og som det i hvert Fald vilde være meningsløst at datere med det Tidspunkt, paa hvilket Afskriveren selv arbejdede. Det forekommer mig derfor, at der er al Grund til at antage, at det Hdskr., der ligger til Grund for A og B,

Digitized by Google

og hvori 1210 første Gang er indkommet for 1174, netop maa være senere end 1210.

Man maa saaledes nu som før sige, at det ikke er lykkedes med nogen overvejende Sandsynlighed at bestemme en nøjere Tidsgrænse for Andreas Capellanus' Værk. Det samme gælder vort Kendskab til hans Person. Efter Udtalelser i selve Værket kan der vel næppe være nogen Tvivl om, at Andreas virkelig har været det, som han udgiver sig for, Kapellan ved det kongelige Hof *(capellanus regius, capellanus aulæ regiæ)*, men man finder desværre i Tidsrummet 1174—1220 ingen Hofkapellan af dette Navn omtalt. Derimod vides det, at en vis Andreas var Kapellan hos Grevinde Maria af Champagne fra 1185—87, og Pio Rajna og Trojel (S. XI) er tilbøjelige til i denne Andreas at se det foreliggende Skrifts Forfatter; efter Aaret 1187 kunde han jo været gaaet fra Grevindens over i Kongens Tjeneste. Denne Forklaring stemmer godt sammen med den Pio Rajna-Trojelske Antagelse om det tidlige Tidspunkt for Bogens Tilblivelse, men det er dog noget tvivlsomt, om den er rigtig. Selv om man maa indrømme, at man ikke med nogen absolut Sikkerhed kan slutte, at Andreas har skrevet efter Grevinden af Champagne's Død, kan man dog endnu mindre slutte det modsatte, og det forekommer mig navnlig, at det af den Maade, hvorpaa hun omtales i Skriftet, aldeles ikke synes at fremgaa, at Forfatteren har levet i hendes umiddelbare Nærhed. Den af Trojel Side VIII omtalte Kompliment til Grevinden, som lægges i Munden paa *vir nobilior,* synes mig aldeles intet at bevise, og et andet Sted, hvor hun benævnes *gloriosa,* mener Trojel selv er uægte. Det synes mig overhovedet rimeligt, at Andreas vilde have omtalt Grevinden paa en ganske anden Maade, hvis han virkelig havde staaet i direkte Forbindelse med hende eller hendes Kreds.

Foreløbig maa man altsaa lade Spørgsmaalet om Andreas Capellanus' Person og om det nøjagtige Tidspunkt for hans Forfatterskab staa hen. Man maa haabe, at fremtidige Undersøgelser vil kaste Lys over disse Forhold; umuligt er det jo ikke, at uopdagede eller hidtil upaaagtede Dokumenter kan bringe Klarhed i denne Sag.

Teksten, som den foreligger i Haandskrifterne, og som den her er udgivet, frembyder paa flere Steder ret mærkelige Ting, som kunde vække Formodning om, at ikke alt skyldes Andreas Capellanus, men at Værket i Virkeligheden er en Kompilation, eller at der i alt Fald har fundet større Interpolationer Sted. Meget besynderligt er det saaledes, at der et Par Steder henvises til «doctrina capellani» el. «Andreae capellani», ret som om dette var et andet Skrift, og ikke mindre mærkeligt er det, at der paa to forskellige Steder afhandles om Klerkenes Forhold til Elskov paa en Maade, som absolut maa vække Mistanke om, at vi ikke her har med en ren Skødesløshed fra Forf.s Side at

Digitized by Google

gøre, men at et af Stederne maa være en senere Tilføjelse. Det er imidlertid højst vanskeligt at udsondre noget af det foreliggende som uægte, og Udgiveren mener da ogsaa (XLI—XLIV), at de paagældende Steder nok lade sig forklare uden at antage nogen Interpolation. Et enkelt Sted (S. 106), hvor Elskovsguden henviser til Regler, som findes «in libro ad Gualterium scripto», anser Udg. derimod for uægte. Hele dette Spørgsmaal om Værkets Enhed synes endnu at være et meget dunkelt, og med vort nuværende Ukendskab til Bogens Tilblivelseshistorie kan man vist næppe naa til et sikkert Resultat i saa Henseende. Det synes dog temmelig sikkert, at Bogen allerede i det 13de Aarhundrede har foreligget væsentlig i den Form, hvori vi kender den.

Tilbage staar endnu at yde Dr. Trojel en Tak for det i saa mange Henseender udmærkede Arbejde, der helt igennem vidner om hans strenge Samvittighedsfuldhed og grundige Lærdom. Udgivelsen af en saa omfattende Tekst som den foreliggende er et Arbejde, som kræver overordentlig megen Flid og Taalmodighed, og Dr. Trojel har ingenlunde gjort sig Arbejdet let. — Maa jeg til Slutning gøre opmærksom paa en lille ubetydelig *lapsus,* som har indsneget sig i Indledningen. Det siges S. LV n. 2, at den et Sted i Bogen omtalte *Amphelice* findes i *Chrétien de Troies' Cligès,* men Heltinden i denne Roman hedder i Virkeligheden *Phenice,* hvilket Navn findes i adskillige af de ringere Hdskr., men af Udg. ikke er optaget i den kritiske Tekst. Amphelica er derimod Heltinden i *Herbert le Duc's* Roman *Foulque de Candie.* For Resten finder man det rigtige Forhold her i *Trojel:* Middelalderens Elskovshoffer (S. 140).

H. K. Søltoft-Jensen.

Alfred W. Pollard, Chaucer. (Macmillan's Literature Primers). London, 1893.

Ten Brink, Furnivall, Koch, Skeat, and others, have of late years published many excellent contributions to the Chaucer philology; but very far from their writings making a Chaucer Primer superfluous, it may on the contrary be said that it became day by day more necessary to have such a book as Mr. Pollard's, comprising and bringing within the reach of everybody the chief results of researches hitherto to be found only in a variety of publications, all of which were not easily accessible. If Mr. Pollard has not added much to our knowledge of the subject, it is no small merit to have brought together within so narrow a compass an extraordinary amount of information, and to have

Digitized by Google

presented it in so readable a form. The book is, on the whole, a worthy companion to Prof. Dowden's excellent Shakspere Primer, published by the same firm.

After a brief Introduction, the first chapter is headed «Chaucer, the King's Servant» and relates the story of his life, apart from his poetry. The date of Chaucer's birth is given as 1340 or a year or two earlier; but I do not see any reason why we should not place it some years later; any date up to 1345 fits better in with the well known statement in the Lord Scrope suit. — On p. 8, I am glad to find the author warning us «against taking Chaucer's mysterious and unhappy love too seriously or too literally». In my little book on *Chaucers Liv og Digtning*, which appeared a short time before Mr. Pollard's, I have taken the same view and supported it by a reference to the tone pervading the last third of the *Merciless Beauty*. — I am equally glad to see that our author rejects the cousin or namesake theory of Chaucer's marriage; but when, on p. 16, he narrates the raptus of Cecilia de Chaumpaigne as an incident in the poet's married life, he ought to have mentioned that *raptus* by no means need imply any elopement with the young lady; the word may as well signify the abduction of a ward from a tyrannous guardian, and Chaucer's conduct on this occasion has, perhaps, been extremely praiseworthy (cf. *Modern Language Notes*, 1891, p. 248); but, of course, we cannot affirm anything with certainty. Neither are we able to tell whether or not the poet's marriage was a happy one; Mr. Pollard is inclined to think it was, and adduces the reason for his supposition that the gibes at marriage and the disrespectful utterances on the softer sex generally occur only in the poems written after his wife's death. «Chaucer was a less religious and a less clean-spoken man when his wife's influence was removed than he had been during her life.» However interesting this view may be, the inference is hardly the only one possible; for might we not with almost as much right say: «The poet's wife seems to have been a shameless vixen who led him a terrible life; during her lifetime he dared not even in his poems give vent to his feelings, making only the extremely tame allusion in the *House of Fame* to the ungoodly tone in which she awakens him of a morning; but as soon as he got rid of her dreaded presence, he made attacks on marriage and on married wives one of his favourite themes and evidently spoke from bitter experience»? What I mean to say is, of course, that we had better state nothing at all about Chaucer's married life till some day, perhaps, we shall know something positive about it.

Chapter II gives a brief, but sufficient account of Chaucer's reading and of the literary influences traceable in his works; and chapter III deals with the reasons for discarding some poems as spurious and for arranging the genuine ones chronologically. Then

Digitized by Google

follow four chapters taking the poems singly and containing the principal facts and theories concerning each of them. I have found very little to remark on here, unless it be that our author seems too ready to assign early dates to certain of the poems included in the Canterbury Tales. The arguments given for dividing the Monk's «Tragedies» into two groups and for placing twelve of them towards the close of the first period are far from conclusive. — Finally, there is a short Appendix about Chaucer's metres and about the spurious and doubtful works, where Mr. Pollard is more than usually sceptical with regard to Kaluza's theory of ascribing the first 1705 lines of the *Romaunt of the Rose* to Chaucer.

As the object of the book is only to give a trustworthy handbook to Chaucer's works, we cannot expect to find much literary criticism in it; the author generally contents himself with an adjective or two to each poem, and unfortunately — in my opinion at least — these adjectives are not always to the point, *e. g.* when the *Dethe of Pite* is termed «this beautiful little poem» (p. 62). I also hope very few readers will agree with Mr. P. in thinking that the *Retractation* at the end of the *C. T.* has «a genuine ring» (p. 126); and the following is a fair specimen of a certain sort of criticism which does not appear the less objectionable for being still common: «To speak plainly, these churls' tales are all concerned with low tricks or downright sin. All that can be said for them is that they are told merrily and thoughtlessly, with no lingering over sin for its own sake, and with a general understanding that these things are done in the land of fiction» (p. 122). — Mr. Pollard seems somehow better able to appreciate learned researches on disputed points of scholarship than the healthy realism and humour of the *Canterbury Tales*.

Otto Jespersen.

Die Hvenische Chronik in diplomatarischem Abdruck nach der Stockholmer Handschrift nebst den Zeugnissen Vedels und Stephanius und den hvenischen Volksüberlieferungen herausgegeben von *Otto Luitpolt Jiriczek* (= Acta germanica III, 2). Berlin 1892. XVII, 39 s.

«Den hvenske krønike» er et til Hven knyttet heltesagn, en nordisk stedfæstelse af det tyske sagn om Grimhilds — «fru Kremilds» — brodersvig. Sagnet er blevet nedskrevet på latin, sikkert af den senere historiograf Jon Venusin; i sin visesamling 1591 citerer Vedel denne «huenske chrønicke» efter hukommelsen.

Digitized by Google

I året 1603 blev den oversat af præsten Niels Michelsen, Ålborg; og denne danske oversættelse er den eneste skikkelse, hvori den er kommen til os. Sv. Grundtvig trykte den, Danm. gl. folkev. I 38, efter en skødesløs afskrift fra 17de årh. (Add. 107 fol. på universitetsbibl.); senere opdagede han, at det stokholmske håndskrift K 23 var forskrift for det københavnske, og DgF. III 769 meddelte han rettelser derefter. — Den «hvenske krønikes» forhold til andre Nibelungendigtninger er behandlet af P. E. Müller, W. Grimm, S. Grundtvig og senest W. Golther (Zs. f. vergl. lit., NF. II).

Noget væsenligt nyt har dr. Jiriczek ikke villet yde ved sin udgave, men et lettere overblik over det kendte i så pålidelig form som mulig. Han aftrykker for første gang Stokholmerhåndskriftet fuldstændig; og han meddeler alle, selv ubetydelige afvigelser i den københavnske afskrift af det (tidligere trykt fuldstændig hos Grundtvig); dertil föjer han Vedels viseindledning (tidligere trykt hos Grundtvig) og Stephanius' noter, skönt de kun er latinsk oversættelse af Vedel. Endvidere nyere hvenske sagn om samme æmne, nemlig foruden de hos Grundtvig benyttede også et citat af Sjøborg 1830 og nogle optegnelser, som udgiveren selv har samlet under et tre dages ophold på øen i 1892. Nogen vurdering af disse nyere sagn kommer udg. ikke ind på; jeg skal blot bemærke, at al senere overlevering røber påvirkning af Vedels visebog, og at det eneste sikkert ægte træk i den er, at skattebjærgets nøgle kastes i havet. Til oplysning af Nibelungendigtningen indeholder disse sagn næppe meget; men dr. J.s optegnelser har nogle interessante bidrag til folkedigtningens liv hos almuen.

Udgaven af krøniken synes udført med den grundighed og omhu, som en tysk filolog af god skole udviser. Dens undertiden vel store omstændelighed har måske sin grund i, at det er udg.s förste arbejde af denne art. Vi er i alt fald ikke vante til at se danske afskrifter fra 17de årh. aftrykte diplomatarisk med håndskriftets linjedeling og en note for hver udeladt *u*-tøddel og *i*-streg og for hver glemt streg i et *n*. Nöjagtigheden drives til det yderste s. XIII, hvor udg. aftrykker pastor O. Kalkars skriftlige meddelelser med krøller over *u*'erne. Stokholmerhåndskriftets mange små skrivefejl beholdes i teksten (bl. a. 9^{11}, 9^{18}, 17^{19}), til dels endog uden at nævnes i noten (afskriveren i 17de årh. har overalt set disse fejl og rettet dem); en af fejlene (11^{11}) forsvarer udg. i forordet. Ved lidt större fortrolighed med dansk sprog kunde han vist være kommen på simplere måde gjennem disse spørsmål. — I det hele har udg. arbejdet sig ind i alt, der vedkommer udgaven, med flid og sædvanlig også med held.

Axel Olrik.

Digitized by Google

Oskar Froehde, die Anfangsgründe der römischen Grammatik. Leipzig, Teubner 1892. 141 S.

Man maa ikke af Titlen paa dette lille til Johannes Schmidt dedicerede Skrift forledes til at tro, at det er en latinsk Skolegrammatik for Begyndere.

Det er de latinske Grammatikeres Fremstilling af en Del almindeligere grammatiske Spørgsmaal, som Forf. her har samlet under Betegnelsen «Anfangsgründe», Grundlaget, Forudsætningerne for Behandlingen af Afsnittet om Taledelene.

Disse almindeligere Spørgsmaal fremtræde ikke hos de romerske Grammatikere som en samlet Indledning til deres Fremstilling af Grammatiken, men som særskilte Kapitler i en vilkaarlig Orden og forskellig ordnede hos de forskellige Grammatikere, og findes ikke alle hos samtlige grammatiske Forfattere.

Dr. Froehde opstiller sin Ordning og Inddeling af disse Afsnit i 15 Kapitler: 1) de arte, 2) de grammatica, 3) de lectione, 4) de accentu, 5) de distinctione, 6) de voce, 7) de littera, 8) de syllaba og de communi syllaba, 9) de dictione, 10) de oratione, 11) de definitione, 12) de genere og de specie, 13) de sententia, 14) de clausula, 15) de latinitate.

Hvad vi have af romersk Grammatik, er os overleveret af et Antal grammatiske Forfattere fra det 4de til 6te Aarhundrede efter Chr. F. (Charisius, Diomedes, Donatus og Priscianus er de vigtigste). Disse Forfattere benyttede (tabte) Kilder fra 3dje og 2det Aarh. (Charisius især Romanus fra Beg. af 3. Aarh.), og disse igen Kilder fra 1ste Aarh.

Man har i de sidste Aar gjort sig en Del Umage for at fremdrage, hvad man kunde udfinde om disse tabte ældre Kilder; flere Navne paa Grammatikere fra ældre Tid spille en Rolle i disse Undersøgelser, Palæmon (Midten af 1ste Aarh. efter Chr.), Scaurus (Hadrians Tid); og man har stillet Citaterne af disses Skrifter sammen for at danne sig en Forestilling om deres Lærebøger. Dette har dog kun Interesse, for saa vidt det heraf fremgaar, at Hovedindholdet af den romerske Grammatik allerede tidlig var samlet i det væsentlige, og at vi kun have den senere omhyggelige Bevarelse af det overleverede, tit i klar og forstandig Fremstilling, men i det hele dog mest med de samme Ord hos flere Forfattere og med stærk Afhængighed af Forgængerne.

Det er i det hele et Charaktertræk for den senere Kejsertids Aandsliv, hvilket Slid man har haft med at bevare det overvældende Kulturstof, som man havde modtaget fra tidligere Aarhundreder, og hvorledes Arbejdet hermed tit tog Magten fra den selvstændige Produktion.

Den egentlige Skaber af en romersk Grammatik kan næppe nogen anden have været end Varro; vi finde ved de fleste Afsnit ham citeret hos vore Grammatikere. Terentius Varros

Digitized by Google

Navn har da levet ned til de seneste Tider. Han har grundlagt den romerske Grammatik.

Naturligvis paa græsk Grundlag. Oprindelsen fra Grækerne viser sig overalt, man finder dem ofte citerede hos de romerske Grammatikere (Graeci), Etymologier hentes fra Græsk, og græske Vers anføres. Varro havde allerede mange græske Citater eller Forklaringer. Men ogsaa de senere Grammatikere kunde paa egen Haand benytte græske Kilder, og herved maa man noget modificere Ytringerne ovenfor om Afhængighed hos senere Grammatikere af deres Forgængere. En Grammatiker som Priscianus benytter selvstændig Apollonios (Dyskolos).

For ethvert af de nævnte 15 Kapitler anfører nu Forfatteren de latinske Grammatikeres Definition af det deri omhandlede Begreb, Indholdet af Afsnittet derom, og sammenligner de græske Grammatikeres tilsvarende Udtalelser og Meninger.

For Exempel om Accenten. Definition: hos Dositheus «accentus est *unius cujusque syllabae* proprius *sonus*» og lignende hos andre Forfattere, men i det sene grammatiske Skrift, der citeres som Codex Bernensis 16 (væsentlig Udtog af Isidor): «accentus est . . . *vox syllabae,* quae in sermone plus sonat de ceteris syllabis.» Her i det sidste Sted defineres altsaa Accenten som den betonede Stavelses Udtale, ligesom hos Servius, og hos andre kaldes da i denne Forstand Accenten for «anima vocis.»

Saa kommer Etymologien af accentus.

Accenternes Arter: acutus, gravis, circumflexus.

Deres Plads i Ordet (udførligt behandlet af Grammatikerne).

Tegnene for Accenterne.

Derpaa Grækernes Behandling af de samme Spørgsmaal.

Man vil heraf nogenlunde kunne skønne, hvilket Maal Forfatteren har sat sig: Læseren finder i den lille Bog en Sammenstilling af Grammatikernes Bestemmelser af de paagældende Begreber og en kort Oversigt over Hovedspørgsmaalenes Behandling, men ikke selve Kapitlernes Text ved Siden af hinanden.

Bogen giver et lille, men paaskønnelsesværdigt Bidrag til at samle og ordne den store Masse af Angivelser hos de gamle Grammatikere og behandle dem lidt mere under Nutidens Synspunkter.

C. J.

Herondae Mimiambi. Accedunt Phoenicis Coronistae, Mattii Mimiamborum fragmenta. Edidit *Otto Crusius.* Lipsiae 1892, Teubner. XVII + 89 pp.

Otto Crusius: Untersuchungen zu den Mimiamben des *Herondas.* Leipz. 1892, Teubner. VI + 203 S.

Digitized by Google

Der Fund des Herondas-Papyrus, wenn auch an Bedeutung mit dem Auftauchen der *πολιτεία Ἀθηναίων* nicht entfernt vergleichbar, bietet dennoch in litteraturgeschichtlicher Beziehung ein ungewöhnliches Interesse dar. Bei der Beurtheilung des litterären Realismus der hellenistischen Epoche waren wir bisher auf vereinzelte Erscheinungen angewiesen, die noch dazu meistens ohne die Absicht, ja beinahe wider den Willen der Verfasser hervortraten. Wenn man von den Adoniazusen des Theokrit absieht, sind seine Gedichte, obwohl an einzelnen realistischen Zügen reich, dennoch im Ganzen von der strengen Naturwahrheit weit entfernt — wie weit, lässt sich jetzt noch besser als früher bemessen. Von den andern alexandrinischen Dichtern, von denen uns ganze Werke überliefert sind, sollte in diesem Zusammenhang eigentlich nicht die Rede sein können; und doch tritt der Zug zum Realismus, der der ganzen Zeit eigen ist, an Stellen hervor, wo man ihn am wenigsten erwarten sollte; ich erinnere nur an den Anfang des dritten Buchs des Apollonios und an Callim. hymn. III Anf. Jetzt aber ist uns eine Dichterpersönlichkeit aus dieser Zeit erschlossen, die nichts als Realist ist und nichts anders sein will. Wenn man auch den direkten ästhetischen Gewinn dessen, was uns hier geboten wird, nicht sehr hoch anschlagen mag, so kann man doch kaum anders als sich von Neuem der Bewunderung über den unerschöpflichen Reichthum des Griechischen *ingenium* hingeben, das, nachdem die grosze Poesie nicht mehr möglich war, sich mit solcher Energie und solcher Gewandtheit den kleineren Aufgaben zuwendet. Denn die Mimiamben des Herondas stehen als Bethätigung hellenischen Formsinnes in ihrer Sphäre den höchsten Erzeugnissen Griechischer Kunst ebenbürtig zur Seite und sind, so weit ich urtheilen darf, den modernen Erscheinungen gleicher Art meistens weit überlegen. Jedenfalls werden sie bei der künftigen Betrachtung dieser Richtung innerhalb der hellenistischen Litteratur im Centrum stehen und unsere Beurtheilung dessen, was diese Epoche geleistet hat, vielleicht nicht unwesentlich modificiren.

Wie die Sachen liegen, ist freilich für derartige Untersuchungen die Zeit noch nicht inne. Die Schwierigkeiten, die die Lesung des Papyrus, die Herstellung des Textes und die Einzelerklärung darbieten, sind so grosz, dass sich die Forschung mit vollem Recht bisher beinahe ausschliesslich auf die philologische Detailarbeit geworfen hat. Derartige Ziele verfolgen denn auch die beiden Schriften von dem bekannten Bearbeiter der *paroemiographi Graeci.* Die Ausgabe will teils im kritischen Apparate eine möglichst genaue Wiedergabe der Handschrift (wenn auch nur nach dem Facsimile) bieten, teils die lückenhaften Stellen durch sinngemässe Ergänzungen (mit denen Bücheler in seiner Ausgabe sehr zurückhaltend gewesen war) lesbar machen. Die «Untersuchungen» geben, ausser einer Rechtfertigung der Ergänzungen der Ausgabe, eine ganze Reihe Erklärungen einzelner

Digitized by Google

Stellen — wie es vom Verf. zu erwarten war, mit besonderer Berücksichtigung des sprichwörtlichen Elements, das bei Herondas stark hervortritt.

Ueber die Ausgabe kann ich mich kurz fassen, indem ich auf die Anzeige von Blass in den Gött. gel. Anz. 1892, Nr. 22 verweise. Auf die Lesung des Facs. sowie auf Wiedergabe der Lesarten hat der Herausgeber eine ausserordentliche Sorgfalt verwandt; dieselbe ist auch nicht ohne Frucht geblieben; mehrere neue Lesungen von Cr. sind von Blass nach Besichtigung des Originals bestätigt worden. Andere, und wol die Mehrzahl, freilich nicht; an einigen Stellen hat sogar Cr. im Facs. mehr zu erkennen geglaubt, als Blass im Original finden konnte. Das führt zur Frage, ob es eigentlich der Mühe werth war, eine Ausgabe mit beinahe apographisch genauem kritischen Apparat nur nach dem Facs. herzustellen. Ich denke, die Frage muss verneint werden; die Ausgabe stellt sich ziemlich theuer und entbehrt doch der vollen Zuverlässigkeit, so lange sie nicht nach dem Original gemacht ist. — Mit den Ergänzungen ist der Herausg. sehr weit gegangen, viel weiter als strenge Methode erlauben würde; er ist sich dessen aber wohl bewusst gewesen, und man darf sein Verfahren nicht von vorn herein ablehnen. Es ist ja sehr verlockend, die nur zur Hälfte überlieferten Stellen wenigstens dem Sinne nach zu suppliren, und der Muth, womit sich Cr. hier in die Bresche geschlagen, verdient an sich alle Anerkennung. Trotzdem wird nach Cr. wol kein namhafter Philologe so leicht den Versuch wagen. Es liegt die Sache bei Herondas nicht wie z. B. bei Philodem, weil bei H. das allermeiste auf den Wortlaut ankommt; mit den «Gedanken» ist es ja ohnehin nicht weit her. Wie wenig hier die Ergänzungen helfen, erfährt man am leichtesten, wenn man unmittelbar nach den andern Stücken den «Schuster» in Cr.s Ausgabe durchliest: man glaubt in einen andern (und nicht besonders guten) Autor hineingerathen zu sein. Die Diels'sche Bearbeitung desselben Stückes (Sitzungsber. der Berl. Ak. 1892, p. 388 ff.) liest sich leichter, aber schliesslich bleibt der Eindruck derselbe. Ausserdem sind aber viele Ergänzungen bei Cr. nicht blos nicht plausibel, sondern sogar offenbar falsch; wie wenn im Anfange des *Πορνοβοσκός* die vs. 9—10 deutlich vorliegende bedingte Konstruktion verkannt ist (sie ist jetzt auch von Blass richtig erkannt), oder wenn im Vorhergehenden der *μέτοικος* im Prooemion drohend eingeführt wird (*ὑμέας κλαῦσαι λέγων* Cr.). Doch genug von diesem unerquicklichen Capitel. — In der Textbehandlung hat der Verf. den Werth des Pap. etwas überschätzt und denjenigen der Correcturen entschieden unterschätzt; er lässt deshalb hie und da offenbare Corruptelen stehen, wie *ἡμείων* I 46, *χωλὸν* 71, *κα⟨ὶ⟩ Πίσσῃ* II 62 (für *κὴμ Π.*), *βώσαι* III 23, *πέμπειν* 63, *δύσῃ* 88, *μὲν* V 70, *ἔρραψε* VI 48 u. a. Die zweite Hand giebt, wie Bl. richtig bemerkt und an

Digitized by Google

sich klar ist, Varianten, nicht Interpolationen. Eine gewisse Unsicherheit im Grammatischen tritt auch sonst hervor: II 4 wird *κοὐδ'* (= *οὐδὲ*!) hineinergänzt, noch dazu im Bedingungssatze; ebenda 8 f. steht zweimal im Supplement ein *οὐ* für *μή*; III 87 soll *οὐδὲ εἷς λῆξαι* (e coniectura) heissen: niemand möge aufhören (der potent. Opt. für den Imp., ohne *ἄν* und in der 3. Person); IV 52 *μὴ πάνθ' ἕτοιμ', ὡς καρδίῃ βάλοι* (woher der Opt.?); 93 *ἐπὶ μὴ λάθῃ*: damit er es nicht vergesse, mit doppeltem Fehler, und 94: *ἦ γὰρ ἱροῖσιν μέλων ἅμα*: er hat ja zugleich mit den Opfern zu schaffen. Von diesen Fehlgriffen hat der Herausgeber jetzt selbst (Philol. LI, p. 653) zwei (II 4, IV 93) zurückgenommen; auch die übrigen werden hoffentlich in einer neuen Auflage beseitigt werden. In eine etwas andere Kategorie gehören Stellen wie I 64: *καὶ δοί' ἃ πρήξεις ἠδέ', ὦ φίλη, ἅψ πείσῃ,* und II 78: *θαρσέων — λεῴς λέγοιμ' ἄν, εἰ Θαλῆς εἴη,* die weder einen guten Sinn geben noch mit dem Sprachgebrauch stimmen. Für das Gesammturtheil bedeuten derartige Einzelheiten freilich nicht viel, und ihnen gegenüber stehen mehrere Stellen, an denen positiv Gutes und Neues geleistet ist; hervorheben möchte ich III 33 f. 79. V 14. 30. VI 9 f. 95—100. Bei der groszen Schwierigkeit der Aufgabe wiegt éine solche Stelle viele Missgriffe auf, und demgemäsz wird man die Crusius'sche Ausgabe auch Bücheler gegenüber als einen Fortschritt bezeichnen müssen; gross ist aber der w i r k l i c h e Gewinn nicht, zumal im Verhältnis zum scheinbaren, und an einigen Punkten ist sogar ein Rückschritt zu verzeichnen.

Die «Untersuchungen» beschäftigen sich zum Theil mit der Erklärung der vom Verf. supplirten Stellen und sind in so fern eine unentbehrliche Begleitung der Ausgabe (denn die Supplemente sind oft der Erklärung sehr bedürftig); theils bieten sie zu schwierigeren Stellen erläuternde Excurse; endlich wird bei jedem Stück auf verwandte litteräre Erscheinungen aufmerksam gemacht. Ganz besondern Werth hat der Verf. auf die Behandlung der vielen alltäglichen Redensarten und den Nachweis paralleler Ausdrücke gelegt. Bisweilen wird hier des Guten zu viel gethan; so wird IV 51 *τὸ βρέγμα — κνήσῃ* gegen Bücheler richtig erklärt: dich hinter den Ohren kratzen, dann aber eine gute halbe Seite mit Nachweisen dieser Sitte angefüllt — wo doch eine einzige Stelle, um die Geberde auch als antik zu erweisen, genügt hätte. Ebenso würde zu V 27 f. eine Stelle wie Cic. pro Lig. 30 (die nicht angeführt ist) genügt haben, wenn überhaupt citirt werden musste. Vgl. noch den Excurs zu *σημάτων φῶρα* V 57, und zu *ὄνους βόσκειν* III 27, wo allenfalls Her. VI 68 ausgereicht hätte. Im Ganzen ist aber hier mit grosser Gelehrsamkeit viel schätzbares Material zusammengetragen, das nicht nur für die Einzelerklärung gute Dienste leistet, sondern auch für die Aufhellung des litterarischen Zusammenhangs werthvoll ist.

Digitized by Google

Weniger befriedigt die Interpretation des Verf.s, wo es nicht auf Belesenheit, sondern auf gesunden Sinn und guten Geschmack ankommt. In der Auffindung von versteckten Beziehungen, besonders in den Eigennamen, geht er viel zu weit; so vermuthet er — ein Beispiel von vielen — in dem *ἐς Φασηλίδα πλώσῃ* II 59 eine boshafte Anspielung auf den Rhetor Theodektes (der doch wahrscheinlich zur Zeit des Herondas schon lange todt war). Auch mit dem Faustkämpfer *Μῦς ἐμ Πίσσῃι* (ebenda 62), der anderwärts viel Glück gemacht hat, kann ich mich nicht recht befreunden, wenn auch zuzugeben ist, dass Herondas möglicher Weise seinem *leno* die moderne Verdrehung des alten Sprichwortes in den Mund gelegt hat. Aber auch an Stellen, die von dieser Eigenheit nicht berührt werden, wird zu oft das Künstliche und Gesuchte dem Einfachen und Natürlichen vorgezogen. Ein Beispiel instar omnium ist die Erklärung des Schlusses von III, auf die ich unten zurückkommen werde; in dieselbe Kategorie gehört die Behandlung der Stelle IV 75 f., wo Cr., auch nachdem Bücheler das Richtige gegeben, an seiner Auffassung festhält. I 26 wird *οἶκος τῆς θεοῦ* als «das reine Paradies» erklärt, unter Berufung auf Stellen, wo *θεῶν οἶκος* steht: auf das Richtige deutet schon Rutherford (die Heimath der Aphrodite). Über VI 84 s. jetzt Blass Gött. gel. Anz. 1892, p. 234. Dass *Δάου τιμὴ* V 68 nicht zu erklären ist, sollte man doch lieber einfach zugeben, als es mit *μητρὸς ἐμῆς σέβας* u. s. w. zusammen bringen. Es ist überhaupt mit den Erklärungen des Verf.s vielfach wie mit seinen Ergänzungen: das *nescire fateri* fällt ihm schwer.

Anstatt mich in eine unfruchtbare Kritik weiter zu vertiefen, will ich lieber ein paar Stellen vorführen, zu deren Erklärung ich etwas beitragen zu können glaube; ich werde dabei gelegentlich auf Cr. Bezug nehmen, um obiges Urtheil zu erhärten. Die gesammte Herondaslitteratur durchzugehen, hat mir die Zeit gefehlt; möglicher Weise ist deshalb Einiges schon von Andern vorweggenommen.

I 20 *ἀλλ' οὐ τοῦτο μή σε θερμήνῃ* können nicht der Metriche gehören, wie bei Cr.; in ihrem Munde müsste es wenigstens heissen: *ἀλλὰ τοῦτο μή σε θ.* Im Munde der Gyllis bedeuten die Worte wohl: doch davon wirst du keine Freude haben (ich lasse mich nicht necken).

42 *κεῖνος ἢν ἔλθῃ . . . μηδὲ εἷς ἀναστήσῃ* wird von Bchl. und Cr. einstimmig auf den Tod (der Metriche) gedeutet; nach Rutherford und Blass gehören die Worte der Metr., und *κεῖνος* geht auf den Mann derselben. Letzteres ist richtig; aber die Worte gehören der Gyllis und beziehen sich auf die Möglichkeit, dass der Mann der Metriche auf der Reise umkommen könnte, wie das vorhergehende *νηῦς μιῆς ἐπ' ἀγκύρης οὐκ ἀσφαλὴς ὁρμοῦσα* so wie vs. 68 *μὰ τὴν γὰρ Μάνδριος κατάπλωσιν* deutlich zeigen. Suppliren kann ich die Stelle nicht; aber der Sinn ist:

Digitized by Google

wenn jener dorthin gehen sollte, woher ihn dir niemand zurückbringt. Da Blass vor *μηδὲ* die Buchstaben *NOY* gelesen hat, so erinnere ich beiläufig daran, dass *οὐ μηδεὶς ἀναστήσῃ* kein Griechisch ist, wie sonst schon geglaubt worden.

II 44 f. Der Sinn des Sprichworts, das Battaros — mit gutem Grund — mit allerlei Entschuldigungen vorbringt, kann nur sein: damit nicht ausser dem Teppich auch noch der Hintere verloren gehe — d. h. damit ich nicht ausser dem gelittenen Unbill auch noch meinen Process verliere (indem die Zeit mit dem Verlesen des Gesetzes zu Ende geht). So wol auch Bchl. Von Seiten des Gedankens ist nichts einzuwenden; wir haben im Dänischen ähnliche «Sprichwörter». Schlimm ist es, wenn einem der Teppich entzogen wird, so dass man auf dem nackten Stein sitzen (oder liegen) muss; noch schlimmer aber, wenn ein kostbarer Theil des Körpers mit in den Kauf geht. Grammatisch sollte das heissen: *πρὸς τῷ τάπητι καὶ ὁ κυσός,* oder *ὅ τε τάπης καὶ πρὸς ὁ κυσός*; freier sagt Battaros *πρός τε (ὁ) κυσὸς καὶ ὁ τάπης.* Nur *φησί* («sit venia verbo»?) ist mir in diesem Gebrauch bedenklich.

84. Das Richtige steht hier in der Hds., leider in einer metrisch unmöglichen Form. *ἓν δ' ἔτι σ* (?), *ἄνδρες — ταῦτα μὲν γὰρ εἴρηται πρὸς τοῦτον, ὑμεῖς δ' ὡς κτλ.* Mit den Worten *ἓν δ' ἔτι, ἄνδρες* (*εἰπὼν παύσασθαι βούλομαι,* Dem. ctr. Aristog. I 98, u. s. w.) wendet sich Battaros an die Richter. Der Satz *ταῦτα μὲν γὰρ κτλ.* verlangt nothwendig, dass etwas mehr als das blosse *ἄνδρες* (das auch überall eingeschoben steht) vorangehe. Durch das *μὲν* veranlasst, erhält die Rede eine andere Form; das Eine aber, das Battaros noch einschärfen will, ist der Punkt mit den Zeugen. (Das Herwerdensche *ἓν δ' ἔστ' ἔτ'* entspricht dem stehenden Gebrauch der Redner nicht; vielleicht kommt man mit *ἓν δ' ἔτι γ', ἄνδρες* aus, vergl. von Wilamowitz Ind. Schol. Gott. sem. aest. 1893, p. 30.)

III 68. *ἡ βοὸς κέρκος* ist der tauri penis, der noch heute auf dem Lande als besonders kräftiges, wuchtiges und geschmeidiges Züchtigungswerkzeug in Gebrauch ist.

89—92 spricht Lampriskos als guter Pädagoge leise zur Mutter (91 *τὸ μηδὲν* = eine Bagatelle von . . .?); darauf antwortet diese, ebenfalls leise: Oh, Du verdientest den Mund voll Honig zu bekommen, wie Du so schön sprichst! Cfr. Theocr. I 146: *πλῆρές τοι μέλιτος τὸ καλὸν στόμα, Θύρσι, γένοιτο, πλῆρές τοι σχαδόνων, καὶ ἀπ' Αἰγίλου ἰσχάδα τρώγοις ἁδεῖαν, τέττιγος ἐπεὶ τύγε φέρτερον ᾄδεις.* Das *λάθοις* bei Herond. bedeutet nur: unversehens, was noch eine Steigerung des Angenehmen ist. — Die folgenden Worte (die wol nur der Junge ernst nehmen soll) werden dann laut gesprochen. Bei Cr. ist 90—92 gegen alle Wahrscheinlichkeit der Mutter, *ἰσσᾷ* 93 dem Kottalos gegeben.

IV 60 ff. sind von Cr. ungefähr richtig übersetzt: «denn

Digitized by Google

das Fleisch an ihm pulsiert ja . . . auf dem Bilde». *πρόσκειμαι* heisst doch nicht *neben liegen* (Bchl.), sondern *anliegen,* noch kann das Vorhergehende: *τὸν παῖδα ἢν κνίσω, οὐχ ἕλκος ἕξει,* durch einen Hinweis auf das Opferfleisch motivirt werden. *οἷα θερμὰ θερμὰ πηδῶσαι* hat mit heissen Quellen (Cr.) nichts zu thun, sondern heisst einfach: als wenn es vom warmen Leben pulsirte.

73 *οὐδ' ἐρεῖς· κεῖνος ὤνθρωπος ἓν μὲν εἶδεν, ἓν δ' ἀπηρνήθη.* Was das heisst, weiss ich nicht; es ist zu schreiben: *ἓν μὲν εἶπεν, ἓν δ' ἀπηρνήθη,* was offenbar eine sprichwörtliche Redensart ist, die so viel sagt als: er thut nichts zur Hälfte, er kann alles auf sich nehmen. Die Ursache der Corruptel liegt im Zusammenhange, der auf *εἶδε* führte.

V 41 *ὅδη, κύδιλλα, τὸ ῥύγχος τοῦ παντοέρκτεω τοῦδε.* Wie die Worte stehen, sind sie unverständlich; denn Kydilla soll gar nicht mitgehen, auch führt man «die Schnauze» eines Mannes nicht weg. Gastron ist aber vs. 67 f. geknebelt (er wird am Knebel «aufgehängt», d. h. festgebunden); auch spricht er von vs. 40 an kein Wort mehr. Kydilla erhält also vs. 41 den Befehl, den Gastron zu knebeln; man kann *ἐνδεῖ* schreiben, wahrscheinlicher dünkt mich aber *θλῆ,* das zum groben Ton der Herrin gut stimmt.

50 *παραστίξῃς* von Cr. falsch erklärt. Es heisst «falsch interpungiren»; also: wenn Du auch nur ein Jot an dem was ich Dir gesagt änderst (male notaveris Bchl. wol in demselben Sinne).

VI 34. Mit *μὴ δοκέω* weiss ich nichts anzufangen; *μὴ οὐκ ἂν προσδώσω,* wie Cr. mit m. 1 schreibt, ist ein doppelter Schnitzer, aber auch *μὴ γρύξω* (Bchl.) ist wegen des cj. aor. bedenklich. Dagegen ist klar, dass *τῇ* nur zu *προσδοίην* und *μέζον μὲν ἢ γυνὴ γρύξω, λάθοιμι δ' Ἀδρήστεια* nur zum folgenden *χιλίων εὔντων* gehört. Dies *χιλίων εὔντων* (das von Cr. richtig aufgefasst ist) ist eben das Ungeheuerliche, das «der Nemesis verborgen bleiben möge»; wodurch die Stelle etwas exquisit komisches erhält. Die Lesart der m. 2: *μὴ δοκέω μέζον μὲν ἢ γυνὴ γρύξαι* (?) giebt ungefähr den erforderlichen Sinn, ist aber wegen des inf. aor. und der Stellung des *μὲν* bedenklich.

A. B. Drachmann.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

PN 9
.N83
Ser. 3
v. 1-2

Digitized by Google

